

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI

ÇEVİRİDE KÜLTÜREL DÖNEMEÇ VE İDEOLOJİ: *GULLIVER'S
TRAVELS* VE *DARKNESS AT NOON* ROMANLARININ
ÇEVİRİLERİNDEN ÖRNEKLERLE DÖNEM İDEOLOJİLERİNİN
EDEBİ ÇEVİRİLERE YANSIMALARI

Serap IŞIK

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK

HAZİRAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇEVİRİDE KÜLTÜREL DÖNEMEÇ VE İDEOLOJİ:
GULLİVER’S TRAVELS VE *DARKNESS AT NOON*
ROMANLARININ ÇEVİRİLERİNDEN ÖRNEKLERLE
DÖNEM İDEOLOJİLERİNİN EDEBİ ÇEVİRİLERE
YANSIMALARI**

DOKTORA TEZİ

Serap IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

“Bu tez 20/06/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK	Başarılı
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL	Başarılı
Doç. Dr. Halil İbrahim BALKUL	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm ALBİZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Fatıma GİMATDİNOVA	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Serap IŞIK

20/06/2025

ÖN SÖZ

Bu tez, yalnızca bir akademik çalışma olmaktan öte sabrın, inancın, fedakârlığın ve sevginin hikâyesidir. Her satırı, hayatımdaki birçok insanın sessizce verdiği destekle yazıldı. Bu nedenle, bu yolculukta yanımda olan herkese kalpten teşekkür etmek isterim. Her şeyden önce, yolumun başından itibaren desteğini hissettiğim, danışmanım Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK'e teşekkür ederim. Henüz danışmanım bile değilken, tüm sorularıma sabırla yanıt vererek kaygılarımı ciddiyetle dinledi. Konu seçiminde, yöntemlerimde ve her adımda bana güvenerek özgürce ilerlememe izin verdi. Bu süreç boyunca hep yanımda olduğunu bilmek büyük bir güçtü.

Akademik yolculuğumun en başından itibaren bana inanan, bana kim olduğumu hatırlatan, akademik kimliğimin mimarı diyebileceğim Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL'e teşekkür ederim. Sadece başarılarımda değil, hata yaptığımda da arkamda durdu. Tüm bu sürece ve üretme biçimime duyduğu inanç, bu dönemde beni hep ayakta tuttu. Bugün buradaysam, bunda onun emeği ve etkisi çok büyüktür.

Ders döneminden itibaren desteğini hep hissettiğim, akademik yolculuğumda ılık tutan Doç. Dr. Halil İbrahim BALKUL'a da teşekkür ederim. Pozitif yaklaşımı, yönlendirmeleri ve güven veren tutumuyla bu süreci daha güçlü tamamlamamı sağladı. Sorularıma içtenlikle yanıt vermesi, her konuda desteğini hissettirmesi sürecin olumlu gidişatına büyük katkılar sundu. Ayrıca bu çalışmaya jüri üyesi olarak destek veren, yönlendirmeleriyle araştırmama değerli katkılar sunan Dr. Öğr. Üyesi Ümmüğülsüm ALBİZ'e ve Dr. Öğr. Üyesi Fatıma GİMATDİNOVA'ya teşekkür ederim. Bu tezin tarihsel arka planı ve arşiv araştırmalarımda bana yardımcı olan, yönlendiren ve kazandırdığı bakış açılarıyla bu yolculuğa çok önemli bir destek sağlayan tarih bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fehim KURULOĞLU'na da çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca seçimlerimde beni özgür bırakarak her kararında arkamda duran ve bana bazen tek bir sözleriyle dahi güç veren sevgili annem Mefharet ÇİÇEK, babam Azim ÇİÇEK ve abim Server ÇİÇEK, iyi ki varsınız. İncancınızı, dualarınızı ve sabrınızı her an içimde hissettim, minnettarım. Ayrıca beni her konuda destekleyen, ikinci ailem olarak gördüğüm sevgili Ömer Atilla IŞIK, Gönül IŞIK, Işıl IŞIK ERTAN ve Hakan ERTAN'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Ve iki güzel kalp... Ege IŞIK ve Deniz IŞIK. Teze başladığımda Ege ilkokula yeni başlamış, okuma yazmayı öğreniyordu, Deniz ise henüz bir yenidoğandı. Ege harflerle

tanışırken ben bu tezin ilk kelimelerini yazıyordum, Deniz ise ninniler gibi kulağımda çınlayan mırıltılarıyla, varlığıyla sessizce yazıldı bu sayfalara. Güzel çocuklarım, siz büyürken ben de büyüdüm. Ama bu tezin sayfaları yazılırken, sizin büyüdüğünüz bazı kıymetli anlara yetişemedim. İlkleriniz, gülüşleriniz, sabırla yanımda beklediğiniz o dakikalar... Hiçbiri geri gelmeyecek. Ne olur beni affedin. Siz bu emeğin en sessiz, en derin, en gerçek kahramanlarısınız. Bu tez, belki bir akademik emeğin sonucu ama kalbimin en derin yerinden geçti. Sizi her şeyden, her kelimedenden, her başarıdan çok seviyorum.

Son olarak, hayatımın en sağlam dayanağı, en güzel tesadüfü... Değerli eşim Onur IŞIK. Sen olmasaydın bu kadar güçlü hissedemezdim. Bana hep “yapabilirsin” dedin, ben her vazgeçtiğimde elimden tuttun. Varlığın, bana duyduğun güven, bu zorlu sürecin en büyük armağanıydı. Ne güzel demiş Cemal Süreya: “Hayat kısa, kuşlar uçuyor”. Yüksek lisans derslerini birlikte alırken kurduğumuz o güzel hayallerin bir bir gerçekleştiğini görmek ne keyifli. Minnettarım.

Serap IŞIK

20/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KÜLTÜREL DÖNEMEÇ VE ÇEVİRİDE İDEOLOJİ	7
1.1. Kültürel Dönemeç.....	7
1.1.1. Kültür Kavramı ve Çeviri Eylemi.....	7
1.1.2. Kültürel Dönemeç ve Çeviri İlişkisi	10
1.1.3. Çağdaş Çeviri Kuramları	19
1.1.4. Yeniden Yazım	26
1.1.5. Çevirmen ve Okurun Konumu.....	33
1.1.6. Çevirinin Erek Dizgeye Etkisi	45
1.2. İdeoloji.....	49
1.2.1. İdeoloji Kavramı Üzerine	49
1.2.2. İdeolojinin Toplumsal ve Kültürel Boyutu	55
1.2.3. İdeoloji ve Politika.....	57
1.2.4. İdeoloji ve Edebiyat	60
1.2.5. Çeviri ve İdeoloji İlişkisi	62
1.2.6. Yayınevleri ve Patronaj	70
1.3. Kültürel Dönemeç ve İdeoloji	75
2. BÖLÜM: SANSÜR, EDEBİYAT VE ÇEVİRİ.....	77
2.1. Sansürün Kavramsal ve Tarihsel Çerçevesi	77
2.2. Sansürün İdeolojik, Kültürel ve Sosyolojik Boyutları.....	79
2.3. Edebiyat, Çeviri ve Sansür İlişkisi	82
3. BÖLÜM: YÖN BULAN SÖZCÜKLER: TARİHSEL DÖNEMLERDE ÇEVİRİ VE İFADENİN SINIRLARI.....	89

3.1. Gulliver’a Yol Gösterenler- 1943-1945 Kültürel ve Politik İkliminde Çeviri ve Yönlendirme	95
3.1.1. Gulliver’s Travels Eserininin Çevirisinde Sessizlik ve İdeolojik Yansımalar	106
3.1.1.1. Jonathan Swift’in Hayatı	106
3.1.1.2. Gulliver’s Travels Kaynak Metni ve Yazıldığı Dönem üzerine.....	107
3.1.1.3. Çevirmen İrfan Şahinbaş	112
3.1.1.4. Gulliver’s Travels ve Gulliver’ın Gezileri Erek Metinlerinin Karşılaştırmalı Analiz Üzerinden İdeolojik Yansımalar	114
3.1.1.5. 1944 Gulliver’ın Seyahatleri II Erek Metni	164
3.1.1.6. Erek metinlerin Genel Değerlendirmeleri ve Değişen Algılar	171
3.2. Gün Ortasında Bir Arayış: 1950’ler Başında Türkiye’de Çeviriye Yansıyan Toplumsal ve Politik Yönelimler	174
3.2.1. Darkness at Noon Eserinin Gün Ortasında Karanlık Erek Metninde Sessizlik ve İdeolojik Yansımalar	179
3.2.1.1. Arthur Koestler ve Darkness At Noon	179
3.2.1.2. Çevirmen Yaşar Nabi Nayır	185
3.2.1.3. Erek Metinde Karşılaştırmalı İdeolojik Analizler	188
3.2.2. Gün Ortasında Karanlık Erek Metninin Genel Değerlendirmesi.....	255
SONUÇ	262
KAYNAKÇA.....	270
ÖZ GEÇMİŞ	286

KISALTMALAR

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
GSAL	: The Grammar School at Leeds
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
BM	: Birleşmiş Milletler
BBC	: British Broadcasting Corporation
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
DP	: Demokrat Parti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TCK	: Türk Ceza Kanunu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: <i>Gulliver'in Seyahatleri</i> ve Dipnotlar.....	127
Tablo 2: <i>Gulliver's Travels</i> Birinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Yorumları	148
Tablo 3: <i>Gulliver's Travels</i> Birinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Soruları	155
Tablo 4: <i>Gulliver's Travels</i> İkinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Yorumları	156
Tablo 5: <i>Gulliver's Travels</i> İkinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Soruları	156
Tablo 6: <i>Darkness at Noon</i> Kaynak Metninden Seçilen Epigraflar	193
Tablo 7: <i>Gün Ortasında Karanlık</i> Erek Metninde Kelime Seçimleri	252

ÖZET	
Başlık: Çeviride Kültürel Dönemeç ve İdeoloji: <i>Gulliver's Travels</i> ve <i>Darkness At Noon</i> Romanlarının Çevirilerinden Örneklerle Dönem İdeolojilerinin Edebi Çevirilere Yansımaları	
Yazar: Serap IŞIK	
Danışman: Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK	
Kabul Tarihi: 20/06/2025	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 285 (ana kısım) + 1 (ek)
Bu çalışma, çeviri eyleminin yalnızca dilsel bir aktarım olmakla kalmadan aynı zamanda tarihsel, kültürel ve ideolojik bir yeniden yazım örneği olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada Jonathan Swift'in <i>Gulliver's Travels</i> ve Arthur Koestler'in <i>Darkness at Noon</i> adlı eserlerinin Türkçe erek metinleri, çevrildikleri dönemlerin siyasal, toplumsal ve kültürel koşulları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve dönem özellikleri kapsamında yorumlanmıştır. Bu karşılaştırmalar yapılırken çevirilerin yalnızca kaynak metinle olan dilsel ilişki değil, aynı zamanda hedef kültür dizgesinde nasıl konumlandıkları ve ne tür ideolojik müdahalelere uğradıkları analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenerek kaynak ve erek metinler arasında detaylı karşılaştırmalar yapılmış, döneme ait arşiv ve politik belgeler ve çeşitli yayın organlarında yer alan haberler de değerlendirmeye alınmıştır. Kuramsal çerçeve olarak Toury'nin Normlar, Reiss ve Vermeer'in Skopos yaklaşımı, Lefevere'in patronaj ve yeniden yazım kavramları, Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı ve Althusser'in devletin ideolojik aygıtları yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular ışığında elde edilen sonuçlar, çeviri eyleminin dönemin ideolojik yapısından bağımsız düşünülmemeyeceğini ortaya koymaktadır. Çalışmaya konu olan erek metinler, farklı biçimlerde de olsa, dönemin ideolojik yönelimiyle uyumlu hâle getirilerek sansür, otosansür ve kültürel uyarlama gibi yöntemler kullanılarak yeniden yazılmıştır. Bu çerçevede çalışma, çevirinin bir kültür planlama aracı olarak işlev görebileceğini ve edebi çeviri metinlerinin dönemin ideolojik anlayışını taşıyan ve yansıtan belgeler olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.	
Anahtar Kelimeler: Çeviri, İdeoloji, Sansür, Kültür, Edebi Eserler	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Cultural Turn and Ideology in Translation: Reflections of Period Ideologies in Literary Translations through the Examples of <i>Gulliver's Travels</i> and <i>Darkness at Noon</i>	
Author of Thesis: Serap IŞIK	
Supervisor: Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK	
Accepted Date: 20/06/2025	Number of Pages: vi (pre text) + 285 (main body) + 1(add)
This study aims to reveal that the act of translation is not only a linguistic transfer but also an example of historical, cultural and ideological rewriting. In this study, the Turkish target texts of Jonathan Swift's <i>Gulliver's Travels</i> and Arthur Koestler's <i>Darkness at Noon</i> were comparatively examined within the framework of the political, social and cultural conditions of the periods in which they were translated. While making these comparisons, not only the linguistic relationship of the translations with the source text, but also how they were positioned in the target cultural system and what kind of ideological interventions they were subjected to were analyzed. In the study, a qualitative research method was adopted and detailed comparisons were made between the texts, and archive and political documents of period and news in various publications were also evaluated. Toury's Norms, Reiss and Vermeer's Skopos approach, Lefevere's concepts of patronage and rewriting, Zohar's Plural System Theory and Althusser's approach to the ideological apparatuses of the state were used as the theoretical framework. The results obtained reveal that the act of translation cannot be considered independently of the ideological structure of the period. The target were rewritten by making them compatible with the ideological orientation of the period and by using methods such as censorship, self-censorship and cultural adaptation. In this context, the study shows that translation can function as a cultural planning tool and that literary translated texts can be evaluated as documents that carry and reflect the ideological understanding of the period.	
Keywords: Translation, Ideology, Censorship, Culture, Literary Works	

GİRİŞ

Çeviri, yalnızca iki dil arasında gerçekleşen bir sözcük aktarımı olmanın ötesinde, toplumsal, kültürel ve ideolojik bir eylem olma özelliği ile öne çıkmaktadır. Özellikle edebi metinlerin çevirileri, sadece kaynak metin yazarının dili ve üslubu ile ilişkilendirilmemeli, aynı zamanda metnin yazıldığı dönemin atmosferi ve çevirinin yapıldığı toplumsal çerçevenin ideolojik hassasiyetleriyle olan ilişkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Her çeviri, yalnızca bir metnin başka bir dilde olan karşılığı olmaktan ziyade aynı zamanda bir yeniden yazım olarak adeta yeniden doğar. Bu yeniden yazım, çevirmenin kişisel kararları kadar, içinde şekillendiği dönemin siyasal ve toplumsal atmosferi, hedef kitlenin özellikleri, beklentileri ve egemen ideolojilerin yönlendirmeleri doğrultusunda gerçekleşir. Bu nedenle erek metinler, yalnızca dilsel ürünler olarak görülmez, aynı zamanda dönemin ruhunu yansıtan kültürel belgeler olarak da değerlendirilmelidir.

Türkiye çeviri tarihinde özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren çeviri, bir kültür politikası aracı olarak görülmüştür. Sözcükler kimi dönemlerde devlet eliyle doğrudan yönlendirilmiş, kimi dönemlerde ise çevirmenlerin ve yayınevlerinin ideolojik kaygıları doğrultusunda örtük bir biçimde yön bulmuştur. Bu tez kapsamında Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels* ve Arthur Koestler'in *Darkness at Noon* adlı romanlarının Türkiye'nin farklı dönemlerinde yapılmış çevirileri, bu ideolojik çerçeve içinde karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Her iki eserin çevirilerinde farklı özelliklere sahip hedef kitlelere yönelik müdahalelerin hem biçim hem de içerik açısından farklı stratejilerle oluşması, çeviri müdahalelerin arkasındaki siyasal, kültürel ve dönemin eğitim anlayışlarını ortaya koymaktadır. Bu durum, çeviri ve ideoloji ilişkisini tek yönlü değil, farklı katmanlara sahip bir süreç olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çalışma yalnızca metin odaklı bir analizle sınırlı kalmamış; aynı zamanda dönemin resmi belgeleri, TBMM arşiv kayıtları, Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi kayıtları, seçim beyannameleri, hukuki ve resmi belgeler gibi tarihsel veriler ışığında çeviri süreçlerini yorumlamayı da kapsamaktadır. Bu yöntem sayesinde, çeviri metinler sadece kaynak ve erek metin karşılaştırması düzeyinde değil, aynı zamanda dönemin siyasal ve toplumsal iklimiyle doğrudan bağlantı kurularak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, çeviri ve ideoloji ilişkisini tarihsel belgeler bağlamında değerlendiren ve siyasal söylem ile çeviri eylemi arasındaki bağı örnekleyen az sayıda araştırmalardan biri olma özelliğine sahiptir.

Ayrıca bu çalışma, çeviri eyleminin ne derece disiplinlerarası bir alan olduğunu da ortaya koymaktadır. Çeviri, yalnızca dilbilimsel ya da edebi bir eylem olmanın ötesinde eğitim, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, kültürel çalışmalar ve hatta hukuk gibi birçok alanın bakış açısıyla yorumlanabilecek bir eylemdir. Bu noktada çalışmanın temel argümanlarından biri, çevirinin insan eliyle gerçekleştirilen ve bu nedenle insana dair her alanda izi sürülebilen, eğitim, tarih, siyaset, kültür gibi pek çok alandan bağımsız düşünölmeyecek bir eylem olduğudur. Bazı dönemlerde ise bu çok katmanlı yapı, çevirinin ideolojik bir araç olarak kullanılmasına neden olmuş ve hedef kitlenin düşünce yapısının biçimlenmesinde çeviri eylemi bilinçli bir yönlendirme aracı hâline gelmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels* ve Arthur Koestler'in *Darkness at Noon* adlı eserlerinin Türkçe erek metinlerinde ortaya çıkan ideolojik yönlendirme, sansür ve kültürel aktarıma yönelik çeviri stratejileridir. Çalışma, her iki eserin farklı dönemlerdeki çevirilerini tarihsel, siyasal ve kültürel atmosferi içinde değerlendirerek çeviri eyleminin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda ideolojik bir yönlendirme aracı olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çeviri süreci, yalnızca çevirmenin bireysel tercihleriyle değil, içinde bulunduğu dönemin ideolojik atmosferi, politik baskı ve sansür mekanizmaları, kültürel normları ve hatta ekonomik koşullarıyla da şekillendirilmektedir. Bu noktada çevirmen görünmez bir aktaran değil, aksine çeviri sayesinde yeniden yazılmış metnin ilk yorumlayanı ve yaratıcısıdır. Ancak bu yaratım süreci, çoğu zaman egemen ideoloji doğrultusunda şekillenir ve çevirmenin eylemi de bu bağlamda yönlendirilmiş olur. Çalışmada bu ilişki, her iki çevirmenin farklı dönemlerdeki konumları üzerinden analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırmanın odak noktasında yer alan bir diğer önemli husus ise, çevirinin hedef kitleyle kurduğu ilişkidir. Her çeviri, belirli bir okur kitlesine ulaşmak için gerçekleşir ve çeviri üzerindeki ideolojik müdahaleler de doğrudan bu kitlenin bakış açısının şekillendirilmesine yöneliktir. Bu çalışmada, her iki eserin farklı hedef kitlelerine hitap eden erek metinlerde, bu yönlendirmenin nasıl çeşitlendiği ve hangi yöntemlerle uygulandığı incelenmektedir. Karşılaştırmalar sonucunda elde edilen sonuç, ideolojik

yönlendirmenin, yalnızca metnin içeriğinde değil, hedef kitlenin algısını şekillendirecek biçimde yapılandırıldığıdır.

Bu çerçevede kültürel dönemeç yaklaşımı da çalışmanın kuramsal arka planını oluşturan temel unsurlardan biridir. Zira kültürel dönemeç öncesi çeviriye yönelik araştırmalar daha çok biçimsel ve kod aktarımı odaklı yaklaşımlara dayanırken, günümüzde çeviri eyleminde, ideoloji, kültür ve okur gibi unsurların ayrılmaz ilişkisi akademik çalışmalarda görünür hâle gelmiştir. Dolayısıyla çevirinin kültürel ve ideolojik boyutları yalnızca sonradan eklenmiş çerçeveler değil, çeviri eyleminin doğasında yer alan belirleyici temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Sansür ise bu ideolojik müdahale sürecinde tarih boyunca kullanılan etkili araçlardan biri olmuştur. Her iki eserde de sansürün açık ya da örtük biçimlerde işlediği görülmekte, çeviri metinler bazen yayınlanabilir hâle gelebilmek için ideolojik müdahalelere ve otosansür uygulamalarına tabi tutulmaktadır. *Darkness at Noon* erek metninde çevirmenin ideolojik atmosfer çerçevesinde eserin yayınlanmasını riske atmamaya yardımcı olacak müdahalelerde bulunması örtük bir müdahale biçimini örneklemektedir. *Gulliver's Travels* erek metni ise doğrudan devlet eliyle kültürel inşa ve yönlendirme aracı olarak kullanılan, açık bir ideolojik müdahale örneği sunmaktadır. Bu karşılaştırmalı unsurlar, çeviri ve ideoloji ilişkisini daha net bir şekilde ortaya koyarak, bu alanın çok katmanlı doğasını vurgulamakta ve çeviri eyleminin farklı şekillerde ve yöntemlerle de olsa ideolojik olarak şekillenen, hedef kültürün var olan ve olması hedeflenen özelliklerine göre şekillenebildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, çeviri yoluyla yapılan ideolojik müdahaleleri görünür kılmak ve çevirmenin, dönemin egemen söylemi doğrultusunda nasıl bir aracı haline getirildiğini ortaya koymaktır. *Gulliver's Travels* ve *Darkness at Noon* eserleri üzerinden, çevirinin erek kültürde yalnızca bilgiyi değil, döneme hâkim olan değer ve ideolojileri de aktaran bir yeniden yazım biçimi olduğu gösterilmek istenmektedir. Bu doğrultuda, *Darkness at Noon* çevirisinde doğrudan, açık bir sansür baskısından söz etmek mümkün olmasa da, çevirmenin dönemin egemen ideolojilerinden etkilendiği ya da erek metni bu etkiden bağımsız oluşturmadığı görülmektedir. Çevirmenin kendi ideolojik konumu da bu süreçte belirleyici olmakla birlikte, metin üzerindeki yönlendirici çeviri müdahaleleri daha çok

örtük mekanizmaların etkileriyle ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, *Gulliver's Travels* erek metninde çevirmenin rolü daha araçsal bir konumdadır; zira bu eserin çevirisi doğrudan devletin kültür politikaları çerçevesinde, ulus inşa sürecinin bir parçası olarak değerlendirilerek oluşturulmuştur. Bu iki örnek üzerinden, farklı siyasal sistemlerin (tek parti ve çok partili dönemler) çeviri eylemi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri karşılaştırmalı biçimde incelenmekte ve her iki durumda da çevirinin ideolojik müdahalelere açık olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma erek metinler, çevirmenler veya dönemin atmosferine yönelik bir eleştiri sunmaz, erek metinlerin kaynak metinlerle ilişkisine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaz. Amaç, erek metinlerde yapılan müdahalelerin neredeyse tamamının, dönemin arşiv bulguları ve hassasiyetleriyle örtüşmesinden yola çıkarak çeviri ve ideoloji ilişkisinin varlığını ortaya koymaktır. Bu sebeple her erek metin kendi çevrildiği dönem koşulları kapsamında değerlendirilerek bu ilişkinin metinlere nasıl yansıdığı ortaya konmuştur.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, çeviribilim çalışmalarına eleştirel ve tarihsel bir bakış açısı kazandırarak, çevirinin ideolojik yönünün ne denli yoğun ve katmanlı olduğunu tartışmaya açmaktadır. Türkiye’de çeviri tarihi genellikle metinlerarası karşılaştırmalarla sınırlı kalırken, bu çalışma çeviri eylemini içinde şekillendiği kültürel ve siyasal atmosfer ile birlikte yorumlayarak alana özgün bir katkı sunmaktadır. Özellikle çeviri eyleminin çevirmen ve dönemin ideolojik arka planı ile doğrudan ilişkili olması, çeviri ve ideoloji arasında göz ardı edilemeyecek bir bağlantı bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlantı, yalnızca çeviri sürecini etkilemekle kalmaz, ayrıca çoğu zaman çeviri stratejilerini, yapılacak müdahaleleri ve erek metnin yapısını baştan şekillendiren temel unsurlardan biri hâline gelir. Bu nedenle, erek metinleri değerlendirmek için ideolojiyi ve etkilerini, insan faktörlerini dışarıda bırakmak mümkün değildir.

Literatürde çeviri ve ideoloji ilişkisine dair genel kuramsal tartışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmanın önemi, bu ilişkiyi yoğun bir biçimde yansıtan edebi eserler üzerinden yapılan ayrıntılı metin karşılaştırma ve çözümlemeleriyle söz konusu ilişkinin ne denli derin, katmanlı ve iç içe geçmiş olduğunu dönemin arşiv kayıtları ile ilişkilendirilerek ortaya koymasında yatmaktadır. Özellikle edebi çeviriler, hem kaynak metnin yazıldığı dönemin hem de çevirinin yapıldığı dönemin ideolojik ve kültürel

ruhunu yansıtan metindir. Bu açıdan, edebi metinlerin çevirileri, bir toplumun zihinsel haritasını ve dönemin ruhunu anlama açısından çok çeşitli veriler sunmaktadır. Teknik ya da işlevsel metinlerde çoğu zaman örtük kalan ideolojik yansımaların, edebi çevirilerde daha görünür ve tartışılabilir hâle gelmektedir. Bu yönüyle çalışma, çeviri-ideoloji ilişkisini yalnızca doğrulamakla kalmamakta, bu ilişkinin en çarpıcı biçimde edebi metinlerde izlenebileceğini göstermektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada veriler nitel araştırma yaklaşımıyla toplanarak değerlendirilmiştir. Belirlenen iki edebi eserin Türkçe erek metinleri tarihsel bağlamları içinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çeviri metinler, kaynak metinlerle karşılaştırılmış; yapılan müdahaleler ideolojik, kültürel ve pedagojik yönleriyle değerlendirilmiştir. Ayrıca bulgular eserlerin çevrildikleri döneme ait arşiv belgeleri, dönemin yayınevi politikaları, eğitim ve sansür uygulamalarına dair tarihsel belgeler doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışmada, çeviribilim alanında kabul görmüş çoklu kuramsal çerçeveler (Lefevere'in yeniden yazım odaklı, Toury'nin norm odaklı yaklaşımı, Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı, Venuti'nin çevirmen görünürlüğüne yönelik görüşleri vb.) doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır. Karşılaştırmalar sonucunda ortaya çıkan bulgular, dönem arşivleri bulguları ile çeviribilime ait kuramsal çerçeveler kapsamında yorumlanmıştır.

Bu çalışmada sansür ve yönlendirme tespiti, metin karşılaştırmasına dayalı olarak yapılandırılmıştır. Analiz bölümleri, her iki metindeki müdahaleleri tematik olarak gruplandırmak ve sistemli biçimde tartışmak üzere alt başlıklara ayrılmıştır. Bu alt başlıklar hem çıkarılan ya da değiştirilmiş içerik türlerini hem de dönemin ideolojik yönelimleriyle ilişkilerini görünür kılmak amacıyla oluşturulmuştur.

Yapılan karşılaştırmalar sonucunda edinilen bulgular bölümün uzunluğuna göre direkt alıntı veya özet şeklinde çalışmaya dahil edilmiştir. Özellikle *Darkness at Noon* eserinin çeviri incelemesinde metnin neredeyse yarısının Türkçe erek metninde yer almaması nedeniyle, bu bölümlerin tamamının ayrıntılı çeviri karşılaştırması yapılamamıştır. Bazı bölümler içerik itibarıyla doğrudan alıntılanamayacak kadar uzun ve bağlamdan koparılamaz niteliktedir. Bu nedenle, eksik bölümler özetlenerek verilmiş, ardından, metinde yer almamasının muhtemel ideolojik gerekçeleri tartışılmıştır.

Çalışmada kullanılan yabancı dilde yazılmış kaynaklardan yapılan direkt alıntılar ve eser analizlerinde kullanılan kaynak metinlerden seçilen alıntılar Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Aksi belirtilmedikçe bu tezde kullanılan alıntıların çevirileri yazar Serap IŞIK tarafından yapılmıştır. Çeviri eserlerden yapılan direkt alıntılar için çevirmen bilgileri eserin kaynakça bölümünde belirtilmiştir.

1. BÖLÜM: KÜLTÜREL DÖNEMEÇ VE ÇEVİRİDE İDEOLOJİ

1.1. Kültürel Dönemeç

1.1.1. Kültür Kavramı ve Çeviri Eylemi

Türk Dil Kurumu kültürü “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlar (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Kültür kavramı, bir toplumun geliştirdiği değerler bütünü, inanç sistemleri, davranışları ve yaşam biçimlerini kapsayan çok boyutlu bir kavramdır: “Fikirlerimiz, değerlerimiz, eylemlerimiz, hatta duygularımız, sinir sistemimiz gibi, aslında doğduğumuz ortam kaynaklı kapasiteler ve eğilimlerden üretilmiş, kültürel ürünlerdir, ancak yine de ‘üretilmiş’ ürünlerdir” (Geertz, 1973, s. 12).

Kültür, dil, din, değerler, normlar, sanat, gelenekler ve gündelik yaşama dair pek çok unsuru içinde barındırır ve zamanla değişir. Bu kavram ayrıca her birey ve toplum tarafından farklı şekillerde yorumlandığı için yapılacak her tanım, kültürün farklı bir yönünü ön plana çıkarır ve dolayısıyla kavram üzerinde kararlaştırılmış tek bir tanım yapmak oldukça güç hale gelir. Kültürel değerlerin insan yaşamının hemen her alanına etki etmesi farklı disiplinlerin kültüre yaklaşımında farklı odak noktaları belirlemesine neden olur.

Kültür, nesilden nesile aktarılırken değişime ve dönüşüme uğrayan bir yapıdır. Dünyanın devingen bir yapıda olması, bireylerin yaşam biçimlerinin, değerlerinin ve düşünce sistemlerinin de zamanla değişmesini beraberinde getirir. Genel anlamda nesil farkı olarak adlandırılan olgu, kültürel dönüşümün zamansal etkilerini ve birey üzerindeki yansımalarını somut biçimde ortaya koyar. Bireyin düşünce yapısının oluşmasında ve bu düşünceleri eyleme dönüştürmesindeki motivasyonların kaynağı çoğu zaman kültürel yapı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, nefes almak ya da yemek yemek gibi biyolojik ve içgüdüsel ihtiyaçlar dışında kalan pek çok davranış biçimi, bireyin içine doğduğu kültür tarafından biçimlendirilir.

Clifford Geertz bu doğrultuda kültürün insan üzerinde tartışılmaz bir etkisi olduğunu savunur. Ona göre, davranışı kontrol etmek için bir dizi sembolik araç olarak, beden dışı bilgi kaynakları olarak görüldüğünde kültür, insanların özünde sahip olabileceği,

potansiyel kişiliği ile gerçekte hâlihazırda oluşturduğu kişiliği ile bağlantıyı sağlar. İnsan olmak bireyselleşmedir ve biz de kültürel kalıpların, hayatımızın düzenini ve yönünü belirleyen tarihsel olarak yaratılmış anlam sistemlerinin rehberliğinde birey haline geliriz (1973, s. 139).

Kültür geniş bir tanımla çeşitli zamanlar, coğrafyalar ve toplumlar içinde inançlar, gelenekler, sistemler ve farklı değerlerde bir toplumun tüm sahip olduklarını kapsayan, insanın yarattığı değerler olarak tanımlanabilir. Maria Tymozcko'ya göre kültürler heterojendir ve değerler söz konusu olduğunda bu kavram farklı bakış açıları içerir, dolayısıyla çeviriler her zaman potansiyel olarak tartışmalı, çatışmalı ve çekişmelidir (2010, s. 8).

Özetle kültür için bir toplumun tüm davranış modeli demek mümkündür. Her ne kadar kültür değişime ve etkileşime açık bir yapı sergilese de, bu değişimlere karşı belli bir oranda direnç de gösterebilir. Bir toplumun kültürel yapısını dönüştürmek, farklı değerleri bu yapıya dahil etmek ya da kültüre dışarıdan uyum sağlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Zira kültür, kendi içinde belirli normlara, değer sistemlerine ve alışkanlıklara sahiptir; bu nedenle dışarıdan gelen yenilikler bazen temkinle karşılanır. Yeniliklerin kabul görmesi, toplumun kültürel kodlarıyla uyum sağlaması ölçüsünde mümkün olur ve bu süreç genellikle zaman alır.

Itamar Even Zohar'a göre çeviri kültürden bağımsız düşünülebilen, sınırları ve yapısı net kurallarla belirlenebilecek bir eylem değildir. Aksine, kültür dizgesinde var olan değişkenlerle ilişkisi olan ve bu doğrultuda şekil alan bir olgudur. Zohar *Culture Repertoire and the Role of Transfer* adlı çalışmasında kültürün işlevine dair en güzel tanımlamayı Lotman'ın cümlelerinde bulabileceğimizi öne sürer. Lotman kültürün ana işlevini kendisini çevreleyen dünyanın yapısal organizasyonu olarak görür. Ona göre kültür bu “yapılandırılmışlığın” üreticisidir ve insanın etrafında canlı organizmaları çevreleyen bir biyosfer gibi yaşamı mümkün kılan sosyal bir alan yaratır (akt. Zohar, 1997, s. 357). Bu tanım, kültürün yalnızca pasif bir yansıtıcı değil, aktif bir şekilde dünyayı anlamlandıran bir yapı olarak görüldüğünü gösterir. Kültür, Zohar'a göre tıpkı bir biyosferin canlılara yaşam alanı sağlaması gibi, bireyin toplumsal konumunu, değerlerini ve davranış biçimlerini şekillendiren bir çerçeve oluşturur. Dolayısıyla çeviri gibi kültürler arası geçişleri mümkün kılan eylemler de bu yapısal organizasyonun içinde, onun kurallarına göre işler. Çeviri sayesinde kültür yok olmaktan da kurtulur. Kültürel

değerler sadece kendi ortamında değil, farklı kültürlerde de var olup, hem daha uzun yaşar hem de diğer kültür bileşenleri ile yeni şeyler ortaya koyarlar.

Zohar çalışmasında kültür repertuarının oluşum sürecini ve bu süreci belirleyen adımları kapsamlı biçimde inceler. Özellikle başka kültürlerden alınan ya da diğer kültürlere aktarılan unsurların bu repertuar içerisindeki yerini ve işlevini çok boyutlu bir yaklaşımla ele alır. Zohar çalışmasında ortaya koyduğu “kültür repertuarı” kavramını şöyle tanımlar: “Kültür repertuarı, bir grup insan ve grubun bireysel üyeleri tarafından yaşamın organizasyonu için kullanılan seçeneklerin toplamıdır” (1997, s. 355). Zohar’a göre bahsi geçen grup değişkenlik gösterebilir. Bazen küçük gruplar arasındaki etkileşim bazen de toplumlar arası etkileşim yeni kültürel unsurların oluşumunda önemli yer tutar. Kültürel olgular tek başlarına, hiçbir etki veya yönlendirme olmadan oluşamazlar. Kültür insanların biyolojik olarak nesilden nesile aktardıkları bir olgu değildir, kişiler tarafından belirli koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulmak durumundadır. Zohar ayrıca Swindler’ın kültür tanımına da yer verir: “Kültür insanların alışkanlık, beceri ve biçimlerden yola çıkarak eylem stratejilerini oluşturdukları repertuardır” (akt. Zohar, 1997, s. 357). Bu tanım, kültürü yalnızca bir değerler bütünü olarak değil, bireylerin eylemlerini biçimlendiren işlevsel araçlar olarak konumlandırması açısından önemlidir. Böylece kültür, pasif bir aktarım nesnesi olmaktan ziyade, bireyin toplumsal tercihlerinde aktif role sahip bir yapı haline gelir.

Zohar, çalışmasında kültür repertuarının oluşumu ve dönüşümünde dışarıdan alım (import) ve transfer kavramlarına özel bir vurgu yapar. Bu süreçler her zaman bilinçli ve planlı biçimde gerçekleşmeyebilir; kimi zaman gruplar arası etkileşim, yavaş ve kendiliğinden gelişen bir biçimde repertuarda değişimlere yol açabilir. Öte yandan, bazı durumlarda ise çeviri aracılığıyla yeni türlerin dizgeye kazandırılması gibi bilinçli ve yönlendirilmiş müdahaleler söz konusu olabilir. Bu bağlamda repertuar değişimi, hem örtük hem de açık biçimde gerçekleşen çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilir. Repertuarın oluşturulmasında iki önemli kavram üretim (invention) ve dışarıdan alımdır (import). Zohar bu iki kavramın zıt olmadıklarını belirterek birbirlerini besleyebileceklerini savunarak dışarıdan alımın repertuar oluşumunda kilit nokta olduğunu belirtir (1997, s. 358). Aktarım süreci ve hedef kültürdeki rolü hem toplum hem de yerleşmiş kültür açısından hayati bir önem taşıdığından, bu süreçteki odak aktarımın sosyo-kültürel bağlamda edineceği yer olmalıdır.

Kültür repertuarını şekillendiren en temel unsurlardan biri olan etkileşim, bu sürecin gerekli ancak tek başına yeterli olmayan bir bileşenidir. Etkileşim, kültürel farklılıkların fark edilmesini ve tanınmasını sağlar; ancak bu farklılıkların repertuara dahil edilebilmesi, yalnızca onların algılanmasıyla değil, aynı zamanda bu öğelerin grup üyeleri tarafından kabul görmesiyle mümkündür. Dolayısıyla kültürel transferin başarılı olabilmesi, etkileşim kadar toplumsal kabul ve içselleştirmeyi de gerektirir. Elbette her farklılık hedef kültürde kendine yer bulamaz. Her ne kadar etkileşim yoluyla gelen birçok farklı girdi olsa da az bir kısım tam olarak transferin sağlanması açısından hedef kültürde kalıcı bir yer edinebilir. Örneğin çeviri yoluyla dizgeye giren herhangi bir eserin hedef dizgenin bir parçası olarak kabul edilmesi için orada bir boşluğu doldurması ve belirli bir ölçüde ona uyum sağlamış olması gerekir. Ürünlerin hedef kültürde doldurmaları gereken boşluklar o kültürdeki ihtiyacın kanıtı niteliğindedir. Zamanla gördüğü değişim ve etkileşimle kültür repertuarında oluşan boşluklar ya yeni ürünlerin yaratılmasına ya da yeni transferlere kapı açar (1997, s. 358,359). Aktarım başarılı gerçekleştiği zaman yalnızca o ürünün değil o ürüne olan gereksinimin de yerleştiğini savunan Zohar çeviri etkinliğine ilişkin yorumu şöyledir: “Metinler çeviri aracılığıyla bir kültürden başka bir kültüre (dışarıdan) alınılırken bu metinlerim göstergebilimsel modelleri erek repertuar ile birleşme, kaynaşma noktasına getirilebiliyorsa, başarılı bir aktarım yapıldığı söylenebilir” (1997, s. 359).

Zohar ayrıca yeni ürünlerin kabulünün de bazı unsurları olduğunu belirtir. Ona göre transfer, ürünün hedef kültürde bütünleşik bir parça haline gelmesiyle tam olarak tamamlanmış sayılır. Ancak bu transferin sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi için öncelikli kriteri ihtiyaçtır. Zohar “Dışarıdan alımın en önemli noktası, hedef kültürde eksik olan, belirli işlevleri gerçekleştirecek ürünlerin getirilmesi gibi görünmektedir” (1997, s. 359) diyerek bu durumu açıkça ortaya koyar. Bu yaklaşım, kültürel transferin rastlantısal değil, işlevsel bir temele dayandığını ve kültürel sistemin ihtiyaçları doğrultusunda yönlendiğini göstermesi açısından önemlidir.

1.1.2. Kültürel Dönemeç ve Çeviri İlişkisi

1990’larda teknolojinin gelişiminin hızlanması ve elektronik aletlerin kullanımındaki artış insanları ve toplumları hiç olmadığı kadar yakınlaştırdı. İletişimin eskiye oranla kolaylaşmaya başlaması kültürlerarası etkileşime de katkı sundu. Bu noktada yapılan

birçok çalışmada 90'ların başında internetin, bir dönüm noktası sayılabilecek WWW (World Wide Web)'in aracılığı ile daha yaygın bir kesim tarafından kullanılmaya başlanmasının iletişim üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. İnternetin yaygınlaşmasında en büyük rolü oynayan web sayesinde farklı içeriklerde türler ortaya çıkmış ve iletim olanakları kökten değişmeye başlamıştır. Bu durum da elbette toplumu ekonomiden sanayiye birçok alanda etkilemiştir (Lyytinen & King, 2002), s. 97). Bu gelişmelerin doğan bir sonucu olarak, yaygınlaşan haberleşme olanakları ile sınırlar kalkmaya başlayarak toplumların dışı açılımının artması ile çeviri eylemi hiç olmadığı kadar gerekli bir ihtiyaç haline geldi. Daha önceki dönemlerde yönetici sınıfının, toplumun aydın kesiminin veya belirli zümrelerin daha yoğun olarak kullandığı çeviri eylemi yavaş yavaş gündelik hayat için de elzem bir araç haline gelmeye başladı. Yeni teknolojik imkânlar, gelişen haberleşme yöntemleri, çeviri yardımı ile insanların bilgiye daha kolay ulaşmalarına ve hem kendi hem de yaşadığı dünya ile ilgili farkındalıklarını artırmalarına yardımcı oldu. İnsanların yüzyıllardır inandıkları, kalıplaşmış bilgiler yerini bilgi ve bilime dayalı düşüncelere bırakma eğilimine girdi ve çeviri eylemi bu sürecin en önemli aracı haline geldi.

Bu dönemde kültür kavramı, tarihte hiç olmadığı kadar ön plana çıkmış ve insanlık tarihini ne ölçüde şekillendirdiği daha açık biçimde anlaşılmıştır. Önceki dönemlerde düşünsel ve toplumsal analizler farklı odak noktaları etrafında gelişmiş olsa da, kültürün kendisi çoğunlukla araştırmaların merkezine alınmamış; dolayısıyla kültürel dinamiklerin birey ve toplum üzerindeki etkileri bu denli derinlemesine incelenmemiştir. Günümüzde ise kültür, yalnızca bir arka plan unsuru değil, tarihsel süreçlerin belirleyici bir ögesi olarak değerlendirilmektedir. Andre Lefevre ve Susan Bassnett 1970'lerdeki dilbilim çalışmalarını bu açıdan eleştirmektedirler. Dilbilim odaklı bir yaklaşımın tümceden metine geçme noktasına kadar gelebildiği ve ötesi hakkında bir inceleme alanı yaratmadığını savunurlar. Bu yaklaşım kültür kavramını tarihsel bağlamda yok sayar ve incelemeye dahil etmez. Ancak onlara göre kültür insanlık tarihini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak çeviri çalışmalarında da yer almalıdır (1992a, s. 9-11).

Bu sebeplerle, sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olan günümüz dünyasında, çeviri çalışmaları da diğer pek çok disiplin gibi paradigma değişikliklerine sahne olmuştur. Tarih boyunca farklı disiplinler altında varlığını sürdüren, çok fazla önem atfedilmeyen çeviri eylemi, özerkliğine adım adım yaklaşarak, kendini ayrı bir bilim dalı olarak kabul

ettirmeye başlamıştır. Bu durum erek kültürü hiç olmadığı kadar önemli bir noktaya getirerek çeviribilimde kuramsal anlamda erek yazının temel alındığı birçok yeni anlayışın ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Söz konusu dönemde yaşanan gelişmelerin etkisiyle, çeviribilimde kültürel dönemeç kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu dönüşüm, disiplinin araştırma alanlarının genişlemesine ve çeviri olgusuna yönelik daha stratejik, çok boyutlu bir bakış açısının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yeni anlayış çerçevesinde çeviri, artık yalnızca farklı disiplinlerin sınırları içinde ele alınan bir faaliyet olmaktan çıkmış; toplumsal yapıyı etkileyen, çok disiplinli etkileşimlerle beslenen ve bu etkileşimleri kendi içinde barındıran kapsamlı bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu kuramsal gelişim sayesinde, erek kültürü merkeze alan ve daha esnek, bağlama duyarlı bir çeviri anlayışı da şekillenmeye başlamıştır. Bu durum çevrilmiş metinleri bağımsız edebiyat ürünü olarak ele almak, yalnızca mesajını iletmekle yetinmemek, erek kültürdeki edebiyatın canlanması ve gelişmesi için de iyi bir fırsat olarak görülmekteydi. Çeviri alanına yönelik bu ihtiyacının en büyük sebebi, o döneme kadar dilbilimsel kaygılarla kültürün gözardı edilmesinden kaynaklanan çeviri kayıplarıdır. Lawrence Venuti, çevirinin daha öncesinde dilbilim odaklı olmasının sebebini bilimsel çalışmalar esnasında kanıt gösterme kaygısı ile hareket edilmesi ile ilişkilendirmektedir. Venuti'ye göre kuramcılar ve çevirmenler dilbilim yaklaşımı ile çevirileri hakkında ampirik kanıtlar sunabilme şansına sahip olabilmekteydi.

“Böylelikle araştırma, nesnel veya değerden bağımsız olduğunu iddia ederek bilimsel hale gelir; diğer kültürel uygulamalar gibi çevirinin de değerlerin yaratıcı bir şekilde yeniden üretilmesini gerektirdiği gerçeğini göz ardı eder. Sonuç olarak çeviri çalışmaları, metinsel özellikler ve stratejilere ilişkin genel teorilerin formülasyonuna indirgenir.” (1998, s. 1)

Sürece sosyolojik veya kültürel etkenlerin dahil olması ile objektif sonuçlara ulaşılamayacağı kanısı, çalışmaları dilbilim eksenine sıkıştırmıştır. Kuramsal bir çerçeve dışında bırakılan çeviri, kültürel tüm yeniliklerden kopararak Venuti'nin tabiriyle küçümsenir ve itibarsızlaştırılır. Bu durum bir yandan da çeviri eylemini ideolojiden de koparmaktadır çünkü ortaya çıkan çeviri ürünü hiçbir şekilde kültür ve manevi değerler göz önüne alınmadan çevrilir ve çevirmenin bu süreçte karar alıcı bir eyleyen olduğunu söylemek mümkün değildir. Çevirmen yalnızca metne bir bilimsel deney gibi yaklaşarak gözle görünür, dilbilim sınırları içerisinde oluşmuş nesnel sonuçlar ortaya koyar. Ancak bu durumu kökten değiştiren kültürel dönemeç, çeviriyi Marinetti'nin de belirttiği gibi

“kültürel inşaaının güçlü yöntemlerinden biri” (2011, s. 26) konumuna getirmiştir. Böylece, çeviri eylemi sadece mesajın iletildiği ancak edebi özelliklerden yoksun ürünler olmak yerine; her ikisini de içeren ürünler ortaya koyabilme olanağı sunmaya başlamıştı. Ortak kültürün ortak dili oluşturması, kültür ve dil arasında var olan doğal ilişkiyi ortaya çıkarır. Wittgensctein’a göre “bir dili hayal etmek, bir yaşam biçimini hayal etmek demektir” ve dil aynı zamanda kültürel etkileşimin de olmazsa olmazıdır (1958, s. 8). Kurulan iletişim arttıkça alışveriş de kaçınılmaz olur. Kültürün aktarımını ve yaşamasını sağlayan dil bu alışveriş için en gerekli olan öğedir. Dolayısıyla farklı dillerden insanların anlaşabilmesi, kültürün dolaşımı ve bu alışverişin sağlanabilmesi çeviri ile mümkündür. Dolayısıyla kültür ve kültür alışverişinin çevirinin kaynağı, çevirinin ise kültür alışverişinin ürünü olduğu söylenebilir. Yani çevirinin gerçekleşmesi için ürüne yani kültüre ihtiyacı vardır, kültür olmadan çevirinin var olabilmesi mümkün olmaz. Bu nedenle çeviri ve kültür birbirinden ayrı değerlendirilemez.

Humboldt da benzer bir görüşle dilin bir ulusun kültürünü ve dünya görüşünü yansıttığını savunarak konuyu çeviride eşdeğerlik açısından da yorumlar. Ona göre bir toplumu ve kültürünü tüm boyutlarıyla dil aracılığıyla ortaya çıkarmak mümkündür. Bu sayede o kültürde insana dair ortak birçok kavramın nasıl algılandığına dair çıkarımlar yapılabilir. Toplumlara özgü olan kültürel değerler gibi dil de yalnızca o topluma aittir. Bir kavramın farklı değerlere sahip bireyler tarafından algılanmalarının aynı olması beklenemez. İki farklı dile ait iki sözcük temelde aynı kavramı tasvir etse de hiçbir koşulda ve hiçbir zaman eşanlamlı kabul edilemez. Bu sebeple bir kavramı bir dilden başka bir dile aynı etki ve anlam ile taşıyabilmek mümkün değildir (akt. Akarsu, 1984, s. 62).

Ayrıca ulusal bir kültür yapılanmasının temelleri de çeviri ile atılabilir. Örneğin, çalışmanın eser analizi bölümünde detaylandırılacak olan Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarında Batı uygarlığına ait eserlerin çevrilmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve yeni bir ulusal kültür anlayışı hedeflenmiştir. Bir başka örnek olan Antik Roma döneminde ise Romalılar bir kültür politikası olarak Antik Yunan eserlerini, onları aşacak şekilde çevirerek bir üstünlük sağlamayı amaçlamış olmalarıdır. Bu dönemden önce sadece anlaşma aracı olarak kullanılan çeviri Roma döneminde kültür aktarımı aracı haline gelmişti.

“[...]çevrilen yapıtların içeriksel bazı değişikliklere uğramasıyla Roma’nın savaşçı üstünlüğünün erek metne yansıtılması kültürel bir zaferi simgelemektedir. Bu zafer

ancak çevirmenin kaynak metinden daha üstün bir metin yazarak onu aşmasıyla kazanılabiliirdi.” (Yücel, 2016, s. 36-37)

Romalılar, Yunanlılardan her anlamda daha iyi olduklarını düşündüklerinden, eserleri kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmiş ve bu durum o dönemde kaynak metinlerin sadık kalınan metinlerden çok, esin kaynağı olduklarını ortaya koymaktadır. Romalıların çeviri eylemine yaklaşımı, çağdaş çeviri kuramları ile benzerlik göstermektedir. Hem kaynak metni değiştirme gücüne inanarak kendi kültürlerini üstün ve daha değerli görmüşler, hem de kendi halkının beklentilerini ön plana çıkarmışlardır. Yücel, bu durumda kaynak metni aşarak daha iyi metinler üretebilmek için çevirmenlerin aynı zamanda yazarlık kabiliyetlerine de sahip olmaları gerektiğini vurgular. Serbest çeviri anlayışına sahip bir yazar olan Cicero da “edebi çevirmenliği yeniden yaratmakla eşdeğer” görür ve “ilham perisini Roma’ya nakletmeyi” (Yücel, 2016, s.38) amaçlamıştır. Kısacası bu dönemdeki hedeflerin gerçekleştirilerek yeni bir dönemin temellerinin atılması, çeviri eylemi ile doğrudan ilişkilidir. Çeviri sayesinde yeni bir kültür de oluşmaya başlamıştır.

Geçmişteki çeviribilim araştırmalarında, pek çok kuramcı çalışma odaklarını dilbilimle sınırlayarak, dilsel biçimin değişimini ve dilbilimsel sistemin farklılıklarını vurgulamıştır. Ancak çeviri faaliyeti, pek çok sosyal ve kültürel unsuru içeren karmaşık bir yapı olduğundan, çeviriye dair pek çok konu dilbilimsel boyutta açıklanamamakta ve analiz edilememektedir. Susan Bassnet, kaynak kültürün değer sistemini hedef kültüre empoze etmeyi tehlikeli bir zemin olarak yorumlayan Levy’nin görüşüne yer vererek çevirmenin kaynak metnin yazarı olamayacağını, ancak erek metnin yazarı olarak hedef kültür okuyucularına karşı ahlaki bir sorumluluğu olduğunun altını çizer (akt. Bassnett, 2005, s. 31).

Çeviri tarihine bakıldığında, doğrudan kültür kavramına yapılan atıflar sınırlı olsa da, bazı önemli isimlerin çalışmalarında bu kavrama dolaylı biçimde işaret edildiği görülmektedir. Her ne kadar kültür, çeviri çalışmalarının erken dönemlerinde merkezî bir unsur olarak ele alınmamış olsa da, insanlık tarihi boyunca bireylerin düşünce ve ifade biçimlerini şekillendiren temel bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla, kültürün çeviri üzerindeki etkisi, özellikle modern yaklaşımlarla birlikte görünürlük kazanmış, ancak kökenleri daha önceki dönemlere kadar izlenebilecek bir etkileşim alanı olarak değerlendirilmektedir.

Örneğin Romantik dönemi incelediğimizde Goethe'nin çeviriye bakış açısı dikkat çekicidir. Ona göre bir çevirmenin görevi, çevrilemez olanla yüzleşene kadar sürer, çevirmen çevrilemez olana da dokunarak çeviri yapmalıdır çünkü ancak bu sınırdaki yabancı bir ulusun ve dilin gerçek doğasını anlayabilir (Goethe, 1908, s. 171). Burada “çevrilemez” olandan anladığımız kaynak metinde var olup erek metne aktarılamayan, daha doğrusu sözcüğü sözcüğüne karşılığı olmayan kavramlardır. Bunların da büyük bir çoğunlukla kültürel kavramlar oldukları düşünüldüğünde aslında Goethe'nin kültürel, karşılığı birebir bulunamayan sözcüklere de dokunulması gerekliliğinden bahsettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca ancak bu şekilde yabancı ulusu ve dilini anlayabileceğimiz sonucuna varması da yine kültürel imgelerin bir ulusu daha iyi anlamamız için gerekli olduğu görüşünü ortaya koymaktadır.

Bir başka örnek de çeviri eyleminin en baskıcı dönemlerinden birini yaşadığı Ortaçağ Döneminden verilebilir. İncil'i Almancaya çevirmek için hayatını ortaya koyan Martin Luther, insanların kutsal kitabı kendilerinin okuyabilmesini amaçlayarak, kaynak metinden anlamına göre bir çeviri stratejisi ile İncil'i çevirmiştir (Yücel, 2016, s. 62-65). Erek odaklı çeviri anlayışı bir yana, çeviri eyleminin bile değer görmediği bir dönemde Luther'in erek kitleyi dikkate alarak çeviri yapması, onun döneminin çok ötesinde olduğunu gösterir. Luther İncil'i Almancaya çevirirken bazen tek bir kelimenin karşılığına araştırma yaparak karar vermesinin günler hatta haftalar aldığını belirtir (Luther, 2017, s. 15). Burada sözcüğü sözcüğüne bir aktarım yapmadığı, kaynak metindeki anlamın, aktarılan dildeki en uygun karşılığı ile çevrilmesinin gerekliliğini savunduğu açıktır. Bir açıdan, metni başka bile uydurmak da aslında o kültüre, o dünyaya uydurmak demektir. İncil'in Almanca çevirisi üzerine yazdığı *An Open Letter on Translation* adlı yazısında dönemin çeviri anlayışına zıt yöntemleri ile ilgili eleştirilere şöyle yanıt verir: “[...]evdeki anneye, sokaktaki çocuğa ve pazardaki sıradan adama danışmalı, onların ağzından çıkan kelimeleri izlemeli ve buna göre tercüme etmeliyiz. Bu şekilde anlayacaklar ve kendileriyle Almanca konuşulduğunu göreceklerdir” (Luther, 2017, s. 17).

Özellikle Orta Çağ gibi baskıcı dönemlerde çevirilerin erek kültür odaklı gerçekleştirildiği örnekler yok denecek kadar az olsa da, çeviri eylemi uzun bir dönem eşdeğerlik, sadakat, kaynağına benzeme gibi sınırlayıcılar arasında iletişimi sağlamaya çalışmış ancak çoğu zaman taklitten öte görülememiştir. Bu tür sınırlayıcılar da çoğu

zaman ideolojik bir anlayışın sonucunda ortaya çıkmıştır. İncil'in dönemin din adamları ve Luther tarafından hangi anlayışla ve yöntemlerle çevrildiği bu duruma yerinde bir örnektir.

Bassnett ve Lefevere, *Translation, History and Culture* adlı kitabın önsözünde çeviri alanındaki dönüşüme dikkat çekerek, çeviri eyleminin bu dönemde yapısalcı yaklaşımlardan uzaklaşıp metin dışı öğelerin belirleyici hale geldiği bir sürece girdiğini ifade ederler. Onlara göre artık çeviri çalışmaları, yalnızca eşdeğerlik veya sadakat gibi kavramlarla sınırlı olmaktan öteye gitmelidir. Artık içerik olarak tarih, kültür ve benzeri metin dışı unsurları öne çıkarmak gerekmektedir. Bu değişimin temel nedeni, çeviri eyleminin her zaman belli bir ideolojiyi ve poetikayı yansıtan bir yeniden yazım olmasıdır (Bassnett & Lefevere, 1992, s. xi–xii).

Lefevere de artık çeviri eylemine dair soruların değişmesi gerektiğini savunur. Eskiden çeviri eyleminin nasıl öğretileceği ya da çevirinin nasıl incelenmesi gerektiği gibi sorular sorulmaktaydı. Çevirmenler çeviri yapmayı öğretmez, çeviri yapmayı öğretenler de çeviri yapmazlardı. Çeviri eylemi farklı alanlarla iç içe, farklı katmanlardan oluşan bir alan olarak görülmediği için, kişiler çevirinin tek bir yönü ile ilgilenmekte ve kültürel ya da metin dışı öğeleri hesaba katmamaktaydı. Lefevere de bu durumun artık değişmeye başladığını vurgularken, metnin kaynak ve hedef kültüre ait birçok göstergeler ağı içinde gömülü olduğunu söyler (Bassnett & Lefevere, 1992, s. 9-10). Dolayısıyla çeviri eserler, kaynak metnin farklı kültürlerle adapte olma ve kendini kabullendirme noktasında kaçınılmaz bir değişime uğrar çünkü hedef kültüre dahil olmak ondan parçalar içermek demektir.

Jeremy Munday çeviri ve kültür ilişkisini şöyle açıklar: “Çeviri, yeni okuyuculara yeni bir dilde bir kaynak metin sunarak, genellikle orijinal olarak hedef dilde yazılmış gibi okunacağı kültürlerarası bir aktarım biçimi olarak işlev görür” (2007, s. 196). Dolayısıyla çeviri sadece eserlerin farklı dillerde yeniden yazılması değildir, göz ardı edilemeyecek bir kültürel alışverişe köprü olarak kültürlerin birbirine yaklaşmasına da olanak sağlar. Kültürel dönemeç öncesinde göz ardı edilen bu tutum, çeviri eyleminin bir bilim dalı olarak özgür kalamamasının en başta gelen nedenlerindendir. Çeviri insana dair, kültürel bir aktarımdır, bu sebeple kültürü, bir anlamda insanı göz ardı etmek, çeviri eylemini sadece kelimelerin başka dillerde yazılmasına indirger.

Çevirinin edebi dizgeyi şekillendirecek kadar etkili olduğu, 90'lı yıllarda kültürel dönemecin etkisi ile anlaşılmaya başlanmıştır. O döneme kadar dilbilimin etkisi altında olan çeviri eylemi, edebi dizgeyi şekillendirmek bir yana ayrı bir alan olarak bile görülmeeyen, sadece dilsel bir aktarım aracıydı. Bu sebeple ürünler de hiçbir zaman araştırmaya ve yorumlamaya değır bulunmamaktaydı. Araştırma alanları ise çok dar ve kuralcıydı. Dolayısıyla 90'larla birlikte gelen kültürel akım çeviri alanına ihtiyaç duyduğu yolu açmış ve hızla gelişmesine katkı sunmuştur. Çeviri eyleminin çeviribilime yolculuğu da bu sayede büyük bir ivme kazanmıştır. O döneme kadar çeviri eyleminin farklı alanlarla ilişkisi ile ilgili kayda değır araştırmalar yapılmadığı için bu alandaki bilimsel çalışmalarda fark edilir bir artış olmuştur.

Çeviri alanında son 20 yılın kuramsal gelişmelerindeki en önemli iki değışim kaynak odaklı yaklaşımlardan erek odaklı yaklaşımlara olan önelim ve çeviri çalışmalarında sadece dilsel unsurların değıl kültürel unsurlarında sürece dahil edilmesidir. Mona Baker *In Other Words: A Coursebook on Translation* (1992) adlı çalışmasında çevirinin doğasında var olan zorlukları ve teorik olarak imkansız bir iş olduğu yönündeki eleştirileri tartışır. Diller arasındaki yapısal farklılıklar ve gerçekliğin dile bağımlılığı nedeniyle çevirinin tam anlamıyla başarılı olamayacağı savunulsa da, çeviri yine de kültürler arası iletişimde vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Çeviri, farklı toplumlar arasında anlayış ve uyum sağlayarak dünyayı daha bağlantılı bir hale getirir (s. 8). Bu durum çeviri tarihi için bir aydınlanma dönemi olarak nitelendirilebilir. Çeviri eylemi kendi kimliğini kazanma yolunda dilbilim baskısı gibi büyük bir yükten kurtulmuştur.

Elbette her ne kadar 90'larda ciddi bir artış gözlemlense de, öncesinde bu konuda hiçbir çalışma yapılmadığı anlamına gelmez. Itamar Even Zohar (1978), Gideon Toury (1978), James Holmes (1978) gibi dönemin önde gelen isimleri sayesinde alana dair farklı görüşler zaten ortaya atılmaya başlanmış ve alana ait ilk kuramların temelleri atılmaya başlanmıştı. Başta kapsayıcı ve genel kuramlar oluşturulması hedeflenmiş; zaman içerisinde de temel bir bakış açısının yerleşmesi ile çevirmeni ve çevirinin farklı açılardan değerlendirmelerini inceleyen yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Şan & Fidan 2021, s. 128).

Dolayısıyla, çeviribilimde yaşanan kültürel dönüşüm, ani bir kırılmadan ziyade, uzun süredir devam eden toplumsal, düşünsel ve kuramsal dinamiklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca tarihsel süreçte biriken sorunların değıl, aynı zamanda kültürlerarası iletişimdeki artışın ve disiplinler arası yaklaşımın güçlenmesinin

bir yansımasıdır. Bu açıdan, Bassnett ve Lefevere'nin katkıları da bu dönüşümün aniden ortaya atılmış fikirlerden ibaret olmadığını gösterir. Her iki araştırmacı, çeviri olgusunu kültürel ve ideolojik bağlamlarda ele alan yaklaşımıyla, dönemin entelektüel iklimini dikkatle okuyarak uygun zemini değerlendirmiş ve bu dönüşümü kuramsal çerçevede görünür kılmışlardır.

Kültürel yaklaşımı benimseyen kuramcılar, kaynak metin odaklı yöntemden ziyade, çeviri metne ve onun işlevlerine daha fazla önem vermişlerdir. Artık çeviri metni bir ek veya kaynak metnin açıklaması olarak değil, erek kültürde önemli rol oynayan bağımsız bir edebiyat olarak görmek gerektiğini savunmuşlardır. Itamar Even-Zohar 1979'da ortaya attığı Çoğuldizge Kuramı (Polysystem Theory) ile çeviri edebiyatın sosyo-kültürel sistemlerin bir parçası olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece de çeviri stratejileri kaynak odaklı yaklaşımlardan çok erek odaklı yaklaşımlara yönelmeye başlamıştır. Bu da kültürün merkeze oturması anlamına gelmektedir.

Çeviri eylemi için merkezi bir unsur olarak görülmeye başlanan kültür kavramı, çeviri çalışmalarında kültürel dönemecin ortaya çıkmasını mümkün kılan temel sebeplerden biri olmuştur. Bu gelişme, çevirinin yalnızca dilsel bir aktarım süreci değil, aynı zamanda kültürel, ideolojik ve toplumsal bir pratik olarak ele alınmasına zemin hazırlamış; çeviri çalışmalarının bağımsız bir disiplin kimliği kazanması yolunda kuramsal çalışmalara hız kazandırmıştır. Bununla birlikte, kültürel dönemeci besleyen tek etken kültür kavramının öne çıkması değildir. Çevirinin siyaset ve iktidar ilişkileriyle olan derin bağlantısı da bu dönüşümde öne çıkan unsurlardandır. Çevirinin yalnızca bir araç değil, kimi zaman siyasi süreçleri şekillendiren ve meşrulaştıran bir unsur olarak kullanılması, kültürel dönemeci tetikleyen bir diğer önemli faktör olarak öne çıkar. Çevirinin insanlık tarihi boyunca bazı fikirlerin propagandasını yapmak için kullanıldığı bilinmektedir. Yeni kurulan devletlerde çeviri yoluyla iktidarların halkta belirli bir düşünce yapısını şekillendirmeyi hedeflediğine dair birçok örnek mevcuttur. Bu konuya en iyi örneklerden biri olan, kendi ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşu kuruluşu ve o dönemde planlı olarak yapılan çeviri faaliyetleri sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde örneklendirilecektir.

Geleneksel çeviri çalışmalarında kaynak metinlere çok daha fazla önem verilerek çeviri stratejilerinin kaynak metinlerin türlerine ve doğasına göre belirlenmekteydi. Çeviri çalışmaları, çeviri metinler göz ardı edilerek kaynak metin açısından yürütülmekte, bunun dışındaki faktörler çalışmalara ve sürece dahil edilmemekteydi. J. C. Catford, çeviriyi bir

dildeki metinsel malzemenin başka bir dildeki eşdeğer metinsel malzemeyle değiştirilmesi olarak tanımlamıştır (1965, s. 1). Böylece çeviriyi dilsel kodlama olarak sınıflandırmış ve sınırlandırmış, kültürü dışarıda bırakmıştır. Aynı zamanda çeviriyi tam ve sınırlandırılmış çeviri olarak ikiye ayırmıştır (1965, s. 22). Tam çeviri kaynak metindeki dilbilgisi ve kelimelerin eşdeğerlerinin çeviri metinde kullanılmasını ifade eder. Sınırlandırılmış çeviri ise eşdeğeri bulunamayan kelimeler veya dilbilgisi yapıları için kısmi eşdeğerlik ile kaynak metne en yakın noktaya ulaşmaktır. Catford böylece de dilsel çevrilemezlik ve kültürel çevrilemezlik sonucuna varmıştır.

Kısacası kültürel dönemeç aslında hayatın birçok alanını merkeze koyan bir çeviri yaklaşımı olarak görülebilir. Her çeviri metni erek kültür parçası olarak değerlendirirken kültürlerin çeviri üzerine etkilerini, toplumun içinde bulunduğu konumu önemli görür ve çevirmenin de önceki dönemlere göre arka planda değil, aksine çeviri eyleminin odağında kabul eder.

1.1.3. Çağdaş Çeviri Kuramları

20. yüzyılın sonlarına doğru çağdaş çeviri kuramlarının gelişimi, çeviribilim için adeta bir dönüm noktası olarak alanın geleneksel sınırlamalardan kademeli bir uzaklaşma ve kuramsal bir dönüşüm yaşamasına olanak tanımıştır. Bu süreçte, çevirmen ve çeviri eylemi, yalnızca dilsel düzlemde ele alınan etkisiz ya da göz ardı edilen unsurlar olmaktan çıkarılmış; kültürel, toplumsal ve ideolojik bağlamlar içinde yeniden konumlandırılmıştır. Elbette çeviri çalışmalarının ayrı bir bilim dalı olarak var olabilmesi için bu doğrultuda yeni bir kavramsal ve bilimsel düzlem oluşması gerekmektedir. Kuramcılar, çevirinin yalnızca araçsal değil, anlam inşasına katkı sunan bir süreç olduğunu vurgulayan yaklaşımlar ortaya atarak, çeviribilimin bağımsız bir disiplin olarak şekillenmesini hızlandırmışlardır. Böylece daha önce gündeme gelmeyen sorular sorulmuş, çeviri eylemine ilişkin araştırma alanları genişlemiş ve disiplinlerarası etkileşim derinleşmiştir. Bu bölümde kültür ve ideoloji odaklı çeviri anlayışları odağında şekillenmiş bazı kuramlar hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın odak noktası olan çeviri ve kültür ilişkisinden bahsederken Itamar Even Zohar'ın ortaya koyduğu Çoğuldizge Kuramı'ndan bahsetmek kaçınılmaz olacaktır. 1978 yılında yayımladığı *The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem* adlı makalesinde Zohar yeni bir kuramın temellerini atmış ve ayrı bir dizge olarak

incelenmesi gereken çeviri edebiyatı kavramının oluşmasına yön vermiştir. Çalışmasında edebiyat tarihinde mecbur kalınmadıkça çeviri eylemi ile ilgili açıklama yapılmadığından ve çeviri olgusunun ayrı değerlendiren çalışmaların olmamasından bahseder. Bu sebeple okuyucunun tarihsel süreçte edebiyat dizgesi için çeviri eserlerin işlevleri ve yeri hakkında bilgi edinmesi güç hale gelmektedir.

Zohar'ın bu çalışmasında öne sürdüğü Çoğuldizge kuramı aslında birçok dizgenin iç içe yer aldığı bir çoklu sistem kuramıdır. Kültür, edebiyat, siyaset, dil, sanat ve daha birçok alan bu dizgenin içinde yer alır ve hepsi de döngüsel bir biçimde iletişim ve etkileşim halindedir. Sadece çeviri kuramı olarak değil, kültürü önemseyen için sosyal bir kuram olarak da görülebilir. Dizgelerin etkileşimi sayesinde birbirlerini değiştirir ve geliştirirler. Örneğin okuduğu bir kitaptan etkilenen bir sanatçı olaylardan esinlenerek bir beste yapabilir veya gördüğü bir tablodan etkilenen bir yazar yeni bir öykü ortaya koyabilir. Farklı bir dile çevrilen ve beğeni gören bir çeviri eser kaynak kültürün tanınmasına yol açarak diğer kültürlerle etkileşimi artırılabilir. Bu döngüsel sürecin sonu olmamakla birlikte bu özellikler kuramı durağan, özellikleri, kuralları net çizgilerle belirli olmaktan çıkarır. Dolayısıyla kuram yeniliklere göre değişip gelişebilir, her an gelişime açıktır. Bu noktada önceki, daha sınırlı bakış açılarıyla çerçevelenen kuramlar yerine Zohar kültürü merkeze koyar. Kuram bu açıdan kaynak odaklı düşünülen çeviri eyleminin yönünü erek kültüre yönlendirme noktasında önemli bir adımdır. Bu durum aynı zamanda odak noktasının çeviri eyleminin kendisine, hedefine, işlevine hatta manipülatif olup olmamasına dönerken, çevirinin iletişimsel bir araç olması fikrini de tartışmaya açmıştır. Zohar'ın fikirlerinden etkilenen, kurama katkıda bulunan ve Betimleyici Çeviri Araştırmalarının önde gelen ismi Gideon Toury, çeviribilimin ilk kuramsal temellerinin oluşması açısından bir diğer önemli isimdir. Toury, çeviriyi sosyo-kültürel bir yaklaşımla, tarihsellik içinde değerlendirir. Çeviriler o döneme kadar kabul edildiği gibi kaynak kültürün değil artık erek kültürün ürünleridir. Çeviri eserleri tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi hayatımızda karşımıza çıktıkları şekilde, bir araştırma nesnesi olarak ele alır. Bunu yaparken de nasıl olmaları gerektiğini değil, nasıl olduklarını inceler. Toury'nin kuramı temelde bitmiş çeviri eserlerin incelenmesi için bir yöntemdir ama kuramsal bir çerçeve de sağladığı için edebi çeviriler söz konusu olduğunda önemli bir yeri bulunmaktadır (Toury, 2012).

Toury, Zohar'ın görüşlerine ek olarak oğuldizge Kuramı'na çeviri normları ile katkıda bulunur. Gideon Toury normları kısaca bir topluluk tarafından paylaşılan genel değerlerin veya fikirlerin tercümesi olarak açıklar (2004, s. 199). Toury aynı zamanda, toplumsal düzenin ve kültürün korunması ve sürdürülmesi için gerekli olduğunu ve sosyal yapıyı açıklamaya yönelik herhangi bir girişimde normların anahtar kavram ve odak noktası olduğunu belirtir (2004, s. 200). Çevirinin de sosyal yapıyı yansıtmaması, normların bir çevirmen için de sınırlandırıcı yanları olduğunu gösterir. İdeolojiler ve kültürler gibi devingen oldukları için bu normları sınırlarını belirlemek zordur. Bunlar bilinçli olarak takip edilebilir ve hatta bazen çeviri pratiğinde çevirmen tarafından manipüle edilebilir (2004, s. 204). Schaffnerr norm ve çeviri ilişkisini şöyle yorumlar:

“Çeviri davranışı, sosyal davranış olarak bağlamsallaştırılır ve çeviri normları, bir topluluk tarafından paylaşılan değerleri somutlaştıran içselleştirilmiş davranış kısıtlamaları olarak anlaşılır. Dolayısıyla, çeviri sürecindeki tüm kararlar, ilgili iki dil sistemi tarafından değil, öncelikle bu normlar tarafından yönetilir.” (1999, 5)

Toury'ye göre çevirilerle ortaya konan eşdeğerliğin türünü ve boyutunu belirleyen çeviri normlarıdır. Toury normları, çeviri süreci üzerindeki etkilerine göre öncül normlar, süreç öncesi normlar ve süreç normları olarak sınıflandırır. Öncül normlar, çeviri için kaynak metnin seçimi ve hangi metnin çevrilmesi gerektiği kararı da dahil olmak üzere çevirmenin verdiği ön kararları kapsamaktadır. Süreç öncesi normlar ise ilk kararlardan sonra çevirmenin stratejilerin ve yöntemlerin seçimi gibi aşamalar hakkında karar verdiği süreçtir. Sonrasında etkili olan süreç normları da çevrilmiş ürünün erek kültür alıcıları tarafından kullanılan bitmiş ve özerk bir metin olarak üzerindeki kısıtlamaları belirlemektedir (Toury, 2012).

Çevirmen çoğu zaman tüm karar verme süreçlerinde bilinçli olmasa da ideolojiler ve bu normların yönlendirmeleriyle sonuca ulaşır. Burada normların da kültür, dolayısıyla hakim ideolojilerin şekillendirdiği davranış kalıpları oldukları unutulmamalıdır. Hermans normları geleneklere benzeyen ama daha güçlü ve bağlayıcı kavramlar olarak tanımlar (2023, s. 102). Tüm bu aşamaların ötesinde çevirmen, yaşadığı dönem, varsa bağlı olduğu yayınevi veya hedef okuyucu kitlesinin özelliklerine göre belki de en önemli kararını verir. Kısacası ideolojiler toplumda kültürü ve ona ait normları etkilerken, çevirmen de bu doğrultuda vereceği kararlarla risk almamayı da seçebilir, ya da çeviri eylemini bir araç olarak kullanarak manipülatif bir amaç da edinebilir.

Bu noktada, Skopos Kuramı, çeviribilimi geleneksel dil merkezli yaklaşımlardan uzaklaştırarak amaç odaklı bir anlayışa yöneltmesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Çalışmanın uygulama bölümünde incelenecek olan çeviri metinlerin kültür ve ideoloji eksenindeki yorumlamaları, bu kuramın ortaya koyduğu anlayışla yorumlanacaktır. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin en önemli nedenlerinden biri, çevirmenin yalnızca metni aktaran bir araç değil, iki kültür arasında anlam ve değer aktarımı gerçekleştiren bir kültür elçisi olarak konumlandırılmasıdır.

Nitekim Reiss ve Vermeer’e göre, “Çevirmen, kaynak ve hedef kültürler ve diller hakkındaki bilgisine dayanarak neyin, ne zaman ve nasıl çevrileceğine veya yorumlanacağına karar veren kişidir. [...] Çevirmen bir ‘dil arabulucusu’ndan daha fazlasıdır” (Reiss & Vermeer, 2014, s. 78). Bu bakış açısıyla çevirmen, erek dizgede uzman sıfatıyla yer almakta ve aldığı çeviri kararları, metnin amaç bağlamındaki işlevselliği doğrultusunda değerlendirilmektedir.

Hans Vermeer (1978) kaleme aldığı *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* (Genel Çeviri Teorisi İçin Bir Çerçeve) adlı makalesinde skopos, amaç, hedef gibi kavramlardan bahsetmiş, kuramsal çerçeveyi çizmiştir. Ancak kuram tam olarak 1984’te Katherina Reiss ile birlikte yayınladıkları *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Temel Bir Çeviri Teorisi) adlı eser ile literatüre girmiştir. Almanya’da ortaya çıkan kuram geçmişte dilbilim alanına ait görülen çeviri olgusuna daha özgür bir kimlik kazandırması açısından bir dönüm noktası sayılır. Şevik, Gündoğdu ve Tosun bu dönüm noktasını şu şekilde ifade eder: “H.J. Vermeer’in kuramı o güne kadar hakim olan kaynak metin odaklı, yapısalcı ve dilbilimsel yaklaşımları temelden sarsmış ve yerine erek dil ve kültürü ön plana çıkaran işlevsel yaklaşımın benimsenmesini sağlamıştır” (2015, s. 190).

Kültür kavramı bu kuram için çok önemlidir ve çevirmenin iki kültüre de hakim olması beklenmektedir ancak çeviri erek kültür normları doğrultusunda gerçekleşen bir eylemdir. Çeviri bu kurama göre bir kod dönüştürme süreci olarak değil, insana dair sınırları belirli bir eylem olarak görülür. Reiss ve Vermeer “Bir translatumun amacı, skopos tarafından belirlenir” (2014, s. 107) diyerek amacı her şeyin üstünde gördüklerini belirtmişlerdir. Her insan eylemi gibi çevirinin de bir amacı vardır ve Yunancadan türeyen skopos kelimesi çeviri eylemi için teknik bir terim olarak kullanılmaktadır. Çevirinin başlayabilmesi için Skopos’un önceden tanımlanması gerekir. İçerisinde skoposu

vurgulanan bir teori, çevirinin ilerleyen sürecine dair bir tutum gelişmesine sebep olur (2014, s. 91). Bu tutum, kaynak metne dair geriye dönük bir anlayış yerine hedef odaklı bir anlayışa yol açar. Kaynak metin temele alınarak, kaynak odaklı bir aktarım söz konusu olamaz. Her eylemin bir amacı olduğu gibi her eylemin bir de sonucu vardır. Vermeer çeviri sürecinin sonunda ortaya çıkan ürünü “translatum” olarak adlandırır (2014, s. 1) ve amacı ile örtüşen, kendi içinde tutarlı olan bir translatum “yeterli” görülebilir. (2014, s. 101). Latince taşıma, bir taraftan öteki tarafa anlamlarına gelen trans sözcüğü bu noktada bir dilin, mesajların bir kültürden başka bir kültüre taşınmasını ifade eder.

Vermeer’e göre en önemli nokta skoposun çeviri süreci için vazgeçilmez olduğunu kabul etmektir. Görevini başarıyla yerine getirmek isteyen bir çevirmen öncelikle hedef metnin amacını sonrasında da bu amaca yönelik kullanılacak yöntem ve çeviri stratejilerini açıkça tanımlamalıdır (2004, s. 221). Çevirmen tüm bunlar belirlenirken de hedef kültür, hedef kitle, metin türü gibi birçok etken göz önünde bulundurularak bir yol haritası çizer. Ancak her ne kadar hedef kültür çevirinin merkezinde olsa da çevirmen kaynak kültürü de iyi değerlendirebilmelidir. Zira çevrilen metin o kültürü yansıtan, o koşullar için özel olarak üretilmiştir. Metnin incelemesinin iyi yapılması, hedef kültüre aktarımı için de önemli bir başlangıç noktasıdır.

Kısacası Skopos Kuramı kaynak metni tamamen yok saymaz. Aksine erek metin içinde kaynak metin bir ölçüde yer alır. Reiss ve Vermeer anlamın transfer edilirken çevirmenin dikkate aldığı üç faktörden birinin kaynak metin, diğer ikisinin ise kaynak metnin anlamı ve erek metin olduğunu belirtir (2014, s. 29). Her ne kadar çevrildikten sonra erek metin artık erek kültür ve dizgeye ait olsa da, çevirmen, süreci kaynak metinden aldığı etkiye ve kaynak metni yansıtan kültürü nasıl çözümlediğine göre şekillendirir. Böylece çevirmen görev bilinci ile hareket ederek çeviri öncesi aldığı kararların sorumlulukları altında süreci yönetir. Dolayısıyla skopos bir insan eylemi ve bir insan eylemi olarak çeviri etkinliğinin amacına göre oluşur. Ayrıca çevirmen ürün oluştuktan sonra süreç ile ilgili sorulabilecek her türlü soruyu cevaplandırabilmeli ve aldığı kararların tümünü gerekçelendirebilmelidir (2014, s. 30).

Dolayısıyla çeviri başlangıcında ve sürecinde çevirmenin, amaçlarının her an farkında olması, metnin tutarlılığı ve hedef dizgedeki konumlanması, dolayısıyla eserin kabulü noktalarında fayda sağlayacaktır. Erek metnin başarısı, hedef kitlede eserin kabulü ile mümkündür. Skopos kuramına göre bu başarı süreç öncesinde belirlenen amaçlara uygun

bir çeviri ürünü ortaya çıkıp çıkmaması ile ilgilidir. Çevirmen eğer amaçlarını kitlesini tanıyarak, iyi bir şekilde belirleyerek, amaçlarından sapmadan ürünü ortaya koyduysa, kabul doğal olarak gerçekleşecektir. Kısacası, çeviri değerlendirmesinde kaynak metin odaklı bir yorumlama yapılamaz çünkü eşdeğerlik kavramı çevirinin yapıldığı dönemde geçerli koşullara göre değerlendirilebilir, her zaman için geçerli bir eşdeğerlikten söz edilemez.

Şevik, Gündoğdu & Tosun, Skopos Kuramı'na göre çeviri metnin erek metne ve kültüre ait olduğunu vurgularken, bu durumun kaynak metni tamamen yok saydığı görüşünü de eleştirir. “Vermeer’e göre erek metin [...] erek dil ve kültürde belirlenmiş olan bir amaç doğrultusunda yeniden üretilmiş ve çeviri, Skoposu (amacı) tarafından yönlendirilmiştir (2015, s. 191). Bu noktada önemli olan kaynak metnin tümüyle devre dışı bırakılması değil, çeviri ürününün aynı kaynak metin kullanılarak farklı skopos ile farklı bir kitleye yönelik yapılmasıdır. Kaynak metin çeviri süreci için öncül bir belirleyici değildir, hedef, kaynak metni belirli bir amaç doğrultusunda erek kültüre yönelik yeniden yapılandırmaktır.

Bu noktada Skopos Kuramı ve amaç kavramı ideolojik açıdan da değerlendirilebilir. Bu çalışmanın da ortaya koyduğu argüman çerçevesinde çevirmen tüm bu sürece başlarken, metnin amacına hizmet etmesi için bazı durumlarda ideolojik kararlar verebilir. Burada ayırt edilmesi gereken, önemli nokta verilen tüm kararların bir amaç uğruna olmasından dolayı belirli bir düşünce yapısıyla gerçekleşmesi değil, amaçların ulaşmak istenen hedef doğrultusunda, neredeyse tamamen ideolojik sebeplerle şekillenmesidir. Örneğin; bir çocuk kitabının çevirisinde hedef kitlenin metni benimseyebilmesi için bazı kavramları erek kültüre adapte etmek, erek kültürde var olmayan bir kavramı mümkün olan en yakın şekliyle açıklamaya çalışmak da ideolojik bir karar olarak değerlendirilebilir ancak bu örnekte bir manipülasyondan veya tahribattan bahsedilemez. Ancak; aynı kaynak metinde, erek kültüre ait olmayan fikirlerin yayılmasını veya hedef kitlenin bunlardan etkilenmesini önleme amacı ile değiştirme, sansür, ekleme, çıkarma gibi yöntemlerin kullanılması, ana amaç uğruna verilen tüm kararları ideolojik temelli yapar.

Çeviride skopos kavramı çerçevesinde Justa Holz-Mänttari ve 1984'te geliştirdiği Çeviriye İlişkin Eylem Kuramı'ndan bahsetmek gerekir. Manttari de Vermeer gibi çeviriyi bir amaç doğrultusunda yapılan bir eylem olarak tanımlar ve çeviriye daha

profesyonel bir biçimde yaklaşır. Muharrem Tosun *İşlevsel Çeviribilim* adlı kitabında kurama dair çok detaylı değerlendirmelerde bulunur ve kuramı genel olarak şöyle tanımlar: “Holz-Manttari’nin kuramında odak nokta dilsel öğelerin aktarımı değil, çevirmenin kendisi ve çeviri eylemidir” (2017, s. 117). Teori kapsamında çeviri faaliyeti, kişisel ilişkileri, çevreyi yönetmeyi, mevcut ve uygun şekilde seçilmiş kaynakları kullanmayı içeren akılcı ve yaratıcı bir süreç olarak görülmektedir. Manttari çevirmeni bir iletişim uzmanı olarak toplumun ihtiyacı olan erek metinlerin üretilmesindeki kilit isim olarak görür: “Uzman eylemi olarak çeviri, bir yandan da bireyin temel yetenekleriyle ilgiliyken, diğer yandan işbirliği yapan uzmanlaşmış bireyin bilgisine gereksinim duyar” (akt. Tosun, 2017, 121). Çevirmen çok geniş kapsamlı bir karar verme potansiyeline sahiptir ancak “bu tip davranış kararları, sadece çevirmenin öznelliğine bırakılmaz” (Stolze, 2013, s. 220). Dolayısıyla çevirmen toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını doğru değerlendirerek gerektiği durumda değişiklikler yapabilir.

Kurama göre bir çevirmen çeviri yaptığında eş zamanlı birkaç eylem gerçekleştirir. Öncelikle hedef dili kullanarak onu hedef okuyuculara anlamlı bir ürün haline getirir; bunu yaparken aynı zamanda kaynak dili de kullanır ve kaynak metnin anlamını kavramaya çalışır. Son olarak da nesnel yani kaynak metin ile hedef metin, iki dil sistemi arasında etkileşime girdiğinde işaretlerde bir değişiklik ortaya çıkar. Tüm bu dengeyi sağlamaya çalışan çevirmen toplumla ortaklaşa hareket eder. Manttari çeviri eylemini şöyle özetler: “Çeviri eylemi öyleyse, ne sözcükler, ne cümleler ne de basitçe metinleri çevirmektir. Çeviri, işbirliği sonucunda kültür engellerini aşarak ‘işlevine uygun iletişimi’ mümkün kılmaktır” (akt. Tosun, 2017, s. 122).

Bu sebeple kuram çerçevesinde çevirinin kültürel boyutu da önemli bir yer tutar. Çeviri hiç bitmeyen bir kültür aktarımı eylemidir ve her çeviri erek kültürde bu aktarıma farklı amaç ve işlevler ile katkı sunar.

Sonuç olarak, çağdaş çeviri kuramlarının kültür ve çevirmen odaklı bakış açıları değerlendirildiğinde, çeviri olgusunun yalnızca dilsel bir aktarım süreci değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ideolojik bir eylem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çevirmen toplumdan ayrı bir konumda değildir, aksine iyi bir çevirmen içinde yaşadığı toplumu ve kültürünü iyi tanır ve ihtiyaçlarını çok iyi gözlemler. Var olan ihtiyaçlara yönelik gerçekleştirdiği çeviri eyleminin işlevine ve amacına uygun olması için bu kuram çerçevesindeki rolü erek metnin belirleyici unsurudur. Çevirmenin çeviri eylemini

kullanarak dizgede doldurmak istediği boşluk, hedef okuyucu kitlesinde yaratmak istediği etki, erek metne yüklemek istediği işlev tüm yaşadıkları ile şekillenen düşünce yapısının etkisiyle gerçekleşir.

1.1.4. Yeniden Yazım

Bassnett ve Lefevere'e göre "Çeviri elbette orijinal metnin yeniden yazımıdır" (1992, s. xi). Bu ifade, kaynak metnin hiçbir yöntem veya çeviri stratejisi ile tam anlamıyla başka bir kültürde var olamayacağı görüşünden kaynaklanmaktadır. Yazılan her metin kendi kültürü ve belirli ideolojiler çerçevesinde şekillenirken elbette bu ideolojilerin izlerini taşır. Dolayısıyla benzer ideolojilere sahip olsalar bile başka bir kültür ve dizgede aynı şekilde kabul görmesi, oraya uyum sağlayabilmesi mümkün olamaz. "Çevrilmiş metinler, çevirmenin, kaynak metnin yazarının onları ilk kez nasıl anlattığına ilişkin algıları doğrultusunda yeniden anlattığı öykülerdir" (Üstünsöz, 2010, s. 100).

Bu sebeple çeviri eylemi yoluyla bir çevirmenin yaptığı şey aslında kaynak metni kendi kültürü, ideolojisi, arka planı etkisiyle yorumlayıp yine kendi dünyasına uygun şekilde yeniden yazması, yaratmasıdır. Sonuç olarak o eser artık kaynak metnin ancak bir yansıması olarak, yeni bir dizgeye adapte edilmiş bir kopyadır. Yeni okuyucu kitlesi aslında kaynak metni hiçbir zaman okumuş olmaz. Bassnett ve Lefevere'in anlayışından yola çıkarak, çeviri metinler o kitlenin beğenisi ve kabulü amacı doğrultusunda manipüle edilmiş yeni bir metin olarak görülmesi gereken metinlerdir. Bu noktada Platon'un idealar kuramı bu anlayışı temellendirebilir. Platon'a göre gerçekler idealar dünyasında yer alır ve insanlar hiçbir zaman o dünyaya erişemezler. Dünya üzerinde tüm gördükleri yalnızca onların idealar dünyasındaki gerçek hallerinin yansımasıdır. Bu durumu Platon mağara örneğiyle açıklar. İnsanlar mağarada yüzleri duvara dönük, Güneşi, yani gerçeği hiç görmemiş canlılardır ve gördükleri sadece güneşin mağara duvarına yansıttığı gölgelerdir. Tek gerçek güneş ve bedenleridir, diğer her şey gerçeklerin ancak gölgeleri olabilir. Kişinin aynaya bile bakışı gerçeğin yansıması olarak düşünülebilirken aslında insan aslını hiçbir zaman tanıyamaz (2006, s. 172-175). Bu düşünce genelinde temel olarak Herakleitos'un akış felsefesine dayanır. Herakleitos'a göre hayatta hiçbir şey durağan değildir, aynı kalan hiçbir şey yoktur ve her şey akış halindedir, değişir. Klişeleşmiş sözü "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" dünyanın devingenliği ve bir eylemin

aynı şekilde ikinci kez tekrarlanamayacağını anlatır çünkü her oluş, değişim sebebiyle farklı koşullar altında gerçekleşecektir (Taran, 1999).

Dolayısıyla felsefi bir bakış açısıyla kaynak metin bile yazarın düşüncelerinin ancak bir yansıması, çevirisi olarak kabul edilir ve metnin kendi yazarının bile o metni tekrar aynı şekilde yazmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Bu yüzden çevirmenin o metni başka bir kültüre aynı şekilde taşıyabilmesi bir ihtimal dahilinde dahi olamaz. Okuyucular aslında mağarada yüzleri duvara dönük vaziyette, ancak kaynak metnin gölgesine bakabilirler. Kaynak metin yazarının düşünce dünyasında yarattığı eser idealar dünyasında yer alan gerçekler gibidir, ulaşılması imkânsızdır. Okuyucu ancak yüzünü güneşe dönerse gerçekle buluşabilir ama bu da maalesef mümkün olamaz çünkü belirli bir kültür ve ideolojik dünyada kendini tanımlayan bir insan başka bir kültürde tam olarak var olamaz ve kendini oraya ait olarak konumlandıramaz. Dahası, çevirilerin yıllar içinde değişim göstermesi, farklı çevirilere farklı dönemlerde ihtiyaç duyulması da adeta yukarıda bahsedilen akış felsefesi gibi dünyanın değişen, devingen halinden kaynaklı bir durum olarak karşımıza çıkar. Lefevere de gerçeğe ulaşamama düşüncesi ile çevirmeni kod aktaran kişiden çok yeniden yazan, kültürler arası bağlantı kuran bir kişi olarak görür: “Çeviri, yeniden yazmanın en bariz şekilde tanınabilen türüdür [...] Potansiyel olarak etkili olanıdır çünkü bir yazarın ve/veya bir dizi eserin imajını, o yazarı ve/veya eserleri kendi kültürlerinin sınırlarından çıkararak farklı bir kültürde yansıtabilmektedir (1992a, s. 9).

Çeviri kültürel zenginleşmenin en önemli yollarından biri olarak, hem kaynak hem de erek kültürü etkileyerek devinim sağlar ve zaman zaman bir kültürün bir diğeri üzerinde uygulayabileceği gücü ortaya koyar. Reiss ve Vermeer’in erek metnin değerine yönelik şu yorumları önemlidir: “Bir normun, kaynak metnin üretildiği zaman ve mekâna mı yoksa metnin kaynak ya da hedef kültürde alımlandığı zamana mı referans verdiğine bağlı olarak, taşıdığı değer farklılık gösterecektir” (2014, s. 24). Bu alıntı, çeviri normlarının sabit ve evrensel kuralları olmadığını, aksine tarihsel ve kültürel bağlama göre farklı biçimlerde işlediğini göstermektedir. Normun değerinin, kaynak metnin yazıldığı zamana mı, yoksa hedef kültürdeki kabul edilme sürecine mi dayandığına göre farklılık göstermesi, çeviri sürecinin ideolojik ve kültürel koşullarla ne denli iç içe olduğunu ortaya koyan bir örnektir. Bu açıdan çeviri, yalnızca dilsel aktarım değil; zamanın, mekânın ve kültürel etkenlerin belirlediği normlarla yönlendirilen bir eylem haline gelir.

Dolayısıyla bilhassa ideolojik manipölasyonun ya da kültürel yeniden yazımın söz konusu olduğu durumlarda, normun hangi kültürel ya da tarihsel döneme referans verdiği, metnin hedef dizgedeki işlevini doğrudan etkiler.

Bassnett ve Lefevere, çeviri ile ideoloji arasındaki bağı açık biçimde vurgulayarak, “çeviri, gücün hizmetinde gerçekleştirilen bir manipölasyondur” (1992, s. xi) ifadesiyle çeviriyi yalnızca dilsel bir aktarım değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin biçimlendirdiği ideolojik bir eylem olarak tanımlar. Bu sebeple, çeviri eylemi çoğu zaman mevcut güç yapılarının sürdürölmesi amacıyla yönlendirilir ve bu doğrultuda çeşitli müdahalelere maruz kalır. Onlara göre çeviri, esasen bir yeniden yazım biçimidir ve her yeniden yazım, aynı zamanda manipölasyon içerir. Bu manipölasyon kısıtlama, sınırlama, ekleme ya da çıkarma gibi farklı stratejiler aracılığıyla gerçekleşebilir. Yöntemler farklılık gösterse de, tüm bu stratejilerin ortak noktası, kaynak metni belirli bir amaca hizmet edecek şekilde dönüştürerek hedef dizgeye yerleştirme sürecini oluşturmalarıdır.

Bu durum, Michel Foucault’nun bilgi ve iktidar ilişkisini tanımlarken geliştirdiği yaklaşım ile örtüşmektedir. Foucault’ya göre iktidar, yalnızca bastıran ya da engelleyen bir güç değil; aynı zamanda bilgi ve arzuyu üreten bir mekanizmadır. Bu çerçevede şöyle der: “İktidar güçlüdür [...] çünkü artık fark etmeye başladığımız gibi, arzu düzeyinde ve aynı zamanda bilgi düzeyinde etkiler üretir. Bilgiyi engellemek bir yana, iktidar onu üretir” (1980, s. 59). Bu yaklaşım, çeviri eyleminin yalnızca dilsel bir aktarım süreci olmadığını; aynı zamanda belirli düşünce şekillerini yapılandıran ve hedef kültüre taşıyan bir güç gösterisi olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Antonio Gramsci de kültürel üretim süreçlerinin ideolojik boyutuna dikkat çekerek hegemonya kavramı üzerinden iktidarın toplumsal düzeyde nasıl yeniden üretildiğini açıklar. Gramsci’ye göre, “her hegemonya ilişkisi, zorunlu olarak bir eğitim ilişkisidir” (1971, s. 350). Bu ifade, egemen ideolojilerin yalnızca zor yoluyla değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel araçlarla toplumlara benimsetildiğini ortaya koyar. Bu nedenle çeviri, yalnızca metin aktaran bir işlem olarak görülmemeli, aynı zamanda kültürel hegemonya süreçlerine hizmet eden, ideolojik yönelimler doğrultusunda biçimlendirilen bir söylem aracı olduğu ortaya konmalıdır.

Foucault ve Gramsci’nin görüşleri bir arada değerlendirildiğinde, çeviri eyleminin iktidar ve ideolojiyle olan çok katmanlı ilişkisi daha net biçimde ortaya çıkar. Foucault’nun

vurguladığı gibi iktidar yalnızca bastıran bir güç değil, aynı zamanda bilgi üreten ve yapılandıran bir mekanizmadır. Gramsci ise hegemonya kavramı üzerinden bu bilginin toplumlara nasıl benimsetildiğini açıklar. Dolayısıyla çeviri, yalnızca dilsel bir aktarım değil, iktidar ilişkileri içinde şekillenen ve egemen söylemlerin yeniden üretildiği ideolojik bir eylem alanı olarak işlev görür. Bu çerçevede çevirmen de, sadece iki dil arasında aracılık eden biri değil, bilgi ve değer aktaran kültürel ve ideolojik bir özne konumuna yerleşir.

Dönemin şartlarına göre ihtiyaç duyulabilen yeniden çevirilerde çoğunlukla erek kültür beklentileri önceliklidir. Çevirmenler ürünün kabulü için çoğu zaman belirli bir ideolojik çerçevede kalarak geçişi kolaylaştırmaya çalışırlar. Ancak süreç sadece çevirmenin bakış açısı ile ilgili değildir. Çevirmen zaten kitlesinin bakış açısına göre çevirisini şekillendirir. Lefevre de “farklı okuyucu türleri farklı çeviri türlerine ihtiyaç duyarlar” (1992a, s. 5) der. Çevirinin kabulü son aşamada okuyucunun ürünle kurduğu bağ ile ilgilidir. Seçilecek tüm yöntemler, yaklaşımlar hitap edilmesi planlanan okuyucu kitlesine göre belirlenir ve bu kitleler zamanla değişime uğrayabildiği ya da en azından kullandıkları dil farklılaşabildiği ya da sadece çevirileri belirli amaçlar uğruna araç olarak kullanmak için, yeniden çeviri ihtiyacı kaçınılmaz olur.

Bu duruma SSCB’nin sosyalist öğretiler doğrultusunda Yunan klasikleri gibi bazı eserlerin yeniden çevrilmesi örnek verilebilir. Bu dönemde sosyalizmin kabulünü hızlandırmak amacıyla öğretilere uymayan, farklı düşünceleri savunan eserlerin dizgeye girmesi engellenmiştir (Kırtay, 2023, s. 128). Bu dönemde özellikle çocuk kitapları üzerinde bir kontrol mekanizması kurulmuştu. Evren Barut, Cem Odacıoğlu ve Şaban Köktürk’ün bu konuda ortaya koydukları genel gözlemleri şu şekildedir:

“SSCB’nin resmi ideolojisinin çeviri politikalarına yansıdığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre bazı temel klasik edebi eserlerin resmi ideolojiye uygun biçimde yeniden çevrildiği, bazılarının ise editörler tarafından eklenen metinlerle okuyucuyu rejim lehine yönlendirici propagandalar yapılarak çeviri eser okunmadan önce okuyucuda bazı yargılar oluşturulması hedeflendiği gözlemlenmektedir.” (2016, s. 477)

Çalışmada, Sovyetler Birliği’nin resmi ideolojisinin çeviri politikalarına doğrudan yansıdığı görülmektedir. Araştırmada, bazı klasik eserlerin ideolojik uygunluk gözetilerek yeniden çevrildiği; bazı eserlerde ise kontrol mekanizmalarının müdahaleleri yoluyla okuyucuda rejim lehine bir yönelim oluşturulmasının amaçlandığı ortaya konmuştur. Bu bulgular, çeviri eyleminin yalnızca kültürel değil, aynı zamanda

Lefevere'in çevirinin ideolojik bir yeniden yazım olduğu görüşüyle de örtüşmektedir. Çevirinin, rejim tarafından hesaplı bir biçimde kullanılan bir propaganda aracı hâline gelmesi, ideolojinin metinler üzerindeki etkisini ortaya koyan açık bir örnektir (2016).

Benzer bir şekilde 1940'larda Türkiye'de Tercüme Bürosu da çocuk edebiyatı ve geniş kesimlerin okuyacağı çeviri eserlerin kontrolünde olmasını ve o dönemde aşılması istenen fikirler doğrultusunda birçok eserin dizgeye girmesini amaçlayan uygulamaları da bu tez kapsamında detaylı bir şekilde incelenecek bir başka örnektir. Tarih boyunca toplumların, özellikle kökten değişimler geçirdikleri dönemlerde, çeviri üzerinde kurulan bu tür baskılara daha birçok örnek bulmak mümkündür (Ülken, 2016).

Çevirmen daha geniş kitlelere hitap etmek istiyorsa, genellikle bu kitlelerin ortak değer ve eğilimlerine odaklanır ve genel olarak ayrıştırıcı ya da tartışmalı unsurları görmezden gelme eğilimindedir. Goethe'nin "Eğer büyük çoğunluğu etkilemek istiyorsan, basit çeviri her zaman en iyisidir" (akt. Yücel, 2015, s. 5) ifadesi de bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Herkese hitap eden çeviriler, hedef kültürde daha kolay kabul görür.

İşte bu noktada, çalışmanın odak noktası olarak ortaya çıkan, ortak değerlerle uyuşmayan ya da belirli kesimleri rahatsız edebilecek fikirlerin özellikle bazı dönemlerde manipülasyona uğraması veya daha en baştan sansürlenerek ideolojik bir filtreden geçirilmesi söz konusudur. Bu tür müdahaleler, çeviri eyleminin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir yeniden inşa süreci olduğunu açıkça ortaya koyar. Çevrilen eserler genelde çevrildiği döneme ait olur ve o dönemlere uygunlardır. Geçmişte bir dönemde toplum tarafından, dizge tarafından kabul edilmiş bir eser, yıllar sonra yetersiz gelebilir. Bunun sebebi dünyanın devingen olması ve toplumun ihtiyaç ve egemen ideolojilerin zamanla değişebilmesidir. Humboldt bu özneliği şöyle ifade eder: "Her dönem her bağımsız yazar kendi bireyselliğini dile yerleştirmekten sakınamadığından, farkında olmadan, sözcüğe bir şey ekler ya da değiştirir" (akt. Akarsu, 1993, s. 63). Bu sebeple aynı metnin farklı yıllardaki çevirileri, aynı çevirmen tarafından bile yapılmış olsa farklı ideolojik izler taşıyabilir. Çalışmanın Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen çeviri faaliyetlerinden bahsedilen uygulama bölümünde bu ideolojik izlerin yansımaları örneklendirilecektir.

Benzer şekilde Maria Tymoczko'ya göre de her çeviride hatta aynı metnin her çevirisinde farklı ideolojik etkiler, güç ilişkileri görmek mümkündür (2014, s. 183). Tymoczko çeviriyi bir yeniden yazım türü olarak şöyle yorumlar: "Çeviri, metin hakkında bir

metindir ya da başka bir deyişle, bir tür üstsöylemdir” (2014, s. 181,182). Çeviri eyleminin sonsuz olasılıklarla dolu olmasından dolayı artık çeviribilim alanında doğru çeviri diye bir kavramın güncel bir tartışma olmadığı açıktır. Dünya gibi, insanlar gibi, ideolojiler gibi dil de durağan değildir ve sürekli toplumsal değişimlere ayak uydurarak kendini değiştirir.

Jacques Derrida da çevirinin bir yeniden yazma olduğu görüşünü destekleyerek eşdeğerlik kavramının zaten en başından anlamsız olduğunu dile getirir. Derrida *What is a Relevant Translation?* adlı konuşmasında kabul edilebilir, iyi olarak nitelendirilebilecek bir çeviri üzerine fikirlerini ortaya koyar. Bir bölümde şöyle der:

“Amacına uygun bir çeviri dolayısıyla oldukça basit bir şekilde ‘iyi’ bir çeviri olacaktır; kendisinden bekleneni yapan, kısacası misyonunu yerine getiren bir versiyon, borcunu ödeyen ve işini veya görevini yaparken, alıcı dilde orijinalin en uygun eşdeğerini, yani en doğru, uygun, yerinde, yeterli, anlamlı, tek anlamlı, deyimisel vb. kullanılan dili yazar.” (2001, s. 177)

Derrida “en uygun, en doğru, en yerinde” gibi ifadelerle aslında kaynak metnin eşdeğer sayılabilecek şekilde aktarılamayacağını ortaya koymaktadır. “İyi” bir çeviride kelimelerin veya kavramların tam karşılıkları bulunamaz, seçilen kelimeler ancak “en uygunu” olabilir. Bu sebeple her çeviri doğası gereği kaynağından farklı olur, her yeniden yazım aslında birer yapı bozum olarak karşımıza çıkar. Zira insan en iyi kendi dili yoluyla düşüncelerini yansıtabilir. İkinci bir dilde kurulan her türlü iletişim ana dildeki iletişime göre eksik kalır ve ana dilden ikinci dile tam olarak aynı şekilde aktarmak mümkün olmaz.

Derrida’ya göre “metinler herhangi bir türden tekil ya da tek anlamlı bir anlam kaynağına bağlanamaz. Metinlerin yorumları potansiyel olarak sonsuz bir bağlamlar ve yorumlar düzenine bağlıdır” (akt. West, 2021, s. 337). Çevrilen her metin hatta her deneme bile orijinal metni bir yönünden değiştirir. Değişime uğramış metinlerin varlığı bile yaşadığımız dünyanın ne kadar devingen olduğunu anlamamıza yardımcı olur ve farkındalık yaratabilir.

Derrida bu görüşlerini *Des Tours de Babel* (Babil Kulesi) (2007) adlı yazısında farklı bir bakış açısıyla yansıtır. Yazıda Babil söylencesinin efsaneden öte, felsefenin temelini oluşturduğunu söyler. Bu söylence hayata dair birçok alanın iç içe geçmesini sağlayan önemli bir olgudur. “‘Babil Kulesi’ yalnızca dillerin çokluğunun temsiline indirgenemez; bir tamamlanmamışlık [...] bitirmenin imkânsızlığı sergiliyor” (2007, s. 191). Saf

tercüme idealini simgeleyen Babil söylencesi felsefenin temelinde mutlak bir gerçeklik düşüncesidir ve mimari bir terim kullanılarak bu gerçeklik nesneleştirilir.

Derrida'ya göre kule tamamlanabilseydi çeviri eylemi var olamazdı. Bu düşünceden yola çıkarak, çeviri tamamlanmamış bir yapıdır çünkü bir metin çevrildiği sürece hayatta kalır. Bu noktada felsefenin gerekliliği kulenin bir dille bitirilmesinde aranmaz, aksine asla tamamlanamamasından kaynaklanır. Felsefeyi yapımına devam edilen ama tamamlanması mümkün olmayan bir yapıya benzeten Derrida, çeviri eyleminin sağladığı devingenliğe gönderme yapar (2007). Çeviri aslında bir dönüştürümdür ve özgün metin yaşayabilmek için çeviri metne her zaman borçludur: “Çevirinin temel amacı ‘iletişim’ değildir. Artık orijinale benzeme gibi bir amacı yok” (Derrida, 2007, s. 204). Bu düşünceleri ile Derrida çeviri metnin özgün metne göre ikincil görülen konumunu alt üst eder ve Babil söylencesine yönelik farklı bir görüş sunarak hem tarih boyunca çeviri eylemini baskıdan kurtarır ve hak ettiği yeri verir hem de çevirmene büyük bir güç sağlanmasına yardımcı olur. Günümüzde her ne kadar çevirinin gerekliliği veya verilmesi gereken değer hala tartışılabilir, geçmişte ve şu an olduğu gibi gelecekte de kültürleri birbirine yakınlaştırmaya, dünyanın iletişimini sağlamaya devam edecektir çünkü çeviri Akşit Göktürk'ün (1994) tanımıyla “dillerin dili” dir ve bu ortak dile olan ihtiyaç bitmeyecektir.

Kaisa Koskinen yapışöküm ve çeviribilim ilişkisini yorumladığı makalesinde “çeviri metin kaynak metnin aynısı değildir, ama farklı bir metin de değildir. Çeviri aynılık ve farklılık arasındaki farkı yapışöküme uğratar” (1994, s. 450) diyerek aslında çeviri eyleminin doğasını ortaya koyar. Yapışöküm teorisine göre çeviri aslında imkânsızdır. İlk başta çeviribilime karşı bir düşünce olarak görülse de çeviri eylemine bakış açısını değiştiren bir yönü de vardır. Hiçbir sözcük bir başka dile ve kültüre aynı etki ile aktarılamaz, çevirinin imkânsızlığı buradadır. Çeviri metinlerin elbette orijinaline benzeyen yönleri olacaktır ama ortaya çıkan yeni metin artık kaynak metnin yansıması olarak da kabul edilemez. O artık ilk metnin bir benzeyeni, ama artık başka bir kültüre ve dizgeye ait olanıdır. Dolayısıyla artık farklı bir dünyada var olan yeni metinde farklı ideolojileri görebilmek de olasıdır.

Yeniden Çeviri Hipotezini ortaya atan Antonie Berman (1990) ilk çeviriden sonraki her çeviriyi yeniden yazım olarak kabul eder. İlk çeviri, kaynak metinle ilk temas olduğundan, doğal olarak eksiklikleri mevcuttur ve sonraki çevirilerin daha başarılı olma

şansı yüksektir. Orijinalin izlerini taşıyan, eksiklikleri mevcut ve ona daha yakın olan ilk çeviri sonrasında dönemin ve toplumun ihtiyacına göre şekillenen diğer çeviriler kaynağından uzaklaşır. Dahası çevirmenin yeniden çeviriye ihtiyaç duyulan dönemin sosyokültürel özelliklerini dikkate alarak oluşturduğu erek metinler, o ihtiyacın etkisiyle çok iyi ürünlere dönüşebilir (Uslu, 2023, s. 132).

Martindale da benzer bir görüşle yeniden yazımın kültür devingenliğinden kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu şöyle vurgular: “Estetik ürünlerin uyarılma potansiyelini zaman içinde artırma gerekliliği, kaçınılmaz olarak yeniliği, uyumsuzluğu ve diğer ortak değişkenleri artırma baskısına dönüşüyor” (akt. Lefevere, 1992, s. 23). Martindale aynı zamanda bu zorunluluğun farklılıklara, döneme uygun değişimlere de yol açtığını belirtir. Kısacası yapılan her çeviri temelde hitap etmek istediği kitleye en uygun şekilde dönemin şartları altında şekillendiği için yapılacak ideolojik çıkarımlar dönem ve toplumun ihtiyaçları noktasında çıkarımlar yapılmasına katkı sağlar.

1.1.5. Çevirmen ve Okurun Konumu

Çevirmen çağdaş kuramlarda saygı duyulan, yazma yeteneğine sahip, hem bir okur hem iyi bir yorumlayıcı olarak görülür ve yeniden yazma sürecinde hem kaynak hem de erek dil dizgesindeki öğelerden, yazım unsurlarından ve kültürel bakış açısını yorumlayarak hedef metnini oluşturur. Dolayısıyla bu bağlantıları kuran kişi olarak ortaya çıkan metin üzerinde en hassas etkiye ve sorumluluğa sahiptir. Kendi kültüründe varolan ve ilerlemek isteyen bir metni, bir başka döneme, bir başka dünyaya ve kültüre aktararak ona yeni bir kimlik kazandırır ve var olmaya devam etmesini sağlar. “Çevirmen, özgün dilde kaynak metne bağımlı olan sabit imgelerden metni kurtaran bir özgürleştirici ve görünür bir biçimde kaynak yazar ve kaynak metin ile nihai erek dil okuru arasındaki boşlukta köprü kuran bir kişi olarak görülebilir” (Bassnett, 2005, s. 6).

Elbette bu köprüyü kuran kişinin ilk etapta çevirmen olması doğaldır. Çevirmen önce bir okuyucu sonra da bir yazar olarak kaynak metni hedef kültüre daha doğal ve kabul görececek şekilde, o dünyaya göre şekillendirerek yeniden yazar. Bu bakış açısı ile çeviriyi eylemini yeniden yazma olarak değerlendiren Abdal, erek metnin çevirmenin öznel yorumuna dair fikir vereceğini savunur ve kaynak metne ait öğelerin çevirmene yorumlama becerisi noktasında temel oluşturabileceğini belirtir:

“Kaynak metnin, kaynak dil, yazın ve kültür dizgelerinin bir ürünü olduğu düşünülduğünde, söz konusu farkındalığın son derece gerekli olduğu da fark edilecektir. Çünkü yeniden yazma eyleminin ilk aşamasını, kaynak metne ait estetik öge ve yazınsal unsurların kültürlerarasılık ekseninde yorumlanması oluşturur. Yeniden yazma eylemi süresince, çevirmen, kaynak kültür dizgesine ait kültürel öğelerden, kaynak dil dizgesine ait dilsel öğelerden ve kaynak yazın dizgesine ait yazınsal unsurlardan faydalanır.” (2017, s. 2382)

Çevirmenin sahip olduğu yönlendirici güç göz önünde bulundurulduğunda, onun dünya görüşü, ideolojik duruşu ve kültürel duyarlılığı, çeviri sürecinin değerlendirilmesinde göz ardı edilemeyecek etkenler arasında yer alır. Bu nedenle, çeviri metin üzerinde yapılacak ideoloji temelli bir inceleme, çevirmenin bu konulardaki yaklaşım ve yönelimlerinin analiziyle başlatılabilir. Elbette böyle bir analiz tek başına tüm çeviri kararlarını açıklamaya yetmez; ancak detaylı çözümlemelerde karşılaşılan birçok tercih ve strateji, çevirmenin ideolojik konumlanması ve metni yorumlama biçimi üzerinden anlam kazanır. Günümüzde çevirmenin metin üzerinde sahip olduğu etki artık tartışılmaz noktadadır. Lefevere’e göre çevirmen aynı zamanda bir yazar olarak kaynak metnin dilerse olumlu yöndeki ideolojik noktaları vurgulayıp öne de çıkarabilir veya tam tersi bir bakış açısıyla olumsuz gördüğü ideolojik noktaları öne çıkararak hedef okuyucuda karşıt düşünce yaratabilir (1992a, s. 13). Bu duruma oryantalist yaklaşımıyla çeviri yapan Edward Fitzgerald çok yerinde bir örnek olacaktır. Ömer Hayyam’dan çeviriler yapan ve *Rubaiyat* eserini çeviren Fitzgerald, bir çevirmen olarak gücünü ve kendini konumlandığı yeri şu sözlerle özetlemektedir: “Bence insanı bu tür deneyimlerden (çeviri) korkutacak kadar ‘şair’ olmayan ve onları şekillendirmek için biraz ‘Sanat’ isteyen bu İranlılarla istediğim özgürlükleri kullanmak benim için bir eğlence” (akt. Lefevere, 1992a, s. 1).

Görülmektedir ki eski dönemlerdeki kaynak metnin dokunulmazlığı, sadık çeviri, ikincil konumda olan çeviri, sadece diller arası aktarım yapan çevirmen gibi kavramlar artık yerini kaynak metnin sadece bir kaynak olarak kullanılabileceği anlayışına bırakmıştır. Dokunulmazlık artık ortadan kalkmıştır ve çevirmenler de adeta bir eleştirmen gibi metni yorumlayarak onu şekillendirecek, değiştirecek güce sahiptir. Kaynak metinden istediğini alıp, istemediğini değiştirip hatta çıkartıp, eklemeler yaparak onu kendi kültürüne uydurma düşüncesi artık çok da tartışılması gereken bir kavram değildir. Şiirleri beğenmediğini ve sanattan uzak olduğunu, hatta şairin şair olarak sıfatını bile sorgulayan Fitzgerald, çevirilerinde metinlere kendince sanat katmakta, değişiklikler yapmakta

herhangi bir sorun görmemektedir. Dolayısıyla bakış açısından da anlaşılabileceği gibi ortaya çıkan yeni metinler kaynak metinden uzak, artık başka kültürün izlerini içeren yeni metinler olacaktır.

Bazı araştırmacılar, çevirmenin karar alma süreçlerini yalnızca metinsel ya da işlevsel düzeyde değil, aynı zamanda çevirmenin toplumdaki konumu ve kültürel eğilimleri çerçevesinde de ele alır. Bu noktada Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı, çeviri kararlarını şekillendiren içselleştirilmiş eğilimlerin analizinde önemli bir kuramsal zemin sunar. Bourdieu'nün *Outline of a Theory of Practice* adlı eseri, insan eylemlerini ve toplumsal yapıları anlamlandırmak için geliştirdiği pratik teorisini sunar. Bu teori, bireylerin toplumsal dünyayla etkileşiminde hem yapıların hem de bireysel eylemlerin karşılıklı olarak birbirini nasıl şekillendirdiğini açıklar. Bourdieu, özellikle habitus kavramı aracılığıyla, bireylerin eğilimlerinin ve geçmiş yaşantıların, mevcut davranışlarını ve toplumsal pratiklerini nasıl yönlendirdiğini vurgular (1977).

Bourdieu'nün yaklaşımına göre, bireylerin sosyal dünyayla etkileşim içinde biçimlenen ve bireysel yönelimleri olan habitus, toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan ve aynı zamanda değişimi mümkün kılan bir yapıdır. Ona göre, Habitus, yapılandırılmış yapılar olarak işleyen, kalıcı ve devredilebilir eğilimler sistemi olarak tanımlanabilir. Bu yapılar aynı zamanda yapılandırıcı yapılar olarak işlev görür (1977, s. 72). Bu doğrultuda çevirmenlerin kararları yalnızca metne ya da dile değil, içinde yer aldıkları sosyal alan ve sahip oldukları kültürel birikim tarafından da doğal bir etkiyle şekillendirilir. Dolayısıyla çeviri eylemi, çevirmenin habitus'undan kaynaklanan stratejiler aracılığıyla gerçekleşir ve bu durum çeviriyi, toplumsal konum ve kültürel kimliklerle doğrudan ilişkili bir pratik hâline getirir.

Günümüzde kültürel ve erek odaklı çeviri yaklaşımlarının çevirmene verdiği güç ve öznellik bu doğrultuda öne çıkmaktadır. Her bireyin içinde yetiştiği aile, sosyal çevre, aldığı eğitim gibi daha birçok unsur sebebiyle dünyayı algılama şekli öznel ve benzersiz kabul edilmelidir. Bu sebeple her çevirmen de aynı özelliklerle her metne farklı bir unsuru önemseyerek ya da bilinçli veya bilinçsiz öne çıkararak, gizleyerek yaklaşabilir. Derrida iyi bir çeviriyi şöyle tanımlar:

“Dolayısıyla ilgili bir çeviri, oldukça basit bir şekilde, “iyi” bir çeviri, kendisinden bekleneni yapan bir çeviri, kısacası misyonunu yerine getiren, borcunu onurlandıran ve işini ya da görevini yapan, aynı zamanda alıcı dilde bir orijinal için en uygun

eşdeğeri, en doğru, uygun, alakalı, yeterli, elverişli, isabetli, tek anlamlı, deyimsel vb. olan dili yazan bir çeviri olacaktır.” (2001, s. 177)

Çevrilen metnin ideolojik yorumlamaları yapılırken kaynak ve hedef kültürün özellikleri, içinde bulunan dönem, siyasi koşullar veya sosyolojik özellikler ve daha birçok etkenin var olduğu günümüzde geniş çaplı kabul edilmiş bir gerçektir. Ancak burada çevirmenin ve okurun konumu da diğer unsurlar kadar göz önüne alınmalıdır. Özellikle çevirmen, içinde bulunduğu birçok durumdan etkilenecek çeviri sürecini yürütse de, hedef metnin yaracısı ve şekil verenidir.

Çeviri tarihi incelendiğinde çevirmenin uzun zaman boyunca, bazı istisnai dönemler ve kişiler olsa da ne kadar kilit bir role sahip olduğu yeterince vurgulanmamış ve önemsenmemiştir. Örneğin, Ortaçağ döneminde Avrupa’da çeviriler kilise ve manastırlar içerisinde ve sadece dini bakış açısıyla çevrilmekte ve başka metin türleri dikkate alınmamaktaydı. Çevirmenler yalnızca dilden dile kod aktaran, yeri geldiğinde halkın dini duygularını manipüle etme için o yönde çeviri yapan kişilerdi. Dönemin aydınları, kutsal metin çevirdikleri için kutsal görev yapan kişiler olarak görülseler de çevirileri aslında hür iradeleri ile değil, onlara bu görevleri veren yetkili din adamları gözetiminde yapmak zorundaydılar (Yücel, 2015, s. 49,50).

Bir başka örnek Antik Yunan Döneminden verilebilir. Tanrı’nın habercisi olan Hermes aynı zamanda tüccarların, hırsızların ve bereketin de Tanrısıdır ve bu durum oldukça çelişkilidir. O dönemde de çevirmen Hermes ile ilişkilendirilmektedir. Çevirmen habercidir, aracıdır, bilgi sunar ancak sonuç olarak güvenilmeyebilir de, zira denetlenemez. Bu sebeple çevirmenler kimi zaman ağır cezalar ile karşı karşıya kalmıştır (Yücel, 2015, s. 19). Hatta İtalyancada hain çevirmen anlamına gelen “traduttore traditore” deyimini bulunmaktadır (Jessica, 2020). Bu da çevirmene asla güvenilmeyeceğini ve çeviri metnin her zaman çevirmeni yansıtacağı anlamına gelir.

Ancak son dönemlerde ortaya çıkan çeviri kuramları çevirmenin konumunu ayrıca değerlendirmekte ve incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Örneğin, Skopos kuramı çerçevesinde çevirmen bir kültür elçisi, bir uzmandır. Diğer çağdaş kuramlarda da ortak olan görüş, çevirmenin bir kültürü başka bir kültüre taşıyan, bu taşıma esnasında karar verici, bazen sınırlayan bazen ekleyen, bu çalışmanın da odak noktası, kendi ideolojisi olan özgür kişiler olduğudur. Kısacası artık çevirmenin öznel kimliği öne çıkmıştır.

Tymoczko çevirmen ve ideoloji ilişkisini şöyle açıklar:

“Çeviri ideolojisi yalnızca çevrilen metinde değil aynı zamanda çevirmenin seslendirmesinde, duruşunda ve bunun alıcı kitleyle olan ilişkisinde yer alır. İkinci özellikler, çevirmenin konumlandığı yerden etkilenir. Aslında bunlar, ‘konumlanma’ yeri ile kastettiğimiz şeyin bir parçasıdır, çünkü bu ‘yer’, coğrafi veya zamansal olduğu kadar ideolojik bir konumlandırma’dır.” (2014, s. 183)

Tymoczko’ya göre, çevrilmiş metinlerin ideolojik yorumlamaları yapılırken sadece metinle kalmayıp, çevirmenin kendisi, ideolojisi ve hedef kitle ile ilişkisi de yorumlamaya dahil edilmelidir. Aksi halde ideolojik çıkarımlar sadece oluşan metinle sınırlı kalır ve çevirmen ideolojisi ve kararları ile bağlantısı sorgulanmadığı için önemli noktalar göz ardı edilebilir. Tymoczko Lefevere, Zohar, Toury gibi önemli isimleri çeviride “çeviribilimin odak noktası haline gelen ideolojik unsurlardan ziyade çevirinin neden olduğu sistem değişimlerinin estetiğini ve şiirselliğini vurgulamaları” (2021, s. 29) sebebiyle de eleştirirerek yaratıcılık ve ideoloji, yaratıcılık ve güç ilişkilerinin de aynı oranda dikkate alınması gerektiğini savunur.

Bassnet ve Lefevere’e göre çevirmenin ideolojisi ve hedef dildeki dominant yazınsal özellikler çevrilmiş metnin ideolojisini ortaya koyar. “Çevirmenler sadece farklı kavramsal çerçevelerle değil, aynı zamanda farklı genel çerçevelerle de uzlaşmak zorundadır” (1998, s. 49). Bassnett ve Lefevere bu uzlaşmanın çözümünün çevirmende olduğunu savunur. Çevirmen kaynak ve erek kültürdeki dominant yazını iyi tanır ve varsa aradaki gerilimi çözmelidir. Lefevere çevirmenin konumunu bu doğrultuda yeniden yazım açısından değerlendirerek çevirmenin tanınırlığı veya oluşacak imajı noktasında da etkili olduğunu savunur.

“Çeviri, yeniden yazmanın en açık şekilde tanınan türüdür ve potansiyel olarak en etkili olanıdır çünkü bir yazarın ve/veya bir dizi eserin başka bir kültürdeki imajını yansıtabilir, o yazarı ve/veya eserleri onların kendi kültüründeki sınırlarının ötesine taşıyabilir.” (1992a, s. 9)

Bu düşüncede dikkat çekilmesi gerek nokta, çevirmen iki kültür arasındaki transferi gerçekleştiren, kendi ideolojik yaklaşımı ve art alan bilgisi ile hedef kültürde kaynak kültürün bir imajını oluşturabilen hatta belki de kendi kültüründe gölgede kalmış bazı eserleri veya yazarları hedef kültürde bambaşka bir noktaya taşıyabilen kişiler olmalarıdır. Bu durum tam tersi olarak da gerçekleşebilir. Bu sebeple çevirmenin rolü hedef kitlenin esere ve yazara karşı tutumunu da etkilemesi açısından önemlidir. Böylece

çevirmen, hedef kültürde bazı durumlarda değişime yol açan, iki kültürü birbirine bağlayan bir kültür elçisi konumuna gelir. Elbette bu durum okurun her zaman çevrilen metni sahiplenebileceği anlamı taşımayabilir. Genellikle hedef kültürün ürünü sonuna kadar sahiplenebilmesi için bu bağlantının güçlü bir şekilde gerçekleştirilmesi; başka bir deyişle hedef okurun ideolojisine mümkün olduğu kadar uyması gerekmektedir.

Walter Benjamin *The Task of the Translator* adlı yazısında çeviri eyleminin bir şeyleri nakletmekten çok dönüştürme olduğunu savunur. Çevirmenin amacı kaynak metindeki fikri olduğu gibi özünü koruyarak iletmek değildir. Devingen dünyada daha önceden yazılmış bir eseri olduğu gibi günümüze taşıyabilmek zaten mümkün değildir çünkü insan, dil ve kültür sürekli bir etkileşim ve değişim halindedir. Ancak her çeviri sonunda yeni öz fikirler ortaya çıkabilir bu da yalnızca o çeviri metnine ait olabilir. Benjamin, çevirinin dilsel bir aktarım olmanın ötesinde, diller arasındaki derin ilişkileri ortaya çıkaran bir sanat olduğunu savunur. Çevirinin amacı, orijinal metnin anlamını birebir aktarmaktan ziyade, saf dili ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, çeviri, metinler arasında bir yankı oluşturur ve dillerin birbirini tamamlamasını sağlar. Anlam ve yorumlama asla bitmez, kaynak metin her dönemde, her çevirmenle, her farklı ideoloji ile yeni bir yolculuğa çıkar ve her seferinde üzerine bir şey eklenir ve başkalaşır (1968).

Çeviribilimde önemli bir paradigma değişikliği üzerine çalışan Hermans *The Translator's Voice in Translated Narratives 2023* adlı çalışmasında çevirmenin orijinal bir metni yeni bir okuyucu kitlesine yönlendirirken iz bırakmanın kaçınılmaz olduğunu savunur ancak bu izler bazen mümkün olduğu kadar gizlenmeye çalışılır bazen de bir çevirmen notu ile metnin yüzeyine çıkarak okuyucu ile buluşabilir. Dolayısıyla “çevirmenin sesi” her metinde farklı hissedilebilir. Çevirmen sadece anlam aktarmanın ötesinde metne aktif müdahalede bulunabilecek, ideolojik yönlendirmelerle yeniden şekillendirebilecek güce sahiptir. Bu yüzden Hermans’a göre “Çeviri kaynağıyla örtüşmez, herhangi bir biçimsel ya da dolaysız anlamda özdeş ya da eşdeğer değildir” (Hermans, 2023, s. 129).

Roland Barthes’ın *The Death of the Author* (1967) adlı çalışması, çeviribilimin doğrudan kuramsal çerçevesine ait olmasa da, anlamın sabit bir kaynaktan ziyade okur ya da yorumlayan özne tarafından üretildiğini savunması bakımından, modern çeviri kuramları için önemli bir çıkış noktası sunmaktadır. Barthes’a göre yazar metnin varolması için ölmelidir. Ancak bu şekilde metin doğabilir, çünkü metin yazarın hâkimiyetinde kaldıkça yorumlamaya açık olamaz ve okuyucu ile bütünleşemez. Yazar sadece metnini besler,

olgunlaştırır ve sonra okuyucuya sunarak aradan çekilmelidir. Dolayısıyla yazar, okur tarafından bir değerlendirme nesnesi olamaz, metin ortaya çıktıktan sonra yazarın verdiğinden ziyade okurun ne aldığı ve metni nasıl tanımladığı önemli olur. Yazarın görünür olup metnin çözümlenmesi iddiası adeta boş bir çabadır zira önemli olan okuyucunun, yazarın ne vermek istediği ile ilgilenmek değil, onu kendi dünyası ve algısı içerisinde betimlemesidir. Bu yüzden metni yazarla bağdaştırmak, ona sınır çizmek demektir bu da metni yoruma kapatmak ve ileride var olmasını engellemek demektir. Kısacası metni olgunlaştıran yazar ölmeli ve yeni bir yorumlayıcı ve hayat verici olarak okur doğmalıdır.

Barthes'ın "Yazarın Ölümü" kavramından yola çıkan Rosemary Arrojo, *The "death" of the author and the limits of the translator's visibility* (1997) adlı çalışmasında, çevirmenin yalnızca görünür değil, aynı zamanda kurucu bir özne olarak değerlendirilmesini önerir. Arrojo, Barthes'ın yazarlıkla ilgili sorularını çeviribilime taşır ve çeviri metninde otoritenin kime ait olduğu sorusunu yeniden gündeme getirerek metin ve okur kavramlarını sorgular ve çeviri ve çevirmen açısından yazarın ölümünün etkilerini değerlendirir. Yazarın ölümü ile sarsılan yazarın metin üzerindeki mutlak hâkimiyeti, çevirmenin yaratıcılığı ve görünürlüğüne katkı sağlamıştır. Arrojo, orijinal ile çeviri, yazar ile çevirmen, çevirmen ile çeviri okuru arasındaki ilişkilerin daha önceki dönemlerde olduğu gibi tutarlılık ve orjinalle sadık kalma gibi noktalar üzerinden tartışmamak gerektiğini savunur. Zira çevirmenin de aynı zamanda bir okur ve yazar olarak süreç içinde görünür bir durumda olmalıdır.

Arrojo'ya göre, çevirmenin öznelliğinin görünür olması yapısökümün gerekliliğidir. Kaynak metin sadece yazarın zihnindeki yansıması olan tek bir gerçekliğe sahip olamaz. Barthes'ın da savunduğu gibi metin okuyucunun yorumu ile varolur. Yapısöküm sayesinde günümüzde hala tartışılan bir kavram olmasına rağmen, sadakat ve eşdeğerlik kavramları alt üst olmuştur. Sevcan Yılmaz Kutlay geleneksel çeviride sadakat anlayışını şöyle yorumlar: "Okur/çevirmen herhangi bir katkı ya da yorum getiremez çünkü bu okurun/çevirmenin özne rolüne soyunması anlamına gelir ki bu durum yazar açısından açık bir tehdittir. Aslında beklenen şey sadakat değil kanımca itaattir" (2019, s. 359).

Yazar hakimiyetinin sonlanması ve okurun yükselişi, okurun yorumlama gücünün tüm eşdeğerlik çabalarının üzerinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Arrojo geleneksel anlamdaki yazarın ölümünün okuyucu ve yeni bir yazarın doğuşu ve çevirmenin

kaçınılmaz görünürlüğü olarak gördüğümüz durumda, çevirmenin bu hakimiyeti kontrol edemeyebileceğinden bahsederken şu yorumu yapar:

“Postyapısalcılığın çeviribilime getirebileceği o en önemli katkı orijinaller ve çeviriler, yazarlar ve çevirmenler arasında ve artık yeterince tanımlanamayan, çevirmenler ve okuyucuları geleneksel anlamda kurtarma, sadakat veya eşdeğerlik kavramlarının arasında genel olarak kurulan ilişkilerin gözden geçirilmesi adına kapsamlı bir çalışmadır.” (1997, s. 30)

Çevrilen metinler de çevirmenin okur olarak yorumları ile şekillenir. Çevirmenin yorumu sadece olması gereken bir şey değildir, yapı sökümün gerekliliğidir. Yorumlama süreci devingen bir süreç olmakla birlikte çevirmenin kaynak metni yorumlaması gibi yeni hedef okuyucu da çevirmenin yorumladığı metni yorumlar ve aslında metin üzerinde tek bir hakimiyet olmadığı, tek bir gerçeklik dışında bireysel bakış açılarıyla farklı yorumlamaların da olabileceği ortaya çıkar. “Geleneğe ve özcü metin teorileri karşı çıkmak için teorik ve ideolojik olarak motive olan çevirmen görünürlüğün yalnızca bilinçli bir seçenek olmadığı gerçeğini kabul etmek zorundayız” (1997, s. 29). Çeviri ile birlikte kaynak metin yazarı bir nevi tekrar ölür; çünkü artık metin bile o kültürde değildir, çevirmenin yorumu ile erek metnin yorumcusu doğar. Bu durum da sonsuz olasılıklara ve farklılıklara açıktır. Arrojo aynı zamanda Venuti’nin çevirmen şeffaflığını “illüzyonist bir etki” olarak açıkladığına değinir. Bu durumu da çevirmenin dille çalışmasına bağlı olduğu ve bu çalışmanın dilin varlığını dahi gizleyebildiği ile açıklar. Bu yüzden çevirmen metinde kendi sesi ile konuşabilmektedir (1997, s. 29-30). Dolayısıyla, çevirmenin görünürlüğü tartışılmaz bir noktadadır, ancak sınırlarından bahsetmek söz konusu olabilir.

Koskinen, artık geleneksel anlamlarından sıyrılan yazar, çevirmen ve okur kavramlarını yeniden tanımlar:

“Okur metni yazar; yazar gerçekte kendi yazdığı metnin okurudur; çevirmen hem okur hem de bir yazardır; ayrıca, hem okur hem de yazar, metni kendileri için çevirirler. Bu bağlamda, okurun, yazarın ve çevirmenin birer kişi değil de metnin isimsiz işlevleri olarak görülmesi gerekir.” (1994, s. 449)

Ayrıca artık kaynak metin ve erek metin arasındaki hiyerarşinin kabul görmediğini de belirten Koskinen, yazarın ölümünün çevirmeni de mutlaka etkilediğini vurgular zira kaynağın baskın anlamından sıyrılmak çeviriyi sadece o anlamını aktarma algısından da kurtarır. Nesnellik ve sadakat kavramlarına da eleştirel bir açıdan bakan Koskinen,

kaynak metin bile kendisine sadık değilken çeviride sadakati sorgulamanın anlamsız olduğunu ortaya koyar. Sadakatin ideolojik bir kavram olduğunu belirterek, çevirmenden beklenebilecek sadakatin kimin konuştuğuna ve tarihsel bağlamına göre belirlenmesi gerektiğini savunur (1994).

Günümüzde çeviri ürünü ortaya koyan çevirmenin amaçları, yöntemleri ve ürünün birçok açıdan değerlendirmesi daha çok tartışılmaktadır ve çeviri esere ait yorumlamalar çevirmen üzerinden yapılmaktadır. Ancak ürünün benimsenmesi ve amaçlanan hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirildiği noktasında okur da çok önemli bir noktadadır. Eserler üzerinden yapılan ideolojik değerlendirmeleri, çevirmene veya yayınevine yönelik yapılan ideolojik çıkarımları yapanlar karşımıza öncelikle birer okur olarak çıkmaktadırlar. Bu doğrultuda okurun hem bireysel olarak hem de eserin sunulduğu okur kitlesi olarak çeviri eser ile bağlantısı tartışmaya açıktır. Umberto Eco, örnek bir okurun nasıl olması gerektiğine yönelik düşüncelerine farklı çalışmalarında, özellikle *Anlatı Ormanında 6 Gezinti* eserinde yer vermiştir. Eco iki okuyucu tipinden bahseder. İlk okuyucu ampirik okuyucu diye tanımlayabileceğimiz eseri herhangi bir kuramsal temele dayandırmadan, bilinçsizce, nasıl okuyacağını bilmeden kendi zevki için okuyan okuyucudur. Diğeri ise örnek okur olarak tanımlanabilen yazarın ulaşmak istediği metni bilinçli ve nasıl okuması gerektiğini bilen kitledir (2024, s. 20,21).

Yazar bir metni oluştururken belirli bir hedef kitlesi ve bir amacı vardır, kullandığı dil de bu kitleye özeldir. “Oyunun kuralları vardır ve örnek okur oyunda kalmayı bilen kimsedir” (2024, s. 16). Eco’ya göre örnek okur hedef kitleye mensup, o dili anlayabilen; yani metnin içine girebilen, yazarın gizli mesajlarını veya göndermelerini takip edip yönlendirilmeye izin veren, mesajı doğru şekilde çıkarabilen ve yeri geldiği zaman boşlukları doldurabilen bir okuyucu olmalıdır. Okuyucu işaretleri doğru yorumladığında çıkış yoluna ulaşması daha kolaydır. Eserin sadece, sonunu okuyup olaya hâkim olmak örnek okur olmak için yeterli değildir. Yazarı anlayabilmek için metni birçok kez hatta belirli metinlerini ise sürekli okumak gerekir. Ancak bu yolla yazarın vermek istedikleri ortaya çıkabilir ve yazar keşfedilmiş olur (2024, s. 35).

Rosemary Arrojo ve Umberto Eco’nun görüşleri ilk bakışta birbirlerinden çok farklı gözükse de ortak noktalara sahiptirler. Arrojo, eser ortaya çıktıktan sonra yazarın ve çevirmenin rolünden ziyade okuyucunun sorumluluğunu ön plana çıkarır. Önemli olan okurun kendi başına eserden ne aldığı veya çevirmenin gözünden ne kadarını

görebildiğidir. Eco'ya göre ise yazar göz ardı edilmez, aksine örnek bir okur, yazarı ve niyetlerini iyi analiz edebilmelidir. Her iki görüşte de okurun ne derece önemli olduğu açıktır. Yazar veya çevirmen görünür olsun olmasın sonuç olarak niyet, okuyucuya geçtiği sürece hayata geçmiş olacaktır.

Okurun üstünlüğü konusunda Katharina Reiss da benzer şekilde hedef kitleye önem verir. Çeviri metinlere işlev odaklı yaklaşır ve her metnin bir amacı, bir işlevi olduğunu savunur. Amaca uygun olarak kullanılan metin türü ve uygun yöntemlerle okuyucuya daha rahat ulaşılabileceği ve metin işlevine uygun çevrilmiş olacaktır. Katharina Reiss metin türlerinin belirlenmesinin, çevirmenin stratejilerini belirleme noktasında temel olması gerektiğini savunur ve metin türlerine yönelik detaylı ayrımlar yapar. Her metnin bir işlevi vardır ve çeviri metnin de erek kültürde bir işlevi olacaktır. Bu yüzden amacın gerçekleşmesi, çevirinin amacına uygun yapılmış olması ve dolayısıyla hedef kitle tarafından kabul edilebilmesi için metin türü dikkate alınmalıdır. Reiss'a göre de okurun odak noktası olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Okurun, amacı ile tutarlı bir çeviri ile buluşması, etkinin işleve uygun sağlanabilmesi için stratejilerin o yönde planlanması gerekmektedir. Sonuç olarak erek okuyucu karar verme sürecinde etkilidir (Reiss, 2004). Tüm bu görüşler doğrultusunda, çağdaş çeviri kuramlarında önceki dönemlerin aksine çevirmenin özgürlüğü ve okurun üstünlüğü ön plandadır. Bu da çağdaş kuramların erek kültür ve erek odaklı yaklaşımlarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevirinin okur üzerindeki etkisi bilindiğinden, amaca uygun yapıldığında bireyi ve toplumu yönlendirebilme gücü olması, onu günümüzde daha önemli bir araç haline getirmektedir. Bir yazar olarak çevirmen kavramı, çeviri kuramlarında hâlâ tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Eğer çevirmen, kaynak metin üzerinde dönüştürücü ve yaratıcı müdahalelerde bulunabiliyor, onu belirli bir kültürel bağlama göre yeniden şekillendirebiliyorsa, bu durumda ortaya koyduğu metin yalnızca bir aktarım değil, aynı zamanda özgün bir ürün olarak da değerlendirilebilir. Bu konuda, bazı yaklaşımlar çevirmeni yeniden yazar ya da dönüştürücü özne olarak tanımlarken; bazıları ise çevirmenin yaratıcılığını kabul etmekle birlikte, onu yazar kimliğiyle eş tutmanın kuramsal olarak problemli olduğunu savunmaktadır. Araştırmacılar arasında kavramsal farklılıklar bulunsa da, bu tartışmaların temelinde çeviri sürecinin salt aktarım değil, aynı zamanda yeniden üretim olduğu yönünde örtük bir uzlaşma bulunduğu görülmektedir.

Günümüz çeviri kuramcılarının çoğu, çevirilerin bu dönemde var olabilmesi için kaynak metinden bağımsız, ideolojilere tam olarak uysun veya uymasın, hedef kültüre göre şekillenmiş bir çeviri anlayışı benimsemişlerdir. Ancak genelde tartışılan çevirmenin bu noktada konumlandırılması olmuştur. Venuti'ye göre “çeviri bir yazarlık biçimi olarak düşünülebilir, ancak artık kendiliğinden oluşan değil, türetilmiş bir yazarlık olarak yeniden tanımlanıyor” (1998, s. 43). Çevirmenlik tam bir yazarlık olmasa da bir yazarlık biçimi olarak ele alınabilir. Bu farkı yaratan da dizgeye kazandırılan yeni metnin içeriğinin çevirmen tarafından oluşturulması değil, kaynak metinden türetilmiş olmasıdır. Lawrence Venuti çevirinin yalnızca kavramsal doğrultuda yazarlık ile ilişkilendirilmesini önemsiz bulur ve bu durumu çeviriyi itibarsızlaştıran “skandallardan” biri olarak görür (1998, s. 3). Geleneksel tanımlamalar ile bu iki kavramı birbirinin yerine kullanıp kullanmama üzerine ortaya atılan fikirler kişiyi herhangi bir sonuca ulaştırmaz. Yazarlık, yazarın özgün bir eserde fikirlerini orijinal bir şekilde ortaya koymasındır ancak çeviri eser ne özgündür ne de çevirmenin tamamıyla kendi fikirlerini içerir, çevirmen bir anlamda özgün eserin aynısını yazmaz, taklit eder. Venuti çevirmenin de bir yazar konumunda sözcükleri bir başka kültürde yeniden oluşturduğunu düşünür ancak bu tartışmadan ziyade, Venuti çevirinin yazarlık kavramına kattıkları ile ilgilenir, araştırma yönünü çevirinin farklı alanlarda yazarlığı nasıl yeniden tanımladığına çevirir. “Çeviri kültürlerarası olduğundan, yabancı metne ikincil olarak farklı türde bir yazarlık gerektirir ve hem yerli hem de yabancı farklı toplulukların hizmetindedir” (1998, s. 4). Çevirmenlerin yazar olarak tanımlanmasına yönelik tartışmalar aslında çevirmenin çeviri sürecinde sergilediği yaratıcılığı göz ardı etmek anlamına gelebilmektedir. Zira çevirmenin amacı sadece metni yeniden yazmak olsaydı bu daha önceki dönemlerde olduğu gibi diller arası aktarım ile sonuçlanırdı. Tam tersine, kültürel farklılıkları ortaya koyması ve belirli amaçlar doğrultusunda erek kültür ve dizgeyi şekillendirebilmek gücüne sahip olması tartışılan yazarlık kavramına ne kattığını ortaya koymaktadır. Çevirmenin, en başta yaratıcılığı ile yazarlığa ne kattığı göz önüne alınmalıdır. Çevirmen kültürlerarası bir elçi olarak, dilsel veya kültürel farklılıkları “yeniden yazıp, yeniden düzenler” (1998, s. 4). Dolayısıyla çevirmenin yazarlığı, yaratıcılığı bütünde değil, bu farklılıklarda aranmalıdır. Ancak bu farklılıkları ortaya koymak yöntemleri, ideolojik amaçlar, herhangi bir üst sınırlarının bulunmayışı, çevirmenleri aynı zamanda hedefe de koymaktadır. Çeviri kaynak kültürdeki dominant ideoloji ve değer yargılarını

baskılayarak, erek kültüre aktarım sırasında o kültürü asimile edip, ortaya çıkan eseri kaynak metinden çok uzak bir noktaya taşıyabilir. Hatta hedef okuyucu tarafından çeviri olarak bile görülmeyen bir hale gelebilir (1998, s. 4).

Odacıoğlu, Köktürk ve Aytaş çevirmenin yazarlık rolünü Venuti bakış açısıyla değerlendirdikleri çalışmalarında şu sonuca varmışlardır: Çevirmen, yalnızca bir taklitçi ya da aracı değil, çevirdiği metnin yazarı kadar sorumluluk taşıyan, aktif ve yaratıcı bir özne olarak görülmelidir. Çeviri eser, kaynak metnin basit bir kopyası değil, kendi başına değerlendirilmeyi hak eden ayrı bir edebi ürün sayılmalıdır. Dolayısıyla, çevirmen için “simülatör” kavramı önerilmiştir. Bu kavram, çevirmenin kaynak metni özgün biçimde yeniden kuran bir yaratıcı olduğunu vurgular (2016, s. 633).

Farklı bir bakış açısı ile Anthony Pym çevirmenlik ve yazarlık arasına bir sınır koyar. Pym *The translator as non-author, and I am sorry about that* adlı çalışmasında çevirmenlerin yazarlıkla ilişkili rolünü eleştirel bir bakış açısıyla inceler ve çevirinin yaratıcılık içermesine rağmen yazarlıkla aynı düzeyde sorumluluk vermediğini savunur (2011). Pym, çevirmenlerin, tanım gereği, ürettikleri kelimelerin yaratıcısı olmadıklarını ve sonuç olarak, yazarlarla aynı söylemsel otoriteye sahip olmadıklarını iddia etmektedir. “Söylemsel konumlandırma, inançlar ve bağlılık açısından çevirmenlerin yazar olmadığını iddia ediyorum” (2011, s. 4). Bu bakış açısı ile Pym çevirmenin becerisini ve öznelliğini kabul etmekle birlikte, nihayetinde yazar ve çevirmenler arasındaki hiyerarşik ayrımları ortadan kaldırmak yerine pekiştirdiğine inandığı çevirinin kurumsal çerçevesini eleştirmektedir. Yazar olarak görülen bir çevirmenin, sadece öykünerek yeni bir metin ürettiği sonucuna varılabilirken, dönüştüren, yeniden yazan ve var eden bir çevirmen yaratıcılığını kullandığı stratejilerle gösterir ve adeta bir sanat eseri oluşturur. Bu yüzden Pym’e göre bu tartışma çok da gerekli görülmemelidir.

Maria Tymozcko da *Translation, Ideology and Creativity* (2021) adlı çalışmasında çeviri eyleminin yazarlık eylemine sağladığı katkıdan bahseder. Çoğu yazarın kariyerlerinin başlarında çeviriyi bir yineleme ve taklit biçimi olarak kullandıklarını savunur. Yazma sanatını bu yolla öğrenmeyi amaçladıklarını ve bazı yazarların çeviri yapmaya devam ettiklerini belirtir. Çeviriden kendi yazılarında, yaratıcılıklarında çıkmaza girdiklerinde, belki de kültürel düzeyde bir tıkanmışlıkta faydalandıklarını anlatır. Hatta bu konuda Joseph Conrad’ın eserlerini baştan sonra çeviren Andre Gide’i örnek gösterir (2021, s. 28). Genç bir yazar olarak bu süreçte öğrendiklerini sonradan yaratıcılığına dönüştürmesi

aslında çevirmenlik ve yazarlık kavramlarının birbirlerini nasıl beslediklerini ortaya koyar. Çeviri eyleminin kimi zaman yazarın yaratıcılığına da katkıda bulunarak orijinal eserler üretilmesinde nasıl bir katkı sağladığı da bu doğrultuda ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kişilere hangi sıfatların verileceğinden ziyade, çeviri ve yazma eylemlerinin birbirlerinden ne derece etkilenip nelere sebep olacağı üzerinde durmak daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Genel kabul gören yaklaşıma göre, hiçbir çeviri metin, kaynak metni bütünüyle yansıtamaz; çünkü her çeviri, hem dilsel hem de kültürel kodların dönüşümünden etkilenir. Kendi metinlerini bizzat çeviren yazarlar dahi, farklı dillere aktarım sırasında aynı estetik etkiyi yaratmakta zorlanabilir. Örneğin çift dilli bir yazar olan Samuel Beckett, çoğu eserini önce Fransızca yazıp ardından İngilizceye çevirmiştir. Bu durum, çevirmenin aynı zamanda metnin yazarı olması hâlinde bile, her iki dildeki metnin içerdği kültürel yansımaların ve anlam yüklerinin farklılaşabileceğini göstermektedir.

Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kültürel kimliğin taşıyıcısıdır. Bu nedenle, yazarlık ve çevirmenlik pratikleri, yalnızca üretim şekli açısından değil, aynı zamanda metnin erek kültürdeki işlevi doğrultusunda da farklılık arz eder. Eşdeğerlik kavramının çeviri kuramlarında önemini yitirmesiyle birlikte, çevirmenler artık sadece aracı değil, anlamı yeniden yapılandıran üreticiler olarak yeniden tanımlanmaktadırlar. Bu sebeple, çevirmenin yazarlık yönü, ürettiği metindeki dönüştürücü çeviri kararlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Dolayısıyla yazar-çevirmen, çevirmen-yazar gibi ikili tanımlamalar yerine, her metin kendi üretim bağlamı ve amaçları doğrultusunda ele alınmalı; çevirmenlik ve yazarlık kategorileri keskin sınırlarla ayrıştırılmamalıdır.

1.1.6. Çevirinin Erek Dizgeye Etkisi

“Aslında bütün edebiyat bir çeviridir” (Novalis, akt. Wharram, 2009).

Çeviri eylemi hedef kültürde çeşitli düzeylerde dönüşümlere yol açabilecek güçlü bir etkileşim alanı oluşturur. Bu etkileşim sonucunda, hedef kültürde yeni türlerin, yazım biçimlerinin, anlatım yöntemlerinin ve düşünsel yaklaşımların ortaya çıkması mümkün hâle gelebilir.

Toury’nin daha önce de bahsedilen Betimleyici Çeviri Araştırmaları çerçevesinde, çeviri erek kültür odaklı bir etkinlik olarak değerlendirilir ve çeviri ürününün erek kültürdeki

kabul oranı, onun dizgede kalıcılığını belirler. Kaynak metin tümüyle reddedilmese bile, erek kültürün normlarıyla örtüşmeyen bir çeviri metin, işlevselliğini kaybedebilir. Bu noktada, çeviri ürün artık hedef dizgenin bir parçası hâline gelerek kendi kültürel bağlamı içerisinde şekillenir, kaynak metinden uzaklaşır ve yeni bir kimlik kazanır.

Ancak bu görüşü benimsemeyen isimler de bulunmaktadır. Lawrence Venuti *Translator's Invisibility* (1995) adlı çalışmasında çevirinin bu denli erek merkezli bakış açısına karşı çıkar ve kaynak metinden uzaklaşma düşüncesini eleştirir. Çeviri yerleleştirme ve yabancılaştırma stratejileriyle kaynak metne bağlı kalarak hedef kültüre adapte edilmelidir. Ona göre metnin tamamen erek kültür normlarında çevrilmesi, kaynak metnin etkisini yitirir ve çevirmenin görünürlüğünü yok eder.

Theo Hermans da çeviri ürününün daha çok erek kültürde özerk olduğu ve kaynağından uzaklaştığı görüşüne karşı çıkar. Çeviri her ne kadar erek kültürün norm ve ideolojilerine göre şekillenen bir süreç olsa da kaynak kültürden de izler taşır. Temelde amaç kaynak metni erek kültürde işlevsel kılmaktır. Kısacası çeviri sadece erek değil kaynak kültürün de bir parçası olmaya devam eder. “Çeviri bir metnin işaret ettiği ‘öteki’ asla basitçe kaynak metin değildir, her ne kadar çevirilerin yaygın iddiası bu olsa da” (1996, s. 9).

Bu noktada Even-Zohar’ın Çoğuldizge Kuramını dizgesel açıdan değerlendirerek tekrar bahsetmek gerekmektedir. Zohar’a göre çeviriyi sadece erek kültür normları çerçevesinde değil, hem erek hem kaynak kültür normları içerisinde bir çoklu sistem çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zohar için edebi çeviri kendi başına ayrı bir dizgedir.

“Semi-yotik bir sistem zorunlu olarak heterojen, açık bir yapıdır. Çok nadiren tek bir sistemdir, ancak zorunlu olarak bir çoklu sistemdir, birbiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, ancak yapılandırılmış bir bütün olarak işlev gören çeşitli sistemlerden oluşan bir sistemdir.” (1979, s. 290)

Dolayısıyla çevirisi yapılacak metinler hedef dizgenin durumuna göre belirlenir. Metinler hedef dizgede yenilikçi işlev görmeleri ve döneme egemen olan yeniliklere, güncel yaklaşımlara açık olup olmadıkları yönünden incelenir ve seçimler bu kriterlere göre yapılır.

Hedef dizgede belirlenen koşulların sağlanabilmesi için, dizgenin şu üç özellikten birine sahip olması gerekir. Birincisi, çoğul dizge tam olarak oluşmamış veya edebiyat genç veya yerleşme sürecinde ise, ikincisi edebiyat ya çevresel, ya güçsüz ya da her iki konumda ise, üçüncüsü de edebiyatta kritik dönemeçler, çıkmazlar ve yazınsal boşluklar yaşanmaktaysa çeviri eserler yenilikçi bir yaklaşım getirerek hedef kültürü zenginleştirir

ve dizgenin içinde bulunduğu zor durumdan çıkarmaya yardımcı olur (Zohar, 2009, s. 243). Zohar çevirinin hedef dizgede konumlanması hakkında şu yorumu yapar:

“Çevirinin sosyo-edebi statüsü yalnızca çoklu sistem içindeki konumuna bağlı olmakla kalmaz, aynı zamanda çeviri pratiği de bu konuma güçlü bir şekilde tabidir. Çeviri eserin ne olduğu sorusu bile a priori olarak tarih dışı, bağlam dışı idealize edilmiş bir durum açısından cevaplanamaz; çoklu sistemi yönlendiren eylemler temelinde belirlenmelidir. Bu açıdan bakıldığında, çeviri artık doğası ve sınırları bir kez ve sonsuza dek verili olan bir olgu değil, belirli bir kültürel sistem içindeki ilişkilere bağlı bir etkinliktir.” (2009, s. 247)

Çevirinin erek kültür ve edebiyatı etkilemesi konusunda geçmişimizden örnekler bulmak mümkündür. Tarihi ve sosyal koşullar düşünüldüğünde yoğun çeviri faaliyetleriyle geçen Tanzimat ve Erken Cumhuriyet dönemi süreç sonunda görülen değişiklikler açısından en güzel örneklerdir. Ortak olarak, her iki dönemde de belirli bir amaca yönelik çeviriler toplumu birçok açıdan etkilemek için gerçekleşmiştir. Sonuç olarak da erek kültürde bazı değişimler gözlenmiş, edebi dizgede de köklü değişimler yaşanmıştır.

1839-1876 yıllarını kapsayan Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilik ve batılılaşma adına atılan adımlarıyla bilinen bir dönüm noktasıdır. Öncesinde dış dünya ile çok iletişim içinde olmayan, yeniliğe daha kapalı bir tutum sergilenmesi, toplumun dünyadaki değişime ayak uyduramaması ile sonuçlanmıştır. Yapılan yenilikler içinde toplumda gelişen ve kendine sağlam bir yer edinen gazetecilik faaliyetleri gösterilebilir. Çeviri eyleminin etkisi ile halkı birçok açıdan etkileyen gazetecilik, yeniliklerin sadece varlıklı kesim arasında kabul görmesinden ziyade tabandan benimsenmesi ve dolayısıyla daha kalıcı olmasını sağlamıştır. Çeviri yoluyla dizgede yer bulan makale, deneme, köşe yazısı gibi yeni türler daha sonra özgün eserlerin yaratılmasına büyük katkı sağlamıştır (Işık, Köktürk, 2024).

Erken Cumhuriyet Dönemi de çeviri faaliyetlerinin erek kültürü ve edebi dizgeyi nasıl etkilediği noktasında öne çıkan bir dönüm noktasıdır. Çalışmanın uygulama bölümünde incelenmek üzere seçilen Jonathan Swift’in *Gulliver’s Travels* adlı eserinin Türkçe çevirisi o dönemin çeviri anlayışını ve ideolojik yaklaşımları ortaya koymak adına örneklendirilecektir. Bu döneme dair detaylı bilgi çalışmanın 3.1 ve 3.1.1 bölümlerinde yer almaktadır.

Bir topluluğun kültürel çerçevesini şekillendiren birçok etkenden biri de hiç kuşkusuz din olgusudur. Bireyleri belli inanışlar doğrultusunda ortak değerler etrafında birleştiren

dinler, tüm toplumlarda kültürel altyapıyı da mutlaka etkileyerek insanların hareketlerini belirler, bir değer yargısı oluşmasına neden olur. Dünya tarihi incelendiğinde, çeviri eyleminin ne kadar kuvvetli bir kültürel etkiye sahip olduğu Hristiyanlığın Protestanlık mezhebinin ortaya çıkışında görmek mümkündür. Sadece din adamlarının kullanımına ve yönlendirmelerine açık olan dini metinler, kutsal kitap Martin Luther sayesinde halkın da kendi başına okuyabileceği şekilde sade ve çıkardan uzak bir şekilde çevrilmiş ve buna bağlı olarak da kiliseye olan güven ciddi anlamda sarsılmış, halk değerlerin çıkarlar doğrultusunda şekillenebildiğini, kilise ve iktidarın güç kontrolü için dini kullandıklarını görmüştür. Reform hareketleri olarak adlandırılan bu gelişmeler ile halk da dini öğretileri kendi başlarına öğrenebildiklerini fark etmiş ve zamanla yeni bir mezhep olarak Protestanlık yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece, yapılan tek bir çevirinin bir kültürü ve bir dini nasıl kökten ve geri dönülemez bir şekilde değiştirebildiği açıkça görülebilmektedir. Çeviri bir mezhebin doğuşuna dahi sebep olabilecek kadar hayati bir dönüm noktasına neden olabilmektedir.

Çeviri erek kültürü etkileyerek edebiyat dizgesini zenginleştirirken dünya çapında da bazı yeni kavramların yaygınlaşmasına öncülük eder. Klasizme karşı olan tepkiler Romantik akımın ortaya çıkmasına yol açmış ve böylece 18.yy sonlarından 19.yy ortalarına kadar insana ait duygu ve düşüncelerin, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Akımın önemli temsilcilerinden Goethe, artık bazı kalıpların anlamını yitirdiğini ve yeni kavramların ortaya çıkması gerektiğini savunarak bu anlayışla 1827’de “dünya edebiyatı” kavramını ortaya atmıştır. 19. yüzyılın başlarında Goethe, Avrupa kültürlerinin artan birbirine bağlılığını fark ederek ulusal edebiyatların üretken diyalog içinde olduğu bir “dünya edebiyatı” çağrısında bulundu. Farklı sesler ve bakış açılarıyla zenginleştirilmiş bir edebi manzara tasavvur ederek karşılıklı anlayışı ve kültürler arası verimliliği vurguladı. Goethe ulusal edebiyat kavramının etkisini artık kaybettiğini ve dünya edebiyatı kavramının konuşulması gerektiğini savunmuştur. Ona göre bir eser sadece kendi dilinde kalmayıp diğer kültürlerle de girerek dünyada bir dolaşım halinde olmalıdır çünkü ancak bu şekilde birey dar bir çerçeveden ziyade dünyaya daha farklı bir açıdan bakıp kendini geliştirebilir. Bu noktada anahtar sözcük elbette çeviridir. Çeviri sayesinde kendi kültürlerinden diğer kültürlerle yolculuk eden eserler dünya edebiyatını oluşturarak insanları birbirlerine daha çok yakınlaştırabilir

(Goethe, 2014). Goethe, bu durumun gerekliliğini çırağı Eckermann ile bir sohbetinde şöyle açıklar:

“Ama gerçekten de biz Almanlar, bizi çevreleyen dar çemberin ötesine bakmadığımız zaman, bu bilgiçlik taslayan kibre çok kolay kapılabiliyoruz. Bu nedenle yabancı ülkelere bakmayı seviyorum ve herkese de aynısını yapmasını tavsiye ediyorum. Ulusal edebiyat artık anlamsız bir terimdir; dünya edebiyatı çağı yaklaşımaktadır ve herkes bu çağı hızlandırmak için çaba göstermelidir. Ancak, yabancı olana bu şekilde değer verirken, kendimizi belirli bir şeye bağlamamalı ve onu bir model olarak görmemeliyiz. Bu değeri Çinlilere, Sırlara, Calderon’a ya da Nibelungen’e vermemeliyiz; ama eğer gerçekten bir model istiyorsak, her zaman eserlerinde insanlığın güzelliğinin sürekli olarak temsil edildiği eski Yunanlılara dönmeliyiz. Geri kalan her şeye sadece tarihsel olarak bakmalıyız; iyi olanı, gittiği yere kadar kendimize mal etmeliyiz.” (Goethe, 2014, s. 18)

Dünya edebiyatına ait olarak görülen dünya klasikleri, kendi türünün en iyilerinden, evrensel, derin fikirlerle ve özgün mesajlara sahip, her yaşta okunduğunda kişiyi farklı yönlerden etkileyen ve toplumsal değişimleri gösteren her dönemin önemli eserleridir. Klasikler sayesinde kişiler sadece kendi kültürü ve ulusundan ziyade daha evrensel bir dünya görüşüne sahip olabilir. Birçok açıdan her yaşta kişiyi geliştiren klasik eserlerin vermesi gereken etki çevirileri ile bağlantılıdır. Çeviriler zamanın ve dönemin koşullarına göre güncellenebilir, yeniden çevirileri yapılabilir, yaş gruplarına göre yöntemleri değişebilir. Her koşulda dünya klasiklerinin oluşması için çeviri bir zorunluluktur ve okuyucunun etkilenmesi çevirinin kalitesi ile ilişkilidir. Aynı zamanda farklı bakış açılarına sahip çevirmenler, yayın evleri veya dönemsel koşullar da bu tür eserlerin verdiği mesajları, dayatmak istediği kavramları ne kadar yansıttığı konusunda önemli kıstaslardır. Her ne kadar evrensel kavramlar yoğunlukta olsa da, bazı kavramlar yine de bazı toplumlar için farklı bulunabilir ve ideolojik çeviri yansımaları bu tür eserlerde de görülebilir. Çalışmanın uygulama bölümünde bu konulara yönelik örnekler yorumlanacaktır.

1.2. İdeoloji

1.2.1. İdeoloji Kavramı Üzerine

İdeoloji, tarih boyunca farklı düşünürler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış; her tanım, dönemin koşullarına ve kuramsal yaklaşımlara bağlı olarak kavramın farklı

yönlerine odaklanmıştır. Bu nedenle, ideoloji için evrensel geçerliliğe sahip, kapsamlı ve her yönüyle kuşatıcı bir tanım oluşturmak neredeyse imkânsızdır. Bunun yerine, ideolojiyi belirli bağlamlar ve kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmek daha işlevsel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Kelimenin kökeni Fransızcaya aittir (*idéologie*). *Idée* (fikir); ve *-ologie* (bilim) köklerinden meydana gelen kelime, “fikirbilimi” kapsamında birçok tanımlamaya sahiptir.

İdeoloji her ne kadar günümüz dünyasında düşünce sistemi olarak algılsa da ortaya çıktığı ilk zamanlar doğru düşünme bilimine verilen isimdi. Bir grup düşünür insan zihninde düşüncelerin oluşma sürecinin nesnel bir şekilde gözlemlenebileceğini ve bu yüzden istenirse insanların doğru düşünmeye yönlendirilebileceğini savunmuşlardır. Condillac’a göre simgeler sistemi ne kadar rasyonel çalışır ve kişi ne kadar dikkatli olur ve dış etkenlerden bağımsız, rasyonel düşünebilirse, dışarıdan gelen mesaj o kadar doğru algılanmış olur (Akt. Mardin, 1992, s. 20,21).

İdeoloji, politika, din, edebiyat, kültür ve günlük yaşam gibi pek çok alanda etkili olan çok yönlü bir kavramdır. Aynı ideolojik çerçeve içerisinde dahi, kavramlara yüklenen anlamlar kullanım bağlamına ve tarihsel koşullara göre değişebilir. Örneğin özgürlük kavramı, siyasal bir söylemde bireysel haklar üzerinden tanımlanırken; edebi bir konuda daha çok varoluşsal ya da etik bir çerçevede tanımlanabilir. Bu çeşitlilik, yalnızca kavramın kendisinden değil; onu tanımlayan kişinin konumundan, tarihsel bağlamından ve içinde bulunduğu ideolojik düzlemde kaynaklanır.

İdeolojik yönelimler, bireyin farkında olmadan geliştirdiği düşünme biçimlerini ve buna bağlı kararlarını belirleyici bir rol oynar. Bu noktada, ideolojiyi yalnızca siyasal söylemlerle sınırlamayan Terry Eagleton, kavramı gündelik yaşamın tüm katmanlarında işleyen çok yönlü bir yapı olarak ele alır. Eagleton’a göre ön kabulsüz düşünce yoktur ve bu bağlamda düşüncelerimizin tamamı ideolojiktir (1996, s. 21). Bu düşünceler zaman zaman birbirleriyle çatışarak, zaman zaman da aynı zeminde buluşarak birbirlerini besler ve şekillendirir. Bir ideolojiden bahsederken sadece onu tanımlamaktan yerine ona belki de hem karşı olan hem de şekillendiren diğer ideolojiler de değerlendirilmelidir. Dünyanın devingen bir yapıda olması nedeniyle düzeni devam ettirmek için kullanılan dönemin baskın ideolojileri ayakta kalabilmek için döneme ayak uydurabilmelidir. Bu yüzden genellikle yönetenler diğer ideolojilerini diğerlerinden bağımsız düşünemez ve yenilikleri takip ederek kendi ideolojilerini de döneme adapte ederler. Bu durum baskın

olmayan ideolojiler için de geçerlidir. Bu tür düşünceler de kendini daha geniş kesimde kabullendirebilmek için baskın ideolojiye karşı, onun eksiklikleri üzerinden giderek farklı bakış açıları geliştirebilirler. Dolayısıyla baskın olsun olmasın, her ideoloji birbirinden etkilenir ve aslında bir ideoloji diğerinin anlam evreninin sınırlarını belirler.

Eagleton, *İdeoloji* (1996) adlı kitabında kavrama ait birçok tanım ortaya koymuştur. Ona göre ideolojinin evrensel bir tanımının bulunmaması kavramın birbiriyle bağdaşamaz nitelikte olan birçok anlama sahip olmasından kaynaklanır ve ideoloji kelimesi farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metindir (1996, s. 17). Eagleton kitabında ayrıca ideoloji ile ilgili 16 adet tanım yaparak kavramın anlam çeşitliliğini vurgulamıştır. Tanımlar şu şekildedir:

- “ (a) toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci;
- (b) belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi;
- (c) bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler;
- (d) bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler;
- (e) sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim;
- (f) özneye belirli bir konum sunan şey;
- (g) toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri;
- (h) özdeşlik düşüncesi
- (i) toplumsal olarak zorunlu yanılısıma;
- (j) söylem ve iktidar konjonktürü;
- (k) içinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam;
- (l) eylem-amaçlı inançlar kümesi;
- (m) dilsel ve olgusal gerçekliğin karıştırılması;
- (n) anlamsal [semiotik] kapanım;
- (o) içinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortam;
- (p) toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç.” (1996, s. 18)

Bu görüşlerden yola çıkarak ideoloji kavramının hangi tanımı incelenirse incelenir, nereye baktığımız değil, nereden baktığımızın önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda düşüncelerini ortaya koyan bir diğer isim olan Edward Shils, ideolojiyi dünyayı anlamamıza yardımcı olmak için kapsamlı bir inanç modeli olarak tanımlar. İdeolojiler

ve inançlar arasındaki fark olduğunu öne sürer; ilki daha otoriter ve daha odaklıdır. İdeolojiler kesin, yenilgiye kapalı ve ona direnen, büyük ölçüde insanların duygularına hitap ederek yayılan ve sorgusuz bağlılık beklentisi olan bir kavramdır. Ancak daha sonra fikirleri değişir ve aslında farkın bu derece keskin olmadığını savunarak çoğu zaman aralarındaki çizginin her zaman net olmayabileceğini savunur (Shils, 1975).

Tarihsel süreçte farklı düşünürler tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanan ideoloji kavramı, zamanla daha çok siyasal bağlamda ele alınır hâle gelmiştir. Son dönemlerde ideoloji, daha çok politik yönleri ile tanımlanmakta ve çağrışımları çoğu zaman siyasi olmaktadır. Eagleton ideolojinin bir işlevinin de toplumu yöneten sınıfın gücünü meşrulaştırmak olduğunu savunur çünkü topluma egemen görüş yöneten sınıfın görüşleridir (1996, s. 23). Bu çerçevede ideoloji, doğrudan toplumsal çıkarları temsil etmekten çok, belirli çıkarları meşrulaştıran bir yapı olarak işlev görür. Toplumsal düzene yönelik destek, bireylerin güvenlik ve istikrar arzusuyla ilişkilidir zira insanlar belirsizlikten kaçınmak adına mevcut düzenin devamını tercih etme eğilimindedir. Bu düzenin devamlılığı ise belirli kurallar bütünü ve çerçevelere gereksinimi ortaya çıkarır. İktidarlar da bu düzeni korumak ve meşruiyetlerini sürdürmek adına ideolojilere ihtiyaç duyar. İdeolojiler, iktidarın çıkarlarına hizmet edecek biçimde şekillenebilir ve tarihsel koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu esneklik, ideolojiyi hem iktidarı meşrulaştıran hem de toplumsal yapıyı yönlendiren güçlü bir araç hâline getirir. Dolayısıyla, ideolojiler yalnızca olumlu toplumsal düzenlemelere değil, aynı zamanda baskıcı veya manipülatif hedeflere de hizmet edebilir.

Devletlerin belirli ideolojiler doğrultusunda güçlerini koruma stratejileri, tarihsel süreçte sayısız örnekle karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Jorge Larraín, ideolojinin eleştirel bir işlev üstlenebileceğini vurgulayarak, “akıl üretime yardımcı bir araç, ideoloji de onun eleştiri silahıdır” (1994, s. 10) şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Larraín’in bu yaklaşımı, ideolojiyi yalnızca iktidarın baskı aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının eleştirisinde kullanılan bir araç olarak da konumlandırır.

Bu çerçevede ideolojinin hem egemenliği meşrulaştıran hem de direnç üretme potansiyeline sahip çift yönlü yapısı, Louis Althusser’in Marksist kuram çerçevesinde geliştirdiği ideoloji anlayışıyla daha da derinlik kazanır. Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (1970) adlı çalışmasında, devletin yalnızca baskıcı değil, aynı zamanda ideolojik araçlarla da işleyen bir sistem olduğunu öne sürerek, Devletin

İdeolojik Aygıtları (DİA) kavramını ortaya koyar. Althusser, çalışmasında, devletin yalnızca baskıcı aygıtlar aracılığıyla değil, aynı zamanda ideolojik aygıtlarla da şekillendiğini ileri sürer. Ona göre bireyler, farkında olmadan bu aygıtlar aracılığıyla ideolojiye boyun eğdirilirler ve toplumun öznesi hâline getirilirler. Althusser bu durumu şu ifadeyle açıklar: “İdeoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin, imgesel bir ‘tasarlanmasıdır’” (Althusser, 2013, s. 89).

Bu yaklaşım, ideolojiyi yalnızca düşünsel bir sistem olarak değil, bireyin kendisini ve dünyayı algılayış biçimini şekillendiren güçlü bir yapı olarak konumlandırır. Bireyler, doğrudan baskı altına alınmaksızın, ideolojik araçlar yoluyla toplumsal düzene dahil edilir ve eğitim, aile, din ve medya gibi kurumsal yapıların işlevi bu sürecin temelini oluşturur. Bu açıdan bakacak olursak ideoloji sadece bireylerin düşüncelerinde ve duygularında değil, aynı zamanda onların günlük yaşamlarında da kendisini gösterir.

Althusser, devletin işleyişini açıklarken iki temel aygıt türü üzerinde durur. Bunlar çalışmada Baskı Aygıtları (Repressive State Apparatus) ve İdeolojik Devlet Aygıtları (Ideological State Apparatuses) olarak ifade edilir. Baskı aygıtları, devletin polis, ordu, yargı gibi organları aracılığıyla doğrudan zorlama gücünü kullandığı yapılar için kullanılır. Buna karşılık, İdeolojik aygıtlar bireyleri zorlamadan, onların düşünce dünyasını biçimlendirerek sisteme uyumlarını sağlar. Eğitim sistemi, aile, din, medya, hukuk ve edebiyat, sanat ve çeviri gibi kültürel üretim alanları bu ikinci gruba girer (2013).

Bu noktada, çeviri de yalnızca dilsel bir aktarım değil kültürel ve ideolojik yapıların yeniden üretildiği bir alan olarak, ideolojik devlet aygıtlarının bir parçası hâline gelir. Özellikle edebi çeviriler, hedef kültüre yalnızca yeni metinler kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda egemen ideolojilerin yeniden inşasında işlevsel bir rol üstlenebilir. Bu nedenle, çeviri süreci sadece teknik bir aktarım değil, aynı zamanda ideolojik biçimlenmenin sürdürüldüğü bir araç olarak değerlendirilmelidir. Çalışmanın uygulama kısmında bu durumu somutlaştıran örnekler üzerinde durulmuştur.

Althusser’in çalışmasında ayrıca, devletin işleyişini yalnızca baskı araçlarıyla değil, aynı zamanda bireylerin düşünsel ve davranışsal yönelimlerini şekillendiren ideolojik aygıtlar aracılığıyla da açıklanır. Bu aygıtlar, bireyleri doğrudan zorlamadan, onları ideolojik yapının öznesi hâline getirerek egemen düşünce biçimlerinin içselleştirilmesini sağlar.

Althusser bu durumu şu ifadeyle açıklar: “Her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için varolabilir” (2013, s. 99).

Bu çerçevede ideolojik hegemonya, belirli bir ideolojinin toplumun geneli tarafından doğal ya da doğru olarak kabul edilmesini ifade eder. Bu kabul süreci, doğrudan zorlama yerine ideolojik aygıtlar (örneğin eğitim, medya, din, kültür vb.) aracılığıyla yürütölür. Althusser’e göre ideoloji, bireylerin gerçek toplumsal koşullarla olan ilişkilerini hayali bir düzlemde yapılandırır ve böylece iktidarın sürekliliğini sağlar. Egemen ideolojinin görünmez kılındığı ve evrensel doğrular olarak sunulduğu bu yapı, devletin toplumsal kontrolünü meşrulaştıran en güçlü mekanizmalardan biridir (2013, s. 192-194).

Althusser’in kuramı çeviriyle doğrudan bağlantılı değilmış gibi görünse de, aslında çeviri, tam da onun tanımladığı ideolojik devlet aygıtlarının bir parçası olarak işlev görebilir. Kuram, çeviri eylemini yalnızca dilsel bir aktarım olarak değil, aynı zamanda ideolojik üretim süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirmeyi mümkün kılar. Althusser’in eğitim, medya, kültür ve din gibi kurumları ideolojik aygıtlar olarak tanımlamasından yola çıkarak, çevirinin de bu aygıtlarla aynı doğrultuda bir işlev üstlendiğı söylenebilir. Çünkü çeviri, yalnızca bir metni hedef dile aktarmakla kalmaz; bu süreçte kaynak metindeki ideolojik unsurları yeniden biçimlendirerek, hedef kültürde egemen ideolojinin yeniden üretilmesine katkı sağlar. Bu sebeple çevirmen, doğrudan ya da dolaylı biçimde, belirli söylemleri meşrulaştıran ve hedef kültür bireylerini bu söylemlere uygun biçimde özneleştiren bir aracıya dönüşür. Özellikle çocuk edebiyatı, okul kitapları ya da devlet destekli çeviriler gibi ideolojik denetimin yüksek olduğu alanlarda, çeviri süreci, bireyleri “seslenen” bir ideolojik işlev kazanır.

Althusser’in kuramında merkezi bir yer tutan “seslenme” (interpellation) kavramı, bireylerin farkında olmadan ideoloji tarafından özne konumuna gelmesini ifade eder. Bu durum, doğrudan zorlama ya da baskıyla değil, insanların ideolojik yapıyı doğal bir şekilde içselleştirmesiyle işler. Althusser bu durumu şu şekilde açıklar:

“Bu durumda biz de, ideolojinin, bireyler arasından özneler ‘istihdam eder’ (bireylerin tümünü de istihdam eder) ya da bireyleri öznelere ‘dönüştürür’ (bireylerin tümünü de dönüştürür) biçimde ‘eyledigini’ ya da ‘işledigini’, bunu da *seslenme* dedigimiz son derece kesin bir işlem yoluyla gerçekleştirdiğini söyleyeceğiz.” (2013, s. 102,103)

Bu noktadan yola çıkarak çeviri de yalnızca dilsel değil, aynı zamanda ideolojik bir pratik olarak bireyin bu çağrıya maruz kaldığı bir araca dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Çevirmen tarafından yapılan her tercih, hedef kültürdeki bireylerin ideolojik düzene nasıl seslenildiğini belirleyen faktörler hâline gelir. Böylece çeviri, yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda bireyi egemen ideolojik yapının içine özne olarak yerleştiren bir söylem işlevi görür. Dolayısıyla çeviri, Althusser’in tanımladığı ideolojik aygıtlar arasında direkt olarak yer almasa da, bu aygıtların işlevlerini taşıyan kültürel bir üretim biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Althusser’in kuramı, çeviri eylemini politik ve kültürel bağlamda yeniden yorumlamayı mümkün kılar. Bu kapsamda çevirmen, yalnızca dilsel bir aktarımı gerçekleştiren bir aracı değil, aynı zamanda egemen ideolojilerin hedef kültürde yeniden üretimine katkı sağlayan ya da bu ideolojilere direnç geliştiren bir öznedir. Edebi bir eser ya da bir haber çevirisinde, kaynak metnin içerdiği ideolojik yapı korunabilir, yeniden yorumlanabilir ya da bilinçli bir algı değişikliği yaratılabilir. Bu durum, çevirmenin seçimleri aracılığıyla ideolojik yönelimlerin etkisinde hareket ettiğini gösterir. Bazı durumlarda ise çeviri, egemen yapılar tarafından bilinçli bir şekilde araçsallaştırılarak, ideolojik propagandanın sözcüsü hâline gelebilir. Dolayısıyla çeviri, amaçsız ve tarafsız bir eylem olmanın ötesinde güç ve iktidar ilişkileriyle şekillenebilen kültürel bir eylemdir.

1.2.2. İdeolojinin Toplumsal ve Kültürel Boyutu

“İnsan birer ‘makine hayvan’ değildir. İnsanlar daha ziyade birer ‘ideolojik hayvandır. Onlar kendileri, işleri ve dünya hakkında, adına ‘fikir’ dediğimiz şeylere sahiptir” (Althusser, 2021, s. 24-25). Bu sözleriyle Althusser, ideolojinin yalnızca bir dış etki veya baskı yöntemi olmadığını, insanın düşünme biçiminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. İdeoloji, bireyin yalnızca kendini gündelik uğraşlarını değil, işini, toplumu ve dünyayı algılayışını da belirleyen bir unsurdur. Bu nedenle ideoloji, yalnızca politik bir söylem olmaktan ziyade aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kültürel yapının temel bir unsuru olarak görülmelidir.

Bireyin “ideolojik bir hayvan” olarak tanımlanması, onun dünyayı belirli bir fikirler sistemi içinde tanımladığını ifade eder. Dolayısıyla, edebiyat, eğitim, sanat gibi kültürel üretim süreçleri insanların ideolojik yapılarla kurduğu ilişkiyi biçimlendiren toplumsal alanlardır. Farklı seslerin bir arada yaşadığı toplumlarda, ortak bir kültürel yapı oluşsa da bu yapı, gruplar arasında zaman zaman çelişen değer, inanç ve anlamlandırma biçimlerini

de barındırır. Toplum içerisindeki benzerlikler kadar farklılıklar da, büyük ölçüde bu grupların dayandığı ideolojik yönelimler doğrultusunda şekillenir.

Şerif Mardin kültür ve ideoloji ilişkisini; insanların doğası gereği kendilerine yakın gruplarla benzer algı ve anlayış çerçevesine sahip olmaları şeklinde özetler. Mardin bu benzerliğe “toplum haritası” adını verir ve insanlar bu harita sayesinde hayatlarını belli bir düzen içinde sürdürebilirler. Ancak tüm bu benzerlikler ve beraberinde getirdiği kurallar ve sistem elbette çok keskin değildir, esnek yönleri bulunur. Sistemin devam edebilmesi ve toplum haritasının mümkün olduğu kadar büyük oranda gelecek nesillere aktarılabilmesi için bazı simgelere ihtiyaç vardır. “Simge dağarcığı” diye ifade edilen sistem kültürün ta kendisidir. Kültür de kaçınılmaz bir şekilde ideoloji ile ilişki bir kavramdır (1992, s. 18). Kültür aktarımının bozulmadan veya en az değişim ile aktarılabilmesi için ideolojinin kültürü koruması, geliştirmesi, zenginleştirmesi bir zorunluluk haline gelir ve ilişkileri de birbirinden ayrı düşünülemez.

Ortak geleneklerimizi, inançlarımızı ve davranış biçimimizi kapsayan kültür, ideolojiyle derinden iç içe geçmiş bir kavramdır. Baskın ideolojiler genellikle kültürü şekillendirerek neyin kabul edilebilir, arzu edilir veya uygunsuz olduğunu belirler. Örneğin; dini ideolojilerin bir toplumdaki gelenekleri, aile yapılarını ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl etkileyebileceğini düşünüldüğünde baskın ideolojinin toplumu nasıl etkilediğini anlamak mümkündür. Ancak kültür sadece ideolojiden etkilenen pasif bir olgu değildir. Aynı zamanda sanatsal ifadeler, toplumsal hareketler ve hatta ideolojik değişimlere katkıda bulunan günlük etkileşimlerle ideolojilere meydan okuyabilir ve onları yeniden şekillendirebilir. Dünyanın devingenliği, teknolojinin gelişimi, değişen hayat koşulları gibi birçok sebep toplumun düşünce yapısını etkileyerek baskın kabul edilen kavramların değişimine yol açabilir. İdeoloji kültür ve toplumsal yaşamı kuşkusuz derinden etkilerken, dönemin koşullarına göre bu etki değişerek baskın ideolojinin değişimine dahi sebep olabilir.

Marx’a göre “İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır” (Marx, 2011, s. 39). İnsanın tek başına değil de toplum içinde varlığını sürdürebilmesi bilincini de bulunduğu sosyal ortama göre şekillendirmesi anlamına gelir. Kişi belirli bir ideolojiyle doğmaz yetiştiği, ilişki kurduğu toplum onun dünya görüşünü ve bilincini oluşturur. Ancak bu her zaman kişinin sadece o toplumda yetiştiği için zamanın dominant ideolojisini benimsemesi anlamına

gelmeyebilir. Kişi ya dönemin fikirlerine adapte olarak o ideoloji doğrultusunda karar verir ya da dominant fikirlerin eksiklerini görerek kendi ideal görüşlerini savunur ve her iki durum da fikir sistemi diyebileceğimiz ideolojilerin sonuç olarak kişi tarafından kabul edilsin ya da edilmesin toplumdaki her kesimi etkilediği söylenebilir.

İdeoloji fikirlerin her zaman belli bir amaç doğrultusunda olmasa da toplumu düzenlemek, etkilemek, şekillendirmek için topluma yönelik kullanılmasıdır. Bu noktada ideolojinin sadece yönetenlerin ve karar verenlerin değil, toplumdaki herkesin kullandığı bir araç olduğunu belirtmek de gerekir. Elbette genel olarak toplumdaki düzeni devam ettirmek adına kullanılan fikir topluluğunun tek bir kişiye veya anlayışa ait olduğu düşünülmemelidir. Büyük veya küçük, gruplar arasında tek bir anlayış veya ideolojik yönelim yoktur. Zamanın dominant bakış açısı insanlar üzerinde daha etkili olsa da sadece bu fikirlerin değil birçok farklı fikrin etkisi olabilmektedir. Bu durum düşünüldüğünde, çeviri eserlerde de farklı görüşler doğrultusunda şekillenen süreçler gözlemlenebilmektedir.

Sonuç olarak ideoloji sadece politik bir kavram değildir; edebiyat, kültür ve günlük sosyal etkileşimlerle karmaşık bir şekilde bağlantılı olan karmaşık bir ağ olarak tanımlanabilir. Bu ilişkileri ortaya çıkarıp yorumlamak, dünyayı şekillendiren güçler ve onun içindeki bireysel bakış açıları hakkında daha derin bir anlayış sunar. Bu farkındalık kişiye ideolojilerle eleştirel bir şekilde ilgilenme, gerektiğinde onlara meydan okuma ve daha farklı bir topluma katkıda bulunma fikri vererek bakış açılarını zenginleştirebilir.

1.2.3. İdeoloji ve Politika

İdeoloji, en geniş şekilde bireylerin yaşadıkları dünyayı ve toplumu anlamlandırmak için geliştirdikleri fikir ve inançlar bütünü olarak ifade edilebilir. Ancak bu kavram, yorumlayanın bakış açısına ve içinde bulunduğu topluma göre farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Bir bireyin, grubun veya kültürün sosyal ihtiyaçlarını ve taleplerini yansıtan bir düşünce sistemi olarak, bazen kapsamlı fikirler sunarken; bazen de bir siyasi yapının devamlılığını destekleyen ve sürekliliğini sağlayan bir araca dönüşebilir. Althusser'e göre, bireyler ideolojinin içinde doğar ve ideoloji onları öznelere dönüştürerek, toplumsal düzenin devamlılığını sağlar (2013). Çoğu zaman görünür olmayan, fakat toplumsal yapının derinlerine yerleşmiş sosyal ve politik değişkenler üzerine kurulan ideolojiler,

insanların birlikte yaşayabilmesi için gerekli olan davranış kalıplarını da elbette etkilemektedir.

Bu nedenle ideoloji yalnızca bireysel inançlarla sınırlı kalmaz; aynı zamanda ekonomik ve politik düşünce sistemlerinin temelini oluşturan bir yapı işlevi görür. Eagleton’a göre ideoloji, yalnızca düşünsel bir sistem değil, aynı zamanda toplumsal pratiklerle iç içe geçmiş bir yapıdır ve bu yönüyle iktidarın meşrulaştırılmasında merkezi rol oynar (1996, s. 18). Toplumda kabul gören fikirlerin sosyal kurumlar, siyasal sistemler ve ekonomik düzen içindeki dolaşımı, ideolojilerin görünmeyen etkilerini açığa çıkarır. Bu etki, bazen dönüşüm, bazen de mevcut düzenin yeniden üretilmesi biçiminde ortaya çıkar. Modern toplumlarda ideoloji, kaçınılmaz olarak bireylerin dünyayı algılayışlarını, olaylara karşı tepkilerini ve karar alma süreçlerini belirleyen zihinsel çerçeveler üretir. Bu çerçeveler, fikirlerin nasıl üretildiği, kimler tarafından ortaya atıldığını ve hangi çıkarları temsil ettiği incelendiğinde, siyasal iktidarın işleyiş biçimleri de daha görünür hâle gelir.

Alvin Gouldner sosyal bilimlerde ideolojinin “doktriner, dogmatik, coşkulu, insanlıktan çıkarıcı, yanlış, irrasyonel ve elbette ‘aşırılıkçı’ bilincin zihni alevlendiren alanı olarak” tanımlanmasını eleştirir (1976, s. 4). Gouldner ideolojinin bu olumsuz ve genelleyici bakış açısını sosyal bilimlerin kendi çıkarına hizmet eden tek taraflı bir görüş olduğunu belirterek tüm ideolojik yaklaşımların aynı kategoride değerlendirilmesine karşı çıkar. Gouldner’a göre ideoloji, zamanla teknik bir kavram olmaktan çıkarılıp siyasal söyleme bürünmüş bir hakaret haline gelmektedir. Sosyal bilimlerin bu kavramı neredeyse delilik, dengesizlik ya da mantıksızlık ile eşdeğer tutması kavramın nötr konumunun yok olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ideoloji, bilimsel ve eleştirel bir analiz konusu olması gerekirken, sosyal bilimlerde tek taraflı bir şekilde değersizleşmektedir (1976, s. 4).

Bu durum çeviri ve sansür çalışmalarında ideolojik etkilerin tartışılmasını da zorlaştırmaktadır. Oysa çeviri eylemi doğası gereği ideolojik bir duruş taşır ve bu yönelimi olumsuz bir şekilde tanımlamak, başlı başına ideolojik bir duruştur. Gouldner’ın eleştirisi, çevrilen metinlerdeki ideolojik unsurların yalnızca taraflılıkla ilişkilendirilmesinin, ideoloji kavramının indirgenmesine ve bu doğrultudaki eleştirilerin yanlış bir yöne sapmasına neden olduğunu ortaya koyar. Ayrıca bu eleştiri sansür mekanizmalarının da bu şekilde çalıştığını düşündürmektedir. Tehlikeli ilan edilen fikirler bazen hâkim ideolojiye ters olsa da toplumda belli bir kesimin savunduğu fikirler

olabilir. Bu açıdan tartışılması gereken çevirinin ideolojik olup olmadığından ziyade ideolojilerin nasıl yansıtıldığı olmalıdır. Dolayısıyla Gouldner'ın eleştirisi, ideolojinin toplumsal, kültürel ve bilişsel bir çerçevede daha geniş ve meşru bir alan olarak değerlendirilmesine olanak sağlar. Bu noktada, çeviri ve sansür ilişkisini yalnızca baskı mekanizmaları üzerinden değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin ifadesine alan açan yönüyle de ele almak mümkündür.

İdeoloji ile siyaset arasındaki ilişki, sandığımızdan çok daha derindir. Bu çalışma kapsamında, söz konusu ilişki hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla ele alınacaktır. Bireysel açıdan baktığımızda, ideoloji ile siyaset arasındaki bağ, bireyin dünyayı kavrayışını ve toplumsal olaylara verdiği tepkileri anlamlandırmak açısından önemlidir. Gramsci'nin hegemonya kavramı da bu bağlamda değerlendirilebilir; zira ideolojiler, toplumsal rızayı üretme biçimi olarak işlev görerek bireylerin onayını kazanır (1971). İdeolojiler, bireylere yalnızca bilgi sunmakla kalmaz; aynı zamanda onları belirli sorunlara karşı konumlanmaya da yönlendirir. İnsan doğasına dair belirli varsayımlar içeren her ideoloji, bireyin düşünsel dünyasını şekillendirir. Bu düşünsel yapı, bireylerin fikir alışverişi yapmasıyla birlikte, zamanla toplumsal hareketlerin, baskı gruplarının ve siyasal oluşumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

İnsanlar yalnızca bireysel yaşantılarına dayanarak değil, başkalarıyla kurdukları ilişkiler yoluyla da dünyayı algılar. Bu durum, benzer deneyimlere sahip bireylerin ortak siyasi tutumlar geliştirmesine ve birlikte hareket etmelerine neden olabilir. Sosyal açıdan bakıldığında ise ideolojilerin, geniş grupların davranış kalıplarını ve bu kalıpların toplumsal kurumlar ve iktidar yapılarıyla olan ilişkilerini belirlemede önemli rol oynadığı görülür. İdeolojilerin etkisi, bireysel düzeyin ötesine geçerek, kamusal alanda daha belirgin hâle gelir. Bu noktada, farklı ideolojilerin karşılaştırılması, hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki çoklu bakış açılarını görünür kılmak açısından önemlidir.

Bu tür bir değerlendirme, bireylerin karşılaştıkları farklı inanç sistemlerini ve eleştirel yaklaşımları neden deneyimlediklerini anlamalarına yardımcı olabilir. İdeolojilerin sosyal ve politik gelişmeler üzerindeki etkisinin analiz edilmesi, siyasal değişimlerin nasıl ortaya çıktığına ve hangi koşullarda kabul gördüğüne dair daha bütüncül bir anlayış sunar. Dolayısıyla ideoloji, sadece siyaset kuramları için değil aynı zamanda toplumsal davranışların, kültürel değerlerin ve güç ilişkilerinin anlaşılması açısından da oldukça önemlidir. Bu durum, ideolojiyi toplumun kültürel dokusunu etkileyen bir yapı hâline

getirir. Belirli ideolojik yönelimlerin topluma etkisi, yalnızca baskı ya da zorlama yoluyla değil; bunun yanı sıra hangi değerlerin öne çıktığı, hangilerinin ötekileştirildiği ve bunun hangi dönemseller koşullarla ilişkili olduğu üzerinden de değerlendirilebilir. Bu nedenle ideoloji, kültürel duyarlılıkları ve toplumsal değişimleri anlamada vazgeçilmez bir değerlendirme aracıdır.

1.2.4. İdeoloji ve Edebiyat

Çoğunlukla bir amaç ve bazen de tehlikeli bir güç olarak tanımlanan ideoloji, siyasi sloganlardan veya soyut felsefelerden çok daha fazlasıdır. Toplumun çeşitli yönlerine etki eden, edebiyat ve kültürden, siyasi duruşlara ve sosyal etkileşimlere kadar her şeye bakış açımızı şekillendiren ve etkileyen karmaşık bir fikir, değer ve inanç çerçevesidir. İdeoloji ile bu farklı alanlar arasındaki karmaşık ilişkiyi çözmek, etrafımızdaki dünyaya dair daha derin bir anlayış sunabilir.

Edebiyat yalnızca kurgusal dünyalardan ibaret, kişinin hayal dünyasında herhangi olay örgüsünü şekillendiren bir araç değildir; çoğu zaman dönemin ideolojik gerçeklerini yansıtır ve hatta onlara bazen meydan okur. Yazarlar, toplumsal olguları destekleyen veya eleştiren, olayları ve karakterleri şekillendiren, hâkim veya karşıt ideolojilerin bilinçli veya bilinçsiz araçları olabilirler. Örneğin; Charles Dickens'ın karakterleri aracılığıyla sosyal adaletsizlikleri eleştiren romanlarını veya George Orwell'in totaliter ideolojilere meydan okuyan distopik eserleri düşünüldüğünde edebiyatın toplumu ne denli etkileyebileceği anlaşılabilir. Kimi zaman eserleri derinlemesine inceleyerek, metinlerin içine yerleştirilmiş altta yatan ideolojileri araştırarak, gizli gündemleri, güç dinamiklerini ve toplumsal eleştirileri ortaya çıkarabilmek mümkündür.

Bir yazarın eserlerinde konu aldığı toplumun seçimleri, yazarın baskın değerleri tanıdığını gösterir. Bu durum sadece baskın değerleri savunması demek değildir, eleştirel bir bakış açısı da nihayetinde o değerlerin varlığından gelir. Edebiyat ve ideoloji arasındaki ilişkide önemli bir başka nokta da edebiyatın, bilimsel çalışmanın fiziksel olarak doğrudan nesnesinden farklı olarak, bireyin yaşamı ve toplumsal süreç üzerinde bilinçli ve açık bir yansıması olmasıdır; bu, sürekli değişen ve birbiriyle ilişkili bir sosyal hayata aracılık eden belirli bir sosyal bilinç biçimidir.

Çok derin veya sembolik olması fark etmeden, edebiyatın pek çok biçiminde ideolojinin oluşumu ve belirli bir ideolojinin toplumda nasıl yaratılıp yayıldığına incelenmesi zaman

zaman büyük bir endişe kaynağı haline gelebilir. Örneğin, ideolojik bir manipölasyon aracı olarak, düzenin devamlılığı için kullanılan bazı stratejiler, iktidarın ideolojisini temsil ederek toplumun her kesimine hakim olma amacı taşır. Bu stratejiler aynı zamanda rejimin kendisine veya toplumsal hâkimiyetin eksikliklerine karşı eleştirilerin de yansıtıcılarıdır. İşte bu noktada edebiyat devletin bir ideolojik aygıtı olarak, bazen iktidar gücüyle, yasalarıyla ya da bazen toplumsal örgütlenmesiyle, fikirlerin ve değerlerin üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle edebiyat ve ideoloji arasındaki ilişki çok çeşitli ve çok yönlüdür. Eserlerdeki karakterlerin, eylemlerin ve olayların bir anlam taşıması için, okuyucunun ve yazarın yazılarını yaşamın daha geniş bir tasvirine yönelik bir pencere olarak algılaması gerekmektedir. Bu, bir araç olarak, edebiyatın ideolojik devlet aygıtlarından biri olduğunu, belirli bir fikir doğrultusunda yeni kavramlar ve bakış açıları ortaya attığını göstermektedir.

Edebiyat toplumun aynası olarak görmek mümkündür. Yazarların kimi zaman toplumu ve hâkim ideolojiye uygun yansımaları betimleseler de, kimi zaman farklı ideolojilerin sesi oldukları da bir gerçektir. Her yazarın kendine göre kişisel, sosyal ve politik ideolojileri vardır. Yazar bir edebi eseri yazarken, kendi ideolojisi kadar okuyucunun inanç sistemleri de eserin içeriği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden yazarın seçimleri tek yönlü olamaz ve ideolojiler başta olmak üzere, eserin amacı, bırakılmak istenen etki, dönemin şartları gibi birçok etken yazarın karar verme sürecine dâhil olarak ortaya çok boyutlu bir sonuç çıkmasına sebep olur.

Tarihi dönüm noktalarında yazarlar ve eserleri dönemi incelemek için kuşkusuz çok önemli kanıtlar ortaya koyar. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Soğuk Savaş döneminde komünist ülkelerden gelen edebiyat oldukça zayıftı. Ancak insanların ideolojilerini ve bağımsızlığını savunan eserler bulmak zor olsa da Milan Kundera gibi yazarlar, egemen ideolojilere meydan okumak için edebiyatı kullandılar. Eserler açık bir isyana yönelik değildi ancak edebiyatın propagandacıların eline geçmesine izin verilmemesinin önemi vurgulandı. Zekiye Antakyalıoğlu, Milan Kundera'nın eserleri üzerine yazdığı kitabında yazarın sansüre uğradığını, eserlerinin kendi ülkesinde yasaklandığını ve fikirleri yüzünden birçok bedel ödemek zorunda kaldığını anlatır: "Totaliter sistemlere ve baskıcı, sansürcü, yasakçı rejimlere her zaman karşı çıkmıştır" (2017, s. 21). Kundera, eserlerinde yer verdiği fikirlerin farklı aktarılıp, önemini yitirmemeleri için ciddi bir yayın hakları politikası ile eserleri koruma altına almış, hatta

başarısız olan bir film uyarlamasından sonra yazdığı tiyatro oyunlarının sahnelenmesine bile izin vermemiştir. Eserlerini çevirmek isteyen çevirmenleri de kontrol altında tutmaya çalışmış ve bir eserinde çevirmenler için küçük bir sözlük dahi yayınlamıştır (2017, s. 2,3).

Bu konuda verilebilecek bir başka örnek olarak Nazi Almanyasının, ideolojik bir aygıt olarak edebiyat eserlerini tümüyle kontrol altına almak için birçok yönetime başvurmuş olmasıdır. O dönemde edebiyat bir yandan sistematik olarak sansürleniyordu ve rejimin belirlediği standartlara uymayan yazarlar cezalandırılıyor, hatta iktidar ideolojisine uymayan kitaplar yakılabiliyordu; öte yandan basından radyoya, her türlü sanata kadar çeşitli propaganda malzemeleri kullanılarak insanlara ahlaki açıdan hâkim ideolojiye uygun bir bilinç sağlanmaya çalışılmaktaydı (Erol, 2020). Bu tür propaganda edebiyatında incelemeler çok boyutlu olmaktadır. Propaganda edebiyatının iki ana yönünden birincisi desteklenen ideoloji, ikincisi ise bu propagandanın dinleyiciler tarafından algılanmasıdır. Araştırmacının farklı edebiyat eserlerindeki ideoloji unsurlarının yazar tarafından hangi koşullar altında ve hangi amaçla kurduğunu bilmesi gerekir.

Rejimin edebiyatı propaganda amacıyla kullandığı vakalar, edebiyatın insan zihni üzerindeki gücünü etkili bir şekilde ortaya koymaktaydı. Dahası, hükümetin edebiyat eserlerini kontrol etme, kullanma, sansürleme, müdahale etme veya yasaklama ihtiyacı duyması; yetkililerin duyguların ve fikirlerin ifadesi olarak edebiyatın toplum üzerinde yarattığı güçlü etkinin farkında olduklarını açıkça göstermektedir.

1.2.5. Çeviri ve İdeoloji İlişkisi

İnsanlığın varoluşundan beri insan ve toplumların iletişimine katkı sağlayan çeviri olgusu binlerce yıl boyunca farklı işlevlerle tarihimizde önemli yer edinmiştir. Çeviri tarihi incelendiğinde toplumların sosyo-kültürel, politik özellikleri, dönemin egemen ideolojisi, iktidarın amaçları gibi birçok faktör çeviri olgusunun konumunun değişmesine sebep olmuştur. Dönem dönem çeviri eylemi basit bir dilsel aktarım olarak kabul edilmiş, çevirmenler ise sadece diller arası kod aktarımını gerçekleştiren kişiler olarak görülmüşlerdir. Çevirinin kültürel boyutu uzun zaman boyunca gözardı edilmiştir. Hatta bir bilim dalı olarak kabul edilmesi bile uzun zaman sonra gerçekleşmiştir. Çeviri eylemi için daha bilimsel bir terimi ilk kez kullanan Eugene Nida olmuştur. 1964 yılında

yayımladığı *Towards a Science of Translating* adlı kuramsal kitabında çevirinin tüm alanlarını kapsamasa da sürecine yönelik daha bilimsel bir yaklaşım ele alır. James Holmes ise 1972 yılında yayımladığı *The Name and Nature of Translation* adlı makalesiyle çevirinin ayrı bir bilim dalı olması gerektiğine dair görüşleri başlangıç kabul edilir ve özellikle 1980’lerde artık çeviri eylemi kendi başına bir bilim dalı olduğunu kabul ettirmeye başlamıştır.

Çeviri eyleminin bir bilim dalı olduğunun kabul edilmesi sürecinde öncelikle çeviribilime ait yeni bir kuramsal altyapı oluşturulması ve bilim dalına ait terimlerin oluşması ön plana çıkmıştır. Bu süreç çeviri eyleminin aslında toplumu ilgilendiren tüm bilim dallarıyla ilişki içerisinde olduğunun anlaşılması ile devam eder. İnsana ait her konu çeviri eylemiyle bağdaştırılabilir ve insana ait her alanda çevirinin izleri mevcuttur. Hatta toplumu şekillendiren kültürün de çeviri ile ne kadar bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Even-Zohar kültürü “insanların, alışkanlık, beceri ve biçemlerden yola çıkarak ‘eylem stratejileri’ oluşturdukları repertuardır” şeklinde tanımlar ve önceki bölümlerde anlatıldığı gibi bu kültür repertuarının iki şekilde oluştuğunu savunur. İlk olarak dışarıdan alım ikincisi aktarım yollarıyla kültür dizgesi oluşur ve çevirinin rolü de bu noktada önemlidir. Erek dizgede olabilecek muhtemel eksiklikler kültüre dışarıdan alımın önünü açar ve dizgeye girecek ürünlerin çeviriye ihtiyacı ortaya çıkar. Çevrilecek eserlerin de seçimi elbette erek dizgedeki egemen anlayışa göre şekillenir. Zohar çeviriyi “belirli bir kültürel sistem içindeki ilişkilere bağlı faaliyet” olarak tanımlayarak kültürle çevirinin mecburi bağlantısını ortaya koyar (1978, s. 242).

Çağdaş kuramlara göre çeviri kültürler arası bir iletişim ve aktarım aracıdır ancak sadece bir etkileşime sebep olması sonucu ile de sınırlandırılmaz. Taşınan kültürel öğeler elbette erek kültürde bazen küçük bazen de köklü değişimlere sebep olabilir. “Ayrı ayrı medeniyetleri açar gibi görünen büyük uyanışlar, hakikatte, gittikçe genişleyen sürekli tefekkürle birbirine bağlıdır. Bu sürekli tefekkürü temin eden ise bilhassa tercümedir (Ülken, 2016, s. vii). Çevirinin kendine ait bir alan oluşturması ile artık çevirinin basit bir diller arası eylem olmadığı, toplumu yönlendirebilecek kadar güçlü bir araç olduğu anlaşılmıştır.

Batıda Rönesans ve getirdiği aydınlanma eski Yunan ve Roma eserlerinin çevirileriyle ilişkilendirilebilir. Türkiye’de de Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri ile Tanzimat Dönemi de Batı’yı yakalama, yenilikleri halka tanııtma adına

gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri daha önce de belirtildiği gibi bu duruma örnektir. Bu tür örneklerde ortak nokta; dizgeye giren yeni ve genellikle aşına olunmayan metinlerin merak uyandırması ve merkezde olan edebiyatı tehdit etmesidir. Yeni çeviri eserler yorgun olan ve değişikliğe ihtiyacı olan dizgenin hareketlenmesine ve gelişmesine sebep olacak ve yaratıcılığı tetikleyerek orijinal eserlerin yazılmasını da sağlayacaktır.

Bu durum kimi zaman ideolojik kaygılarla çevrilen metinlerin farklılaşmasına, farklı amaçlar için araç haline gelmesine neden olmuştur. İstisnalar olsa da, genel olarak dizgeye giren eserler o kültürün izlerini taşıyarak girer. Humboldt’a göre bir ulusun dili o ulusun dünya görüşünden bağımsız olamaz çünkü dil düşünce yaratır, düşünceler de dili yaratabilir. Dil kişinin özünü ve kültürünü yansıtır (akt. Akarsu, 1993, s. 38). Aynı şekilde Johann Gottfried Herder de her dilin farklı bir düşünce yapısı ve “bütün güçlerinin bir çerçevesi” olduğunu savunur (akt. Akarsu, 1993, s. 36). Böylece, dizgeye giren eserler bilinçli olsun veya olmasın erek kültürün dünya görüşünü taşıyan izler barındırır. Elbette bu durum her eser veya çevirmen için geçerli olmayabilir. Yazın, içinde birçok dizge barındıran toplumsal bir sistemdir ve eserlerin bir başka dizgeye aktarılması beraberinde bazı kısıtlamalar da getirebilir. Çevirmen bazen bu sınırlar içerisinde kalır bazen de dışına çıkmayı tercih eder (Maral & Yücel, 2021, s. 1100). Dışına çıkmayı tercih ettiği durumlarda çevrilen eserin kültüre kabulü daha tartışmalı ve uzun bir süreç olabilir veya tamamen reddedilerek dizgede kendine yer bulamayabilir. Lefevere çevirmen ideolojisini “çevirmenin, isteyerek kabul etmiş olsun olmasın başka kısıtlamaları da içeren, kişisel değer ve tutumlar” şeklinde ifade etmiştir (1992a, s. 41). Bu noktada çeviri ideoloji, kültür, söylem, politika, güç gibi kavramlardan bağımsız konumlandırılamaz hatta birbirlerini besleyen bir ilişkileri vardır.

Bu konu ile ilgili tüm görüşler çevirinin işlevi hakkında araştırmalara katkı sağlar. İdeoloji gibi çeviri de tarih boyunca farklı açılardan tanımlanmıştır. Bunun sebebi hem çevirinin insana dair her alana dahil olabilmesi ve bunun tek bir tanımda birleştirilememesi, hem de dönemin egemen görüşü ve kişinin vurgulamak istediği yönlerin farklı olması olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi ideolojinin ne olduğundan ziyade hangi bakış açısı ile tartışıldığı önemlidir. Kavramları ve yorumları ideolojik olarak irdelerken hangi alana odaklanmamız gerektiği önceden belirlenmelidir. Çeviri bir eserde ideolojik yaklaşımların belirlenmesi için sınırların çizilmesi ve bulguların ilişkilendirileceği alanlar net olmalıdır. Örneğin, çalışılan eserdeki ideolojik çıkarımlar

dini açıdan veya politik açıdan farklı yorumlamalara ihtiyaç duyabilir. Diğer yandan bu çıkarımları sürekli farklı açılardan yorumlamak da verilmek istenen ana fikri oluşturamayabilir. Bu sebeplerle araştırmacının esere hangi penceren baktığı bilinmelidir. Lawrence Venuti çeviri eseri farklı bir dilde farklı bir seyirci grubuna hitap eden bir ürün olarak görür ve çevirinin kaynak metnin doğru anlaşılması gibi bir amaca hizmet etmek zorunda olmadığını savunur. Çeviri insanı ve toplumu değiştirebilecek, şekillendirebilecek bir güce sahiptir. Çeviri eylemini daha çok metinlerarasılık yönüyle ele alır ve kaynak metnin erek dile dönüşümünü O da yeniden yazım olarak adlandırır.

“Çeviri, dolayısıyla, daima erek dile ait bildirimsel öğelerle kaynak dile ait bildirimsel öğelerin değiş tokuşunu, bir yerileştirme sürecini içerir. Ancak yerileştirmenin her şeyden önce asimile etmek, başka bir deyişle, yabancı metnin baskın öğelerle katı bir biçimde sınırlama anlamı yoktur.” (1995, s. 203)

Ona göre çevirmen çeviri sürecine erek dildeki yazın dizgesinde bir varış noktası belirler ve merkeze aldığı unsura göre metni yerileştirir ya da yabancılaştırır ve erek dilde de çevirmen bu kritere göre görünür veya görünmez olur. Çevirmen farklı unsurların etkisiyle yeni bir metin yaratmış olur. Böylece aynı metne ait farklı çevirilerin de önü açılmış olur.

Yerileştirme ve yabancılaştırma stratejileri, çevirinin amacı doğrultusunda ideolojik bir amaca hizmet eden stratejilere dönüşebilirler. Erek odaklı yaklaşımlarda eserin dizgede yer bulabilmesi ve hedef okuyucunun istenen etkiyi görebilmesi için amaca göre kimi zaman yerileştirme kimi zaman da yabancılaştırma kullanılabilir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta bu stratejilerin kullanımının bir sınırı olmaması ve kullanım yöntemin ve yoğunluğunun çeviriye ideolojik bir amaç kazandırabilmesidir. Çevirmenin yerileştirmeyi, erek metni okuyucunun daha iyi anlayabilmesi adına kavramların erek kültürdeki en yakın karşılıklarını kullanması açık bir ideolojik amaca sahip olmadığını göstermektedir. Ancak; erek kültürde karşılığı olan durum veya kavramların hedef kitleden bu durumu gizlemek, onların tehlikeli görülebilecek fikirlerden etkilenmemeleri adına, düzenin devamlılığını sağlamak için yapılan yerileştirmeler, çevirmenin ideolojik bir amacı olduğunu düşündürebilir. Örneğin; çevirmenin erek kültürde karşılığı olmayan bir deyim, o kültürde en yakın anlamında kullanılan bir başka deyimle ifade etmesi okuyucunun aynı etkiyi hissetmesini amaçlarken; metinde geçen farklı dine ait bir kavramın sansürlenmesi, çıkarılması veya erek kültürdeki yaygın dinin bir kavramı ile değiştirilmesi daha ideolojik bir amacın

varlığını düşündürebilir. Siyasi bazı kavramların, erek kültür için tehlike oluşturup düzeni tehdit edebileceği düşüncesiyle o fikri yumuşatmak veya yine hedef kültüre uydurmaya çalışmak, yerleleştirme stratejisini çeviri eylemi için ideolojik bir amaca hizmet eden bir yönteme dönüştürebilir. Bu tür bir inceleme için çevirmenin veya yayınevinin hem ideolojik arka planı hem de en başta belirlediği skopos doğrultusunda ele alarak farklılıkları incelemek gerekmektedir.

Venuti bir başka çalışmasında çevirinin ideolojik boyutu ile ilgili saptamalarda bulunur. Venuti, 1998 yılında yayımlanan *The Scandals of Translation* adlı kitabında birçok alanda küçümsenen çeviri eyleminin hangi açılardan itibarsızlaştırıldığı üzerinde durur. Çeviri her ne kadar kültürel dönemeç ile kendi alanını oluşturmaya başlamış olsa da hala dar bir alana hapsedilmiş ve tarih boyunca görülen dil aktarımı için gerekli eşdeğerlerin bulunması algısı henüz etkisinden henüz tam anlamıyla kurtulamamıştır. Venuti kitabına skandal kelimesinin tanımıyla başlar ve kavramı “büyük ölçüde itibarsızlaştırıcı durum, koşul veya olay” (1998, s. 1) olarak tanımlar. Tanımdan yola çıkarak dahi Venuti’nin çeviri eyleminin toplumdaki algısından duyduğu rahatsızlığı görülmektedir. Ayrıca “çeviri skandalları kültürel, ekonomik ve politiktir” (1998, s. 1) diye eylemin her alanda hak ettiği saygıyı görmediğini açıkça belirtmektedir. Bu durum, çevirinin zaman zaman ideolojik bir araç olarak görülmesi ile de ilişkilidir. Çeviri erek kültüre sunduğu farklılıklar ile otoritenin ve baskın kültürel değerlerin sorgulanmasına yol açabilir, eksiklikleri ortaya çıkarabilir. Düzenin devamlılığı için bir tehdit olan bu durum çeviri üzerinde görünmez bir kontrol mekanizması oluşması ile sonuçlanır. Bu bakış açısıyla çeviri, sorgulanması istenmeyen değerler söz konusu olduğunda göz ardı edilip, ön plana çıkarılmayarak gereken itibar gösterilmez ve tehlikenin önüne geçilmiş olur.

Andre Lefevere *Translation/History/Culture* kitabının giriş bölümünde çeviriye yeni bir dünyaya açılan pencere değil, yeni bir kanal olarak tanımlamıştır (1992b, s. 2). Çeviri eser sadece farklı bir dünyayı tanımak ve onu anlamakla sınırlı bir amacı bulunmaz. Aynı zamanda kişinin ve toplumun bakış açısında yeni kanallar oluşturarak onları farklı düşünmeye yönlendirebilir ve kendilerinin yenilemelerine, katkı sağlamalarına sebep olabilir. Yazınsal eserlerin toplumu yönlendirmedeki etkisi düşünüldüğünde çeviri ile dizgeye giren eserlerin de ne şekilde ve hangi sebeplerle girdiği, yarattığı etkiler farklı açılardan tartışılabilir. Lefevere edebi bir eserin genel görünümünü iki faktörün oluşturduğunu savunur. Önem sırasına göre birincisi hâkim ideolojiyi kabul eden,

reddeden veya baskıyla yönlendirilen çevirmen ideolojisi, ikincisi de çevirinin yapıldığı dönemdeki poetikadır (1992a, s. 41). Bu ana etkenler ile erek metnin kabaca bir çerçevesi oluşur ve bu çerçevedeki ideoloji doğrultusunda çeviri stratejileri ve yöntemleri de metni o yönde detaylandırır.

Felsefi açıdan incelendiğinde her eylemde olduğu gibi her çeviri eyleminde de ideolojik amaçlar bulmak mümkündür. “Hayatın her aşamasında var olan, tarihsel geçmişi de oldukça eski olan çeviri eyleminin öteden beri hep bir amacı var olmuştur, kısacası çeviri, zaten bir amaç üzerine inşa edilmiş olan bir eylemdir” (Albiz, 2018, s. 280). Dolayısıyla her çeviri aslında ideolojik ve belirli bir bakış açısıyla yapılır. Kimi zaman çevirmenin niyeti belirli bir düşünceyi yaymak değildir ancak istese de istemese de çeviri sürecinde aldığı her karar, kullanmaya karar verdiği her kelime aslında ideolojik bir arka plandan kaynaklanır. İdeolojiden bahsederken söylem çözümlemesinden de bahsetmemiz gerekmektedir. Hatim ve Mason “çevirinin ideolojisi” ve “ideolojinin çevirisi” arasındaki farka dikkat çekerler (akt. Albiz, 2018, s. 30-31). Çeviri eylemi temelinde ideolojik bir eylemdir ve her çeviri ürünü belirli bir ideolojiyi kabul ettirmek ve baskı oluşturmak gibi amaçlarla çevrilmemiş olabilir. Bu sadece her eylemin olduğu gibi çeviri eyleminin de insan doğası gereği ideolojik yönünü vurgular ancak konu ideolojinin çevrilmesi olduğu zaman bu noktada belli bir amaçtan söz edebiliriz. Çevirmen de belli bir zamanda belli bir kültürde doğmuştur ve hem kendini hem de dünyayı algılayış biçimi çevirisinin yönünü belirleyen en önemli faktörlerden biridir.

Alev Bulut da aynı şekilde ideoloji ve çeviri arasındaki ilişkiyi ikiye ayırır; genel dil kullanımı ve çeviri kararlarına göre, yani doğal olarak “insani” boyutu; öznel, kişisel ve özel, yani “ideolojik” boyut (Bulut, 2018, s. 18). Bu ayrımında birinci boyut insana dair her şeyin ideolojik altyapısı olması ile ilgili iken, ikinci boyut bilinçli bir amaçla, o amaca göre şekillenen çeviri anlayışından bahsedilebilir. Bu sebeple doğası gereği ideolojik olan eylemlerden ziyade, ideolojik çeviriden anlamamız gereken de ikinci maddede belirtilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da çevirinin doğası gereği ideolojik olması ile değil, ideolojik motivasyonla yapılan çeviriler ve bu çevirilerde ideolojik sebeplerle yapılan manipülasyon işlenecektir. Zira ikinci durumda çeviri ideolojik amaçlı, amaca göre şekillenebilen bir araç haline gelir.

Jeremy Munday, çeviri çalışmalarında son yirmi yıldır ideoloji kavramının manipülasyon fikri ile elbette sıkı bir bağlantısı olduğunu savunur (2007, s. 196). Ayrıca son dönemlerde

kavramın daha çok politik ve olumsuz çağrışımı da baskı ile daha da bütünleşmesine sebep olmuştur. Ancak, ideolojik çeviri, manipülasyon veya sansür dendiğinde her zaman akla baskı, yasak gibi kavramlar gelmemelidir. Bazı durumlarda olumlu yönde de manipülasyon çeviride kullanılabilir. Sonuç olarak niyet ne olursa olsun manipülasyon veya sansür ideolojik bir motivasyon ile gerçekleşir. Bu çalışmada ise manipülasyonun baskı ve sansür doğrultusunda toplum ideolojisine çok da ters düşmeden yapılan çeviriler incelenecektir.

Çeviri yoluyla kendi dizgemize giren eserlerin ideolojik yansımalarına birçok örnek verilebilir. Örneğin; Tercüme Bürosu'nun Cumhuriyet'in ilk yıllarında çevrilecek olan eserler için özel olarak kurulmuş bir kurum olarak görev yapması, eserleri belli bir ideolojiye göre seçmesi hatta çocuk edebiyatı için ayrı bir kontrol mekanizması kurması örnekler çeviri ve ideoloji arasındaki ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Çalışmanın üçüncü Bölümünde bu döneme ait çeviri faaliyetleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

John R.R. Tolkien'in *Noel Baba'dan Mektuplar* kitabında olumsuz çağrışıma sahip 1453 tarihinin erek metinde çıkarılması gibi eserler içerisindeki müdahaleler de kültürel hassasiyetlerin erek kültür üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Eser çocuklara yönelik çevrilmiş ve kitap yayımlandıktan sonra bu müdahale ile ilgili tartışmalar haberlerde yer almıştır. Kitabı 16 yaşındayken çeviren Leyla Roksan Çağlar'ın çeviri kararına yönelik yorumu haberlerde şu şekilde yer almıştır: “O tarih okununca akla ilkönce İstanbul'un fethi geliyor. Çocuklar da bunu düşünecektir. Bu nedenle çıkarmayı uygun gördüm” (Habervitrini, 2006).

Çeviriye katkı sağladığı belirtilen baba Arif Çağlar'ın yorumu ise haberde şu şekilde belirtilmiştir: “Burada en önemli nokta, bir çocuk kitabının söz konusu olması. Batı dünyasındaki temel bir önyargıya dayalı bir tarih göze çarpıyor. Büyükler için bir kitap olsa bence tarih kalmalıydı. Ancak çocuklara ait savunmasız dünyaya böyle kültürel bir önyargıyı sokmamalıyız diye düşündüm” (Habervitrini, 2006).

Bu örnek, çeviri sürecinde kültürel hassasiyetlerin nasıl belirleyici olabileceğini ve sansürün yalnızca politik değil, pedagojik ya da duygusal gerekçelerle de uygulanabileceğini göstermektedir. Özellikle çocuk edebiyatında, hedef kitlenin algı düzeyi ve bazı çağrışımların yaratabileceği etkiler gibi faktörler, çevirmen ve yayınevi kararlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Leyla Roksan Çağlar'ın açıklaması, çeviri sürecine bireysel duyarlılıkların çeviriye nasıl yansıdığını gösterirken; Arif Çağlar'ın

vurgusu, metnin içeriğinin hedef kültürde nasıl algılanacağını göz önüne alındığını ve pedagojik bir amaçla hareket edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, çeviride bu tür kararların yalnızca politik kaygılardan değil, kültürel önyargıları hesap ederek bertaraf etme motivasyonundan da kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır.

Bir başka örnek de Harold C. Armstrong'un *The Grey Wolf* (1932) adlı kitabıdır. Atatürk hakkında ancak tamamen olumsuz bir bakış açısıyla yazılan kitap Atatürk'ü kötü bir diktatör olarak resmeder ve hakarete varan ağır ithamlar bulundurmaktadır. Sevcan Seçkin'in 2021 yılında kitabın orijinallerinin ve çevirilerinin ön kapakları üzerine yaptığı karşılaştırmalı çalışmada ideolojinin çeviri eylemini nasıl yönlendirdiği açıkça görülmektedir. Kitap, yayımlandıktan bir sene sonra ülkeye girişi yasaklanmış ancak daha sonraları yapılan çeviri denemelerinde ya toplumda kabul görmeyip eleştirilere neden olmuş ya da kitap kaynak metinden çok uzaklaşacak kadar sansürlenmiştir. Hatta kaynak metinde Atatürk'ü olumsuz ve çirkin tasvir eden kitap kapakları bile erek metinde Atatürk'ü daha olumlu ve güçlü gösterecek şekilde değiştirilmiştir. Sonuç olarak "kitabın yurtiçi baskılarının tüm ön kapaklarında kullanılan görseller [...].sansürlenerek hâkim ideolojiyi yansıtacak şekilde dönüştürülmüştür." (s. 38).

Belirli bir düşüncenin kabulü veya tam tersi varolan anlayışın korunup yeni bakış açılarının önünü kapatmak adına çeviride ideolojik amaçlar ön plana çıkarak manipülasyonların gerçekleşmesine sebep olabilir. Hatta bu durum aynı eserin farklı çevirilerinde bile kendini belli edebilir. İdeolojik etki sadece kaynak metnin tek bir çevirisinde aranmamalıdır. Farklı zamanlarda veya aynı zamanlarda çevrilen aynı kaynak metnin farklı çevirilerinde bile ideolojik yaklaşımların değiştiği görülebilir. Dahası, aynı çevirmenin farklı dönemlerde çeviri yaklaşımları bile değişebilir. Bu sebeplerle ideoloji ve çeviri arasındaki ilişki her zaman değişkendir ve farklılıklar içerebilmektedir.

Mahasweta Sengupta, çevirinin hedef kültür tarafından yaratılan imgelerin baskıcı gücüne boyun eğdirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu durumun sömürge toplumlardaki önemine daha çok vurgu yapar. Batı'da Hindistan'ı ve Hint kültürünü anlatan imgeler incelense, insanların çevrilmiş metinler içerisinde kültürel basmakalıp yansımalar görülebileceğini söyler. Ona göre çeviri yönlendirmeye müsait bir kavramdır ve iktidarın ilişkilerine ve amaçlarına göre şekillenebilir. Yeniden yazılacak veya çevrilecek eserler söz konusu olduğunda baskın gücün etkisi olduğunu savunur:

“Çevirmen baskın kültür tarafından kabul edilebilir bir kimlik oluşturarak, hedef kültür tasvirine uyan metinleri seçer ve yeniden yazar. Bu yeniden yazım çoğu zaman toplum içinde kabul görmek ve toplum tarafından tanınabilmek için yoğun manipölasyon ve basitleştirme içerir.” (1995, s. 160)

Bu güç öyle etkilidir ki kısıtlamaların hedef kültüre uygunluk hiçbir açıdan sağlanamadığında dizgeye girişin tamamen reddine kadar varmasına sebep olabilir. Batı’nın baskın gücü sebebiyle yazılan eserlerin bile İngilizce’ye uygunluğu hesaplanmaktaydı çünkü eserdeki imgelerin İngilizceye çevrilirken yok olabilirdi. Sengupta burada Rabindranath Tagore ve eserlerini örnek verir. Yazar kendi eserlerini Batı dünyasına ve dünyanın çoğunluğunda konuşulan İngilizceye uygun olması için ciddi anlamda manipüle etmek durumunda kalmıştır (1995, s. 160).

Çeviri, güç ilişkilerine göre şekillenebildiği için; çeviri tarihi incelendiğinde aslında toplumlar arasındaki güç ve iktidar ilişkilerinin de tarihi incelenmiş olur. Verilen örneklerdeki gibi, bir kültürün diğerini nasıl etkilediğini tarihsel boyutta inceleme şansı elde edilir. Bu noktada güç ilişkilerinin dengesinden de bahsetmek gerekir. Tarihsel süreçte çeviri eyleminin çoğunlukla güçlü, daha baskın ve daha yaygın dillerden daha bilinmeyene doğru yapıldığı gözlemlenmektedir. Venuti, *Scandals of Translation* adlı kitabında çeviriyi itibarsızlaştıran en büyük sebep olarak bu durumu öne sürer.

“Bu kitabın en önemli varsayımı belki de çevirinin en büyük skandalıdır: Asimetrikler, eşitsizlikler, tahakküm ve bağımlılık ilişkileri her çeviri eyleminde, çevrilmiş eseri çeviri kültürünün hizmetine sunmada mevcuttur. Çevirmenler yabancı metinlerin ve kültürlerin kurumsal olarak sömürülmesinde suç ortağıdır. Ancak herhangi bir bürokrasinin emrinde değil, kendi başlarına aynı derecede şüpheli davranan çevirmenler de vardı.” (1998, s. 4)

Temel işlevi kültür aktarımını sağlamak olan çeviri eylemi bu tür güç eşitsizlikleri noktasında ideolojik bir işlevi gerçekleştiren aracı konumuna geçebilir. Baskı ve yasak gibi olumsuz amaçlarla yapılan çevirilerde, çeviri tehlikeli bir silah haline gelerek, binlerce yıldır kültür taşıyıcısı rolünden uzaklaştırır ve nihayetinde bu ideolojinin yayılmasına sebep olabilir.

1.2.6. Yayınevleri ve Patronaj

Tarihsel olarak patronaj, çeviri eyleminin zaman içinde şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Krallar, soylular ve dini kurumlar bilgiyi yaymak, güçlerini pekiştirmek ve

ideolojilerini meşrulaştırmak için çeviri yaptırmakta ve bu çevirileri güç dengesini sağlayabilmek adına kullanmaktaydılar. Bu duruma Orta Çağ döneminde kilise ve din adamlarının elinde olan kutsal metin çevirileri örnek verilebilir. Hâkimiyeti kaybetmek istemeyen yöneticiler halkın gerçek kutsal metinleri okuyarak doğru öğretilere vakıf olmalarını önlemek adına çevirileri sadece din adamlarının kontrolü altında belirli amaçlarla yapılmaktaydı.

Pierre Bourdieu'nun alan teorisinden yararlanan André Lefevere, iktidar ve çeviri arasındaki karmaşık ilişki üzerine çalışmış ve çevirinin yalnızca anlamı aktarmakla ilgili olmadığını, aynı zamanda metinlerin yeni ideolojik ve kültürel bağlamlar içinde yeniden oluşturmakla da ilgili olduğunu öne sürmüştür. Bu yeniden yapılanma mevcut hâkim yapıları güçlendirmeye ya da onlara meydan okumaya hizmet edebilir. Lefevere ideolojik hakimiyet ve patronaj dengeleri dahil olmak üzere çeşitli güç ilişkileri çerçevesinde çevirinin konumunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Vermeer ve Reiss tarafından geliştirilen Skopos Teorisi, çevirinin belirli bir bağlam içindeki amacını ve işlevini vurgulamaktadır. Teori, skoposa yani çevirinin amacına odaklanarak, kültürel normlar ve hedef kitlenin ihtiyaçlarının yanı sıra görevlendirilen tarafın çıkarlarını da dikkate alan esnek bir yaklaşım olarak bilinir. Bu çerçevede, patronajın çeviri süreciyle nasıl etkileşime girdiğini anlamak için yeni araştırma alanları ortaya çıkarır. Skopos Kuramı, çevirmenin, hedef bağlam içindeki kısıtlamalar ve kısıtlı özgürlükler arasında gezinirken okurların isteklerini yorumlamadaki rolünü kabul eder. Çevirmenler potansiyel olarak farklı amaçlara hizmet etmek için okurların gündemine direnebilir, müzakere edebilir veya yaratıcı bir şekilde manipüle edebilir. Bu etki, kelime dağarcığının, kültürel referansların veya üslup farklılıklarının ince seçimlerinde görülebilir.

Çeviri, iktidar ve patronaj arasındaki ilişkiyi Skopos Teorisi'nin merceğinden inceleyerek, çevirilerin güç dengesini nasıl sağladığı ve mevcut güç yapılarını potansiyel olarak nasıl yıktığı konusunda daha fazla detaya ulaşmak mümkündür. Erek odaklı çeviriler baskın ideolojileri güçlendirebilirken, aynı zamanda direniş için de alanlar sunabilmektedir.

Lefevere'e göre edebi sistem iç içe geçmiş iki halkadan oluşur. İlk halkada eleştirmenler, akademisyenler, çevirmenler ve öğretmenler gibi profesyoneller yer alırken bu halkayı içine alan diğer kısımda patronaj adı altında kişiler, kurumlar, yayınevleri, ekonomik

koşullar, ideolojik atmosfer gibi dış belirleyiciler, güçlü bir kontrol mekanizması yer alır. Lefevre buradaki güç kavramını Foucault bakış açısıyla, baskılayıcı güç olarak ele almamız gerektiğinin de altını çizer (1992a, s. 14,15). Çeviri sürecinin başından sonuna kadar erek metnin konumu ideoloji ve güç ilişkileri ekseninde şekillenerek dizgeye adapte edilir. Ancak bu durum çeviri metinlerin tamamen hâkim ideolojiye göre yapıldığı anlamına gelmemektedir. Düzene, iktidara, bazı kültürel değerlere ters düşecek fikirlerin dışı vurumunun da aslında temel olarak hâkim ideolojiyle bağlantısı vardır. Bir fikre karşı çıkmamanın veya kültürel bir değeri eleştirmenin da o fikrin, geleneğin varlığından kaynaklandığı düşünülürse, güç ilişkilerinin insan eylemlerindeki etkisi açıkça ortaya çıkacaktır.

Çeviri nadiren tarafsız ve masum bir eylemdir. Özellikle edebi eserler söz konusu olduğunda, çevirmenler de yazarlar gibi ya sistemin içinde kalmayı tercih ederler ya da sistemin dışına çıkarak hâkim ideolojiye ters veya onu eleştiren bir yönetime başvurlar. Bu durum her zaman çevirmenin kişisel görüşü ile doğru orantılı olmak zorunda değildir. Kimi zaman ekonomik veya siyasi koşulların getirdiği baskı sebebiyle koşullara uyum sağlar veya risk alarak kendi ideolojisini ön plana çıkarır. Örneğin, bir yazar kimi zaman tercih ettiği bir tür yerine ekonomik sebeplerle o dönemde ilgi gören popüler bir türde bir eser yaratmayı tercih edebilir ve benzer sebeplerle bir çevirmen de normal koşullarda kişisel olarak ilgilenmeyeceği bir eseri yayınevi istediği için çevirmek zorunda kalabilir. Lefevre bu durumu şöyle yorumlar: “İdeoloji genellikle patronlar, çeviri yaptıran veya yayınlayan kişiler veya kurumlar, tarafından dayatılır” (1992a, s. 14). Her durumda, ortaya çıkan çeviri eserin ideolojik yansımaları birçok farklı bileşenden etkilenecek şekilde ortaya çıkmış olur. Bu da çeviri eserlerin ideolojik incelemelerinde hiçbir zaman tek bir bakış açısından incelenmemesi gerektiğini ortaya koyar. Kişisel, ekonomik, kültürel gibi birçok açıdan yapılacak bir değerlendirme eserin amacı ve yöntemi ve dönemin şartları hakkında daha çok bilgi verecektir.

Hamiler, yöneticiler yazın kurallarından çok içerik ve ideoloji ile ilgilenirler. Onlar için toplumsal tepkiye yol açacak bir eserin yayınlanması ekonomik açıdan getirisi olsa bile tercih edilmeyebilir. Ekonomik kazanımlar eserin topluma hâkim ideolojiye yakınlığı kabul edildikten sonra dikkate alınarak devreye girer. Bu seçimler yazar ve çevirmenler gibi, yayınevi sahiplerinin de sistemin içinde kalıp kalmama tercihi ile bağlantılıdır.

“Hami, çevirmenin, metni ile çevirmenin ulaşmak istediği hedef kitle arasındaki bağlantıdır. Eğer çevirmenler hamı (örneğin mutlak bir karar verici ama aynı zamanda bir yayıncının editörü) tarafından tanımlanan kabul edilebilir sınırlar içinde kalmazlarsa büyük olasılıkla çevirileri ya ulaşmak istedikleri okuyucu kitlesine ulaşamayacaktır ya da en iyi ihtimalle bu izleyiciye dolambaçlı bir şekilde ulaşacaktır.” (1992a, s. 6-7)

Yöneticiler genellikle edebi dizgeyi, toplumdaki diğer alanlarla uyumlu olacak şekilde oluşturmaya çalışırlar ve sonrasında da bu ilişkinin devamlılığını sağlayabilmek adına değişimlere ayak uydurma eğilimine girebilirler. Farklı kültürlerden gelen eserler söz konusu olduğunda bu dengenin sağlanabilmesi, bazı durumlarda sansür uygulamasını kaçınılmaz kılar.

Patronaj Lefevere’e göre 3 bileşene sahiptir. İlk bileşen ideolojik bileşen olarak adlandırılır. Hangi metnin ne şekilde, hangi kısıtlamalar doğrultusunda çevrileceğine karar verilir. İkincisi ekonomik bileşendir. Yayınevi sahipleri de elbette belirli ideoloji ve öğretiler doğrultusunda eser yayımlarken ekonomik koşul ve sonuçları da karar verme sürecine dahil ederler. Son bileşen de statü bileşenidir. Yayımlanacak olan eserin sosyolojik açıdan toplumdaki konumu, etkileri de karar sürecine etki eder (1992a, s. 16). Bu bileşenlerin her çeviri sürecinde aynı oranda karar verme sürecine dahil olması beklenemez. Genellikle çevirinin skoposu hangi kriterlerin baskın olacağını da doğal olarak belirler. Örneğin; Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulmuş olan Tercüme Bürosunun amacı düşünüldüğünde ideolojik bileşenin karar verme sürecinde ön planda olduğu söylenebilir. Amaç yeni bir anlayış oluşturmak olduğu için, ekonomik bileşen geri planda kalmaktadır. Ya da ekonomik kazanç sağlama amacıyla popüler kitapların çevirilerini yapan bir yayınevi için de diğer iki bileşen karar verme sürecine maddi kaygılar kadar etki etmeyecektir. Bu sebeplerle metnin daha ilk başta belirlenmiş olan amacı, erek kültürde istenen kabulü gerçekleştirmek için önemsenecek kriterleri de belirler.

Çeviri eyleminin dış etkenlerden bu denli etkilenmesi elbette bazı eleştirel yaklaşımların da ortaya çıkmasına sebep olur. Lawrence Venuti, *The Scandals of Translation* adlı eserinde, eylemin itibarsızlaşmasının bir nedeni olarak da patronaj ve güç ilişkilerinin etkisinden de bahseder. Venuti çeviri eyleminin birçok güç tarafından baskılandığını ve bir araç haline getirildiğine dikkat çeker: “Çeviri, bir yazım biçimi olarak damgalanıyor, telif hakkı yasasıyla caydırılıyor, akademi tarafından küçümseniyor, yayıncılar ve şirketler, hükümetler ve dini kuruluşlar tarafından istismar ediliyor” (1998, s. 1). Farklı

kültürlerin birbirine yaklaşmasını sağlayan çeviri eyleminin aslında kendi başına bir güç olduğuna inanan Venuti bu konuda bazı gerçeklerin göz ardı edildiğini düşünür:

“Çeviri, küresel kültür ekonomisine güç veriyor; çeviri şirketlerinin, başta İngilizce olmak üzere başlıca dillerden yapılan çevirilerin pazarlanabilirliğinden yararlanarak sözde gelişmekte olan ülkelerde basılı ve elektronik medyaya hakim olmasını sağlıyor.” (1998, s. 2)

Kültürler arasında günümüzdeki etkileşimin boyutu düşünüldüğünde, çeviri eyleminin aslında ne denli esnek ve birçok amaç doğrultusunda şekillenebilecek bir araç olduğu söylenebilir. Her metinde yoğun veya amaçlanmış bir ideolojik yansıma görülmesi de, özellikle tahribata uğramış erek metinler bu bakış açısıyla incelendiğinde güç ilişkilerini gözlemek, yayınevinin veya çevirmenin olaylara yaklaşımı hakkında çıkarımlar yapabilmek mümkün olabilir. Bu tür bir okuma yaparken de güç, ideoloji, poetika çerçevesinde hâkim bir ideolojinin desteklenip desteklenmediği veya o görüşe karşı olup olmadığı açıkça görülebilir. Sonuç olarak elde edilen bulgular tarihsel açıdan da dönemi anlamak adına katkı sağlayacaktır.

Çeviri olsun ya da olmasın yayınlanan her eser edebi sisteme olumlu ya da olumsuz bir katkı sağlar. Bu etki her zaman sansasyonel olmak zorunda değildir ancak etkinin boyutundan ziyade sebep olduğu değişiklikler ön planda olmalıdır. Lefevere bu değişimleri patronaj ile ilişkilendirerek şu tespitte bulunur:

“Edebi bir sistemdeki değişim aynı zamanda patronajla da yakından bağlantılıdır. Değişim, bir edebi sistemin çevresinde hissedilen, o sistemin işlevsel olması veya işlevsel kalabilmesi ihtiyacının bir fonksiyonudur. Bir başka deyişle edebiyat sisteminin ürettiği eserler ya da bunları yeniden yazanlar aracılığıyla çevreye etkide bulunması gerekir. Bu beklentiler karşılanmazsa veya sürekli olarak hüsrana uğrarsa, müşterilerin, beklentilerini karşılama olasılığı daha yüksek olan edebiyat eserlerinin üretimini talep etmesi veya en azından aktif olarak teşvik etmesi muhtemeldir.” (1992a, s. 23)

Bu değerlendirme, edebiyat sistemlerinin durağan değil, dinamik ve dış koşullarla sürekli etkileşim hâlinde olduğunu ortaya koyar. Lefevere’in patronajla ilişkilendirdiği bu değişim süreci, yalnızca metinlerin estetik değerleriyle değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik beklentilere yanıt verip verememeleriyle de belirlenir. Dolayısıyla, bir çeviri metnin edebi sistemde yaratacağı etki, onun ne kadar başarılı bir şekilde çevrildiğinden ziyade, mevcut güç odaklarının ve hedef okuyucu beklentilerinin neresine temas ettiğiyle

belirlenir. Tüm bunlardan yola çıkarak söyleyebiliriz ki çeviri yalnızca bir yeniden yazım değil, aynı zamanda edebi sistemin evrimini yönlendiren stratejik bir araç hâline gelir.

1.3. Kültürel Dönemeç ve İdeoloji

Kültürel dönemeç olarak adlandırılan dönem, sosyal ve beşeri bilimlerde, özellikle de 20. yüzyılın sonlarına doğru, dilin ve kültürün birey ve toplum üzerindeki belirleyici etkilerinin daha görünür kılınmasına yardımcı olmuştur. Başlangıçta göz ardı edilen kültür kavramı, bireylerin davranış biçimleri, karar alma süreçleri ve toplumsal yapıların şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaya başlamış; bu değişim adeta bir aydınlanma niteliği taşımıştır. Özellikle son elli yılda kültürün toplumsal değişimleri belirleyen temel faktörlerden biri olduğu fikri, sosyal bilimlerde yeni yaklaşımların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumsal dönüşüm hareketi olarak da değerlendirilebilecek bu paradigma, bireylerin toplumsal sistemler içerisinde şekillendiğini ve inşa edilen kimliklerin kültürel kodlarla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koyar. Kültür yalnızca sanat ya da değerlerin aktarımı değil, aynı zamanda bireyin anlam dünyasını şekillendiren güç ilişkilerinin bir ürünü olarak değerlendirilir. Bu çerçevede kültürel dönemeç, bireyin tutumlarıyla ilişkilendirilen davranış örüntülerine dikkat çekerken, kültürün çok boyutlu yapısını da öne çıkarır.

Kültür, uzun soluklu bir inşa süreciyle şekillenen ve pek çok bileşeni barındıran dinamik bir sistemdir. Bu sistemin en güçlü belirleyicilerinden biri ise ideolojidir. İdeoloji, yalnızca siyasi yapılarla sınırlı olmayan; toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfuz eden bir yapı olarak, kültürel düzenin oluşmasında etkin rol oynar. Kültürel dönüşümün temel hedeflerinden biri de kültürün bu edilgen, ikincil konumunu ortadan kaldırmak ve onu toplumsal yapının merkezine yerleştirmektir.

Bu süreçte ideolojiler, yalnızca kültürü şekillendirmekle kalmaz; aynı zamanda onu denetleme, yönlendirme ve kendi varlıklarını sürdürebilmek adına yeniden üretme eğilimindedirler. Kitaplar, sanat eserleri, sinema gibi kültürel ürünler bu yeniden üretimin birer aracı hâline gelebilir. Ancak kültürel dönemeç, bu denetimin meşruiyetini sorgulayarak farklı seslerin, alternatif kimliklerin ve marjinalize edilen görüşlerin toplumsal yapıda nasıl karşılandığını tartışmaya açar.

Sonuç olarak, kültürel dönemeç, bireylerin toplumsal konumlanışını, kimlik inşasını ve kültürel katmanlar içerisindeki hareket alanlarını yeniden değerlendirmeye olanak tanıyan bir yaklaşım sunar. Bu yaklaşım sayesinde kültür, yalnızca geleneklerin bir aktarımı değil, toplumsal yapının aktif bir kurucu öğesi olarak değerlendirilir; ideoloji ise bu yapının şekillenmesinde temel yönlendirici faktörlerden biri olarak ele almak mümkündür.

2. BÖLÜM: SANSÜR, EDEBİYAT VE ÇEVİRİ

2.1. Sansürün Kavramsal ve Tarihsel Çerçevesi

Sansür, tarih boyunca farklı siyasi, kültürel ve dini bağlamlarda farklı işlevlerle karşımıza çıkan, ancak temelinde her zaman bilgi, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılması anlamına gelen bir müdahale biçimidir. Kavramsal olarak sansür, yalnızca yasaklama ya da engelleme değil; aynı zamanda kontrol, yönlendirme ve şekillendirme süreçlerini de kapsamaktadır. Bu yönüyle sansür, yalnızca bir yok sayma veya çıkarma değil, çoğu zaman yeni bir anlam yaratma, yönlendirme aracı olarak da kullanılmıştır. Antik Yunan'dan günümüze, kilise, devlet, askeri otorite ya da siyasi rejimler gibi otorite figürleri, toplumun düşünsel sınırlarını çizmek adına sansürü sistematik olarak kullanmışlardır. Tarihsel süreçte sansürün biçimi değişse de, arkasındaki güç ilişkisi ve ideolojik motivasyon büyük oranda sabit kalmıştır. Bu bölümde sansür kavramı farklı düşünürlerin yaklaşımlarıyla ele alınacak, tarihsel bağlamda geçirdiği dönüşümler irdelenecek ve özellikle edebiyat ve çeviri ile olan ilişkisine zemin hazırlayacak teorik bir temel sunulacaktır.

Sansürün ve sansüre karşı mücadelenin uzun ve dolambaçlı bir tarihi olduğu söylenebilir. Sansür farklı zamanlarda farklı amaçlar için kullanılmıştır. Sansürün tanımı ve algısı zaman içinde siyasal iklim, toplumsal değerler ve teknolojik gelişmeler gibi çeşitli etkenler tarafından şekillendirilmiştir. Tarih boyunca sansürün işlevleri ve sansüre karşı tutumlar Antik Çağ'dan bugüne değin geçirdiği değişikliklerle çeşitlilik göstermiştir. Antik Yunan dönemine göz atılacak olursa Platon'un *Devlet* adlı eserinin sansür için önemli bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Platon, ideal toplumu inşa ederken, bireylerin özellikle de çocukların eğitiminin büyük ölçüde anlatılar yoluyla şekillendiğini savunur. Bu nedenle Homeros gibi ozanların tanrılar arasındaki çatışmaları, hileleri ya da şiddet eylemlerini içeren mitolojik hikâyelerini ahlaki açıdan zararlı bulur. Ona göre, çocuklar mecazla gerçeği ayırt edemeyecekleri için bu tür anlatılar onların zihninde çarpık bir ahlak anlayışının yerleşmesine neden olur. Bu yüzden, *Devlet*'te eğitim programında yer alacak metinlerin, ancak bireyleri erdemli bir yurttaş olmaya yöneltecek nitelikte olması gerektiği belirtilir (2006, s. 73).

Bu yaklaşım, sansürün Antik Çağ'daki erken temellerine işaret eder: bireyin ahlaki ve toplumsal gelişimi için zararlı görülen içeriklerin seçilerek dışlanması. Platon'un bu

önerileri, hem toplum mühendisliği hem de kültürel denetim pratiklerinin felsefi temellerinden biri olarak değerlendirilebilir. Antik Çağ'dan sonraki dönemlerde de, sansür farklı toplumların çeşitli mekanizmaları vasıtasıyla kullanılmıştır. Diğer bir taraftan Ortaçağ Avrupası'nda 1559'da Engizisyon'un tehlikeli kitaplar ve resmi yasaklı kitaplar listesi olarak düzenlenmiş olan Index Librorum Prohibitorum, bilgi akışı üzerinde önemli bir kontrole sahipti (Lenard, 2006, s.54). John Milton'un *Areopagitica* (2008) adlı eseriye sansüre karşı çıkan ve ifade özgürlüğünün bireysel ve toplumsal ilerleme için önemini vurgulayan önemli bir eser olarak edebiyat tarihinde yerini almıştır. Milton'ın savunduğu bu görüşler, daha sonraları demokratik toplumların temelini oluşturmuş ve anayasal koruma altına alınmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, müstehcenlik, hakaret ve şiddete teşvikle ilgili kısıtlamalara rağmen ifade ve basın özgürlüğünü garanti altına almaktadır:

“Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyetle neden olan bir halin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir yasa yapmayacaktır.” (Amerika Birleşik Devletleri Anayasası I.Değişiklik, t.y.)

Benzer şekilde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de düşünce ve ifade özgürlüğünü aşağıdaki şekliyle tanıır: “Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir” (Birleşmiş Milletler [BM], 1948, Madde 18).

Toplumların bir kesimi sosyal düzenin sürmesi ve bazı grupların korunması için sansürü gerekli bir araç olarak görürken, bir diğer kesim ise sansürün kişisel özgürlüğe dönük bir tehdit ve ifade özgürlüğüne ket vurma olarak görmektedir. Sansürün toplum içindeki algılanması ve tartışılması genellikle bu iki tarafın savları üzerinden yürümektedir. Ancak değişen ve gelişen toplumsal, kültürel ve teknolojik imkânlar ve durumlar sebebiyle sansürün doğası değişmeye oldukça elverişlidir ki bu da sansürün toplumdaki algısını da dinamik bir hale büründürür. Sansürün geçmişten bugüne geçirdiği evrim neden-sonuç ilişkisi bağlamında incelendiğinde toplumsal devinimlerin sansür kavramı üzerinde ve uygulanmasında oldukça etkili olduğu görülecektir. Tüm güncel tartışmalar, sansürün

Antik Yunan'dan bugüne belli bir bağlam içinde sabit kalmadığını ön kabul alarak ifade hürriyeti ve bilgiye erişimle ne tür bir karmaşık ilişkisi olduğu üzerinden sürmektedir.

2.2. Sansürün İdeolojik, Kültürel ve Sosyolojik Boyutları

“Matematikteki sıfır gibi, sessizlik de retorik işleve sahip bir yokluktur.” (Glenn, 2004, s. 4)

Sansür ile ideoloji arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlü bir ilişkidir. Sansür belirli ideolojileri dayatmanın yanısıra baskın ideolojiye aykırı görüşlere engel olmak için de kolaylıkla uygulanabilir. Bu nedenle, sonuçlarına dair bu ilişki incelendiğinde toplumdaki yansımaları veya topluma kazandırabileceği şeyler göz önüne alınmalıdır. Sansürün doğasını anlamak için göz önünde bulundurulması gereken şeylerden birisi de sansüre neden olan motivasyonları anlamaktır. Jennifer L. Lambe *Dimensions of Censorship: Reconceptualizing Public Willingness To Censor* adlı çalışmasında sansürle ilgili tutumların nasıl ölçülebileceği ve halkın sansüre olan eğilimlerinin ne tür değişkenlerden etkilendiğini incelemektedir. Lambe'nin sansür motivasyonlarına yönelik yorumu sansürün çok boyutlu yapısını özetlemektedir:

“Sansür tutumları doğası gereği çok boyutludur ve yalnızca konuya özgü görüşlerden ziyade daha derin sosyal ve psikolojik eğilimleri yansıtmaya eğilimindedir. İnsanların sansürleme istekliliği genellikle siyasi ideolojileri, eğitim seviyeleri ve ilgili konuşma kategorisine göre şekillenir; bu da sansürün tekil bir dürtü değil, karmaşık, bağlam odaklı bir tepki olduğunu göstermektedir.” (2002, s. 188)

Bu alıntı, sansürün yüzeyde görüldüğü kadar basit ve tek boyutlu bir tepki olmadığını vurgular. Sansüre yönelik bireysel tutumlar, sadece belirli bir konuya ya da ifadelere karşı geliştirilen geçici bir tavır değil; kişinin derinlerde yatan sosyal ve psikolojik eğilimleriyle, yani dünya görüşüyle, aidiyet hisleriyle, hatta kendi güvenlik algısıyla bağlantılıdır.

Ayrıca, sansürün bireysel bir tepki değil, bağlama göre değişen karmaşık bir davranış olduğunu söylemek, onu daha politik ve kültürel bir araç haline getirmektedir. Sonuç olarak, Lambe'in buradaki vurgusu, sansürün sadece “yasak koyma” olarak değil; bireyin dünyayı anlamlandırma sürecindeki ideolojik, kültürel ve psikolojik uzantılarından biri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlar. Bu bulgu, sansürün bireyin içselleştirdiği ve kendi değer sistemi doğrultusunda yeniden üretebildiği bir yapı

olduğunu göstermesi açısından çalışmaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Böylece, sansürün sadece devlet eliyle değil, bireylerin ideolojik yönelimleri doğrultusunda da işleyebileceği gerçeği, çeviri ve edebiyat gibi alanlardaki örtük sansür pratiklerini anlamlandırmak için önemli bir bakış açısıdır.

Sansürü yönetici sınıf, özel kurumlar veya gerçek kişiler belli amaçlar doğrultusunda uygulayabilirler. Sansürün uygulanması için gösterilen nedenler çok çeşitli olabileceği gibi sadece sosyal düzeni sağlama veya milli güvenliği koruma gibi tek bir amaca da sahip olabilir. Ancak öte yandan, yönetici sınıfın aykırı, karşıt ses olarak nitelendirebileceği muhalif kesimleri de bertaraf etmek için sansürün oldukça kullanışlı bir araç olduğunu söylemek de mümkündür. Bu tür bir sansür girişiminde genelde gerekçelendirme belirsiz ve manipülasyona açık bir şekilde alınmış olabilir. Sonuç olarak bu durumda, sansürün olası zararları meydana gelebilir. Bu olası zararlar toplumda yalnızca belirli fikirlerin oluşmasına, demokrasinin zayıflamasına ve bazı grupların ötekileştirilmesine neden olabilir.

Toplumun tüm kesimlerinin bilinçli bir okuryazarlık seviyesine getirilmesi, yanlış bilginin yayılımını azaltacağı gibi bireylerin doğru bilgiye erişiminde de kolaylık sağlayacaktır. Bunun sonucunda sansüre duyulan ihtiyaç azalacaktır. Bu yüzden medya okuryazarlığının teşvik edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bir diğer taraftan medyanın özgür ve bağımsız olması baskın ideolojinin dahi eleştirilebilmesine olanak sağlayacağı için yalnızca belirli fikirlerin hüküm sürmesine engel olacaktır. Sansüre ihtiyacı en aza indirmek için ifade özgürlüğünün güvence altına alınması ve toplumda şeffaflığın başlıca ilkelerden birine dönüşmesi de önem arz etmektedir. Toplumda bulunan her zümrenin değerlerini, ideolojilerini ve yaşam biçimlerini özgürce ifade edebileceği bir zemin hazırlamak ideolojik katılığın engellenmesine olanak verdiği gibi toplum huzuru ve barışı için de oldukça kritik bir noktadır. Sonuç olarak sansür ile ideolojinin ilişkisi yasal çerçevelerden, eğitime, diyaloga ve eleştirel düşünceye tahammüle varan bir dizi çeşitli olguya dayanmaktadır.

Sansür, yalnızca bilgi veya ifadeyi kısıtlama eylemi olarak nitelendirilemez. Bunun yanı sıra, sansürün güç yapılarıyla, sosyal normlarla ve bireysel kimlikleri şekillendirip yansıtan kültürel ve sosyolojik dinamiklerle yakın ilişki içerisindedir. Sansürün genel uygulandığı genel geçer söylemlere veya egemen kültürel değerlere karşı çıkan fikir veya bakış açılarını bastırmaya çalışma şeklinde gerçekleşir. Bu bakış açısının yıkıcı ve zararlı

olarak nitelendirilebilecek her türlü eser ve düşüncenin yayılımını engellemek için kullanılabileceği gayet açıktır. Bilgide ve kültürde hâkimiyet elde ederek belirli, baskın anlatıya tehdit unsuru olarak görülen gruplar marjinalleştirilebilir ve bu grupların toplumla kurduğu bağı koparabilir.

Ancak kültürel farklılıklardan ötürü değişik toplumların sansür ve ifade hürriyeti kapsamında farklı görüşleri olabilmektedir. Bir toplumda sansüre karşı tahammül daha yüksekken başka bir toplumda sansüre karşı oldukça güçlü bir direnç görülebilmektedir. Örneğin, Platon *Devlet* adlı eserinde ideal bir devletin ve adalet sisteminin nasıl olması gerektiğini anlatırken bir bölümde sansürün gerekliliğinden bahseder. Sosyal ve politik düzenin devamı için tehlikeli olabilecek fikirlerin ciddi cezaları olmasının uygun olacağını dile getirir. Ayrıca özellikle çocukların örnek birer vatandaş olarak yetişmeleri için bakanların ve annelerin çocuk yetiştirirken sadece belirlenen hikâyeleri paylaşmaları gerektiğini savunur. Platon'un bu konudaki yorumu sansürün kültürel ve sosyolojik boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.

“[...]bizim öncelikli görevimiz, şu masal anlatıcı ozanlar üzerinde bir denetim kurmak olacak. İyi masallara izin verecek, kötü masalları yasaklayacak bir denetim olmalı bu. Sonra annelere ve dadılara, çocuklara bizim onay verdiğimiz masalları anlatırmalıyız. Böylelikle, çocukların bedeninden daha çok, masallarla onların kafalarını biçimlendirmeliyiz.” (2006, s. 72)

Platon ayrıca “bir insan genellikle vermek istediğin biçim ve karakterine bu dönemde bürünür” (2006, s. 72) diyerek çocukluk çağında verilen eğitimin ne derece etkili olduğunu belirtir. Bu amaç doğrultusunda anlatılacak hikâyelere dahi uygulanacak sansür ve kontrol mekanizması gelecekteki sosyal hayatın dengesini koruyacak ve kültürel devamlılığı sağlayacaktır. Bu bakış açısı uygulama bölümünde çevirisi analiz edilen *Gulliver's Travels* eseri üzerinden somutlaştırılarak bu tutumun Antik Çağdan itibaren tarihin çeşitli dönemlerinde süreklilik arz ettiği ortaya konmuştur.

Nihayetinde sansür, bireyler veya kurumlar tarafından bilgi akışını kontrol etmek ve çoğunluğu etkilemek için kullanılan, gücü korumaya yönelik bir silahtır. Tarih boyunca özellikle yeni kurulan devletlerde belirli bir sistem ve düşünce yapısı oluşturmak, kalıcı hale getirebilmek adına çeviri faaliyetleri ve sansür uygulamalarına çokça rastlamak mümkündür. Bölüm 1.1.4'te verilen SSBC ve ideolojik çeviri faaliyetleri örneğinde de görüldüğü gibi sansür ideolojinin devamlılığı maksadıyla uygulanmış bir yöntemdir. Sovyet rejimi, eserlerde anti-komünist olduğunu düşündüğü veya burjuva değerlerin

propagandasını yaptığını iddia ettiği parçaları çıkarmakta veya değiştirmektedir. Sovyet edebiyatçıların eserlerinde uygun görülmeyen bölümlere sansür uygulanabiliyordu. Yabancı kaynaklı eserlerin çevirileri de aynı şekilde hâkim ve toplumda da yer etmesi hedeflenen ideoloji doğrultusunda sansürlenebilmektedir. Kurum bu noktada tüm karar verme yetkisine sahipti, sansürün yanı sıra eseri direkt reddetme hakkı da bulunmaktaydı. Ayrıca çevrilmesine karar verilen eserler de genelde bu sosyalist öğretiler içermektedir. Sansür, bireylerin baskın sosyal normlara göre sosyalleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Belirli bilgi veya ifadeler erişimi kısıtlayıp istenen bilgi ve ifadeleri güçlendirerek bireysel davranışları ve toplumsal yapıyı şekillendirebilir. Ancak unutulmamalıdır ki sansür, sosyal çatışma ve direnişin ana kaynağına da dönüşebilme potansiyeline sahiptir. Sansür, toplumsal hareketleri bastırmak ve kolektif eylemin harekete geçmesini engellemek için kullanılmak istense de tam tersi bir etkiye de sahip olabilir. İfade hürriyeti engellenen birey ve gruplar, iktidara meydan okumanın alternatif yollarını bulabilirler veya daha önce baskın anlatıyı destekleyen birey ve gruplar harekete verilen desteği geri çekip karşı argümanı güçlendirebilir. Bu noktada, siyasi kimlik ve ideolojinin, bireylerin otosansür eğilimleri ve izolasyon korkuları üzerindeki etkisini inceleyen güncel çalışmalar, sansürün bireyler üzerindeki psikolojik etkilerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin, *The Self-Censoring Majority: How Political Identity and Ideology Impact Willingness to Self-Censor and Fear of Isolation in the United States* başlıklı makale (Burnett, Knighton, & Wilson, 2022), bireylerin siyasi görüşlerini ifade etme konusundaki çekincelerinin, toplumsal dinamikler ve medya ortamıyla nasıl şekillendiğini ele alarak bireylerin siyasi görüşlerini ifade etme konusundaki çekincelerinin toplumsal dinamikler ve medya ortamıyla nasıl şekillendiği ayrıntılı biçimde ele alır. Bu tür çalışmalar, sansürün yalnızca dışsal bir baskı biçimi değil, aynı zamanda bireyin içselleştirdiği bir denetim mekanizması olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bir diğer taraftan teknolojideki hızlı gelişmeler sansür uygulamasını önemli ölçüde etkilemektedir. İnternet, bilgiye erişimi kolaylaştırırken, bilginin yayılmasını kontrol etme konusunda yeni zorluklar yaratmaktadır. Sürekli değişen ve gelişen dünyada, sansür uygulamalarının geniş kapsamlı sonuçları itibarıyla ulusal sınırlar aşılabılır ve farklı topluluklarda da yankı bulup gelişmeler birbirini etkileyebilir.

2.3. Edebiyat, Çeviri ve Sansür İlişkisi

Edebi eserler yalnızca estetik ya da kurgusal değerleriyle değil, taşıdıkları fikirler, kimlikler ve anlam dünyalarıyla da toplumun ideolojik yapısına doğrudan etki eden metinlerdir. Bu güç nedeniye tarih boyunca farklı otoriteler tarafından kontrol edilmiş, zaman zaman da sansürle karşı karşıya kalmıştır. Sansür, kimi zaman doğrudan yasaklamayla, kimi zaman çıkarma, kısıtlama, uyarı ekleme ya da yaş sınırlaması gibi daha örtük biçimlerde kendini göstermiştir. Ancak bu noktada asıl mesele, bu müdahalelerin hangi motivasyonlarla ve kimler tarafından yapıldığıdır. Francesca Billiani sansürü şu şekilde tanımlar:

“Sansür, kültürler arası iletişimin kurulmasını çeşitli şekillerde ve farklı kisveler altında engelleyen, manipüle eden ve kontrol eden, genellikle baskıcı ve zorlayıcı bir eylemdir. Öncelikle, estetik, ideolojik ve kültürel iletişim biçimlerinin ortaya çıkışını yönlendirmeyi amaçlar.” (2007, s. 3)

Billiani’nin bu ifadesi, sansürün yalnızca bastırıcı değil, aynı zamanda yönlendirici bir işlev üstlendiğini açıkça ortaya koyar. Burada sansür, kültürler arası iletişimi doğrudan engelleyen değil; onu belirli sınırlar içinde şekillendiren, yönlendiren bir güç olarak konumlandırılır. Bu noktada sansür, sadece yasaklayan değil, hangi tür estetik, ideolojik ya da kültürel formların uygun ve kabul edilebilir olduğunu da belirleyen bir mekanizmadır. Bazı durumlarda eserin içeriğini zararlı, sakıncalı ya da uygunsuz bulan otoriteler, çoğu zaman toplumun ahlaki düzenini, siyasal yapısını ya da kültürel değerlerini muhafaza etme amacıyla sansür uygulamalarına başvurur. Ancak bu müdahaleler yalnızca bir eseri değil, o eserin temsil ettiği düşünceyi ve eleştiriyi hedef alır. Dolayısıyla sansür, sadece bir metne değil, aynı zamanda o metnin var olma sebebine yönelmiş ideolojik bir müdahaledir.

Tarih boyunca sansüre uğramış hatta tamamen yasaklanmış edebi eserlere sayısız örnek bulmak mümkündür. Eserlerin yasaklanma sebepleri incelendiğinde ortaya çıkan en önemli ortak nokta mevcut siyasi ve kültürel atmosferin korunmasına yönelik alınan kararlar olmalarıdır. Geçmişten günümüze, hangi ideoloji olduğu fark etmeksizin hâkim ideolojiye zarar verecek, halkın düşünce yapısını değiştirme potansiyeli olan eserler için yasaklama sık başvurulmuş bir yöntem olmuştur.

İdeolojik sebeplerle yasaklanan eserlerin içerikleri incelendiğinde ana amacın gücü ve toplum için tehlike oluşturabilecek fikirlerin önüne geçilmek istendiği açıktır. Örneğin; Oscar Wilde’ın romanı *The Picture of Dorian Gray* yayımlandıktan kısa bir süre sonra homoseksüellik imalarından dolayı okuyucuda tepki ile karşılanmış ve olumsuz

yorumlara maruz kalmıştır. Wilde gelen tepkilerden sonra daha sonraki basımlarda yer yer otosansür uygulamış ve bazı imaları yumuşatmıştır (Flood, 2011). Machiavelli'nin *Prens* adlı eseri de amaca giden her yol mubahtır gibi mesajların verildiği ve bir yöneticilik esaslarına yönelik siyasi analizler nedeniyle yasaklanmıştır (Sarıkaya, 2022). Bir diğer örnek 1931'de Çin'de Lewis Carroll'un *Alice Harikalar Diyarı* adlı kitabının yasaklanmasıdır. Kitapta hayvanların insana ait bir özellik olan konuşma yetisine sahip olması insan ve hayvanın eşit seviyeye getirerek insana hakaret olarak algılanması eserin yasaklanmasına neden olmuştur (Brett, 2016). Son dönemlerde çokça tartışmalara sebep olan Salman Rüşdi'nin yazdığı Şeytan Ayetleri, hem dünyada hem Türkiye'de Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmasının yanı sıra çevirmenlerin saldırıya uğraması sebebiyle gündem olmuştur. Türkçe çevirisi bulunmamaktadır; 90'lı yılların başında Aziz Nesin kitabın Türkçesini yayımlayacağını duyurmuş ve çok ciddi bir dini baskı ile karşılaşmıştır. Kitap başka dillere çevrilmiş olsa dahi çevirmen ciddi bir baskı ile karşılaşmıştır. Örneğin kitabın Japonca çevirmeni Hitoshi İgarashi bir saldırıda bıçaklanarak öldürülmüştür (BBC Türkçe, 2022). Ülkemizden bir örnek de Sabahattin Ali'nin Sırça Köşk öyküsünün verdiği uzun ve politik mesajların iktidar eleştirisi barındırması nedeniyle yasaklanmasıdır (Sunay, 2016).

Bu örnekler, sansürün yalnızca içerik üzerindeki doğrudan müdahale biçimi olmadığını; aynı zamanda toplumsal düzeni, siyasi otoriteyi ve kültürel normları koruma iddiasıyla fikir akışını sınırlamaya yönelik bir ideolojik araç olarak işlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Gerek dini gerekse siyasi sebeplerle uygulanan bu müdahaleler, edebi üretimin yalnızca sanatsal değil aynı zamanda ideolojik bir işlevi olduğunu da göstermektedir. Farklı dönemlerde ve coğrafyalarda gerçekleşmiş bu sansür uygulamaları, çevirinin ve edebiyatın iktidar karşısındaki pek de sağlam olmadığı açık olan pozisyonunu ve sansürün, yalnızca metni değil, metin aracılığıyla oluşabilecek toplumsal dönüşümü de hedef aldığını ortaya koyar. Bu noktada sansür, yalnızca bir engelleme aracı değil, aynı zamanda toplumu yönlendirme ve ideolojik sınırları yeniden çizmeye yarar.

Çeviri eylemi sayesinde bir kültürden başka bir kültüre sadece dil değil, dil ile birlikte kaynak kültür de erek kültüre taşınır. Erek kültür ve edebiyat zenginleşir ancak bu alışveriş her zaman toplumun verileni kabul edeceği veya onun yararına olacağı anlamına gelmez. Bu sebeple bazı durumlarda çevirilerin kim tarafından, hangi sebeplerle, hangi

amaçlar ile gerçekleştirilmek istendiği sorgulanır. Çevirinin ideolojik doğası kimi durumlarda çeviriyi ideolojik sebepler için kullanılan bir araca da dönüştürebilir. Genellikle bu tür durumlarda eserlerde manipölasyon daha fazla ve farklı yöntemlerle görülebilir.

Çeviri, yüzeyde yalnızca iki dil arasında anlam aktarımı gibi görünse de, aslında hedef kültürün normları, beklentileri ve ideolojileri doğrultusunda şekillenen derin bir müdahaledir. Lawrence Venuti, çeviri sürecinin çoğu zaman yabancı olanı daha tanıdık hale getirme ve bu yolla hedef okurda kabulü zorlaştıracı bir farkı ortadan kaldırma eğiliminde olduğunu belirtir. Bu tür bir çeviri anlayışı, yalnızca kültürel manipölasyonu değil, aynı zamanda sansürün daha örtük bir biçimini de akla getirmektedir. Çünkü “Çeviri, yabancı metnin dilsel ve kültürel farkını zorla ortadan kaldırarak hedef okuyucuya anlaşılır ve tanıdık bir biçimde sunar.” (Venuti, 1995, s. 18,19). Bu dönüşümde çevirmen, baskıcı bir sansür mekanizmasının devamı niteliğinde olmasa da, baskın ideolojinin değerlerini yeniden oluştururken sessiz bir sansür uygulayıcısına dönüşebilir. Özellikle hedef kültürde sakıncalı görülebilecek kavramlar, temalar veya ifade biçimleri, çeviri yoluyla yumuşatılır, çıkarılır ya da tamamen yok sayılır. Venuti bu durumu şu sözlerle açıklar: “Çeviri, hâkim düşünce kalıplarını sürdürme ya da sorgulama işlevi görebilir; kültürel ve politik bir uygulama olarak, yabancı kültürlerle ideolojik anlamlar yükler ya da onları eleştirebilir” (Venuti, 1995, s. 19).

Dolayısıyla sansür yalnızca devletlerin ya da kurumların doğrudan müdahalesiyle değil, çeviri aracılığıyla da işlevsellik kazanır. Bu durum özellikle çevirmenin kendi ideolojik yönelimleri, hedef kitlenin hassasiyetleri ve yayınevinin politik pozisyonları gibi faktörlerle daha da belirginleşir.

Çeviri eylemi her daim sadakat ve yaratıcılık arasında karmaşık bir ilişkiye sahne olmuştur. Ancak bu kavga zaman zaman kendini başka bir güçle karşı karşıya bulur: sansür. Bu kavramlar arasındaki ilişkiler güç yapılarının kültürler arası bilgi ve fikir transferini kontrol etme yollarını ortaya koyar. Denise Merkle sansürün kısıtlayıcı oluşunu şu şekilde yorumlar: “Önleyici, cezalandırıcı veya yapısal olsun, tüm sansürler kontrol içerir ve ifade özgürlüğünün baskılandığı, yaratıcılık ve özgürlüğün baskılandığı yönündeki olumsuz imajla ilişkilendirilen bir güç etkisi olarak kabul edilir” (Merkle, 2018, s. 249). Çevirmenin veya yayınevinin bu tür kontroller için farklı sebepleri olabilir.

Çevirmen/yayınevi ya kaynak kültürde yer alan, erek kültür için uygun olmadığını düşündüğü, tehlikeli veya kışkırtıcı bulduğu ya da kendi inancına, ideolojisine ters düşen ve bireyleri o yönde etkilememesi gerektiğini düşündüğü fikirleri kendi kültürüne taşımak istemeyebilir. Toplumun düşünce yapısının bozulmaması amacıyla bazı kültürel öğeleri erek okuyucu ile tanıştırmak ve merak uyandırmak istemeyebilir. Tam tersi bir durumda çevirmen/yayınevi bireylere yine kendi ideolojisi doğrultusunda, onlarda merak uyandıracak ve değişime sebep olabilecek fikirleri ön plana çıkararak çeviri yapma stratejisini benimseyebilir. Her durumda da ortak olan, çevirmen veya yayınevinin ideolojik motivasyonlarla, toplumu ve bireyleri herhangi bir yönde etkileme amacı taşımasıdır. Bu amaca ulaşmak için çeviri, ideolojik bir araç haline gelerek, kişilere kültür aktarımını kontrol etme şansı vermiş olur.

Francesca Billiani, editörlüğünü yaptığı *Modes of Censorship: National Contexts and Diverse Media* adlı derlemenin giriş yazısında sansürün yalnızca bastırıcı bir uygulama olmadığını, aynı zamanda yönlendirici bir araç olduğunu öne sürer. Billiani'ye göre sansür, metinlerin içeriksel veya biçimsel anlamda dönüştürülmesini sağlayarak yeni anlam alanları yaratabilir. Sansürün çeviriyle ilişkisini irdeleyen çalışmasında şu değerlendirmeyi yapar: “Sansür, çevirilerin önünü açtığı karmaşık kültürler arası aktarım sürecinde bir filtre işlevi görür. Dahası, sansür büyük ölçüde egemen bir organ tarafından egemen olunan bir organ üzerinde oluşturulan belirli değerler ve kriterler kümesine göre işler” (2007, s.4).

Bu ifade, sansürün çeviri sürecindeki yönlendirici rolünü net bir biçimde ortaya koyar. Özellikle çeviri gibi, iki kültür arasında anlam ve değer taşınmasını sağlayan bir eylemde, sansür hangi değerlerin taşınacağına, hangilerinin ise eleneceğine karar veren bir tür denetleyici işleve sahiptir. Ayrıca bu doğrultuda, sansürün tek taraflı bir iktidar ilişkisine dayandığını, belirli bir otoritenin kendi değerlerini baskın hale getirerek ötekinin ifade alanını sınırlandırdığını da söylemek mümkündür. Bu yönüyle sansür, çeviri sürecini sadece teknik değil, ideolojik ve politik bir süreç olarak görülmektedir.

Sansür, genellikle olumsuz bir çağrışıma sebep olsa da her sansür insanlara bir ideoloji dayatmak için kullanılmaz. Çocuk ve gençler gibi belirli bir kesimin fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilememek adına yapılan sansür gibi belki yine ideolojik ancak daha evrensel bir amaçla yapılan sansürler, manipülasyon ile çok da bağdaşmaz. Örneğin bir çocuk kitabı için adapte edilen bir eserde bulunan şiddet veya hedef kitlenin

algılayamayacağı içeriklerin erek metne dahil edilmemesi de doğası gereği ideolojik bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Sansürlenerek gizlenen buna benzer içerikler genellikle hedef kitleyi olumsuz yönde etkileyecek unsurlar içerebilir ve farklı ideolojilere sahip bireyler tarafından dahi destekle karşılanmaları mümkündür. Ancak bu çalışmada, bu tür amaçlarla yapılan müdahalelerden ziyade, daha ideolojik ve belli bir hedef ile belli bir kesimi etkilemek veya etkilememek adına farklılıkları saklama, gizleme adına yapılan sansür konu edilmektedir. Bilinçli bir şekilde gizlenip, erek okuyucuya yansıtılmayan fikirlerin yorumlanması ile ideolojik motivasyonlar ön plana çıkmaktadır.

Sansür çeviride çeşitli şekillerde kendini gösterebilir. Yayın öncesi sansür, yetkililerin neyin çevrilip çevrilemeyeceğini belirtmesi ve belirli sesleri ve bakış açılarını etkili bir şekilde susturması durumunda ortaya çıkar. Bu genellikle yönetici sınıf tarafından siyasi açıdan zararlı, dini açıdan saldırgan veya ahlaki açıdan sorunlu görülen metinlerde bu tür uygulamaları görmek mümkündür. Yayın sonrası sansür, genellikle yasal kısıtlamalar veya toplumsal baskı sonucunda, bir çeviri yayımlandıktan sonra gerçekleşir. Bu, çevirinin tamamen yasaklanmasını, kopyalara el konulmasını veya yayıncıların metinde değişiklik yapmaya zorlanmasını içerebilir. Örneğin, 2015 yılında, William Burroughs'un *The Soft Machine* adlı romanının Türkçe çevirisini yayımlayan çevirmen ve yayıncılar, müstehcen içerik bulundurdıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır. Bu dava, çevirmenlerin ve yayıncıların, eserlerin içeriği nedeniyle hukuki yaptırımlarla karşılaşabileceğini ve bunun da otosansüre yol açabileceğini göstermektedir (Sarız, 2016).

Açıkça baskılamamanın ötesinde, sansür daha incelikli yöntemlerle de işleyebilir. Otosansür, çevirmenlerin yasal sınırlamalardan veya toplum tarafından reddedilme kaygısıyla metni zamanın geçerli normlarına uygun şekilde değiştirmeyi seçtiği durumlarda ortaya çıkar. Bu, eleştirel dilin, kültürel referansların yumuşatılmasını ve hatta bazı metin parçalarının tamamının çeviriden atılmasını içerebilir. Çalışmanın uygulama bölümünde özellikle *Darkness at Noon* eserinin çevirisi üzerinden bu durum örneklendirilecektir. Bu tür uygulamalar, çoğunlukla yayımlanma sonrası ortaya çıkması muhtemel sıkıntılardan kaçınma arzusuyla ortaya çıksa da baskın olmayan seslerin susturulmasına ve kültürel sesin çeşitlenmesinin önüne geçmiştir.

Sansürün çeviri üzerindeki etkisi çevrilen metinle sınırlı kalmaz. Sansür algısı, korku ve şüphe ortamı yaratarak çevirmenleri risk almaktan caydırıp farklı fikirlerin paylaşılmasını

engeller. Bu da okurların ve daha geniş olarak toplumun, farklı kültürleri anlama ve takdir etme yeteneğini sınırlar. Ancak çeviri eylemi aynı zamanda bir direniş aracı olarak da kullanılabilir. Çevirmenler sansürü aşmak için yaratıcı yollar bulup eserin okura ulaşmasında yardımcı olabilir. İranlı çevirmen ve akademisyen Akram Pedramnia'nın çevirmen olarak yaşadıkları bu duruma sansürün çeviri üzerindeki etkisini ve çevirmenin bu baskı karşısındaki direniş gücünü gözler önüne seren çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Pedramnia, Nabokov'un tartışmalı eseri *Lolita*'yı Farsçaya çevirmiş; ancak bu çeviri, İran'da "müstehcen içerik" gerekçesiyle yasaklanmış ve resmî kurumlar tarafından toplatılma kararı alınmıştır. Pedramnia, eserin sansürsüz versiyonunu İran dışında yayımlayarak eseri İranlı okurlara ulaşacak alternatif yollarla dolaşıma sokmuştur. Bu süreçte ağır eleştirilere rağmen geri adım atmayan Pedramnia, sansüre karşı bireysel bir direniş sergilemiştir. Onun bu çabası, çevirmenin yalnızca bir dil aktarımı yapan kişi olmadığını, aynı zamanda sansüre karşı edebi direnişin aktif bir öznesi olabileceğini kanıtlamaktadır (Pedramnia, t.y.).

Pedramnia'nın direnişi, çevirmenin yalnızca bir metin aktarıcısı değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik baskılara karşı direnç gösterebilen etkin bir özne olduğunu ortaya koyar. Bu bölümde verilen örneklerde çevirmenlerin bazen baskılara direnen bazen de dönemin atmosferine uyumlu çeviri süreçleri yürüttüklerini göstermiştir. Böylece çeviri, yalnızca bir dilsel edim değil, aynı zamanda kültürel, siyasal ve etik bir eylem olarak konumlanır.

Tüm bu kuramsal çerçeveler doğrultusunda, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sansürün ve ideolojik müdahalenin iki önemli çeviri örneğine nasıl yansıdığı incelenebilir: *Gulliver's Travels* ve *Darkness at Noon*.

3. BÖLÜM: YÖN BULAN SÖZCÜKLER: TARİHSEL DÖNEMLERDE ÇEVİRİ VE İFADENİN SINIRLARI

Tezin bu bölümünde, çeviri eyleminin dönemin ideolojik atmosferi doğrultusunda nasıl şekillendiği ve çevirmenin hem dönem atmosferine hem de edebiyata bakış açısının oluşan erek metin üzerindeki etkileri ortaya konacaktır. Önceki bölümlerde ayrıntılı şekilde tartışıldığı üzere, tarih boyunca çeviri, hedef kitle üzerinde belirli ideolojileri aşlamak amacıyla bir araç olarak kullanıldığına yönelik sayısız örnek sunmuştur. Bu noktada çeviri genellikle kaynak ve hedef kültürler arasındaki güç dinamiklerinden etkilenen ideolojik bir alışveriştir. Bu sebeptendir ki insanlık tarihinde baskın kültürlerin dillerine (çoğunlukla İngilizce) yapılan çeviriler, kaynak kültürü tamamen farklılaştırabilir ve okuyucuların metni nasıl algıladığını şekillendirebilir. Tersine, baskın dillerden daha az konuşulan dillere yapılan çeviriler, hedef kültürün değerlerini etkileyen ideolojik etkileri ortaya çıkarabilir.

Çeviriyle ideoloji arasındaki ilişki, yalnızca sözcüklerin dilden dile kodlanmasıyla açıklanamayacak kadar katmanlıdır. Her çeviri, kendi çağının kültürel nabzını, politik gerginliklerini ve ideolojik eğilimlerini daima içinde taşır. Zira çevirmenler kaynak metni kendi bakış açıları ve kültürel donanımları aracılığıyla yorumlarlar ve bu durum erek metnin oluşum sürecine ışık tutar. Metin türleri arasında edebi eserler çeviri eylemi söz konusu olduğunda bu süreçte bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu eserlerin sanatsal derinliğe sahip, dil ve üslup açısından yazara özgü olmaları, kültürel ve tarihsel bağlamda dönem ve kültürlerini yansıtmaları gibi özellikler bu metinlerin başka bir kültüre aktarımını zorlaştıran unsurlardır. Çevirmenin bu tür eserleri çevirirken ortaya çıkacak algıya, hedef okurun tepkisine, dönemin ve kendi bakış açısı kapsamında erek metnin konumuna dair çıkarımlar doğrultusunda oldukça titiz bir çalışma yapması gerekmektedir. Bu sebeple özellikle yoğun ideolojik tartışmalara sahne olan dönemlerde erek metinleri çevirmen ve dönem ideolojilerinin etkilerinden bağımsız yorumlamak mümkün olmamaktadır.

Çevirmenler bilinçli veya bilinçsiz olarak orijinal metnin içeriğini kendi yaşamışlıkları ile şekillendirdiği kişisel, kültürel, politik veya ideolojik bir bakış açısı ile yorumlar. Örneğin, politik anlamlara sahip terimler, olaylar belirli bir ideolojiyle uyumlu olarak veya içeriği yumuşatacak şekilde çevrilebilir, bu da mesajın erek kitle için hedeflenen

amacını veya etkisini değiştirebilir. İdeoloji, sıklıkla belirli sosyo-politik bağlamlarda neyin söylenip söylenemeyeceğini ve kültürel unsurların çeviride nasıl yer alacağını belirler. Baskıcı rejimlerin odağında veya güçlü ideolojik eğilimlerin olduğu ortamlarda bulunan çevirmenler, bir metnin bazı kısımlarını baskın ideolojiye uyacak şekilde metinden çıkarabilir, değiştirebilir ya da erek kitle için uygun görülmeyen bir içeriği sansürleyebilir. Çevirmenler farklı kültürlere ait metinlerin çevirisini yaparken ya bazı sembelleri güçlendirebilir ya da onlara meydan okuyabilir. Ortaya çıkan erek metni şekillendiren tüm bu kararlar, kültürlerin nasıl etkileşime girmesi ve algılanması gerektiği konusunda ideolojik bir duruş yansıtmaktadır. Çevirmenler bazen kendi ideolojilerini devreye sokarak kültürel etkileşimde köprü görevi üstlenirler. Kelime seçiminden sözdizimsel yapıya kadar yaptıkları tüm seçimler, kaynak metne ve onun kültürel bağlamına yönelik tutumlarını yansıtır ve yalnızca dilsel bir yeniden yazım değil aynı zamanda ideolojik bir yeniden yapılanmış olan bir çeviri ortaya koyarlar.

Kısacası çeviri eylemi, çevirmenin kültürel geçmişi, içinde yetiştiği siyasi iklimi ve toplumsal beklentileri tarafından şekillenen hem dilsel hem de ideolojik bir eylemdir. Bu, çeviriyi, kültürler arası bir iletişim yöntemi olmanın yanında, hâkim ideolojilerin etkisiyle çevirmenin metni yeni bir kültürdeki algısını değiştirebilecek stratejilerle de şekillendirebilir.

Bu sebeplerle çalışmanın bu bölümünde seçilmiş iki önemli eserin erek metinleri ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda, hem dönemin hem de çevirmenlerin ideolojik kaygıları, sanata ve edebiyata bakış açıları doğrultusunda şekillenen çeviri süreçleri örneklendirilecektir. Arthur Koestler tarafından 1940 yılında yazılmış olan *Darkness at Noon* ve Jonathan Swift tarafından 1726 yılında yazılan *Gulliver's Travels* adlı eserler, içerdikleri ideolojik temaların farklı bir kültüre ve hedef kitleye nasıl aktarıldığını inceleyebilmek için seçilmiştir.

Arthur Koestler ve Jonathan Swift'in bu eserleri, zaman, tarz ve ortam bakımından birbirinden çok farklı olsa da, temel tematik kaygıları ve anlatım teknikleri açısından benzerlik göstermektedir. Her iki roman da baskıcı sistemlerin ve kusurlu ideolojilerin birey üzerindeki etkilerini yansıtmak için kurgusal anlatıları kullanarak yazıldıkları dönemin politik ve sosyal yapılarına yönelik sert eleştiriler barındırmaktadır. İki eser de hikâyelerini siyasi temaları alegorik olarak yansıtmak için kullanır. *Darkness at Noon*, Stalinist totalitarizmi eleştirerek, devrimci hareketleri destekleyenlerin, sonrasında

yaşadıkları hayal kırıklıklarını tasvir eder. Yazar, önceden savundukları ideolojilerin baskıcı rejimlere dönüştüğünü gören bireylerin karşılaştığı ahlaki ve varoluşsal ikilemleri anlatır. *Gulliver's Travels*, Gulliver'in fantastik toplumlarla karşılaşmaları aracılığıyla sınıf yapısı, sömürgecilik ve siyasi oluşumlar gibi çeşitli yönleri hedef alarak 18. yüzyıl İngiliz toplumunu eleştirmektedir. Swift bu hayali ortamları, tıpkı Koestler'in Sovyet yönetimdeki baskıcı mantığı tasvir etmesine benzer şekilde, gerçek dünya siyasetinin ve insan doğasının saçmalığını ve aynı zamanda zalimliğini açığa çıkarmak için kullanmıştır.

Bununla birlikte her iki roman okuyucusu da derin bir hayal kırıklığı yaşayan karakterler ile tanışır. *Darkness at Noon*'da, kendini ideolojisine adanmış bir komünist olan Rubashov hapsedilmiş ve bir zamanlar savunduğu sistemin yoğun psikolojik manipülasyonuna maruz kalmış halde bulur. Bu ahlaki kriz, onu oluşumuna katkıda bulunduğu ideolojik sistemin ahlaki iflasıyla karşı karşıya getirmektedir. Benzer şekilde Gulliver, yozlaşmış ve şiddet yanlısı Yahoo'lar gibi toplumlarla karşılaştıkça insanlık konusunda artan bir hayal kırıklığı yaşaması, onu kendi toplumunun değerlerini sorgulamaya ve nihayetinde insan doğasına dair karanlık ve karamsar bir bakış açısına yöneltmektedir.

Her iki roman da hâkim ideolojilerin şiddeti, baskıyı ve amaç aracı haklı çıkarır ilkesinin nasıl meşrulaştırabileceğini inceler. Koestler, totaliter devletin bireysel muhalefeti kontrol etmek için ideolojiyi nasıl manipüle ettiğini ve sonuçta kişisel özgürlük ve ahlaki değerler açısından bu yönetim tarzının tehlikeli sonuçlarını ortaya koyar. Swift ise hicvini ideolojinin, özellikle de milliyetçiliğin, dini bağnazlığın ve siyasi grupların nasıl bölünmeye ve mantıksızlığa yol açtığını ortaya koymak için kullanmaktadır. Her iki eser de ideolojiye sıkı sıkıya bağlı kalmanın çoğu zaman ahlaki ve mantığı zayıflatığı eleştirisini barındırmaktadır.

Aynı zamanda her iki yazar da bu tür sistemlerin psikolojik etkilerinin son derece farkındadır. *Darkness at Noon*, kendi inançlarına ihanet etmeye zorlanan Rubashov'a uygulanan psikolojik işkenceyi anlatırken monologlar ve diyaloglar, okuyucuya birey ile ideolojik sadakat arasındaki ikilemi yansıtır. *Gulliver's Travels* ise farklı ideolojilere sahip topluluklarda, örneğin hayata rasyonel bakan Houyhnhnm'ler veya acımasız Yahoo'lar gibi, arada kalma hissinin Gulliver'in zihniyetini nasıl etkilediğini ve sonunda onu insanlıktan uzaklaştıran aşırılıkçı bir bakış açısına doğru yönlendirdiğini de ortaya koyar. Her iki roman da kurgularını toplumsal eleştiri aracı olarak kullanırlar. *Darkness*

at Noon gerçekçi olaydan oluşan distopik bir eser olarak görülürken, *Gulliver's Travels* hicivsel bir fantastik eser olarak kabul edilmektedir.

Kısacası aralarındaki yüzyıllara rağmen, *Darkness at Noon* ve *Gulliver's Travels*, ideolojik aşırılığın tehlikelerini, insan ahlakının karmaşık ve acımasız doğasını ve otoriter yapıların bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini sorgulayarak bunların toplum üzerindeki sonuçları hakkında okuyucuyu düşünmeye sevkeder.

Tüm bu ideolojik temaların, eserlerin Türkçe çevirilerindeki yansımaları da çevirinin ideoloji ile ilişkisi kapsamında değerlendirilmesinde oldukça önemlidir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda erek metinlerde bazı fikirlerin otosansüre uğradığı ve hedef kültüre farklı aktarıldığı gözlemlenmiştir. İdeolojiler, belirli bir bağlamda neyin kabul edilebilir veya kabul edilemez olduğunu belirleyerek bazı durumlarda sansürün temelini oluşturur. Örneğin, otoriter yönetimler farklı sesleri susturmak ve kontrolü elde tutmak için sıklıkla sansürü kullanabilir ve bu da gücün devamlılığını, milliyetçiliği veya devletin otoritesini ön planda tutan bir ideolojiyle meşru kılar. Kısacası sansür, muhalif söylem ve anlatıları filtreleyerek baskın ideolojilerin sürdürülmesine yardımcı olan bir araç haline gelir. Hükümetler, medya kuruluşları, eğitim kurumları ve birçok toplumsal oluşum, hangi ideolojilerin ön plana çıkacağını ve hangilerinin bastırılacağını kontrol etmek için sansürü kullanabilir. Örneğin bazı ülkelerdeki tarih kitaplarında ulusal anlatılarla çelişen olay veya bakış açıları atlanabilir ve böylece egemen ideolojiyi destekleyen tek taraflı bir bakış açısı yaratılabilir. Cumhuriyet'in erken döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri tarih ders kitaplarında sert bir dille eleştirilirken, 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle bu bakış açısının yumuşadığı gözlemlenmiştir. 1980 sonrası ise Türk-İslam Sentezi'nin etkisiyle Osmanlı imajı daha da olumlu bir hâle gelerek padişahlar ve yönetim sistemi yüceltilmiş, olumsuz olaylar ise ya hafifletilmiş ya da göz ardı edilmiştir (Alaca, 2022). Bu örnek dönem ideolojisinin sadece çeviri eylemi kapsamında değil, kurgusal olmayan, tarihi olaylara bakış açısına dahi etki edebilecek güçte olduğunu göstermektedir.

Çeviri ve sansür, hükümet sistemlerinin sınırlarını aşan karmaşık ve çok yönlü kavramlardır. Bu kavramları sadece otoriter yönetimlere dayandırmak çeviri ve ideoloji arasındaki ilişkinin sınırlı algılanmasına neden olacaktır. Otoriter hükümetler çeviriyi ideolojik amaçlarla kullanırken genellikle açık ve sistematik bir tutum sergilerken, liberal

demokrasiler de daha incelikli veya örtük yollarla da olsa benzer uygulamalara başvurmaktadır.

Otoriter hükümetler genellikle hükümet ideolojisine uyum sağlamak için çeviriler üzerinde sıkı bir kontrol uygular. Bunlar daha önce de belirtildiği gibi zararlı olduğu düşünülen içeriğin çıkarılması veya değiştirilmesi, milliyetçiliği, dini veya siyasi gündemleri desteklemek için yabancı eserleri hedef kültüre uygun hale getirerek çevirme gibi yöntemler içerir. Çeviri eylemi bazen de yabancı eserlerin ideolojik veya siyasi amaçlara hizmet edecek şekilde uyarlanmasını sağlayarak devlet propagandasını yaymak için kullanılabilir. Dahası otoriter rejimler hedef kültür ve ideolojiye uymayan eserlerin yayınlanmasını engelleyerek kendi fikirleri ile çelişen ideolojileri etkin bir şekilde sansürleyebilir (bkz Bölüm 1.1.4).

Liberal demokrasiler ise ifade özgürlüğünü vurgularken, çeviriler genellikle ortam koşullarından, kültürel önyargılardan ve örtük ideolojik tercihlerden etkilenir. Örneğin; yayınevleri, baskın kültürel veya siyasi anlatılarla uyumlu eserleri çevirmeyi tercih edebilir. Çevirmenler bilinçli veya bilinçsiz, metinleri hedef kültürün normlarına uyacak şekilde uyarlayabilir, metnin hedef kültürdeki algısını değiştirebilir ve bu da sonuç olarak ideolojik bir çerçeveye yol açar. Otoriter hükümetler sansürlerini daha doğrudan ve açık bir şekilde uygularken, liberal demokrasilerde ideolojik etki kültürel normlar, piyasa koşulları veya toplumsal öncelikler yoluyla daha örtük bir yöntemle uygulayabilirler. Ayrıca otoriter rejimler tüm eserleri veya fikirleri bastırabilirken, liberal demokrasilerde bu etki genellikle doğrudan yasaklamadan ziyade daha seçici bir yaklaşımı ortaya koyar. Kısacası, sansür ve ideolojik etkilerin mekanizmaları ve açıklığı otoriter rejimler ve liberal demokrasiler arasında farklılık gösterse de, her iki yönetim şekli de fikirleri, kimlikleri ve dünya görüşlerini şekillendirmenin bir aracı olarak çeviri eyleminin gücünü ortaya çıkarmaktadır.

Liberal demokrasilerde çeviri ve sansür ilişkisini örnekleyen birçok çalışma mevcuttur. Denise Merkle ve Brian James Baer'in *Translation and Censorship in Wartime: The Case of Canada and the United States of America* (2024) adlı çalışmaları, siyasi gerilimin yoğun dönemlerinde, Kanada ve ABD gibi liberal demokrasilerin belirli ideolojik gündemlerle uyumlu çeviri uygulamalarına yaklaşımlarını ortaya koyar. Andreas Busch, Patrick Theiner ve Yana Breindl'in *Internet Censorship in Liberal Democracies: Learning from Autocracies?* (2017) adlı çalışmaları liberal demokrasilerin çevrimiçi

içeriklerin oluşturulması gibi konular da dahil olmak üzere internet sansürünü nasıl uyguladıklarını ortaya koyarken daha otoriter bağlamlardaki uygulamalarla benzerliklerini açıklar.

Erlanson, E., Helgason, J., Henning, P., Lindsköld, L. *Forbidden literature: case studies on censorship* (2020) adlı çalışma için yazdıkları önsözde tarih boyunca edebiyat ve sansür arasındaki çok yönlü ilişkiyi inceler. Sansürün yalnızca bir bastırma yöntemi değil, toplumsal güç yapıları ile ilişkili, edebi eserlerin oluşturulması, dizgede konumlanması ve alımlanmasını etkileyen sistemik bir güç olduğunu savunur. Sansürü kültürün temelini oluşturan bir yön olarak çerçeveleyen bu çalışma, okuyucuları yalnızca metinlerin bastırılmasını değil, aynı zamanda edebi ifadeyi yöneten ve düzenleyen daha geniş sosyo-politik etkilerini de açığa çıkarmaktadır. Çalışmada şu cümle dikkat çekicidir: “O halde soru, edebiyatın bastırılıp bastırılmadığı değil, hangi söylemsel ve maddi koşulların onu yönettiği ve düzenlediğidir” (2020, s. 15). Bu cümle, odağı sansürü basit bir eylem olarak görmeden, güç dinamikleri ve toplumsal yapılarla çerçevelenmiş daha geniş, sistemik bir olgu olarak algılanması gerektiğini anlatmaktadır.

Sonuç olarak her çeviri sürecinde verilen kararlar hükümet türünden bağımsız olarak, doğası gereği çevirmenin ve kültürün ideolojik çerçevelerini yansıtır. Bu yüzden çeviri ve ideoloji ilişkisi sadece otoriter yönetimlerle sınırlandırmak bu ilişkinin oldukça geniş olan kapsamını daraltmaktadır.

Seçilen eserler öncelikle yazarların ve çevirmenlerin hayatları, ideolojik bakış açıları ve yazdıkları dönemin siyasi ve toplumsal koşulları kapsamında tanıtılarak erek metinler ile karşılaştırılacaktır. Erek metinler de aynı şekilde çevirmenleri bakış açıları ve çevrildikleri dönem özellikleri doğrultusunda değerlendirilerek ortaya çıkan erek metinlerin hedef kültüre yansıttığı ideolojik söylemler çerçevesinde kaynak metinden farklılıkları ortaya konacaktır. Erek metinlerin değişen algıları üzerine yapılacak yorumlar için dönemin siyasi ve toplumsal tarihi farklı kaynaklardan incelenmiş olup, TBMM ve gazete arşivleri ve dönemin önde gelen fikir ve sanat dergileri taranmıştır. Ayrıca dönemlerin ideolojik yaklaşımları ve sansüre yönelik çalışmalar incelenmiş 1940 ortaları ve 1950’lerin başında Türkiye’de çeviri eylemine yansıyan kültürel ve siyasi atmosferin çerçevesi belirlenmiştir. Çevirmenlerin hayatları ve özellikle dönem ideolojisine yaklaşımları ile edebi kimlikleri hem haklarında yapılmış çalışmalardan hem

de kendi yazılarından incelenmiş ve tüm bu bulguların çeviri kararlarını ne ölçüde yansıttığı ortaya konmuştur.

3.1. Gulliver’a Yol Gösterenler- 1943-1945 Kültürel ve Politik İkliminde Çeviri ve Yönlendirme

1940’lar, Mustafa Kemal Atatürk’ün 1938’de ölümünün ardından cumhurbaşkanlığını üstlenen İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) siyasi hâkimiyetiyle tanımlanan, Türkiye için dönüştürücü bir on yıl olmuştur. “Milli Şef” olarak bilinen İnönü, iktidarı merkezileştirmiş ve Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı’nın çalkantılı yıllarında yönetmiştir “İnsanlığın %95’inin savaşa dâhil olduğu bir dönemde Türkiye savaş dışı kalabilen nadir ülkelerden biridir (Arslan, 2020, s. 146). Türkiye savaşın ve tarafsızlığın getirdiği ekonomik sıkıntılara rağmen jeopolitik konumunu dikkatli bir şekilde yönlendirerek savaşın büyük bölümünde tarafsızlığını kısmen korumuştur. Ancak Yalta Konferansı’nda (4-11 Şubat 1945) Türkiye’nin savaş dışı kalma politikasının riskleri artmıştı. Stalin, Montrö Antlaşması’nın gözden geçirilmesini ve Boğazlarda serbest geçiş hakkı talep etti. Roosevelt ve Churchill bu öneriyi tartışmaya açmaya karar verdi. Ayrıca, 1 Mart 1945’e kadar Almanya ve Japonya’ya savaş ilan eden devletlerin Birleşmiş Milletler’in kurucu üyeleri olabileceği kararlaştırılınca Türkiye, BM’ye kurucu üye olabilmek için 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etti, ancak bu ilan savaşın sonlarına denk geldiği için pratik bir etkisi olmamış, yalnızca kurucu üyeliğin hukuki zemini sağlanmıştır (Ozan, 2020).

Ekonomik açıdan savaş ülkeyi önemli ölçüde zorlamıştı. 1940 yılında Milli Korunma Kanunu’nun yürürlüğe girmesi, karne uygulaması ve fiyat kontrolleri de dahil olmak üzere devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi anlamına gelmekteydi (Ezer, 2020). 1942 yılına gelindiğinde, gıda gibi temel ürünler karne ile dağıtılmaya başlanmış ve bu da genel nüfus için zorluklara yol açmıştır (Özkan, 2023). Aynı yıl Varlık Vergisi, II. Dünya Savaşı’nın ekonomik yükünü karşılamak amacıyla çıkarılan, ancak özellikle gayrimüslim vatandaşlara orantısız bir mali yük getirerek toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştiren bir uygulama olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1942). “Savaş yıllarında bütçe harcamaları hızla artan hükümetin bu artışı karşılayabilecek reel bütçe kaynaklarını yaratamaması enflasyonu denetlenemez hale getirdi (İnci, 2012, s.

274). Aynı zamanda ekonomik zorlukları daha da derinleştiren “ihtikâr, soygun ve karaborsa başladı” (Tezel, 1994, akt. İnci, 2012, s. 261).

Bu dönem aynı zamanda kırsal alanlardan kentlere göçün arttığı ve sonraki yıllarda hızlanacak olan kentleşmenin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur (Yılmaz, 2022, s. 526). Kültürel açıdan 1940’lı yıllar, laikliği ve modernliği pekiştirmeye yönelik devlet öncülüğündeki çabaların damgasını vurduğu yıllar olmuştur. İsmet İnönü döneminde milli kültür politikalarına dayanan yaklaşımlar kısmen terk edilerek çağdaşlaşmaya farklı bakış açıları önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde, Ziya Gökalp’in tek tip ve saf milli kültür anlayışının etkisi giderek azalırken, Batı’nın biçimini Doğu’nun özünü harmanlama düşüncesi öne çıkmıştır ve bu doğrultuda yeni kültürel girişimlerde bulunulmuştur (Öndin, 2003, s. 86–88; Torun, 2006, s. 171; akt. Koç, 2021, s. 27).

Yapılacak çeviri eser analizlerin çerçevesini belirlemek adına İnönü dönemi olarak adlandırılan yıllarda tek parti yönetimi, sansür ve baskıcı uygulamaların edebi ve çeviri metinler üzerindeki etkilerinden bahsetmek gerekmektedir.

“İnönü dönemindeki tek parti rejimi, kendine has bir devlet yönetimi biçimi de oluşturmuştur. İnönü döneminde mevcut hükümet anlayışı dışındaki görüşlerin ortaya çıkması, iktidara aykırı gelebilecek bilgilerin yayılması, iktidarın aleni bir şekilde eleştirilmesi pek de mümkün değildir.” (Çelikiz, Kuzucanlı, 2019, 112)

26 Aralık 1938 CHP Kurultayında İsmet İnönü partinin iç tüzüğü değiştirilerek “değişmez” başkan olarak seçilmiş ve “Millî Şef” ünvanını almıştır (İnönü, 1946, akt. Bozkurt, 2011, s. 184). Dönemin arşiv kayıtları, yazarlar, gazeteciler ve entelektüellerin yakından izlendiğini ve eserlerde siyasi açıdan zararlı görülen içeriklerin merccek altına alındığını göstermektedir. “Bu yasaklardan nasibini alanlardan birisi Kâzım Karabekir’dir. 19 Eylül 1939’da Anadolu Ajansı aracılığı ile “Kâzım Karabekir’in beyanları dikkate alınmayacak ve ondan asla bahsedilmeyecektir” emri yayınlanmıştır (Arabacı, 2014, s. 2). 1939 yılında Cumhuriyet Başyazarının şu sözleri dönemin basın özgürlüğü konusundaki genel atmosferini özetlemektedir:

“Millî Şef’e, hükümete ve CHP’ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkit edilemezdi. Bu itibarla gazeteler daha ziyade dünya politikası üzerinde durmaya önem veriyorlardı. Gazetelerimiz, genel tutumlarını hükümet direktiflerine göre ayarlamak durumunda idiler.” (Nadi 1965, s. 24-25; Akt. Çelikiz, Kuzucanlı, 2019, s. 113)

Basın özgürlüğünün büyük ölçüde kısıtlandığı bu dönemde sol görüş eğilimli gazeteler ve yazarlar sansürle karşılaşmış ve hükümet medya kuruluşları üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmıştı. Örneğin Tan Gazetesi, entelektüel ve gazetecilik ifadesini sınırlayan bu önlemlerin hedefi haline gelmiş ve bu baskı entelektüel çevrelerde hoşnutsuzluk yaratarak rejime yönelik toplumsal eleştirileri güçlendirmiştir. 14 Aralık 1945'te gazeteye bir baskın düzenlenmiş ve çıkan olaylar ciddi yankılar uyandırmıştır (Yılmaz, 2023). Bu baskın, Türkiye'de basın özgürlüğüne yönelik ciddi bir saldırı olarak tarihe geçmiş ve dönemin siyasi atmosferini yansıtan önemli bir olay olarak kaydedilmiştir. Yaşanan gergin atmosfer sonucunda Tan ve benzer gazeteler yayın hayatına devam edememiştir. Çalışmanın odağı kapsamında, geçen sürede bazı değişiklikler yapılsa da genel kapsamıyla o dönem yürürlükte olan ve basın-yayın alanında ciddi sınırlamalar içeren 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nu incelemek gerekmektedir.

1931 Matbuat Kanunu, Türkiye'de basın özgürlüğünü ciddi biçimde kısıtlayan ve devletin basın üzerindeki denetimini artıran bir yasa olarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. maddesine göre, “Matbuat hürriyeti ve matbu eserler neşri bu kanunda yazılı hükümlere bağlıdır” (T.C. Resmî Gazete, 1931). Bu madde, basının doğrudan hükümetin kontrolü altında olmasını sağlarken, gazetecilik faaliyetlerini sıkı bir devlet denetimine hukuki zemin hazırlamaktaydı.

Kanunun 6. maddesi, hükümeti veya devlet yetkililerini hedef alan yayınların yasaklanmasını öngörmekteydi.

“Matbaasında ilmühaberi alınmamış gazete veya mecmua basan matbaacı yüz liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûm olur. Bu suretle basılan gazete veya mecmua ile bir suç işlenmişse bu suça iştiraki sabit olan matbaacı, gazete veya mecmuanın mesulleri ile hem fiil addolunur.” (T.C. Resmî Gazete, 1931)

Bu madde kapsamında, suç teşkil eden içeriklerin açıkça belirlenmemiştir. Bu belirsizlik, hükümetin istediği yayınları suç kapsamına alıp baskı uygulamasına imkân tanımaktadır. Bu nedenle, kanun matbaacıları yalnızca teknik sorumlular olarak değil, aynı zamanda yayımlanan içerikten doğrudan sorumlu kişiler olarak görmektedir “Basın, bu kanun nedeniyle adeta iktidara eklenmiştir” (Çelikiz, Kuzucanlı, 2019, s. 117).

Bu kanun ile hükümet, uygun görmediği gazeteleri süreli veya süresiz olarak kapatma yetkisine sahipti. Kanunun 50. maddesi şu şekildedir:

“Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan, dolayı İcra Vekilleri Heyeti karare ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil oluna bilir. Bu suretle kapatılan

gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz.” (T.C. Resmî Gazete, 1931)

Bu madde çerçevesinde Tan Gazetesi, Vatan ve Akşam gibi gazeteler baskılara maruz kalmış, bazıları kapatılmıştır. Pınar Akarçay ve Gökhan Ak bu maddeyi şu şekilde yorumlamışlardır:

“Nitekim 1940’lı yıllarda, hükümetlerin gazete ve dergilere karşı olan tutumunu, izlenen dış politikanın ve hükümete karşı oluşacak toplumsal tepkiyi önlemek düşüncesinin belirlediği söylenebilir. Bu bağlamda, dönemin sağ ve sol eğilimli dergilerinin kapatılmasında, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı dış politik gelişmelere ilaveten, dergilerin birbirlerini artan bir şekilde suçlamalarından doğan gerilimin, hükümet üzerinde yarattığı hoşnutsuzluğun da etkili olduğunu söylemek mümkündür.” (2018, 131)

Kanunda gazete, dergi ve edebi eserlerde yer alan içerikler ve tercüme eserlerle ilgili de kararlar göze çarpmaktadır. Evren Barut milletlerin siyasi görüşlerinin tercüme stratejilerinde etkili olduğunu belirterek, edebi eserlerin çevirilerinin yöntemlerini hedef ülkenin çeviri politikalarının belirleyeceğini ortaya koyar (2020, s. 85). Barut bu bağlamda Tercüme Bürosu çeviri faaliyetlerinin ulus-devlet inşasına katkısını ise şu sözlerle özetler:

“Bu çeviri seferberliği sayesinde yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin genç ulusu için saygın bir kültür repertuarı ve edebiyat dizgesi inşa edilmesi amaçlanmış, böylece ideolojik arka plana uygun bir ulus inşası için gerekli görülen bilim, sanat ve edebiyat sahasındaki saygın eserler Türkçeye özenle seçilerek planlı, sistemli, düzenli biçimde adapte edilmiştir.” (2020, s. 87)

Erek metinde yer almayan bölümlerden yola çıkarak, erek metnin hedef kültürde oluşan algısının detaylı bir şekilde analiz edileceği bölümde bu noktalara özellikle değinen maddelere, dönem ideolojisinin çeviri eylemi üzerindeki etkisini göstermek adına alışmanın kaynak ve erek metin analizi bölümünde ayrıca yer verilecektir.

Berrin Aksoy *Translation as Rewriting* adlı çalışmasında “Milletlerin tarihinde bütün uyanış dönemleri tercümelerle başlar” (Aksoy, t.y.) der ve buna Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarını örnek gösterir. Maddi, manevi kayıplarla sarsılmış, baskı ve zorlu birçok engelden sonra bağımsız ve özgür bir devlet olarak var olmaya çalışılan ilk yıllarda toplumun her alanı için kalıcı bir sistem oluşturmak her şeyden önemli bir noktadaydı. Milletin her anlamda kalkınması için sağlıktan eğitime, tarımdan kültür faaliyetlerine

birçok alanda yeniliklere ve düzene ihtiyaç duyulmaktaydı. Tüm bu alanlarda gelişebilmek elbette temelde eğitime ve kültüre dayanmaktaydı. Bu sebeple bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri bu yolda ilk ve en büyük adımdı.

“Akademik literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların çeviriyi ideolojik bir anlayışın şekillendirdiği siyasal bir faaliyet olarak görülmektedir. Çalışmalar Cumhuriyet’in ilk 20-30 yılında Türkiye’yi Batılılaştırma ve çağdaşlaştırma projesinin bir parçası olarak yansıtmaktadır.” (Gürçağlar, 2023, s. 3)

Bu hareketin ideolojik amaçları arasında halkın genel kültür ve okuma-yazma oranını yükseltmek, alfabe değişikliği kaynaklı boş olan edebi dizgeyi şekillendirerek, insan hakları, özgürlük, bağımsızlık gibi insani değerleri aşılayabilmek, yeni bir eğitim sistemi için yeni harflerle yazılmış kaynak kitapları sağlamak gibi daha birçok benzer sebep bulunmaktadır. Bu da hareketin yeni bir yapılanmanın başladığı bir dönemde halkın bu değişime ayak uydurup yeni ideolojileri de benimsemeleri için hedefe yönelik olduğunu açıkça ortaya koyar. Devlet eliyle yapılan çeviriler sayesinde Batı Hümanizması çerçevesinde yeni bir düşünce ortamı ortaya çıkacak ve bu doğrultuda bir Türk kültürü ve yazını ortaya çıkabilecektir.

1940 yılında Hasan Ali Yücel başkanlığında çalışmaları başlatan Tercüme Bürosu, bilinçli ve amaçlara uygun seçilen eserlerin çevrilmesi yönünde yoğun bir çaba göstermiş ve bu doğrultuda edebi dizge için ilk etapta seçilen klasiklerin çevrilmesi yönünde girişimlerde rol almıştır. Yücel Batı dillerinden yapılacak çevirilerin önemini şöyle ifade eder:

“Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve alemin duyuş ve düşüncüsü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor... Tercüme; zihnî, fikrî ve medenî bir intibak olduğuna göre, gün günden daha müteakmil bir ‘ana diline nakil’ hareketi bizde de tekevvün etmiştir[...]Hususî teşebbüs ve teşekküllerle vücut bulması temenniye çok layık olan bu büyük kültür davasının Devlet eline intikali, bu sebeplerle bir zaruret olmuştur.” (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.)

Büro’nun kurulması kararı 1939 yılında toplanan 1. Türk Neşriyat Kongresi’nde verilmiştir. Kongreye eğitimciler, siyasetçiler, yayıncılar ve toplumun daha birçok kesiminden katılımcılar görevlendirilmiş ve yedi adet komisyon kurulmasına karar

verilmiştir. Bu komisyonlar; Basım, Yayın ve Satış İşleri Komisyonu, Dilekler Komisyonu, Edebi Mülkiyet Komisyonu, Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Komisyonu, Mükafat, Yardım Propaganda İşleri Komisyonu, Neşriyat Programı Komisyonu, Tercüme İşleri Komisyonu olarak belirlenmiş ve komisyonlara çalışma alanlarına yönelik üyeler belirlenmiştir. Tercüme Bürosu'nun yanı sıra belirli aralıklarla bir Tercüme Dergisi çıkarılması da kararlaştırılmıştır (Maarif Vekaleti, 1939). Kurulan komisyonların çalışmaları şu konular çerçevesinde gerçekleşmiştir:

“-Resmî ve hususî nesir teşekküllerinin sermaye ve kuvvetlerini azamî verim temin etmek üzere teksif ederek iş birliği etmeleri yollarının araştırılması ve bu esasa göre umumî bir neşriyat programı hazırlanması.

-Dilimize tercüme ettirilecek eserlerin, klasikler dahil olarak, en lüzumlularının senelere ayrılmış bir planda tesbit edilmesi ve bunların neşri için alakadarlar arasında iş bölümü yapılması.

-Orta tahsil çağındaki gençlik için yazdırılması veya tercümesi lazım gelen eserlerin tesbiti ile bunların neşri için bir program hazırlanması.

-Bir çocuk edebiyatı kütüphanesini kısa zamanda vücuda getirmek için yapılması lazım gelen işler.

-Halk için yapılması lüzumlu olan neşriyat için yıllara ayrılmış bir program vücuda getirilmesi.

-Yazma ve basma eski kitaplarımızdan, yeniden neşri icap edenlerinin tesbiti.

Ansiklopedi ve müracaat lügatleri vücuda getirmek için yapılması lazım gelen hazırlıklar ve işler.

-Memlekette telif ve tercümeyi teşvik edecek mükafatlar ihdası ve bunların hangi esaslar dahilinde verileceğinin tesbiti.

-Hususî neşriyata devletçe yapılan yardımın daha verimli ve esaslı bir yola konulması.

-Okumayı teşvik etmek ve neşriyatı tanıtmak için yapılabilecek propaganda.

-Neşriyatın satış ve dağıtma işlerini tanzim için alınması faydalı olacak tedbirler.

-Matbaalarımızda işin verimini artıracak ve kalitesini yükseltecek tedbirler.

-Edebî mülkiyet hakkına dair olan mevzuatımızın günün ihtiyaçlarına göre tadili lazım gelen cihetlerinin tesbiti.

-Kongreye iştirak edeceklerin kongrenin açılmasından en çok on gün önceye kadar bu mevzularla alakadar olmak üzere yapacakları yazılı teklifler.” (Maarif Vekilliği, 1939, s. 3)

Ulus Gazetesi'nin 6 Mayıs 1939 tarihli baskısında kongre ve alınan kararlara yönelik ayrıntılı bir haber yer almaktadır. İsmet İnönü kongre üyeleri hakkında şöyle der:

“[...] milli irfan ve kültürümüzün bütün bir yurt ölçüsünde ilerlemesi ve yükselmesi için daima feyizli bir ilham ve faaliyet kaynağı olan büyük Şef'e karşı duyduğu minnet ve şükranı derin tazimlerle yüksek huzuruza yüceltmeye sürekli alkışlar arasında karar verdi.” (Ulus, 1939, s. 1)

Çalışmanın odağı kapsamında Kongrenin Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümen Raporlarında çeviri stratejileri hakkında ipuçları veren ifadeler yer almaktadır. Raporda eserlerin yaş gruplarına ve çocukların seviyelerine göre belirlenmesi hakkında tavsiyeler göze çarpmaktadır (Marif Vekilliği, 1939, s. 79). Ayrıca dünya çocuk edebiyatına mal olmuş klasiklerden tercümeler yapılması da önerilirken eserlerin içeriğine yönelik şu ifadeler yer alır: “ilkokul çağında bulunan çocuklar için sadece didaktik mahiyette olmayacaktır” (1939, s. 81). Bunun yanında “Türk inkılabının büyüklüğünü tebarüz ettirecek” ve “rejimin ne gibi zaruretlere doğduğunu tebarüz ettirecek eserler” (1939, s. 81) gibi Türk büyüklerinin tanıtılmasına, memleket coğrafyasına, toplumsal adetlerle ilgili anlatılara yer verilmesine yönelik öneriler dikkat çekmektedir.

Raporda eserlerin açık ve anlaşılır bir üslupla yazılması gerektiği belirtilmiş, özellikle köylere yönelik yayınlarda bu konuya önem verilmişti. Köy çocuklarının hayat ve doğa hakkındaki bilgilerini arttıracak içeriklerin yanı sıra, köy tiyatroları ve radyoda köy çocuklarına yönelik konferanslar da tavsiye edilmişti. Ayrıca gençler için Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı prensibini anlatan eserlerin yanı sıra, devrimlerle ilgili kitaplar, klasik eserler, ansiklopediler ve benzeri yayınların artırılması istenmişti (1939, s. 84).

Encümen raporunun okunması sonrası maddelere yönelik farklı görüşler ortaya atılmıştır. Söz alan Refik İnce mizah dergileri karikatür ve resimlerin “aile rabitasına” olan etkilerini anlatmış, özellikle yabancı gazetelerden yapılan uyarlamalara son verilmesini bir baba sıfatıyla istediğini, ailenin yaşayışı ve devamı üzerinde etki yaratacak hatta “tahripkâr” olan bu tür örneklerle şahit olduğunu belirtmiştir (1939, s. 87-88).

Nurullah Ataç, raporda yer alan peri ve cin masallarının kaldırılması önerisine karşı çıkarak bu tür masalların çocukların hayal dünyasını genişlettiğini ve olumsuz yönlerinin çıkarılarak devam ettirilmesinin faydalı olacağını savunmuştur (1939, s. 91).

İmparatorluk ve cumhuriyet dönemi kıyaslaması üzerine görüş bildiren İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise, bugünün nesillerine Türk devrimlerinin önemini somut biçimde anlatabilmek için, bazen 20 yıl süren saltanatın karanlık dönemleriyle kıyaslamının

gerekli olduğunu, ancak çoğu zaman Osmanlı döneminin ileri seviyedeki kültür, sanat, edebiyat ve güzel sanat eserlerini ön plana çıkararak göstermek gerektiğini ifade etmiştir. Baltacıoğlu, ayrıca peri ve cin masalları konusunda Nurullah Ataç'ın fikrine katıldığını belirterek, bu tür masalların kaldırılmasının çocuk edebiyatını fakirleştireceğini, çocukların hayal dünyasını genişleten ve olumlu duygular uyandıran unsurların gerçekleri yansıtan, ancak olumsuz duygular uyandıran içeriklerden çok daha faydalı olduğunu pedagojik açıdan değerlendirmiştir (1939, s. 95).

Görüldüğü gibi eserlerin içeriklerine yönelik bazen fikir birliği kurulan bazen de tartışmalara yol açan fikirler ortaya atılmıştır. Daha birçok madde ve yorum göstermektedir ki seçilen eserler ve içeriklerin daha baştan belirli filtrelere tabi tutulması genel olarak kabul gören bir anlayıştır. Bu tür maddeler ve yorumlar eserin analizinde daha spesifik örnekler üzerinden de yorumlanacaktır. Zira bu kongrede yer alan ifadeler çalışmanın uygulama kısmında incelenecek olan *Gulliver's Travels* adlı eserin çeviri stratejilerine yönelik çıkarımların ideolojik sebeplerini anlamaya yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Özetle bu önemli kongre “Türk yayıncılar ile eğitimciler arasında işbirliğini sağlayan ilk toplu teşebbüs olarak Türk eğitim tarihindeki yerini almıştır” (Kuşçi, 2021, 310).

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel çevrilen eserlerin önsözünde yer alan yazısında çeviri faaliyetlerinin sebebini şöyle açıklamıştır:

“Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemektediriz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun gelişmesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk

münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların hizmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.” (Swift, 1943, önsöz)

Gürçağlar Yücel’in bu sözlerinin, “kültürel modernleşmede çeviriye (ve daha sonra Tercüme Bürosuna) yüklenen misyonu”nu (2023, s. 140) açıkça ifade ettiğini belirtmektedir. Klasikler birçok kültürde kabul gördüğü ve insana dair ortak paydada buluşulabilecek fikirleri içerdiği için yeniden ve özgür bir şekilde ayağa kalkmayı hedefleyen bir topluma hümanizma ruhunu aşılama için en etkili yöntem olarak görülmüştür. Sanat ve edebiyatın insan üzerindeki tartışılmaz etkileri kullanılarak, hedeflenenin öncelikle hümanizma ruhunu benimsemiş, kendini özgür ve değerli olarak tanımlayan, milli kütüphanesi zengin bir toplum oluşturmak ülkenin geleceği için en önemli amaç olmuştur. Dikkatle uygulanacak bir çeviri faaliyeti ile yeni bir edebiyatın da temelleri atılarak zamanla bu ulusa ait bir dizge oluşacaktır. Kısacası çeviri eylemi ve “tercüme kütüphanesi” olarak tanımlanan yeni bir dizge, toplumu yön vererek onu şekillendirecek, sonrasında da kendi dizgesini yaratabilmek için yeteri donanım ve arka plana sahip olabilecektir. “Bu program kapsamında önerilen kültürel repertuvar, ulusal aidiyet duygusunu pekiştirmeyi hedefliyordu” (Gürçağlar, 2023, s. 48).

Dolayısıyla seçilen klasikler Cumhuriyet’in kültürel modernleşmeye olan bağlılığını yansıtırken dönemin hümanist ve Batı odaklı modernleşme çerçevesine uyum sağlamaktadır. Tercüme Bürosu, Türk halkını küresel entelektüel mirasla tanıştırmak, ilerici eğitimi teşvik ederken evrensel değerleri benimseyen bir ulusal kimlik geliştirmeyi amaçlamaktaydı (Soysal, 2020).

Bu dönemdeki çevirilerin planlı bir çerçevede gerçekleşmesi “çevirinin kültürel aktarım yönünün ideolojik amaçlar doğrultusunda kullanılabileceği de anlaşılmaktadır. Buradaki kültür aktarımı özellikle ideolojik planda tasarlanmış bir girişime dönüşmüştür” (Can, 2015, s. 221). Bu dönemde verilen tüm çaba, Hilmi Ziya Ülken’in “uyanış devirlerine yaratıcılık kudretini veren tercümedir” (2016, s. 5) düşüncesine örnek olarak, farklı kültürlerden gelecek yeniliklerin “yaratıcı çarpışmalarına” (2016, s. 5) yardımcı olmuştur. Even-Zohar’a göre çevirilerin toplumda yarattıkları etki daha geniş bir açıdan ele alınmalıdır. Çalışmanın 1. Bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan Çoğuldizge kuramına

göre, çeviri eserlerin konumlarının o dönemki ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarla belirlenmektedir. Zohar, çeviri eylemini başka dizgelerle olan ilişkilere göre açıklamaktadır. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilk yıllarında çevrilen eserlerin o dönemin koşullarına göre konumlandığı görülmektedir. Faruk Yücel bu konuyu şöyle yorumlar:

“Çevirilerin Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1966'a kadar toplumsal hayat ve yazınsal dizgede önemli bir rol oynaması, onun 'merkezi' konumda olduğunun göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında, 1923'ten itibaren bir yapılanma ve geçiş dönemi içerisinde bulunan Türkiye'de çevirilerin erek kültürde, Even-Zohar'n Çoğuldizge kuramında vurguladığı gibi, yenilikçi bir görev üstlendiği söylenebilir.” (2006, s. 208)

Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi çeviriler sadece bir metnin başka dilde yeniden yazılmasının ötesinde, topluma dair her alanda etkisi olabilecek bir güce sahiptir. Özellikle farklı amaçlar doğrultusunda, bilinçli bir şekilde yapılan çeviri çalışmaları toplumun kültür ve ideolojisi üzerinde oldukça etkili olabilir. Yine bu noktada basitçe diller arası bir aktarım olarak görülebilen çeviri eyleminin toplumun bakış açısına dahi yön verebilme potansiyeli, çeviriyi zamanın devingenliği içerisinde vazgeçilmez bir noktaya taşır.

Çalışmanın uygulama bölümünde dönemin çeviri stratejilerini dönemin ideolojisi çerçevesinde incelemek adına dönemin geçerli Matbuat Kanunu, Birinci Neşriyat Kongresi Raporları, Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi ve Tercüme Dergileri arşivleri incelenmiş ve dönemin ideolojik hassasiyetleri ve pedagojik yaklaşımlar hakkında önemli bulgular elde edilmiştir. Yukarıda verilen bulgular dönemin hem basın ve yayın alanına hem de çeviri faaliyetlerine yönelik ideolojik bakış açısı ve bu yöndeki uygulamaların genel atmosferinin yansıtmaktadır. Arşiv kayıtlarından elde edilen diğer bulgulara, bu tür içeriklere yönelik hassasiyetlerin anlaşılması amacıyla *Gulliver's Travels* adlı eserin analizi bölümünde ayrıca yer verilecektir.

1940larda toplumsal alanda önemli reformlar ve girişimler de ön plana çıkmıştır. Köy Enstitülerinin 1940 yılında kurulması, kırsal eğitim ve kalkınmayı teşvik etmek için büyük bir çabayı temsil etmektedir. Bu okullar kırsal kesimdeki çocuklara hem akademik hem de pratik beceriler kazandırmayı amaçlıyor, okuma yazma bilmeyenlerin sayısının azaltılması hedefleniyordu. Bu noktada kongrenin önemi şöyle özetlenmiştir:

“yeni yetişen neslin Arap alfabesi ile yazılmış olan eserlerden yararlanamayacak olması ve [...] o dönemlerde okuma yazma oranını arttırmak amacıyla geniş çapta

bir okuma yazma seferberliğinin ilan edilmesi kongrenin önemine gerekçe olarak gösterilebilir.” (Göktepe, 2014, s. 22-23)

Sonuç olarak 1940ların ilk yılları, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri altında kaldığı, ekonomik zorluklar ve toplumsal sıkıntılar yaşadığı bir süreç olmuştur. Devlet, Milli Korunma Kanunu gibi tedbirlerle ekonomiye müdahale etmiş, karne uygulaması ve Varlık Vergisi gibi uygulamalar toplumsal gerilimi artırmıştır. Kültür alanında ise, Tercüme Bürosu aracılığıyla yürütülen çeviri faaliyetleriyle hem evrensel değerlerle bütünleşme hedeflenmiş hem de ulusal kimlik ve kültürel politikalar güçlendirilmek istenmiştir. Ancak dönemin baskıcı basın ve yayın politikaları, kültürel hayat üzerinde sıkı kontrol sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci çeviri eser incelemesine konu olan *Gulliver’s Travels* eseri yayımlandığı yılların politik ve toplumsal atmosferi çerçevesinde değerlendirilecektir. Eser Tercüme Bürosu çeviri faaliyetleri kapsamında 1943 ve 1944 yıllarında iki cilt olarak yayımlanmıştır. 1943 yılında basılan birinci cilt eserin dört seyahatinden ilk ikisini konu alırken ikinci cilt ise üç ve dördüncü seyahati konu almaktadır. 1945 yılında ise ilk iki seyahati anlatan ilk cilt bazı değişikliklerle Okul Klasikleri kapsamında çocuk ve gençlik edebiyatına yönelik olarak yeniden basılır. Şehnaz Tahir Gürçağlar hem 1945 basımında değişiklikler yapılmış olması hem de farklı bir okur kitlesi hedeflediği için bu baskının yeni bir çeviri olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (2018, s. 335). Detaylı analiz bölümünde, *Gulliver’s Travels* çevirisinin 1943, 1944 ve 1945 tarihli basımları dikkate alınarak çok katmanlı bir ideolojik okuma önerilmektedir. Eserin 1943 ve 1944’te yayımlanan iki cildi, 1939 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nde tercüme edilecek İngiliz Klasikleri listesinde yer almış ve genel okura yönelik hazırlanmış; ancak 1945’te yapılan değişikliklerle eserin ilk cildi “Okul Klasikleri” dizisi kapsamında yeniden basılmıştır. Bu noktada, çalışma temel olarak 1945 tarihli okul baskısı ile 1944 yılında yayımlanan ikinci cilt çevirisini ele almaktadır.

İlk cildin 1943’te yayımlanan çevirisi de elbette ideolojik bağlamda incelenebilir; ancak 1945 revizyonu, erken Cumhuriyet döneminin ideolojik ve pedagojik planlamaları doğrultusunda yapılan müdahaleleri çok daha görünür kıldığı için bu analiz açısından daha anlamlı bir zemin sunmaktadır. Çalışmada ayrıca Okul Klasikleri dizisi kapsamında çevrilen diğer eserlerin tematik yapısından da bahsedilecek ve bu doğrultuda pedagojik amaçların yalnızca eğitsel değil, aynı zamanda ideolojik bir yönelimle belirlendiği; çeviri

yoluyla genç kuşaklara aktarılmak istenen değerlerin bilinçli bir kültürel seçki ve söylem yöntemiyle edebi metinlere yansıtıldığı ortaya konacaktır.

1944 tarihli ikinci ciltte ise doğrudan sansür ya da içerik çıkarımı söz konusu olmasa da, özellikle kelime seçimleri ve tonlama yoluyla oluşan anlam kaymaları dikkat çekmektedir. *Gulliver's Travels* tüm seyahatleriyle birlikte ideolojik bir yeniden inşa sürecine tabi tutulduğundan, hem 1945 tarihli Okul Klasikleri baskısı üzerinden erken Cumhuriyet'in pedagojik öncelikleri değerlendirilecek, hem de 1944 tarihli ikinci cilt üzerinden dönemin daha genel kültürel ve ideolojik atmosferi okunacaktır. Böylece çeviri eyleminin yalnızca dönemin genel ideolojik atmosferi çerçevesinde değil, aynı zamanda ideolojik hedef kitleye göre nasıl yeniden şekillendiği ortaya konarak çeviri ve ideolojinin çok katmanlı ilişkisi yansıtılacaktır.

3.1.1. Gulliver's Travels Eserininin Çevirisinde Sessizlik ve İdeolojik Yansımalar

3.1.1.1. Jonathan Swift'in Hayatı

İngiliz-İrlandalı Jonathan Swift (1667-1745) düzyazı ve şiirleriyle tanınan, İngiliz edebiyatının en önde gelen hiciv yazarlarından biridir. Aynı zamanda bir din adamı olan Swift, 30 Kasım 1667'de İrlanda'nın Dublin kentinde doğmuş, babasının ölümünden sonra akrabalarının himayesinde mütevazı koşullarda büyümüştür. İrlanda'nın o dönemler İngilizlerin gözünde yarı medeni, idare edilmesi gereken bir yer olması sebebiyle yazar orada doğmuş olmayı “büyük bir felaket” olarak tanımlar ve hayattaki başarısızlıklarının sebebini büyük ölçüde bu duruma dayandırır (Swift, 1945, akt. anonim önsöz, s. I).

Swift cesaretini kıran bir üniversite hayatı sonrasında kariyerine diplomat ve yazar Sir William Temple'in sekreteri olarak başlamış ve bu sayede İngiltere'deki edebi ve siyasi çevrelerle tanışma fırsatı bulmuştur. 1713'te Dublin'deki Aziz Patrick Katedrali'nin başrahibi olarak hayatının büyük bir bölümünde bu görevi sürdürmüştür. Swift'in *A Tale of a Tub* (1704) ve *The Battle of the Books* (1704) gibi ilk yazıları, usta bir hicivci ve düşünür olarak ün kazanmasını sağlamıştır. *The Drapier's Letters* (1724) da dahil olmak üzere siyasi yazıları, İngiliz sömürüsüne karşı çıkarak İrlanda'ya olan bağlılığını göstermiştir (Forster, 1895).

Swift'in eserlerindeki politik hicvinin kaynağı özel hayatında yaşadığı hayal kırıklıkları ile anlaşılabilir. Hayatının belirli dönemlerinde kuvvetli kalemi ve bilgi birikimi ile ün

kazandıkça, siyasetçiler tarafından insanları etkilemek için kullanıldığını fark eder. Örneğin o dönem sıkı bir rekabet içinde olan Whig ve Tory partileri sırasıyla Swift'in hitap gücünü kullanmış ancak sonrasında kendisine verilen sözler tutulmamıştır. Swift pek çok kez umutsuzluğa düşmüş ve hayal kırıklıkları ile kimsenin samimi olmadığı, kendinden daha az yetenekli kişilerin çok yüksek mevkilere eriştiğini görmüş ve siyasetin iç yüzünü görmüştür. Yazar bir mektubunda hayatını şöyle özetler: “Küçük bir çocukken, neredeyse yere kadar çektiğim oltamın ucunda büyük bir balık hissetmişim, ama olta düştü ve bu hayal kırıklığı beni bugün bile üzüyor ve bunun gelecekteki tüm hayal kırıklıklarımın bir örneği olduğuna inanıyorum.” (Damrosch, 2013, s. 19).

Jonathan Swift eserleri yüzyıllar sonra dahi günümüzde farklı yaş grupları tarafından okunmaya devam eder. Yazarın ününün kaynağı eserlerinde hicvettiği konuların aslında tüm zamanlara atfedilebilecek yapıda olmalarıdır. Siyaset, açlık, yoksulluk, insan doğasına dair sorunlar gibi her dönemde karşılaşılan eksiklikler, Swift'in akıcı dili ve hicvi ustaca kullanmasıyla zamansız eserlere dönüşmüştür.

3.1.1.2. Gulliver's Travels Kaynak Metni ve Yazıldığı Dönem üzerine

Bu çalışmada incelenecek ikinci eser Jonathan Swift'in 1726 yılında yayımlanan *Gulliver's Travels* adlı eseridir. Swift bu yolculuklar ile “hayali ulusları ve krallıkları fantastik bir ontoloji içinde tasvir ederek iktidar, kimlik ve milliyet kavramlarını hicvetmek için grotesk imgeler ve mizahı kullanır” (Çelikel, 2017, s. 136). Lemuel Gulliver'ın her biri fantastik diyarlara yaptığı bir yolculuğunu anlatan dört ana bölümden oluşur ve hiciv ve alegori yoluyla düzene, hukuk sistemine, eğitim sistemine, hükümetlere, devlet düzenlerine, politikacılara ve genel olarak insanlığa yönelik eleştirileriyle öne çıkar. Yazar, insan doğasını, siyaseti ve toplumu eleştirmektedir ve Swift'in hicvi “insanın ilkelliğine ve küçüklüğüne duyduğu vahşi öfke, gurur üzerine muhteşem güzellemesiyle doruğa ulaşır” (Wedel, 1926, s. 437).

George Orwell *Politics vs Literature: An Examination of Gulliver's Travels* başlığı ile eseri politik ve edebi açıdan analiz eder. “Swift sıradan bir bilgeliğe sahip değildi, ama tek bir gizli gerçeği seçip onu büyütme ve çarpıtma yeteneğine sahip korkunç bir görüş yoğunluğuna sahipti” (Orwell, 1946). Orwell yazısında eserin sadece politik bir eleştiri olarak görülmesinin ötesinde insan doğasının karmaşık yönlerini eleştiren bir yapıda olduğunu vurgular.

Birinci bölüm Gulliver'ın Lilliput adasına olan yolculuğunu anlatır. Gulliver, bir gemi kazası sonrasında sadece beş santim boyundaki insanların yaşadığı Lilliput'a gelir. Lilliputlular, küçük boylarına rağmen büyük siyasi çatışmalar yaşayan bir topluluktur. Bu tartışmalar kimi zaman önemsiz görülen, bir yumurtanın hangi ucunun kırılması gerektiği konusu gibi tartışmalar olsa da derinde siyasi eleştiriler içeren anlaşmazlıklardır. Swift bu bölümde İngiltere'de Katolikler ve Protestanlar arasında olan siyasi ve dini çatışmaların saçmalığını hicveder. Lilliputluların önemsiz kaygıları, anlamsız görülen tartışma konuları insanların önemsizliğini ve bencilliğini vurgular. Tüm olağandışlıklarına rağmen ulusları hakkındaki görkemli görüşleri, İngiliz emperyalizminin kibrini yansıtmaktadır. Burada aynı şekilde Lemuel Gulliver'ın da kendi ülkesine yönelik olumsuzlukların farkına varması da vurgulanır. Burada onu şaşırtan unsurların aslında kendi ülkesinde de var olan sorunlar olduğunu yavaş yavaş fark etmeye başlar.

İkinci bölüm Gulliver'ın Brobdingnag'a olan yolculuğunu anlatır. Gulliver Lilliput adasından sonra, bu kez devlerin yaşadığı Brobdingnag'a gider. Lilliput adasında kendisi bir dev iken burada minyatür bir varlığa dönüşür ve devler tarafından bir merak konusu haline gelir. Brobdingnag Kralı, Gulliver'a İngiltere hükümeti hakkında sorular sorar, birçok kısımdan yönetimi yozlaşmış ve saçma bulur. Gulliver'ın fiziksel durumunun tersine dönmesi, insan kibrini eleştirmesi ve toplumsal kusurların ortaya çıkarılması amacı taşır. Devlerin ahlaki üstünlüğü, Avrupa siyasetinin kendine hizmet eden doğasıyla tezat oluşturur. Swift, Kral'ın bu bölümdeki eleştirilerini İngiltere'nin adalet, yönetim ve ahlak alanındaki başarısızlıklarının altını çizmek için kullanır. Terry Eagleton Gulliver'ın burada bakış açısının değiştiğini ifade eder. Hakikatin “bir oran ve kıyaslama meselesi” (2005, s. 45) olduğunu belirterek tanıdık olan bir şeyin gerçekten nasıl görüldüğünü ancak bize yabancı ve canavarca gözükmesiyle anlayabileceğimizi savunur ki Gulliver'ın yaşadığı da tam olarak budur.

“Swift'e göre insanlar kibir ve gurur günahlarından kaçınmak istiyorlarsa kendilerini dışarıdan görebilmelidirler. Kendi normlarını ve değerlerini nesnelleştirebilmeli, kendilerini başkalarının gördüğü gibi görebilmeli, kendi yaşam biçimlerine başkalarının yabancılaştırıcı gözleriyle bakabilmelidirler.” (2005, s. 45)

Eagleton bu durumun Brobdingnag'liler için de geçerli olduğunu, onlardan çok küçük bir canlının kendilerini taklif ettiğinde düştükleri dehşetin de benzer bir bakış açısı ile değerlendirir. Gulliver ikinci seyahat sonunda kendini bir insan olarak dışarıdan iki farklı

boyutta gözlemleme şansı bulmuş ve bu durum insanlığa bakış açısını değiştirmeye başlamıştır.

Üçüncü bölüm ise Gulliver'ın Laputa, Balnibarbi, Luggnagg, Glubbdubdrib ve Japonya'ya olan yolculuklarını anlatır. Gulliver, soyut teorilere takıntılı ama pratik eylemler yönünden yoksun entelektüellerin yaşadığı uçan Laputa adasına gelir. Balnibarbi'de halk, Laputan bilim adamlarının saçma projelerini yürütür ve bu durum yaygın bir yoksulluğa yol açmaktadır. Gulliver ayrıca tarihi figürlerle sohbet ettiği Glubbdubdrib'i ve ölümsüz ama sefil Struldbrug'ların evi olan Luggnagg'ı da ziyaret eder. Bu bölümde Aydınlanma'nın akla ve soyut bilgiye yaptığı aşırı vurgu eleştirilmektedir. Aydınlanma, 17. ve 18. Yüzyıllarda Avrupa'da gelişen akıl, özgürlük ve bilimi vurgulayan aklın mutlak otoritesi olarak tanımlanan bir dönemdir. Swift aklın ve soyut bilginin Pratik yaşamdan kopuk olduğu müddetçe bu durumun insan doğasına aykırı olacağını ima eder. Swift eserde Laputa'lıların tamamen soyut düşüncelerle yaptıkları pratik olmayan deneyler (salatalıktan güneş ışığı yaratmak gibi), bağımsız yöneticiler, gerçek dünya uygulamalarından kopuk bilimsel ve felsefi arayışlar yoluyla bu düşüncelerini yansıtır. Ayrıca Struldbruglıların acılarla dolu ebedi yaşamı, insanın ölümsüzlük arzusuna meydan okur ve soyut bilginin insan hayatına katkılarını tartışmaya açar.

Eser Gulliver'ın Houyhnhnms ülkesine yaptığı yolculuk ile sonlanır. Bu son yolculukta Gulliver kendini ütöpik bir toplumda yaşayan akılcı atlar olan Houyhnhnm'lar ile vahşi, insana benzeyen yaratıklar olan Yahoo'ların arasında bulur. Gulliver, insanların erdemli Houyhnhnm'lardan ziyade ahlakdışı Yahoo'lara benzediğini görerek hayal kırıklığına uğrar. Houyhnhnm'lar doğruluk, adalet ve mantık ilkelerine göre yaşarlar. Doğruluk esastır, yalan kelimesi dahi lügatlarında yer almaz, savaş ve şiddetten kaçınarak sade, dürüst bir toplum olarak hayatlarına yön verirler. Bu bölüm aklın mutlak otoritesi ile insan ahlaksızlığı arasında keskin bir karşıtlık sunar. Houyhnhnm'lar duygulardan ve bencillikten arınmış, akla dayalı ideal bir toplumu temsil etmektedir. Bununla birlikte, onların soğuk tarafsızlığı akılcılığın sınırları hakkında sorular doğurur. Swift'in Yahoo'ları tasviri, onun insanların yozlaşmasına, açgözlülüğüne ve şiddetine karşı duyduğu küçümsemeyi yansıtır.

Swift'in eseri Aydınlanma ideallerinin, sömürgeciliğin ve insan gururunun derin bir eleştirisidir. İnsanlığın algılanan üstünlüğünü ve ilerlemesini sorgulamak için hiciv

kullanır. Lilliputluların ve Brobdingnaglıların emperyalist davranışları Avrupa'nın sömürgeci uygulamalarını yansıtır. Gulliver'ın tavırları, imparatorluk kurmanın yıkıcı doğasını yansıtacak şekilde üstünlükten kendinden nefret etmeye doğru kayar. Houyhnhnm'ların soğuk rasyonelliği, Aydınlanma'nın insan duygularını ve empatiyi ihmal etmesini eleştirir. Swift, tamamen rasyonel bir toplumun gerçekten ideal olup olmadığını sorgular. Yahooolar insan doğasının en basit yönlerini temsil eder. Swift onlar aracılığıyla açgözlülük, şiddet ve ahlaki çürüme temalarını irdeler. Lilliput'un önemsiz tartışmaları, Laputa'nın pratik olmayan entelektüelleri ve Brobdingnag Kralı'nın gözlemleri, İngiliz yönetiminin saçmalıklarını ve başarısızlıklarını ortaya koyar. Bu da Gulliver'ın kendi kültürü hakkındaki farkındalığını artırır.

Eser macera, hiciv ve felsefi sorgulamayı bir araya getirmesiyle İngiliz edebiyatının en ünlü ve önemli eserlerinden biridir. Kitap, fantastik anlatılar aracılığıyla insan doğasını, toplumu ve yönetimi eleştirerek onu hem bir eğlence kaynağı hem de zamansız meselelerin derin bir keşfi haline getirir. Swift, Gulliver'ı hem bir dev hem de minyatür bir varlık olarak tasvir ederek okuyucuya neyin önemli veya üstün kabul edildiğinin yeniden değerlendirmesini ister. İnsanların, rasyonel Houyhnhnm'lerin aksine vahşi Yahoo'lar olarak tasvir edilmesi, geleneksel insan üstünlüğü kavramlarını tersine çevirerek insanlığın ahlaksızlıklarına keskin bir eleştiri sunar.

Aydınlanma döneminde yazılan kitap, dönemin akıl ve ilerleme konusundaki kör iyimserliğini sorgular. Swift, rasyonel düşüncenin değerini kabul etmekle birlikte, Laputa'nın pratik olmayan bilim adamları ve duygusal olarak kopuk Houyhnhnms aracılığıyla potansiyel tuzaklarını vurgulamaktadır. Immanuel Kant "Aydınlanma nedir?" sorusuna şu yanıtı verir: "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır" (Kant, 2023, s. 1). Eserde konu edilen akıl ve duygu arasındaki bu gerilim, insan varoluşunun karmaşıklığının altını çizer ve rasyonelliğin tek başına tatmin edici bir toplumu sürdüremeyeceğini öne sürer. Özellikle Gulliver'ın Houyhnhnms ülkesine yaptığı yolculuk şöyle yorumlanır:

"Swift'in yeryüzündeki mutluluğun nihai kaynağı olarak akla tapınma konusundaki eleştirel duruşunu yansıtır. Gulliver için olduğu kadar Swift için de mutluluk başka bir şeyde aranmalıdır; bu da aklın, erdemler bütünü bakımından daha yüksek bir varoluş düzeyine ulaşmak için kullanılmalıdır." (Serdar, 2019, s. 696)

Eserin felsefi de derinliği onu dünya çapında hala en çok bilinen eserlerden biri yapar. Swift, kontrolsüz hırsın sonuçlarını ve idealist sistemlerin doğasında bulunan kusurları ortaya çıkarmak için Gulliver'ın yolculuklarını kullanarak kimlik, ahlak ve insanlık durumu ile ilgili soruları irdeler. Ütopik ve distopik unsurları yan yana getirerek, idealizm ve pragmatizm arasında bir denge kurulması gerektiğini gösterir ve eleştirilerini hem düşündürücü hem de geniş çapta uygulanabilir hale getirir.

Swift'in eseri, çok yönlü bir anlatı oluşturmak için macera, fantezi ve hiciv gibi türleri harmanlar ve katmanlı hikâye anlatımı farklı kitlelere hitap ederek aynı anda hem bir ocuk masalı hem de yetişkin okura bir toplum eleştirisi olarak işlev görmesini sağlar.

1726'da İngiltere, alkantılı Stuart döneminin ardından Hannover hanedanından Kral I. George'un yönetimi altındaydı. Siyasi ortama ticareti, Protestanlar arasında dini hoşgörüyü ve ticari elitlerin çıkarlarını savunan Whig partisinin hâkimiyeti damgasını vurdu. Bu arada, Jakobitizm ve gelenekçi değerlerle ilişkilendirilen Tory'ler büyük ölçüde dışlandı. Modern anlamda İngiltere'nin ilk Başbakanı olarak göreve gelen Sir Robert Walpole, mali sorumluluğa odaklanan ve ekonomiyi güçlendirmek için savaştan kaçınan istikrarlı bir hükümet kurdu (Plumb, 1972).

Yıkıcı bir mali kriz olan 1720 Güney Denizi Balonu'nun etkileri hâlâ devam etmekteydi. Kriz, elit kesimin açgözlülüğünü ve yolsuzluğunu gözler önüne sererek halkın mali kurumlara olan güvenini sarstı. 1726 yılına gelindiğinde ekonomi toparlanıyordu ancak aşırılık eleştirileri kamusal söylemde baskın bir tema olmaya devam etti. İngiltere'nin büyüyen basılı kültürü, broşürlerin ve gazetelerin kamuoyunu giderek daha fazla etkilemesiyle bu tartışmaları güçlendirdi (Paul, 2010).

Sosyal olarak İngiltere, gücün aristokrasi ve toprak sahibi eşrafta yoğunlaştığı derin bir hiyerarşik yapıya sahipti. Ancak, özellikle Londra'da genişleyen ticaret ve kentleşme nedeniyle orta sınıf büyümekteydi. Aynı zamanda, kırsal kesimdeki yoksulluk ve ağır çalışma koşulları keskin sosyal eşitsizlikleri yansıtıyordu. Kölelik ve transatlantik köle ticareti, yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan kölelik karşıtı duygulara rağmen ekonomide önemli bir rol oynuyordu. Dini yaşam İngiltere Kilisesi'nin egemenliği altındaydı, ancak muhalif Protestan gruplar kısıtlamalara rağmen güç kazanıyordu. Jakobit ayaklanmaları korkusundan kaynaklanan Katolik karşıtı duygular güçlü kalmaya devam etti (McKendrick, Brewer & Plumb, 1982).

Siyasi istikrara rağmen halk arasında huzursuzluk devam etti. Vergilerden, gıda fiyatlarından ve eşitsizlikten duyulan memnuniyetsizliğin yol açtığı protestolar ve ayaklanmalar, ulusal tartışmaları şekillendirmede kamuoyunun artan önemini vurguladı (Clark, 2000). Siyasi manevralar, ekonomik iyileşme, kültürel canlılık ve sosyal eşitsizliğin oluşturduğu bu zeminde, *Gulliver's Travels* 18. yüzyıl İngiliz toplumunun karmaşıklık ve çelişkilerinin keskin bir eleştirisi olarak ortaya çıktı.

Jonathan Swift, *Gulliver's Travels*'ı bu siyasi ve toplumsal atmosferde ele alır. Whig ve Tory partileri arasındaki güç savaşı, parlamentonun güçlenmesi, manipülasyon ve yolsuzluklar, Swift'in yönetime karşı duyduğu öfkeyi besleyen ana sebepler olarak görülür. Swift'in eserinde bürokrasiyi, siyasetteki çıkarıcılığı ve iktidarın keyfiliğini eleştirmesini bu çerçevede yorumlamak mümkündür. Swift, bilimin ve entelektüel gelişimin toplumdan izole edildiğinde nasıl anlamsızlaştığını göstermek için Laputalı akademisyenleri yarattı. Aynı şekilde, İngiltere'nin sömürgecilik politikaları ve Avrupalıların üstünlükçü tavrı da Houyhnhnms ve Yahooos toplumu üzerinden eleştirildi. Dönemin dinî gerilimleri ve mezhepsel çekişmeleri, Lilliput'taki Yüksek Topuklular ve Alçak Topuklular arasındaki anlamsız mücadelede yansıtıldı. Swift, bu eserinde hem kişisel hayal kırıklıklarını hem de yaşadığı çağın politik ve sosyal yozlaşmasını yansıtarak, aslında sadece kendi yaşadığı dönemi değil, aynı zamanda insan doğasının evrensel çelişkilerine dair zamansız bir eleştiri sunar.

3.1.1.3. Çevirmen İrfan Şahinbaş

İrfan Şahinbaş (1913-1990), modern Türk edebiyatının ve edebiyat eleştirisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş önde gelen edebiyatçı, akademisyen ve çevirmendir. İstanbul'da doğan Şahinbaş, yükseköğrenimini 1923-37 yılları arasında Cambridge Üniversitesinde yapmıştır. Akademik kariyerine Ankara Üniversitesi'nde devam eden Şahinbaş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşuna katkıda bulunarak Türkiye'de edebi çalışmalarının kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca 1952-1953 yıllarında Rockefeller Vakfı bursu ile Harvard ve Pennsylvania Üniversitelerinde Amerikan Tiyatrosu üzerine çalışmalar yapmıştır (Ege Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, t.y.).

Şahinbaş'ın Türk tarihindeki önemi, hem bir akademisyen hem de kültürel modernleşmenin savunucusu olarak üstlendiği iki önemli rolden kaynaklanmaktadır.

Çalışmaları aracılığıyla, Türk okuyucuları Avrupa edebi akımlarıyla tanıştırmış ve bunların modern edebi türler üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Çalışmaları, Türk ve Batı edebiyat gelenekleri arasında köprü kurarak küresel edebi eğilimlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Edebi yazım türleri arasında tiyatroya özel bir ilgi duymuş olan Şahinbaş'ın, 1950 yılında yayımlanan *İngiliz Tiyatrosu Tarihi- Tiyatronun Gelişmesi* isimli bir kitabı mevcuttur. Eski bir öğrencisi olan Dr. Öğr. Üyesi Hasan İnal'a göre Şahinbaş derslere mutlaka bir Shakespeare tiradı ile başlar ve bütün öğrenciler onu dikkatle dinlerdi (akt. Şenlen Güvenç, 2023, s. 121).

Üretken bir yazar ve çevirmen olan Şahinbaş, eleştirel denemeleri, incelemeleri ve çevirileriyle Türk entelektüel hayatını zenginleştirmiştir. Shakespeare ve Molière gibi Batı edebiyatının önde gelen yazarlarının eserlerini Türkçeye çevirerek, Türk okuyucularını dünya edebiyatının klasik eserleriyle buluşturmuştur. Tercüme Bürosu bünyesinde İngiliz klasiklerinin çevrilmesine öncülük etmiş ve *Gulliver's Travels* (1943), *Doktor Faustus* (1943), *Kral Lear* (1965) gibi daha birçok eseri edebi dizgeye kazandırmıştır. Çevirileri, metinlerin çoğunlukla orijinal anlamlarına sadık kalarak kaynak metin yazarının tarzını yansıtırken, kelime seçimlerindeki hassasiyetiyle aynı zamanda Türk okurlar için erişilebilir kılmaktadır. Bu da Şahinbaş'ın amaçladığı Türk edebiyatının yabancı kaynaklarla zenginleşmesi düşüncesini öne çıkarır (Çamdere, 2008, s. 66-129).

Şahinbaş, ideolojik olarak laikliğin, modernleşmenin ve kültürel sentezin bir savunucusuydu. Entelektüel bakış açısı, erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkelerinden, özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'ün reformlarından derinden etkilenmiştir. Türk kimliğinin özgün yönlerinden ödün vermeden Batılı gelenekleri Türk kültürüne entegre etmenin önemine inanmıştır. Bu bakış açısı, ulusal kalkınma ve ilerlemenin hayati bir bileşeni olarak gördüğü Türk edebiyatı çalışmalarında eleştirel düşüncüyü ve edebi analizi teşvik etme çabalarında açıkça görülmektedir. Şahinbaş 1939 yılı Birinci Türk Neşriyat Kongresi açılış konuşmalarından birinde Cumhuriyet değerlerini inşa etmenin yolu olarak tercüme faaliyetlerini “Maarif Vekilliğini memleket kültür hayatının terakki ve inkişafı için yapması لازمگelen esas vazifelerden biri” olarak belirtmiş ve “irfan ihtiyacımızı, eldeki maddi imkânlardan en geni şekilde faydalanma yollarını bularak karşılamak” mecburiyetinde olduklarını dile getirmiştir (Maarif Vekâleti, 1939, s. 11).

Özetle, İrfan Şahinbaş Doğu ve Batı edebiyat gelenekleri arasında köprü kurmaya adanmışlığı, titiz akademisyenliği ve Türk kültürünü modernleştirmeye olan bağlılığı ile Türkiye'nin entelektüel varlığına önemli izler bırakmıştır. Eserleri ve fikirleri, akademisyenlere ve edebiyat öğrencilerine ilham vermeye devam etmekte ve modern Türk edebiyat düşüncesinin öncüsü olarak kalıcı mirasının altını çizmektedir.

3.1.1.4. Gulliver's Travels ve Gulliver'in Gezileri Erek Metinlerinin

Karşılaştırmalı Analiz Üzerinden İdeolojik Yansımalar

3.1.1.4.1. 1943 Erek Metni ve 1945 Okul Klasikleri Serisi için Yayımlanan Erek Metin

Gulliver'in Seyahatleri Birinci Türk Neşriyat Kongresinde Türkçeye aktarılması önerilen ilk dünya klasikleri listesinde yer almaktadır (Maarif Vekaleti, 1939). Yeni bir edebi dizge yaratma amacıyla Tercüme Bürosu, Batı felsefesi, edebiyatı ve biliminin klasik eserlerini çevirerek halka tanıtmak, böylece küresel fikirlerle daha derin bir kültürel ve entelektüel etkileşimi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Dönemin Başvekili Refik Saydam Ulus Gazetesi ekinde yer alan haberde “Memlekette bir milli kütüphane vücuda getirdik. Bunu en uzak köye kadar götürmek yalnız götürmek değil, okutmak zevkini daimi surette” devam ettirmeyi amaçladıklarını belirterek bu faaliyetlerin hükümet için önemini vurgulamıştır (1939, s. 2).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Okul Klasikleri dizisinin ilk kitabı 1945'te yayınlanmıştır. Bu seriyi, Cumhuriyet'in toplumu modernleştirmeyi amaçlayan daha geniş kapsamlı kültür ve eğitim reformlarının bir parçası olarak görmek mümkündür. Seride *Gulliver's Travels* dışında Moliere'in *Cimri*, William Shakespeare'in *Hamlet*, Heinrich von Kleist'in *Michael Kohlhaas*, Platon'un *Sokrates'in Müdaafası*, N.V. Gogol'un *Müfettiş*, Rene Descartes'in *Metot Üzerine Bir Konuşma* adlı eserleri de yer almaktadır. Bu eserler daha önce “Dünya Tarihinden Tercümeler” dizisinden çıkmış eserlerdir (Gürçağlar, 2018, s. 336).

Bu seçki, genç neslin eğitimi ve karakter gelişimi açısından önemli mesajlar içeren klasiklerin özenli bir çalışma ile belirlendiğini göstermektedir. Eserlerin tematik analizleri doğrultusunda öğrencilere bireysel ahlak, toplumsal değerler, eleştirel düşünme ve adalet kavramlarına yönelik bir vurgu dikkat çekmektedir. Örneğin, Molière'in *Cimri* adlı oyunu, Paris'in burjuva sınıfında gözlemlenen aşırı para tutkusunu hiciv yoluyla

ortaya koyar. Eserde, parayı tüm insani ve yaşamsal değerlerin önüne koyan bireyin, hem kendine hem de çevresine yabancılaşarak içine düştüğü trajikomik durum gözler önüne serilir (Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, t.y.). Shakespeare’ın *Hamlet* adlı oyunu ise aşk, aile bağları, iktidar hırsı ve intikam duygusunu iç içe geçmiş trajik olaylar zinciriyle işlerken, hırsın intikam duygusunun bireyin adalet arayışını birdenbire içinden çıkamayacağı bir kaosa dönüşebileceği uyarısında bulunur. Michael Kohlhaas adalet arayışının bireysel ve toplumsal sonuçlarını gözler önüne serer. Çelik, zenginliğini bir kenara bırakıp hak arama yolculuğuna çıkan Kohlhaas’ın vermek istediği mesajı şöyle yorumlar: “Kohlhaas’ın bizlere anlatmak istediği şudur: Adalet birilerine göre değildir, herkes içindir, aksi halde toplum sözleşmesi ihlal edilmiş olur” (2014–2015, s. 101).

Platon’un *Sokrates’in Müdaafası* adlı eseri ise felsefi düşünce ve sorgulamanın önemini vurgular. Sokrates, yargıçların karşısındaki savunmada yaşam biçimini savunarak insanlara gerçeği bulmaları için rehberlik etme görevinden vazgeçmediğini ortaya koyarken; dostlarına yaptığı savunmada ise, ruhun ölümsüzlüğünü ve bedenin ölümünden sonra ruhun arınarak daha iyi bir yaşama kavuşacağını savunur (Yakut, 2017, s. 139). Son olarak, Descartes’ın *Metot Üzerine Konuşma* bilimsel düşünce ve yöntemin temellerini açıklar. Tebliğler Dergisi 355. sayıda bu eserin felsefe derslerinde yardımcı kitap olarak kabul edildiği bildirilmiş ve kitabın derslerde nasıl işleneceğine dair, öğrenci merkezli önerilerde bulunulmuştur. Öğrencilere derslerde eser üzerinden çıkarımlar yaparak kendilerini ifade etmelerine fırsat verilmesi ve yapılacak sınavlarda da bu eserden bir soru sorulması öneriler arasında yer almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 1945, s. 345).

Bu eserlerin ortak noktası; birey ve toplum arasındaki ilişkiyi, ahlaki değerleri, adalet anlayışını, erdemli yaşamı ve eleştirel düşünmeyi merkeze almalarıdır. Cumhuriyet’in erken döneminde genç bireylerin bu değerlerle şekillendirilmesi, yalnızca bir eğitim meselesi değil, aynı zamanda yeni kurulan rejimin temellerinin sağlamlaştırılması açısından ideolojik bir zorunluluk olarak görüldüğü dönem atmosferinin yansıtıldığı bölümde de görülmektedir. Bu açıdan, Okul Klasikleri dizisi için seçilen eserlerin, yalnızca edebi değeri yüksek metinler olmaları nedeniyle değil, aynı zamanda içerikleriyle ideal yurttaş tipinin oluşumuna katkı sağlayacak temaları barındırmaları dikkat çekicidir. Seçilen metinler, bireye özne olma fikrini aşılar ve aynı zamanda onu Cumhuriyetçi değerlere, rasyonel düşünceye ve toplumsal sorumluluğa yönlendirir. Bu

da çeviri ve edebi seçimlerin, dönemin kültürel planlamanın bir parçası olarak, pedagojik hedeflerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu sebeplerle, çeviri sürecinde yapılan müdahaleler ve seçilen eserlerin içerikleri, dönemin eğitim politikalarının ve ideolojik yönelimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın odağı olan Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels* eseri ise serinin ikinci kitabı olarak 1945 yılında basılmıştır. Bu hiciv dolu ama aynı zamanda ilgili çekici fantastik olaylarla dolu eser Bakanlığın öğrencilere farklı edebi perspektifler sunma, eleştirel düşünmeyi, ahlaki yansımayı ve insan doğasını anlamayı vurgulama amacını yansıtmaktadır. Eserin sadece bir kurgu olmaktan çok siyaset, toplum ve insan davranışları üzerine derin incelemeler barındırması onu değerli bir eğitim aracı olarak konumlandırmaktadır.

Eserin seçilmesi Cumhuriyet'in kültürel modernleşme ideolojileriyle de uyumludur. Romanın siyasi sistemlere ve insan doğasına yönelik keskin eleştirisi, dönemin daha aydın, rasyonel ve ilerici bir yurttaş profili yaratma vizyonu ile örtüşmektedir. Birinci Türk Neşriyat Kongresinde çocuk edebiyatı eserlerinde iyi yurttaşlık ve Türk inkılaplarının gücünün anlaşılmasına yönelik içeriklerin yer almasına yönelik öneriler bu konudaki hassasiyeti ortaya koymaktadır. Aynı zamanda 1939 yılı Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi 7.sayıda, okutulacak Yurttaşlık Bilgisi dersi kitabı için detaylı bir şartname yayımlanmış ve maddeler arasında Türk Milleti'nin gücü, büyüklüğü, savaşlar, zaferler ve hükümetin doğasının ne olduğu nasıl bir işlev gördüğü gibi hususlara da yer verilmiştir (Maarif Vekaleti, 1939b, s. 30).

Eser bu doğrultuda öğrencileri Swift'in keskin hicivlerine maruz bırakarak onları otoriteyi sorgulamaya, toplumsal yapılar üzerine düşünmeye ve yönetim ve insan doğası hakkında incelikli bir anlayış geliştirmeye teşvik edecek içeriğe sahiptir. Seyahatlerin her bölümü, genç okurların entelektüel gelişimine uygun özel dersler sunmaktadır. Gulliver'ın Lilliput'ta yaşadıklarını anlatan birinci bölüm, öğrencileri siyasi iktidarın saçmalıklarına ve insan çatışmalarının küçüklüğü gibi konularla karşı karşıya bırakır. Roman, Lilliputluların önemsiz konulardaki tartışmaları ile gerçek dünyadaki siyasi çatışmalar arasında paralellikler kurarak, Türk gençlerini otoriteye körü körüne bağlılığı sorgulamaya ve rasyonel yönetimin önemini anlamaya teşvik etmektedir.

Brobdingnag'a yapılan yolculuğu içeren ikinci bölüm, Gulliver'i bir dev insanların arasına yerleştirerek keskin bir tezat oluşturur. Bu bölüm, insan bakış açısının

göreceliliğinin altını çizer ve öğrencileri, eleştirel ya da dışarıdan bir bakış açısıyla gözlemlediklerinde kendi değerleri ve davranışları üzerine düşünmeye zorlar. Brobdingnag'lilerin ahlaki üstünlüğünden kaynaklanan ahlaki tartışmalar, Cumhuriyet'in evrensel etik ve barış teşvikiyle uyumlu olarak Avrupa emperyalizmi ve şiddetinin bir eleştirisini sunmuştur.

Gulliver'in Gezileri'nin kaynak metni ile Okul Klasikleri Serisi için çevrilen erek metninin kaynak metinle yapılan karşılaştırmalı analizi, erken Cumhuriyet Türkiye'sinin ideolojik, eğitim ve dilsel önceliklerine dair önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırma, yalnızca çeviri tercihlerini değil, aynı zamanda metnin daha genç bir Türk okuyucu kitlesi için uyarlanması ardındaki kültürel ve pedagojik düşünceleri de vurgulamaktadır.

Yapılan kaynak ve erek metin karşılaştırmaları sonucunda kitabın ciddi bir otosansüre uğramamış olduğu görülmektedir. *Gulliver*'ın başından geçenler, eleştirileri, yorumları ve okuyucusu ile paylaştığı detayların neredeyse tamamı erek metinde de yer almaktadır. Şahinbaş genel olarak kaynak metnin bütünlüğünü korumuş, erek metinde söz diziminde Swift'in üslubunu korumaya gayret etmiştir. Ancak, erek metinde korunmayan kısımların yer aldığını, bazı kısımların yumuşatılarak erek kültüre uydurulduğu bazı kavramların ise değiştirildiği saptanmıştır. Bu bölümlerin tümünde eserin erek metindeki algısında değişimler gözlemlenmiş ve çalışmanın devamında örneklendirilecek olan bölümler dönemin ideolojileri ile ilişkilendirilebilecek kısımlardır.

Döneme, devlet ideolojisini sağlamlaştırmak için diğer alanlarda kısıtlamalar damgasını vururken, *Gulliver'in Seyahatleri*'nin nispeten değiştirilmeden çevrilmesi, eserin Cumhuriyet'in hedefleriyle uyumlu görüldüğünü göstermektedir. Ancak bu noktada özellikle Nesriyat Kongresi amaçlarından yola çıkarak, çevrilecek eserlerin zaten belirli bir ideolojik çerçeve doğrultusunda kararlaştırıldığı, bu anlamda rastgele eserlerin de seçilmediği unutulmamalıdır. Metnin mantıksızlık, yolsuzluk ve toplumsal kusurlara yönelik eleştirisi, Mustafa Kemal Atatürk ve kurmuş olduğu Cumhuriyet'in rasyonalizm, laiklik ve ilerici yönetim vurgusuyla büyük oranda örtüşmektedir.

Çalışmanın merkezinde yer alan çeviri eyleminin ideolojik çerçevede şekillendiği argümanını farklı bir açıdan da ortaya koymak adına *Gulliver's Travels* eserinin daha önce de belirtildiği gibi 1943 ve 1944 yıllarında iki cilt halinde yayınlandığını ve sadece kaynak metinde yer alan dört seyahatin ilk ikisini konu edinen ilk cildin 1945 yılında

Okul Klasikleri kapsamında revize edilerek basıldığına dikkat çekmek gerekmektedir. Üçüncü ve dördüncü seyahatleri konu edinen ikinci cilt bu seride yer almamaktadır. Şahinbaş'ın esere ya da çevirilerine dair arşivlerde direkt bir yorumuna rastlanılmamıştır ancak ilk cildin 1943 ve 1945 baskılarının önsözlerinde bunun sebebini açık bir şekilde görmek mümkündür.

1943 yılında yayımlanan çevirinin “Jonathan Swift ve Gulliver’in Seyahatleri” başlıklı önsözünde yer alan açıklamalar, Okul Klasikleri çerçevesinde eserin bölümlerine yönelik pedagojik ve ideolojik görüşleri oldukça açık biçimde ortaya koymaktadır.

“Bazılarının sandığı gibi bu eser, çocuklar için yazılmış değildir. Tercümesini verdiğimiz ilk iki bölümü, çocukları eğlendirecek hadiselerle dolu ise de, Swiftin maksadı okuyucularla eğlenmek, hikayesini gerçekmiş gibi göstermek, içinde birikmiş olan zehri birden bire dökmemektir. Üçüncü, ve hele dördüncü bölüm ise, çocuklar için yazılmış olması imkanı olmadığı gibi, bütün insanlığın, bütün insanlık işlerinin hicvinden, tahkirinden başka bir şey değildir.” (Swift, 1943, s. 2-3)

Bu açıklamada özellikle üçüncü ve dördüncü seyahatlerin ifade ediliş şekliyle, bu bölümlerin hedef kitlesi olarak çocukların uygun görülmediği vurgulanır. Bu noktada Şahinbaş'ın Swift'in hicvî yaklaşımını çocuk okurdan koruma refleksiyle hareket ettiği söylenebilir. Nitekim yukarıda verilen ifadelerin devamında Swift'in dördüncü bölümde hükümdarlar, nazırlar, hekimler ve askerler gibi çeşitli toplumsal figürleri “en aşağı mahlûklar” olarak tasvir ettiği belirtilmekte; yazarın insanlık karşısındaki eleştirel duruşu açıkça ifade edilmektedir (Swift, 1943, s. 3).

Yine bahsi geçen giriş bölümünde yer alan şu yorum da dikkat çekicidir:

“Fakat Swift, cüce ve devleri çekerek, her şeyin izafî olduğunu göstermek istemekle, ve cücelerle devletlerin memleketlerindeki devlet idaresi, savaşlar, kavgalardan bahsederken İngiltere ve Avrupa'ya telmîh etmekle, maksadının sadece hoş bir hikâye yazmak olmadığını açıkça göstermiş oluyor.” (Swift, 1943, s. 3)

Bu cümle, eserin eğlencelik bir seyahat anlatısı olarak değil, doğrudan bir hiciv metni olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Bu durum, eserin eğitimsel hedeflerle kullanılacaksa içeriğinde seçici olunması gerektiğine dair çevirmenin bilinçli bir tutum aldığını düşündürmektedir. Şahinbaş'ın önsözde yaptığı değerlendirme, eserin yüzeyde sunduğu fantastik yolculuk anlatısının ardında yatan derin eleştirilerin gözden kaçırılmaması gerektiğine işaret eder. Buradan yola çıkarak çevirmenin, *Gulliver'in Seyahatleri*'ni bir klasik olarak Türkçeye kazandırırken öncelikli amacının, yazarın

ortaya koyduğu toplumsal ve siyasi eleştirilerin hedef okur tarafından da doğru bir biçimde anlaşılmasını garanti etmek olduğu söylenebilir.

1945 yılında çıkan baskıda yalnızca ilk iki bölümünün Okul Klasikleri serisi için yeniden yayımlanması dahi tek başına çeviri ve ideoloji ilişkini ortaya koymaya yardımcı bir bulgudur. 1943'te yetişkin okurlar için tam metin olarak yayımlanan çeviri, bu kez çocuklara yönelik olarak hazırlanırken önemli içerik müdahalelerine uğramıştır. 1943 baskısının girişinde yapılan değerlendirmede, üçüncü ve dördüncü bölümlerin insan doğasının karanlık yönlerini yansıttığı ve çocuklar için uygun olmadığı açıkça belirtildiği yaklaşım, 1945 baskısında uygulamaya da dönüşmüştür.

İkinci ciltte yer alan seyahatler, eserin genelinde hâkim olan hicivsel yaklaşımın çok daha sert ve karamsar bir boyuta ulaştığı bölümlerdir. Bu seyahatlerde Swift, özellikle insan doğasının yozluğu, aklın kötüye kullanımı, ölümsüzlük fikrinin laneti ve uygarlık adına yapılan sahtekârlıklar gibi temaları ele alır. Örneğin dördüncü seyahat olan Houyhnhnm bölümünde insan türü, hayvani güdülerıyla hareket eden Yahooos aracılığıyla doğrudan aşağılanır ve neredeyse insanlığın tüm değerleri sorgulanır ve sonucunda Gulliver insanlara karşı nefret dolan, eserin sonunda karısı ve çocuklarına döndüğünde onların varlığına dahi katlanmakta zorlanan birine dönüşür. Tüm resmi arşiv bulgularında çocuklara yönelik eserlerde yapılan aile bağları vurgusu dikkate alındığında Gulliver'ın dönüştüğü bu kişilik dönemin öğretilerine tamamen zıt bir sahneyi yansıtmaktadır. Dolayısıyla Okul Klasikleri serisinde bu denli karamsar bir anlayışın hâkim olduğu son iki seyahatin yer almaması bu anlayış kapsamında değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, ilk iki seyahat içeren 1945 Okul Klasikleri baskısı hem içerdiği umut, eleştiri ve öğreticiliği açısından hem de daha kolay denetlenebilir içeriği sayesinde pedagojik hedeflere hizmet edecek biçimde yeniden düzenlenmiş, ikinci cilt ise çocuk ve gençlik için ders verici niteliği olmadığından sürece dahil edilmemiştir. Bu durum, ideolojik ve didaktik hedeflerin çeviri sürecinde nasıl belirleyici rol oynadığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla, eserin Okul Klasikleri baskısı yalnızca bir sadeleştirme veya uyarlama değil, aynı zamanda açık biçimde ideolojik ve pedagojik bir müdahale örneğidir. Swift'in toplumsal eleştirilerle dolu anlatısı, dönemin değerleriyle çatışan kısımlardan arındırılarak, daha didaktik, ahlaki ve cumhuriyetçi bir anlatı kurma yönünde yeniden

biçimlendirilmiştir. Böylece çeviri, hedef kitlenin yaşı ve düzeyine göre değil, aynı zamanda toplum ve birey inşasına yönelik ihtiyaçlara göre de şekillenmiştir.

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi 5.sayıda yer alan çocuk kitaplarına yönelik şartnamede hikâyelerin ahlaki tesir vurgusu yapılırken kullanılan şu ifade dönemin umutlu, olumlu ve ilerici bakış açısıyla yetişen bir nesil yetiştirilme hedefini özetlemektedir:

“ahlâk sahasında Türk çocuğunun yalnız fenalık etmekten sakınan bir adam değil, iyilik etmeğe can atan ve ailesine, meslekine ve milletine müsmir hizmetlerde bulunmağı kendine ülkü edinen müteşebbis ve fedakâr bir şahsiyet olarak yetişmesi için telkinler yapacak parçalar bulundurulacaktır.” (1939a, s. 20)

Ayrıca aynı şartnamede içeriklere yönelik bölümde Türk büyüklerinin çocukluk ve gençlik hayatlarının, işlerinde başarılı olmak için yaptıkları çalışmaları anlatan yazıların olması gerektiğinin belirtilmesi de içeriklerin şekillendiği anlayışı yansıtmaktadır (s. 19). 1945 Okul Klasikleri baskısında İsmet İnönü ve Hasan Ali Yücel’in önsözlerinden hemen sonra Jonathan Swift’in hayatına ayrıntılı bir yer verilmiştir. Altı sayfalık bu kısmın üslubu incelendiğinde çeviri metnin yalnızca bir edebî eser değil, aynı zamanda eğitsel ve ideolojik bir rehber olarak sunulmak istendiğini bu bölümde bile hissettirmektedir. Bu tür biyografik bilgiler, o dönemde genel olarak metni yalnızca edebi bir ürün olarak değil, aynı zamanda örnek alınması ya da belki de alınmaması gereken örnekler olarak konumlandırmıştır. Erken Cumhuriyet’in eğitsel ve ideolojik hedefleri doğrultusunda, öğrencilerin yalnızca metni değil, o metni üreten yazarı da tanınması ve onun yaşamından ders çıkarması beklenmiştir.

Tercüme Dergisi 27.sayıda yer alan bir görüş bu anlayışı öne çıkarmaktadır. Suut Kemal Yetkin “Tercüme Seferberliği” başlıklı yazısında, yazarın hayatına önsözden önce yer verilmesi, metni bir model haline getirme çabasının parçası olarak gördüğünü şu şekilde ifade edilmiştir: “Çeviriye alınacak metinlerde, müellifin hayatı ve fikirleri hakkında bilgi verilmesi, eserin gençler üzerindeki etkisini artırır” (1944, s. 240). Bu anlayış doğrultusunda Swift’in hayat hikâyesine yalnızca kronolojik bir bilgi olarak değil, metni anlamlandırma ve yönlendirme amacıyla da yer verilmiştir

Biyografide Swift’in zor bir çocukluk geçirdiği, yetim gibi büyüdüğü ve eğitim hayatında özellikle “mantık derslerini ihmal edip şiir ve tarihe yöneldiği” belirtilir. Bu durumun onu “güç halle orta derece bir diploma” almaya mecbur bıraktığı ifade edilerek dolaylı bir eğitim mesajı verilir. Bu söylem, genç okuyucuya Cumhuriyet’in ideal yurttaşı olarak çalışkan, disiplinli ve mantık odaklı bir birey olma çağrısına destek olan bir örnektir.

Ayrıca, Swift'in siyasi çevreler tarafından sürekli kullanıldığı, vaatlerle kandırıldığı ve sonunda "insanlığın bu yolda yürüdükçe kurtuluş ümidi olmadığı" sonucuna vardığı ifade edilerek, yazarın hicivli üslubunun kökenine dair açıklayıcı bir çerçeve sunulmuştur. Bu tür detaylar, öğrencilerin metni yüzeysel bir yolculuk anlatısı olarak değil, toplumsal eleştiriyi örülü bir fikir metni olarak kavramalarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Esere yönelik önsözde bu mesajlar desteklenerek Swift'in hem yaşadıklarından hem de hicvinden faydalanılması gerektiği ifade edilmiş ve insanlığa ait tüm çarpıklıklarının onların sonunu getireceği de açıkça belirtilerek eserin ne amaçla okunması gerektiği daha metnin başında belirlenmiştir (Swift, 1945, önsöz).

Sonuç olarak, Swift'in hayat hikâyesinin çeviri metinden önce sunulması, çeviri sürecine ilişkin ideolojik yönlendirmelerin önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yazarın kişisel yaşamı, edebî eserle birlikte bir bütün olarak sunulmuş, böylece hem metnin hem de yazarın pedagojik bir model hâline getirilmesi amaçlanmıştır. Bu, erken Cumhuriyet'in birey inşasına ve kültürel dönüşüme verdiği önemin açık bir yansımasıdır. Çalışmanın detaylı analizini oluşturan bölüm, Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels* eserinin Türkçe çevirisindeki otosansür uygulamalarının analizi amacıyla dört alt başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklar, çevirideki sansür uygulamalarının tematik ve ideolojik özelliklerine göre belirlenmiştir. Buna göre, incelenen bölümlerde yer alan sansür ve müdahaleler; aile ve kadın tasvirleriyle ilgili ahlaki değerler, dipnotlar aracılığıyla yapılan açıklamalar, kelime seçimleriyle yaratılan ideolojik vurgular ve bedensel tasvirlerdeki mahremiyet ve kültürel hassasiyetler açısından sınıflandırılmıştır. Son olarak eserin erek metne aktarılma süreci ile ilgili yapılan karşılaştırmalarda, hem dönemin hem de çevirmenin bakış açısı ile ilgili önemli ipuçları veren bir bulgu da bölüm sonlarında öğrencilere yöneltilen sorular ve yorumlardır. Bu sorular, sadece uygunsuz görülen içeriğin sansürlenmesinden öte, çevirinin dönemin kültürel, siyasi ve eğitimsel hedefleri doğrultusunda şekillendirildiğini ortaya koyduğundan ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

3.1.1.4.2. Aile ve Kadın Tasvirlerinde Toplumsal Ahlak Anlayışı

Bu bölümde, aile yapısı, ebeveynlik anlayışı ve kadın bedenine dair yapılan tasvirlerin dönemin toplumsal ve ahlaki normları gözetilerek sansürlendiği ya da değiştirildiği

bölümler incelenecektir. Bu tür müdahalelerin amacı, çeviri metnini dönemin Türk okuyucusunun kabul edilebilir ahlak anlayışına uygun hale getirmektir.

Yapılan karşılaştırmalarda kaynak metinde sayfa 34’te yer alan ve Lilliputluların çocuk yetiştirme ile alakalı görüşlerinin anlatıldığı kısım erek metinde yer almadığı saptanmıştır (Swift, 1963). Çevrilmeyen kısmın en yakın Türkçe çevirisi şu şekilde ifade edilebilir:

“Ebeveynlerin ve çocukların görevlerine ilişkin düşünceleri bizimkilerden son derece farklıdır. Çünkü erkek ve dişinin birleşmesi, türlerin çoğalması ve devam etmesi için doğanın büyük yasasına dayandığından, Lilliput’lular, erkek ve kadınların diğer hayvanlar gibi cinsel dürtülerle bir araya geldiklerini ve yavrularına karşı duydukları şefkatin de aynı doğal ilkedden kaynaklandığını kabul etmek isteyeceklerdir: Bu nedenle, bir çocuğun onu doğurduğu için babasına ya da dünyaya getirdiği için annesine karşı herhangi bir yükümlülük altında olduğunu asla kabul etmezler; insan yaşamının sefaletleri göz önüne alındığında, bu ne kendi başına bir faydaydı ne de sevgi karşılaşmalarında düşünceleri başka türlü çalışan ebeveynleri tarafından böyle amaçlanmıştı. Bu ve benzeri gerekçelerle, ana babaların, çocuklarının eğitimi konusunda güvenilecek en son kişiler olduğu görüşündedirler.”

Swift bu bölümde Lilliputluların ebeveynlik ve toplumsal rollere ilişkin alışılmadık felsefesini insan geleneklerine yönelik hicivli bir eleştiri olarak sunmaktadır. Lilliputlar, erkek ve dişinin birleşmesini, insanların genellikle ilişkilere ve ebeveynliğe attığı romantik veya ahlaki boyutlardan uzak, tamamen biyolojik bir eyleme indirgerler. Üremeyi doğal, neredeyse hayvani bir dürtü olarak görürler ve yalnızca cinsel dürtüler tarafından yönlendirilirler.

Ayrıca Lilliputlar çocukların ebeveynlerine onları dünyaya getirdikleri için minnet borçlu olmadıklarını düşünür. Üremenin öncelikle bencilce bir eylem olduğunu, çocuğun yararından ziyade ebeveynlerin arzularına hizmet ettiğini savunurlar. Hatta yaşamın kendisini acılarla dolu olarak görerek bir çocuğu var etmenin bir armağan vermekten ziyade sefalet getirdiğini öne sürerler. Bu görüş, geleneksel ebeveynlik kavramı ile çelişkiye düşer ve okuyucuları ailevi sorumlulukların temelini sorgulamaya iter.

Bir diğer çarpıcı nokta da Lilliputların ebeveynlerin kendi çocuklarını eğitmeye uygun olmadıklarına dair inançlarıdır. Ebeveynlerin önyargılarının ve kişisel çıkarlarının onları en az güvenilecek eğitimciler haline getirdiğini savunurlar ve bunun yerine çocuk yetiştirmede daha tarafsız veya kurumsal bir yaklaşımı öne sürerler.

Bu bölümün erek metinden çıkarılmasını, Türkiye'nin o dönemdeki siyasi ve toplumsal atmosferi ve kültürel değerleri açısından ideolojik bir çeviri kararı olarak nitelendirmek mümkündür. Döneme, yeni kurulan Cumhuriyet'in geleneksel değerleri koruyarak kontrollü bir modernleşme sürecini teşvik etme arzusuyla, edebi ve entelektüel eserlere karşı temkinli bir yaklaşım damgasını vurmuştur. Aile yapılarına ve ebeveyn otoritesine yönelik radikal eleştiriler içeren bu düşünceler, bu bağlamda muhtemelen tartışmalı tepkiler veya eserin kabulüne ilişkin sorunlar ortaya çıkarabilirdi. Bu çıkarımın kaynağı o dönem geçerli olan Matbuat Kanunu'nun bazı maddelerine dayandırılabilir.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun özellikle 29. maddesinde şahısların özel ve ailevi hayatına ilişkin imalar dahi olsa her türlü yayını yasaklaması Swift'in metninde bulunan ve aile içi ilişkilere veya ebeveyn-çocuk ilişkisine dair geleneksel yapıya ters düşebilecek bölümlerin çeviride yer almamasını açıklamaktadır. “Fertlerin şahsî veya ailevî hayatı hususiyelerini ima tarikile dahi olsa her ne vesile ile olursa olsun neşredenler bir aya kadar hapis ve elli liraya kadar ağır para cezasile cezalandırılırlar” (T.C. Resmî Gazete, 1931). Bu madde, çevirmenin Swift'in aile yapılarına yönelik ironik ya da hicivli eleştirilerini tercüme etme konusunda açık bir caydırıcı olarak görülebilir.

Yine aynı kanunun 41. Maddesinde yer alan “Aile mevcudiyetini ve aile kurmak esasını sarsacak ve kadınlığı ana olmak hususundaki fikrî temayülünü zaifletecek mahiyette her türlü neşriyat yasaktır. Hilâfına hareket edenlere bir aydan bir seneye kadar hapis cezası verilir” (T.C. Resmî Gazete, 1931) ifadeleri açıkça göstermektedir ki, Swift'in Liliput halkının ebeveynlik ve annelik kavramlarını biyolojik içgüdüler düzeyine indirgeyen, dolayısıyla geleneksel aile değerlerini sorgulayan ifadeleri bu maddeye uygun olacak şekilde çeviride korunmamıştır. Erek metinde bu tür ifadelerin çıkarılması, çevirmenin sadece kişisel tercihi değil, yasal zorunluluğun ve toplumdaki yaygın ideolojik hassasiyetlerin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

14. maddede ise “İlmî ve ahlâkî neşriyat ile devamlı surette fazilete hizmet eden gazete ve mecmualara Darülfünun Divanı karârile Maarif Vekâleti tarafından takdirname verilir.” (T.C. Resmî Gazete, 1931) ifadesi sansürün sadece cezai bir engelle sınırlı kalmadığını, aksine fazilet ve ahlak vurgusu yapılarak yayıncıların “doğru” içeriğe yönlendirilmesinin teşvik edildiğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde yapılan ahlak vurgusu, çocuk ve gençlik yayınlarının özellikle ahlaki ve ideolojik hassasiyetlere uygun olması gerektiğini

açıkça belirtmiştir. Bu yaklaşımın kanunlarla paralel şekilde ifade edilmesi, çevirmenin aile, kadın ve annelik ile ilgili bölümleri sansürlemesini kaçınılmaz hâle getirmiştir. Örneğin Kongrede gençlik edebiyatı eserlerinin içeriklerine yönelik içeriklerin belirlendiği listede yer alan aile, ahlak, cinsi terbiye gibi maddeler bu bölümün çıkarılmasının anlaşılmasına katkı sunmaktadır (Marrif Vekilliği, 1939, s. 85). Kongre üyeleri aile bağları ve ahlaki değerlerin korunmasına yönelik hassas bir anlayışı yansıtmışlardır.

Sonuç olarak, Swift'in eserindeki aile ve kadınlık ile ilgili bölümlerin Türkçe çeviride korunmamasının temel nedeni, dönemin Matbuat Kanunu'nda yer alan net sınırlamalar ve devletin ideolojik vurgularıyla belirlenmiş ahlaki çerçevedir. Çevirmen, bu yasal ve ideolojik çerçeve içerisinde hareket etmiştir. Bu durum, dönemin politik, sosyal ve kültürel atmosferinin çeviri faaliyetleri üzerindeki güçlü etkisini net biçimde ortaya koymaktadır.

Nihayetinde Swift, Lilliputluların felsefesini insan normlarını eleştirmek için bir ayna olarak kullanır: Çocuklar sırf doğdukları için kendilerini ebeveynlerine karşı yükümlü hissetmeli midir? Ebeveynlik kendi kendine hizmet eden bir üreme eylemi midir yoksa? Ebeveynlere çocuk yetiştirme konusunda sonuna kadar güvenilebilir mi? gibi sorular Swift'in zamanının ötesinde yankı bulmakta, toplumsal yapılara ve insani yükümlülüklerin çoğu zaman sorgulanmayan temellerine dair zamansız bir eleştiri sunmaktadır. Tüm bu sorgulamalar elbette sadece o dönemin değil, nesilden nesile aktarılan kültürel değerler bağlamında Türk okuyucular için rahatsız edici sorgulamalardır.

Türk toplumunda aile kurumu tarih boyunca kutsal ve merkezi bir öneme sahip olmuştur. Günümüzde dahi Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak çalışan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yer alan ve aile kurumunun korunup güçlendirilmesi amacını taşıyan Aile Yılı projesi gibi girişimler, aileye verilen önemin ve hassasiyetin güncel bir göstergesidir.

“Aile, geçmişten bugüne ülkemizin, milletimizin birliğinin, beraberliğinin ve devamlılığının teminatı olmuştur. Sağlam ve sağlıklı bir aile yapısı, huzurlu bireyler ve güçlü bir toplumun anahtarıdır. Bugün, aile yapısını korumak ve güçlendirmek toplumun da refahı için en önemli sorumluluklardandır.” (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025)

Yukarıdaki motivasyon ile 2025 yılının Aile Yılı olarak ilan edilmesi Türk toplumunda aileye verilen değerin sürekliliğini ve bu değerin yasal düzenlemeler ve politikalar aracılığıyla nasıl korunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 1940'ların Türkiye'sinde uygulanan ve aile kurumu ile annelik rollerine yönelik olumsuz algılar yaratabilecek içeriklerin çeviride sansürlenmesi, yalnızca dönemsel veya politik değil, toplumun tarihsel ve kültürel değerleriyle doğrudan ilişkili bir tercihtir. Swift'in metninde aile ilişkilerine yönelik hicivlerin ya da ebeveyn-çocuk ilişkisini sorgulayan bölümlerin Türkçe çeviride sansüre uğraması, Türk toplumunun aileyi koruyucu, geleneksel yapısının ve aile kurumunun dokunulmazlığı anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu hassasiyet, günümüzde de devam etmekte ve resmi politikalar aracılığıyla sürekli biçimde pekiştirilmektedir.

Sonuç olarak arşiv bulgularından yola çıkarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet, toplumun temel taşı olarak ailenin kutsallığını vurgulayan tutarlı bir ulusal kimliğin şekillendirilmesine büyük yatırım yaptığını söylemek mümkündür. Aile bağları sadece kültürel açıdan önemli değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve devlete sadakatin bir temsili olarak görüldüğü için siyasi açıdan da önemli görülmekteydi. Bu bölümde yer alan düşünceler, hükümetin kurmaya çalıştığı ahlaki ve ideolojik çerçeveye açıkça ters düşmektedir. Bulgular, ayrıca o dönemde edebiyat ve çeviri projelerinin genellikle ahlaki değerleri ve sosyal uyumu teşvik etme yönünde özenle incelenmekte olduğunu ve birleştirici değerler üzerinden fikirlerin aşılandığını göstermektedir.

Bu noktada dönemin Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'nde yer alan bazı önemli bulgulara da değinmek gerekmektedir. 1939 yılı kayıtları incelendiğinde 5.sayıda ilkokul çocuk kitaplarına yönelik detaylı bir şartnameye yer verildiği görülmüştür. Bu şartnameye göre okuma kitaplarında çocuk ve aile hayatına yönelik parçalar, masallar, seyahatler, çocuklarda alaka uyandıracak fenni yazılar, çocuklara fazileti, karakteri ve güzel huyları sevdirecek yazılara yer verileceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca bu içerikler oluşturulurken kitaplara konacak parçaların “çocuklar üzerinde yapacağı ahlaki tesireler daima göz önünde” tutulması gerektiği de belirtilmiş “kendileri, aileleri, arkadaşları, milletleri ve vatanları için bugün yapabilecekleri şeylerden bahsedilecek ve örnekler” verilmesi gerektiği de ifade edilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 19). Kongrede ilkokul çocuklarına yönelik içerikler belirlenirken de benzer maddeler ve hassasiyetler olduğu görülmektedir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 81-82).

Bu bulgular, dönemin çeviri ve yayın politikalarının çocuk kitapları ve eğitim materyalleri üzerinden nasıl şekillendirildiğini göstermektedir. Bu şartnamenin ortaya koyduğu ideolojik çerçeve, Swift'in *Gulliver's Travels* eserindeki aile yapısını sorgulayan, ebeveyn-çocuk ilişkisini ele alan bölümlerin neden erek metinde yer almadığını anlamaya yönelik önemli bir dayanak sunmaktadır. Eserin çocuk okurlar için pedagojik bir araç hâline getirilmesi sürecinde, aile kurumunu sorgulayan veya geleneksel anne-baba rollerine meydan okuyan içeriklerin sansürlenmesi bu doğrultuda kaçınılmaz olmuştur.

Maarif Vekâleti'nin belirlediği ahlaki ve eğitici içerik standartları, çeviri metninde yapılan müdahalelerin sadece sansür ya da otosansürle açıklanamayacağını, aynı zamanda didaktik ve milli eğitim politikaları doğrultusunda bir yönlendirme içerdiğini de ortaya koymaktadır. Yani çevirmen yalnızca metni yumuşatmak için değil, dönemin eğitim anlayışına uygun hâle getirmek amacıyla da bazı bölümleri çıkarmış veya değiştirmiştir

3.1.1.4.3. Dipnot Kullanımıyla Yapılan Açıklamalar ve Kültürel Aktarımlar

Bu başlık altında çevirmenin, orijinal metnin kültürel ve tarihsel unsurlarını Türk okuyucusuna aktarmak amacıyla kullandığı dipnotlar incelenecektir. Bu dipnotların kullanım amacı ve metnin genelinde kültürel aktarımı sağlamadaki rolü değerlendirilecektir.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi eserin Okul Klasikleri Serisi için seçilmesinin en büyük nedenlerinden biri Türk öğrencilerin okuma alışkanlığı kazandırarak kültürel gelişimlerine katkı sağlama ve Batı kültürünün birçok yönü ile tanıtılma amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda erek metinde yoğun bir yerileştirme yapılmamıştır, yerileştirilen veya sansürlen kısımlar genellikle eserin erek okuyucuda kabulünü çok zorlaştıracak, hassas konular ile ilgili olduğu görülmektedir. Kaynak metinde geçen isimler ve yer adları erek metinde korunmuştur. Okuyucuya özellikle tanıtılmak istenen kültürel unsurlar değiştirilmemiş hatta bazı terimlerin veya öğrencilerin aşına olmayabilecekleri unsurların açıklamalı olarak sayfa sonlarına dipnot olarak verildiği gözlemlenmiştir. Erek metinden seçilen örnekler şu şekildedir:

Kaynak (Swift, 1963)	metin	Erek metin (Swift, 1945)	Erek metin dipnot (Swift, 1945)
Wine of Burgundy (s. 4)		Bourgogne şarabı (s. 11)	Ünlü Fransız şarabı (s. 11)
Lingua Franca (s. 10)		Lingua Franca (s. 20)	Yakın ve Ortaşarkta, daha ziyade yabancılar arasında konuşulan ve İtalyanca, Fransızca, Rumca ve İspanyolcanın karışması ile meydana gelmiş kararsız bir dil (s. 20).
colossus (s. 19)		Colossus (s. 38)	Eski zamanlarda Rodos'ta tabiidan kat kat daha iri bir heykel (s. 38).
lulus naturae (s. 79)		Lulus naturae (s. 134)	Yaradılış garibesi (s. 134).
Spinnet (s. 92)		Çenbalo (s. 166)	Piyanoya benzeyen bir alet (s. 166).
Demosthenes Cicero (s. 93)	or	Demostenes veya Cicero (s. 168)	Ünlü hatipler (s. 168).

Tablo 1: *Gulliver'in Seyahatleri* ve Dipnotlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Erek metindeki dipnotlar, kültürel ve tarihsel boşluklar arasında köprü kurarak metni Batılı referanslara aşina olmayan genç okurlar için daha anlaşılır kılma amacını yansıtmaktadır. “Burgonya Şarabı”, “Lingua Franca” ve “Colossus” gibi terimler, 1940’larda genç okuyucular tarafından yaygın olarak anlaşılacak belirli kültürel veya tarihsel bağlamlarla bağlantılıdır. Çevirmen, açıklayıcı notlar sunarak okuyucuların orijinal metni değiştirmeden bu terimlerin anlam ve önemini kavrayabilmelerine yardımcı olmuştur.

Bu yaklaşım, erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde çeviri klasiklerin okul müfredatında kullanılmasıyla tutarlı bir eğitim amacını yansıtmaktadır. Lingua Franca’nın Yakın Doğu’da konuşulan dillerin bir karışımı olarak tanımlanması ya da

Demosthenes veya Cicero'nun ünlü hatipler olarak anılması gibi açıklamalar, sadece anlamaya yardımcı olmakla kalmayarak, aynı zamanda okuyucuların kültürel ve tarihsel bilgilerini de zenginleştirmektedir. Bu dipnotlar metni bir öğrenme aracına dönüştürürken Swift'in orijinal eserinin sofistike yönünü korur ve okuyucuları aşına olmadıkları kavramlarla tanıştırır. Çevirmen bu tercihle Swift'in anlatımında kullandığı tonu korur ve Türk okuyucunun metnin entelektüel derinliğiyle etkileşime girmesini sağlar. Bu yöntem, çevirinin orijinal metni aşırı basitleştirmemesini, edebi ve kültürel zenginliğini korumasına yardımcı olur.

Ayrıca bu dipnotlarda çevirmenin bilinçli tercihleri görülmektedir. Aslında metinde Türk öğrencilerin aşına olmadığı çok sayıda yabancı kültürel ve tarihi referans yer almasına rağmen, çevirmenin yalnızca belirli kavramları açıklamayı tercih etmiş olması dikkat çekicidir. Seçilen terimler incelendiğinde, dipnotlarla açıklanan kavramların özellikle Batı kültürünün prestijli ve entelektüel yönlerini öne çıkaran unsurlar olduğu görülmektedir.

Bu tercihler, çevirmenin Batı kültürüne ait kavramları özellikle vurgulayarak öğrencilerin bu kültüre yönelik bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır. Diğer bir deyişle, çevirmen sadece anlaşılması güç sözcükleri açıklamak yerine, Batı kültürünün ve tarihinin en seçkin unsurlarını öne çıkarmış ve öğrencilerin Batı medeniyetinin kültürel, entelektüel ve tarihsel özellikleri ile ilgili bilgi birikimlerini artırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. İncelenen Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi kayıtlarında dönemin okuma ve ders kitabı içeriklerinin oluşturulması ve denetlenmesi yönünde detaylı açıklamaları görmek mümkündür. Özellikle ders kitapları noktasında kullanılan içerikler dışında örnek olarak eklenecek resimlerin dahi özelliklerine vurgu yapılmıştır. Örneğin 1939 yılı 7.sayıda 1939-1942 yılları arasında okutulacak Yurttaşlık Bilgisi ders kitabı şartnamesinde kullanılacak resimlerdeki manzara ve insanların giyinişlerinin dönem şartlarına uygun, çağdaş görseller içermesi maddesi yer almaktadır (Maarif Vekâleti, 1939b, s. 30).

Bu şartname, dönemin eğitim politikalarının yalnızca içerik denetimiyle sınırlı kalmayıp, görsel unsurlar da dâhil olmak üzere her yönüyle titizlikle şekillendirildiğini göstermektedir. Eğitim materyallerinde yalnızca metnin değil, kullanılan görsellerin bile çağdaş ve dönemin ideolojik yapısına uygun olmasının şart koşulması, eğitim sürecinin Batı medeniyetiyle uyumlu bir modernleşme projesi çerçevesinde kurgulandığını

kanıtlamaktadır. Bu durum da çevirmenin Batı kültürüyle ilgili terim ve kavramları özellikle açıklayıcı dipnotlarla desteklemesi, dönemin pedagojik yaklaşımının ve Batı'ya yönelik entelektüel yönelimin bir yansıması olarak görülebilir. Dolayısıyla, dipnotlarda yapılan tercihler salt dilbilimsel açıklamalar olmanın ötesinde, Cumhuriyet'in eğitim politikalarıyla örtüşen bilinçli bir yönlendirme içermektedir.

Bu uygulama aynı zamanda, Batı klasiklerinin hedef kitleye uyarlanmasında bilinmeme ihtimali yüksek kavramların anlaşılmasına yönelik uygulamaların yaygın olduğu 1940'lı yılların pedagojik anlayışını da yansıtmaktadır. Tebliğler Dergisi bulguları göstermektedir ki, Maarif Vekilliği'nin öğretmenlerden beklentisi özellikle öğrencilerin aşına olmayabilecekleri, kavranması güç noktalar ile ilgili konu sonlarında karşılaştırmalar, tartışmalar, sorular yoluyla konuyu anlayıp anlamadıklarını mutlaka gözlemlemeleridir (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 18).

Türkiye modernleşirken, çeviriler genellikle kültürel ve entelektüel zenginleşmenin araçları olmuştur. Çevirmenin bu terimleri açıklamak için gösterdiği titiz çaba, özellikle okul çağındaki bir kitlenin Batı kültürüne ve düşüncesine aşinalık kazanmasını sağlamaya yönelik daha geniş hedeflerle de uyumludur.

3.1.1.4.4. Kelime Seçimleriyle Yaratılan Algısal ve İdeolojik Değişimler

Bu bölümde kelime tercihlerinin ve vurgulamanın çeviri metninde algısal ve ideolojik değişikliklere nasıl yol açtığı üzerinde durulacaktır. Özellikle dönemin Cumhuriyet ideolojisine uygun biçimde yapılan bilinçli kelime seçimleri incelenecektir.

Kaynak ve erek metin karşılaştırıldığında bu yönde saptanan farklardan biri eserin ilk bölümünde yer almaktadır. Eserin ilk bölümünde Gulliver'ın Liliput'a gelişi ve ilk izlenimlerinin anlatıldığı kısımda Liliput halkı Gulliver'e yiyecek ve içecekler verir. Swift bu yiyecekleri “well dressed flesh of animals” (Swift, 1963, s. 4) şeklinde tanımlar. “Flesh” sözcüğü Longman İngilizce sözlüğünde “the soft part of the body of a person or an animal that is between the skin and the bones” yani en yakın çevirisi ile “bir insan veya hayvanın vücudunun deri ile kemikler arasında kalan yumuşak kısmı” şeklinde ifade edilebilir. Swift'in kullandığı “dressed” sıfatı ise yine Longman İngilizce sözlüğünde “(meat and fish) to clean and prepare meat or fish so it is ready to cook or eat” (Summers, 2003, s. 477) şeklinde tanımlanır. Tanımın Türkçesi de “et veya balığı pişirmeye veya yemeye hazır olacak şekilde temizlemek ve hazırlamak” şeklinde ifade edilebilir. Yani

kaynak metinde bahsedilen hayvanların etleri pişmemiş, çiğ etlerdir ve en yakın çeviri ile “iyi terbiye edilmiş hayvan etleri” şeklinde Türkçe ifade edilebilir. Ancak bu tanımlama erek metinde “çok iyi pişirilmiş hayvan etleri” (Swift, 1945, s.10) şeklinde geçer.

1940’lı yıllarda, Türkiye’deki çağdaşlaşma ve modernleşme hedefleri doğrultusunda, özellikle kadınların ev içindeki rolünü yeniden tanımlama amacı güden dersler müfredatta öncelikli hâle gelmiştir. Şirin Yıldırım ve Ağzıpak “Cumhuriyet Dönemi Gastronomi Eğitiminin Gelişimi Ve Türk Mutfağına Etkisi” adlı çalışmalarında bu alandaki uygulamaları değerlendirmiş ve şu noktaya dikkat çekmişlerdir. “Kız enstitülerinde verilen, bıçkı dikiş, sofrada düzeni, yemek tarifleri, alışveriş teknikleri, çocuk bakımı, ev ekonomisi gibi ev içinde kadının rolünü güçlendirmeye yönelik dersler müfredatta yer almıştır” (Şirin Yıldırım & Ağzıpak, 2023, s. 606).

Bu noktada kız öğrencilere sofrada düzeni, yemek tarifleri ve sofrada adabı gibi derslerin verilmesi, toplumun modern ve medeni yaşam biçimini benimsemesi yönündeki güçlü eğilimi göstermektedir. Eserin çevirisinde, kaynak metindeki “çiğ et” anlamına gelebilecek “well dressed flesh of animals” ifadesinin Türkçe çeviride “çok iyi pişirilmiş hayvan etleri” şeklinde aktarılması da bu kültürel hassasiyeti erek metinde yansıtmaktadır. Çevirmen çiğ etin ilkel ve vahşi çağrışım yaratma risklerini bertaraf ederek, Türk okurlarına daha uygar, medeni ve çağdaş bir tablo çizmiş ve bu ifadeyi modern yemek kültürüne uygun bir şekilde aktarmıştır. Bu tercihin, dönemin eğitim sisteminde yer alan ve kadınların çağdaş bir ev içi kültürü edinmesini hedefleyen yemek pişirme, sofrada adabı gibi derslerle paralel bir kültürel çerçeveye oturduğu söylenebilir.

Eti “çok iyi pişirilmiş” olarak tanımlayan erek metin, Cumhuriyet’in modernlik ve ilerleme vurgusuyla uyumlu bir şekilde, dikkatli hazırlık ve medeni uygulamalar imajını aktarmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Swift’in ima ettiği ayrıntılı mutfak geleneklerinden uzaklaşarak, bunun yerine Türk kültürel normlarıyla daha güçlü bir şekilde yankılanacak şekilde bir hazırlığa odaklanmaktadır. Bu karar, çevirinin anlaşılabilir ve kültürel açıdan uygun olmasını, ancak orijinal metindeki bazı Batı kültürüne özgü nüansların kaybolmasına neden olmaktadır. Bu anlamda çeviri, Batı’yı olumlu bir şekilde sunmayı başarırken Swift’in anlatısını 1940’ların Türkiye’sinin ideolojik ve kültürel bağlamına uyacak şekilde inceliklerle yeniden şekillendirir.

Bu tercihten doğan bir diğer sonuç ise bu tür didaktik amaçlı seçilmiş bir eserde, Batılı insanların çiğ et tüketen medeniyetsiz ya da ilkel kişiler olarak algılanma riskinin önüne

geçilmiş olmasıdır. Batı kültürünü olumlu ve ilerici bir şekilde sunmak, Cumhuriyet’in modernleşme projesi bağlamında Tercüme Bürosu’nun çeviri faaliyetlerinin temel amaçlarından biridir. “Cumhuriyet’in ilk yirmi yılında, Türk kimliğine dayalı bir ulus inşa ederken Batılılaşmayı hedefleyen yoğun bir planlama faaliyeti damga vurmuştur” (Gürçağlar, 2023, s. 48).

Bu doğrultuda çevirmen, kaynak metinde geçen “well dressed flesh of animals” ifadesini Türkçe çeviride “çok iyi pişirilmiş hayvan etleri” olarak aktararak, Batılı insanların Türk okuyucular tarafından olumsuz şekilde algılanmasını önlemiştir. Bu müdahale, dönemin Batı’yı incelik, rasyonellik ve kültürel ilerlemenin modeli olarak sunma ideolojisiyle tutarlıdır. Çevirmen, Batı’nın modern ve medeni imajıyla çelişebilecek unsurları yeniden çerçeveleyerek, metni Cumhuriyet’in Batı kültürünü Türkiye’nin gelişimi için örnek aldığı anlayışla uyumlu hale getirmiştir.

Eserin genelinde okuyucuya tanıtılmak istenen kısımlarda yerleştirme stratejisi görülmezken bazı kavramların erek metne bu bakış açısıyla aktarılmadığı da görülmektedir. Kaynak metinde 10. sayfada Liliput kralının tasvirinde kullanılan “Austrian lip” ifadesi erek metne “kalın dudak” şeklinde aktarılmıştır. Eserde “Avusturya dudağı” terimi, Avusturya ve diğer Avrupa topraklarında hüküm süren Habsburg hanedanına ait önemli bir genetik özellik olan Habsburg çenesiyle ilişkili bir özelliğe göndermedir. Çıkmış bir alt çene ve kalın, etli bir alt dudak içeren bu özellik, aile içindeki yoğun evliliklerin bir sonucu olarak görülmektedir (Alvarez, Ceballos, & Quinteiro, 2009).

Erek metinde “Avusturya dudağı” ifadesinin “kalın dudak” olarak çevrilmesi, Swift’in orijinal teriminin önemli ölçüde basitleştirmektedir. Swift siyasi figürleri ve sistemleri eleştirmek için sıklıkla fiziksel betimlemeler kullandığından, bu terim hicivsel bir ton taşımaktadır. Terimi “kalın dudak” olarak genelleştiren Türkçe çeviri, Swift’in eleştirisinin tarihsel ve siyasi göndermesini yumuşatmıştır.

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi arşivlerinde bu müdahaleyi daha anlaşılır kılacak bir bulgu yer almaktadır. 1939 yılında yayımlanan 5.sayıda ilköğretim çocuk kitapları şartnamesinde yer alan maddelerden biri şu şekilde ifade edilmiştir: “çocukların kavrayamayacakları mefhum ve fikirleri ihtiva etmeyecektir.” (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 19). Ayrıca Neşriyat Kongresi’nde özellikle ilköğretim çağındaki çocuklara yönelik kitaplar ile ilgili kararları arasında “Üslup [...] alaka verici ve edebi kıymeti haiz

olmalıdır” (Maarif Vekilliği, 1939, s. 83) ve içeriklerin çocuğun “yaşı, alakası ve zihni seviyesine uygun” (s. 81) olması gibi görüşler yer almıştır.

Dolayısıyla bu genelleme bir tür kültürel uyarlama olarak anlaşılabilir. 1940’ların Türkiye’inde özellikle okul çağındaki çocuklarının Habsburg Hanedanlığı’na ya da onun Avrupa tarihindeki önemine aşina olmama ihtimali yüksektir. Dönemin okuma yazma oranının düşük olması, edebi dizgedeki boşluk ve özellikle çocuk edebiyatına yönelik eserlerin sayıca az olması bu ihtimali desteklemektedir. Bir önceki alt başlıkta dipnot yoluyla okuyuculara tanıtılan kavramları gösteren tablo göz önüne alındığında, seçilen kavramların kültürel ve tarihi referansları göze çarpmaktadır. Ancak “Austrian Lip” ifadesi içerik bakımından diğer örnekler gibi sanatsal veya önemli bir kültürel referansa işaret etmemektedir. Bu sebeple anlaşılma ihtimali yüksek bir kavramın hedef kitle göz önüne alınarak genelleştirildiğini söylemek mümkündür.

Erek metinde yer alan dikkat çekici bir çeviri kararı da orijinal metinde özel olarak vurgulanmamış olan bazı ifadelerin çeviride daha vurgulu bir şekilde ifade edilmesidir. Örneğin, kaynak metin sayfa 17’de yer alan “old and the new world” (Swift, 1963) ifadesi küçük harflerle, özel bir vurgu yapılmadan kullanılırken, erek metinde çevirmen “Yeni ve Eski dünya” (Swift, 1945, s. 34) şeklinde büyük harfler kullanarak vurgu yapmayı tercih etmiştir. Metnin orijinalinde eski ve yeni dünya terimleri sırasıyla Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına (Eski Dünya) ve Amerika kıtasına (Yeni Dünya) gönderme yapmaktadır. Bu terimler Swift’in yaşadığı dönemde Avrupalılar tarafından Keşif Çağı’ndan önce ve sonra bilinen bölgeleri birbirinden ayırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Gulliver o bölümde anlatılan resmi bir töreni “eski ya da yeni dünyanın başka hiçbir ülkesinde en ufak bir benzerini görmediğini” (Swift, 1963, s. 17) söylediğinde, Lilliput’taki saray geleneklerinin saçmalığını ve benzersizliğini vurgulamaktadır. Bu ifade Swift’in siyasi ritüellerin ve onurlandırmaların keyfi ve çoğu zaman gülünç doğasına ilişkin hicivli yorumunun bir parçasıdır.

Eserin Türkçe çevirisinde “Yeni ve Eski Dünya” ifadesinin büyük harfle yazılması dikkat çekicidir. Bu dönem, modernleşme ve ilerlemeye güçlü bir vurgunun yapıldığı, Cumhuriyet’in kendisini modern bir ulus olarak kurmaya çalıştığı bir dönemdir. “Yeni Dünya” ilerleme ve yeniliği, “Eski Dünya” ise gelenek ve geçmiş temsil eden bir anlayışa işaret etmektedir. “Yeni ve Eski Dünya” ifadelerinin büyük harfle yazılması yalnızca Batı dünyasının coğrafi ve tarihi ayırımına işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda erken

Cumhuriyet döneminin yeni devlet anlayışını bilinçlerde inşa etme gayesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu vurgu, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı geçmişi ile arasına çizdiği sınırları ve modernleşme hedeflerini pekiştiren bir söylem ile örtüşmektedir.

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'nin 1939 yılında tarih dersi kitapları için belirlediği şartnameler, bu dönüşüm sürecini bilinçli bir şekilde öğrencilere aktarmayı hedeflemiştir. Özellikle tarih kitaplarında yer alması gereken konular arasında, Osmanlı Devleti'nin yükselme ve gerileme dönemleri, Osmanlı'daki yenileşme hareketleri ve bunların neticeleri, imparatorluğun çöküş sebepleri, Mondros Mütarekesi sonrası Türkiye'nin durumu ve nihayetinde Cumhuriyet'in kuruluş süreci detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu anlatı, “Yeni Türkiye” nin modern, laik, çağdaş ve ilerlemeci kimliğini öğrencilere benimsetme hedefi doğrultusunda şekillendirilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 18-19). Özellikle “Türk inkılâbının muhtelif cepheleri ve İmparatorluk devrindeki vaziyetlerle mukayeseleri” başlığı, Osmanlı geçmişinin bazı yönleriyle eleştirel bir perspektiften ele alınarak, Cumhuriyet'in gerçekleştirdiği reformların köklü bir medeniyet değişimi olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir (s. 19). Hilafetin kaldırılması, din ve devlet işlerinin ayrılması, modern hukuki ve sosyal reformlar, kadın haklarının tanınması, eğitimde yapılan değişiklikler ve ekonomik kalkınma projeleri gibi konuların vurgulanması, Eski Dünya ile Yeni Dünya arasındaki ayrımı Cumhuriyet söylemiyle pekiştirmektedir (s. 19).

Bu çerçevede, çeviride “Yeni ve Eski Dünya” ifadelerinin büyük harfle yazılması, Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki farkı okuyucunun bilinçaltına kazımak için yapılan ideolojik bir müdahale olarak da okunabilir. Osmanlı'dan devralınan mirasın gerileme, yozlaşma ve yenileşme hareketleriyle ele alındığı; Cumhuriyet'in ise ilerleme, reformlar ve medeniyetin yeni merkezi olarak sunulduğu bu eğitim anlayışı, çeviri sürecinde de benzer yönlendirmelere yol açmıştır.

Bu terimlerin büyük harfle yazılması kararı, özellikle eğitim metinlerinde dönemin didaktik hedeflerini de yansıtmaktadır. Yeni ve Eski Dünya ifadelerinin büyük harflerle vurgulanması bu terimleri okuyucuya daha ciddi bir tonda aktararak, coğrafi ve tarihi önemlerine dikkat çekmekte ve genç okurların bunları anahtar kavramlar olarak tanımasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in küresel farkındalığı geliştirmeye

ve öğrencileri Batı dünyasının daha geniş kültürel ve tarihsel çerçeveleri konusunda eğitmeye odaklanmasıyla uyumludur.

Bu seçimin dönemin pedagojik öncelikleri ile örtüşmesine bir başka bulgu da Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'nde okuma kitaplarında coğrafya, tarih, bilim ve keşif gibi konuların pedagojik bir ilerleme kaydedilerek verilmesinin gerekliliğini açıkça belirtilmiş olmasıdır. 1939 yılına ait 5. sayıda yer alan çocuk hikâye kitapları şartnamesinde, okuma kitaplarına eklenecek içerikler arasında “seyahatler, denizcilik hayatına dair tasvirler, çocuklarda havacılığa karşı sevgi ve hava kahramanlarına saygı hisleri uyandıran yazılar, meraklı sergüzeştler, muhtelif keşif ve ihtiralar ait meraklı yazılar” gibi konuların yer alması gerektiği belirtilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 9). Bu içeriklerin seçimi, genç okuyucuların dünya görüşünü genişletme ve bilimsel ilerlemeye yönlendirme amacı taşıdığını göstermektedir.

Aynı şekilde, okutulacak tarih dersi kitabı şartnamesinde yer alan “Tarihî mevzuların mümkün olduğu kadar talebenin coğrafya bilgileriyle müvazi olarak ilerletilmesine çalışılmalıdır” (s. 18) ifadesi, öğrencilerin tarihsel olayları coğrafya ve dünya bilgisiyle ilişkilendirerek anlamalarını hedefleyen didaktik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “Yeni ve Eski Dünya” terimlerinin çeviride büyük harfle yazılmasını, yalnızca dilbilgisel bir tercih değil, aynı zamanda dönemin eğitim anlayışıyla doğrudan örtüşen bir yönlendirme olarak okumak mümkündür. Bu tür vurgular, öğrencilerin dünyayı sistematik bir şekilde anlamalarını sağlamak ve tarihsel olayları küresel bir bağlamda değerlendirme alışkanlığı kazanmalarına katkıda bulunmaktadır.

3.1.1.4.5. Bedensel Tasvirlerde Mahremiyet ve Kültürel Hassasiyet

Swift'in bedensel fonksiyonlar ve çıplaklık içeren sahneler gibi unsurlarının Türkçe çeviride nasıl sansürlendiği de ayrı bir başlık altında incelenecektir. Bu müdahalelerin, dönemin kültürel hassasiyetleri ve toplumun genel ahlak anlayışına uyum sağlama amacı taşıması kapsamında değerlendirilecektir.

Bu tür tasvirlerle bir örnek kaynak metinde 9.sayfada yer almaktadır (Swift, 1963). Bu bölümde Gulliver'ın Liliput'ta tuvaletini ilk kez nasıl yaptığını detaylı bir şekilde betimlemektedir. Bahsi geçen paragrafın en yakın Türkçe çevirisi şu şekildedir:

“Birkaç saattir doğanın gereklilikleri tarafından son derece baskı altındaydım; bu hiç de şaşırtıcı değildi, çünkü en son yükümü boşaltmamın üzerinden neredeyse iki gün geçmişti. Aciliyet ve utanç arasında büyük zorluklar yaşıyordum. Aklıma gelen en

iyi çare, evime gizlice girmekti, ben de öyle yaptım; kapıyı arkamdan kapattım, zincirimin dayanabileceği kadar uzağa gittim ve bedenimi o huzursuz yükten kurtardım. Ama bu, bu kadar kirli bir eylemden suçlu olduğum tek zamandı; bunun için samimi okuyucunun durumumu ve içinde bulunduğum sıkıntıyı olgun ve tarafsız bir şekilde değerlendirdikten sonra bir miktar hoşgörü göstereceğini ummaktan başka bir şey yapamam. O zamandan beri sürekli uyguladığım yöntem, ayağa kalkar kalkmaz bu işi açık havada, zincirimin sonuna kadar yapmaktı ve her sabah misafir gelmeden önce, bu iğrenç maddenin bu iş için görevlendirilmiş iki hizmetçi tarafından el arabalarıyla taşınmasına özen gösterilirdi. Temizlik konusundaki karakterimi dünyaya kanıtlamak zorunda olduğumu düşünmeseydim, belki de ilk bakışta çok önemli görünmeyen bu durum üzerinde bu kadar uzun durmazdım. Bu macera sona erdiğinde, temiz hava almak için evimden dışarı çıktım.”

Erek metinde yer almayan bu bölüm insan doğasını ve toplumsal normları eleştirmek için mizah ve ironiyi kullanan Swift’in hiciv tarzını özetlemektedir. Gulliver’ın hijyenine abartılı bir şekilde odaklanması, Swift’in insanlığın edep takıntısıyla alay edişini yansıtır. Doğal bir eylemi böylesine titiz ve biçimsel ayrıntılarla sunan Swift, hayatın kaba gerçekleriyle insanların sıklıkla benimsediği kibar havayı karşılaştırır ve bu tür kaygıların saçmalığını ortaya koyar. Dahası, Gulliver’ın temizliği ve ahlaki bütünlüğü konusundaki ısrarı, Swift’in insan ikiye bölünmüşlüğüne yönelik eleştirisinin altını çizer. Gulliver’ın gerekli bir eylemi erdemli olarak gösterme çabası, doğal dürtüler ile kurgulanmış ahlaki imge arasındaki gerilimi ortaya koyar.

Şahinbaş’ın erek metinde bu kısma yer vermemesi dönemin ahlaki muhafazakârlığını ve kültürel hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Tebliğler Dergisi arşiv bulguları Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde eğitim reformları ülkeyi modernleştirmeye ve Batılılaştırmaya çalışırken bu değişikliklere geleneksel değerlere bağlı bir anlayışı yansıtmaktadır. Ayrıca Kongre kararları arasında yer alan “cinsi terbiye”, “cinsi dalalet” (Maarif Vekilliği, 1939, s.85-86) gibi ifadeler ve bunlara yönelik hassasiyetlerin belirtilmesi de önemli bir bulgudur. Dolayısıyla okullar için tasarlanan edebiyat genellikle bu ahlaki standartlara uyum sağlamak için gözden geçirildiğinden bu bölümde yer alan bedensel işlevlerin ayrıntılı anlatımı, daha genç okuyucular için veya resmi müfredata dâhil edilmek için uygun bir anlatı değildir.

Bu dönemde Batı klasiklerinin çevirileri genellikle Türk eğitim sisteminin pedagojik hedeflerine uyacak şekilde uyarlanmıştır. Bu eserler karakter oluşturma ve eleştirel düşünceyi teşvik etme araçları olarak görülmüş, ancak tartışmalardan kaçınmak için bedensel işlevlere atıflar gibi uygunsuz olan içerikler çıkarılmıştır. Bu yaklaşım, edebiyatı öğrenciler için ahlaki ve eğitsel açıdan uygun bir kaynak olarak sunma hedefini yansıtmaktadır. Ancak bu bölümün çeviride korunmaması kaynak metnin hicivsel algısını azaltmaktadır. Jonathan Swift'in hicvi, ikiyüzlülüğü ve gösterişi ifşa etmek için genellikle grotesk mizahı kullanarak insan doğasını ve toplumsal normları acımasızca eleştirmesine dayanır.

Çevirmenin kararı aynı zamanda hicvi farklı kültürel ve zamansal bağlamlara çevirmenin daha geniş zorluklarını da yansıtmaktadır. Uygun olmadığı düşünülen bu tür bölümlerin çıkarılması, orijinal metne sadık kalmak ile onu hedef kitlenin kültürel beklentilerini karşılayacak şekilde uyarlamak arasındaki zorluğu yansıtmaktadır.

Bedensel tasvirlerle yönelik hassasiyetlere bir örnek de kaynak metin sayfa 64'te yer alan bir kadının göğsünün tasviridir (Swift, 1963). Burada Gulliver, kendisinin bir cüce ve diğer herkesin dev olduğu Brobdignag'a gelmiştir ve bir sütনেরin bebek emzirdiğine şahit olur. Çevrilmeyen kısım en yakın Türkçe çevirisi ile şöyle ifade edilebilir:

“İtiraf etmeliyim ki, meraklı okuyucuya cüssesi, şekli ve rengi hakkında bir fikir vermesi için neyle kıyaslayacağımı bilemediğim korkunç memesini görmek kadar hiçbir nesne beni iğrendirmemişti. Bir metre boyundaydı ve çevresi on altı santimden az olamazdı. Meme ucu kafamın yarısı kadardı ve hem onun hem de kazının rengi lekeler, sivilceler ve çillerle o kadar doluydu ki, hiçbir şey bundan daha mide bulandırıcı görünmezdi: çünkü onu yakından görebiliyordum, o emmek için daha rahat oturuyordu, ben de masanın üzerinde duruyordum.”

Erek metinde ise bu bölüm sadece “ Şunu söylemeliyim ki, beni, sütনেরin o koca göğsü kadar ömrümde hiçbir şey iğrendirmemiştir.” (Swift, 1945, s. 114). Bu bölümün eserin Türkçe çevirisinden çıkarılması, dönemin ahlaki ve kültürel hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Bu tasvirde Swift, Brobdignag'lı kadının göğsünü betimlemek için grotesk ve abartılı imgeler kullanarak insanların güzellik ve bedensel işlev algılarını hicvetmektedir. Ancak, kadın bedeninin böylesine bir tasviri, özellikle de lekeler, sivilceler ve çiller gibi mahrem kabul edilebilecek detaylar içeren bir tasvir, o dönemde özellikle hedef kitle için uygunsuz bir betimlemedir.

Eserin analizine ait diğer alt başlıklarda Matbuat Kanunu'nun 29. ve 37.maddeleri ve döneme ait resmi arşiv bulgularında yapılan ahlaki değerler vurgusu aslında eserin genelinde uygulanan çeviri stratejisini anlamaya yönelik önemli kanıtlardır. Kanunun 31. Maddesi de bunlara ek olarak bu tarz beden tasvirlerin Okul Klasikleri serisinde yer alan bir eserde müstehcen sayılabileceğine işaret etmektedir. Bahsi geçen madde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türk ceza kanununun 426 ve 427 inci maddeleri mucibince müstehcen sayılan maddeler halkın âr ve haya duygularını inciten ve ayıp sayılan şeylerdir. Yukarıki tarifi şümülüne giren bir san'at veya ilim eseri, alâkadarlarının istifadesi için neşredilir, bu da eserin mevzu ve şekli ile neşir vasıta ve mahallinin nevi ve cinsi arasındaki münasebet karinelerinde anlaşılırsa müstehcen sayılmaz.” (T.C. Resmî Gazete, 1931)

Bu madde, beden tasvirlerinin müstehcen olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır, çünkü eserin okul klasiği olarak yayımlanmış olmasını, yalnızca ilgili kişilerin faydalanması amacıyla yayımlanma şartı ile ilişkilendirmek güçtür. Bu madde, müstehcen içeriklerin yalnızca özel amaçlarla belirli bir kitleye sunulması halinde yasal koruma altına alınacağını belirtmektedir. Ancak, eğitim amaçlı veya çocuklara yönelik bir eser olarak yayımlanan bir çeviri, halka, özellikle çocuklara açık olduğu için o dönemde yapılan ahlak ve aile değerleri vurguları da göz önüne alındığında korunma kapsamı dışında kalma ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum, çevirmenin beden tasvirleri, grotesk betimlemeler veya mahrem kabul edilebilecek sahneleri neden değiştirdiğini veya çıkardığını açıklayan önemli bir hukuki bağlam sunmaktadır.

Dolayısıyla, Gulliver'ın sütünenin göğsünü, meme ucuna kadar tasvir ettiği betimleme, grotesk ve rahatsız edici beden tasvirleri içerdiği için müstehcenlik tanımına girebilir. Aynı şekilde, Gulliver'ın tuvalet ihtiyacını nasıl giderdiğini detaylıca anlatan bölüm de mahremiyet ihlali sayılabilecek bir içerik olarak değerlendirilebilir.

Dönemin atmosferinden anlaşılabileceği gibi Erken Cumhuriyet döneminin kültürel normları, özellikle edebiyatta kadın tasvirlerine ilişkin olarak tevazu ve edep vurgusu yapmakta ve bu tasvirin içeriğini toplumsal beklentilerle uyumsuz hale getirmektedir. Türkiye o dönemde bir yandan modern bir ulusal kimlik yaratmaya gayret ederken bir yandan da bazı muhafazakâr değerleri muhafaza etmekteydi. Edebiyatın genellikle eğitim ve ahlaki gelişim için bir araç olarak görülmesi nedeniyle kadın anatomisinin bu denli

detaylı ve çirkin tasvirin çeviride korunmamış olması hükümetin hem yazılan hem de çevrilen eserlerin içerikleri üzerindeki kontrolünü yansıtan örneklerden biridir.

Dahası, emzirme eylemi doğal olsa da genellikle özel veya hassas bir konu olarak ele alınmış ve Swift'in içerdiği içgüdüsel ayrıntıların uygun görülmemiş olma ihtimali de yüksektir. Aile mevcudiyetini ve kadının analık rolünü zayıflatacak anlatıları açıkça yasaklayan Matbuat Kanunu 41.madde (T.C. Resmî Gazete, 1931) de göz önüne alındığında emzirme eyleminin bu denli çirkin tasviri erek metne aktarmak hukuki olarak da gerçekleşmesi mümkün olmayan bir sahnedir. Kaynak metinde Brobdingnaglı kadının hicvedilerek nesneleştirilmesi ve fiziksel kusurlarına odaklanılması hedef kültürde kutsal kabul edilen analık değerleri açısından saygısızlık veya aşağılayıcı olarak görülebilecek bir çıkarımla sonuçlanabilecek bir tasvirdir.

Aile hayatı ve analık değerlerinin yüceltilmesine yönelik açık vurgular göz önüne alındığında bu tasvirin erek metinde yer almaması erken Cumhuriyet döneminde Türkçe çeviri politikalarındaki daha geniş eğilimlerini yansıtmaktadır. Çevrilen eserler yalnızca yeniden üretilmiyor, aynı zamanda dönemin ahlaki ve ideolojik çerçevesine uyacak şekilde şekilleniyordu. Ancak bu aynı zamanda Swift'in insan algılarına ve bedensel normlara yönelik eleştirileri gibi keskin hicivlerinin çeviride kaybolduğu anlamına da gelmekteydi.

Aynı çerçevede değerlendirilebilecek bir başka örnek de kaynak metinde 80. sayfada yer almaktadır (Swift, 1963). Çevrilmeyen bu kısım en yakın Türkçe çevirisi ile şöyle ifade edilebilir:

“Bir gün vali arabacımıza birkaç dükkânda durmasını emretti; fırsat kollayan dilenciler arabanın kenarlarına doluştular ve bana bir İngiliz gözünün görebileceği en korkunç manzaraları sundular. Göğsünde kanser olan bir kadın vardı, korkunç bir şekilde şişmişti, deliklerle doluydu, iki ya da üç tanesine kolayca girebilirdim ve tüm vücudumu kaplayabilirdim. Boynunda beş yün çuvaldan daha büyük bir yara olan bir adam ve her biri yaklaşık yirmi ayak yüksekliğinde birkaç tahta bacağı olan bir adam daha vardı. Ama en iğrenç manzara, giysilerinin üzerinde sürünen bitlerdi. Bu haşaratın mikroskop altında bile Avrupa bitlerinden çok daha iyi olan şemsiyelerini ve domuz gibi kök saldıkları burunlarını çıplak gözle görebiliyordum. Şimdiye kadar gördüğüm ilk haşarelerdi ve uygun aletlerim olsaydı (ne yazık ki gemide bırakmıştım) bunlardan birini inceleyecek kadar meraklı olurdu, ancak gerçekten de manzara o kadar mide bulandırıcıydı ki, midemi tamamen alt üst etti.”

Bu alıntıda Swift, grotesk bir gerçekçilik kullanarak dilencilerin fiziksel deformasyonlarını ve sefaletlerini, kadının kanserli göğsünden kıyafetlerinde sürünen büyük boy bitlere kadar şok edici ayrıntılarla betimler. Bu betimlemeler, toplumsal ihmalin ve yoksulluğun acımasız gerçeklerinin hicivli bir eleştirisi olarak görülürken okuyucuları insan varoluşunun fiziksel ve ahlaki çirkinliğiyle yüzleşmeye zorlamaktadır. Ancak, o dönemin Türkiye’inde ahlaki değerler, düzenli, temiz ve kendine güvenen, güçlü toplum anlayı göz önüne alındığında, bu tür tasvirlerin Türk okuyucular için ideal çerçeveye uymadığı görülmektedir. Canlı bir şekilde tasvir edilmiş bu olumsuz içerikli tasvir, edebiyatın kültürel incelik ve eğitimi teşvik eden bir araç olarak görüldüğü dönemde edebi eserlere yönelik ahlaki ve estetik beklentilere uymamaktadır

Swift’in bu tasvirdeki amacı, abartılı öğeler kullanarak toplumsal eşitsizlikleri ve insani kusurları eleştirmektir. Dilencilerin şekil bozuklukları ve mikroskobik ayrıntılarla betimlenen bitler, yoksulların ihmal edilmesinin ve insan onurunun aşağılanması anlatır. Çeviriden bu bölümün çıkarılması, uygun görülmeyen bir içeriğin törpülenerek metni hedef kitle için daha kabul edilebilir hale getirirken, Swift’in insan topluma yönelik eleştirisinin önemli bir unsurunu da ortadan kaldırmıştır.

1939 yılı Tebliğler Dergisi arşivleri okutulacak kitap şartnamelerinde genel ve yerel yönetimlerin düzeni, görevleri ve halkın bu yöndeki uygulamalarına vermesi gerek destekleri de içermektedir. 1939-43 yılları arasında okutulması kararlaştırılan Yurtbilgisi kitaplarında bu konulara geniş yer verilmiş, köy ve kasaba hayatı, imkânlar ve buraların idaresi ile ilgili bilgilerin kitaplarda yer alması gerektiği belirtilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939b, s. 30). Belediyelerin sokakları temiz tutma, caddeler açma gibi görevlerini de kapsayan ayrıntılı içerikler maddelerde belirlenmiş ve bu noktada dikkat çeken kısım 15.maddede geçen “Halkın belediyeye yardımı, belediye nizamlarına riayet, kasabanın güzelleştirilmesi ve temizliği için bütün hemşerileri müşterek çalışması” (Maarif Vekâleti, 1939b, s. 31) ifadesidir. 4.sınıf kitaplarına yönelik bu şartname maddeleri çocukların temiz ve düzenli bir toplum için yönetimlere vermeleri gereken desteğin aşılmasının hedeflendiğini göstermektedir.

Dolayısıyla bahsi geçen bölümün çeviride yer almaması, erken Cumhuriyet dönemi çerçevesinde toplumun temizlik, düzen ve yerel yönetim anlayışına ilişkin oluşturulan söylemlerle doğrudan bağlantı kurmak mümkündür. 1939 yılı Tebliğler Dergisi arşivlerinde yer alan ifadeler toplumun estetik ve hijyen algısının bir devlet politikası

olarak düzenlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, Gulliver'ın dilencileri ve hastalık içindeki insanların bedenlerini grotesk ve tiksindirici bir biçimde tasvir ettiği bu bölümün çeviride yer almaması, yalnızca ahlaki hassasiyetler nedeniyle değil, aynı zamanda dönemin toplumsal düzen anlayışına aykırı bir algı yaratmamak adına gerçekleştirilmiş bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet'in modernleşme projeleri çerçevesinde köy ve şehir hayatına dair olumlu, düzenli ve gelişmiş bir imaj sunma çabası, çevirmen tarafından metne yapılan bu tür müdahalelerle desteklenmiştir. Bu nedenle, halkın sefalet içinde olduğu, hastalıkların yaygın olduğu ve yerel yönetimlerin yetersiz kaldığı algısını yaratabilecek bir betimleme, dönemin eğitim anlayışına uygun düşmediği için çeviride yer almadığını söylemek mümkündür.

Erek metinde yer almayan bir diğer örnek Gulliver'ın yine devler ülkesinde yaşadığı bir rahatsızlığı anlattığı bölümdür. Bu bölüm de aynı şekilde dönemin kültürel hassasiyetleri göz önüne alındığında müstehcen sayılabilecek betimlemeler içermektedir. Kaynak metinde 85. sayfada yer alan bölüm nedimelerin Gulliver ve bedeni ile nasıl oyuncak gibi oynadıklarını anlatmaktadır (Swift, 1963). Bahsi geçen kısım en yakın Türkçe çevirisi ile şöyle ifade edilebilir:

“Bakıcım beni ziyaretlerine götürdüğünde, bu nedimler arasında beni en çok tedirgin eden şey, onların beni hiçbir tören yapmadan, hiçbir önemi olmayan bir yaratık gibi kullandıklarını görmektir. Çünkü onlar benim yanımda derilerine kadar soyunup önlüklerini giyerlerken, ben de onların çıplak bedenleri önünde tuvaletlerini yapıyordum ki, eminim bu benim için cazip bir görüntü olmaktan ya da bana korku ve tiksintiden başka bir duygu vermekten çok uzaktı. Onları yakından gördüğümde derileri öylesine kaba ve düzensiz, öylesine çeşitli renklerde görünüyordu ki, şuralarında buralarında bir hendek kadar geniş bir ben ve bu benlerden sarkan, paket ipliğinden daha kalın kıllar vardı. Ben yanlarındayken, üç tenekeden fazla su alan bir kapta en az iki domuz kafası kadar içtiklerini boşaltmaktan da hiç çekinmediler. Bu nedimler arasında en güzeli, on altı yaşlarında, hoş, eğlenceli bir kızdı; bazen beni meme uçlarından birine bindirirdi. Ama o kadar hoşnutsuzdum ki, Glumdaltch'ten o genç kıızı bir daha görmemek için bir bahane bulmasını rica ettim.”

Bu bölümde Swift, Gulliver'ın nedimleri ile ilgili rahatsızlığını anlatmak için grotesk bir mizah ve ayrıntılar kullanır. Onların davranışları geleneksel güzellik ve edep idealleriyle zıtlık oluşturmaktadır. Swift'in hiciv amacıyla Gulliver'ın tiksintisini dış görünüş ve edep

hakkındaki toplumsal varsayımlara meydan okumak için kullanır. Ancak, edebiyatın kültürel edep normlarıyla uyumlu olmasının beklendiği erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde, bu bölüm özellikle genç okurlar için açıkça uygunsuz bir sahnedir. Hizmetçilerin çıplak bedenlerinin, tenlerinin, benlerinin ve vücut kıllarının açık tasvirleri ve edep kurallarına aldırış etmemeleri bu değerlerle örtüşmemektedir. Kadınların bedenlerine genellikle mahremiyet duygusuyla yaklaşılrken böylesine çirkin ve grotesk bir tasvir dönemin ideolojik hassasiyetlerine ters düşmektedir.

Türk toplumunda kadının yeri her zaman önemli ve değerli olmuştur. Ceyda Polatel 2020 yılında yayımladığı Tercüme Dergisinde Kadın Kimliğinin İnşası: Bir Yapısöküm Denemesi adlı makalesinde, Tercüme Dergisi'nde erken Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve çeviriler aracılığıyla nasıl yönlendirildiği ortaya koymuşlardır. Kadının rolü şu şekilde tanımlanmıştır:

“Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadar uzanan modernleşme/uluslaşma süreçlerinde dönemin aydınlarınca geliştirilen formülasyonlar, özellikle düzenli bir değişimi öngören uluslaşma ve batının tehdidine karşı bağımsızlık idealleri ile şekillenirken, kadın, Türk kimliğinin modernleştirici yüzü ve aynı zamanda Batı'ya karşı sınırını çizdiği alanlardan biri olmuştur.” (Polatel, 2020, s. 367)

Çalışmanın sonuç bölümünü özetlemek gerekirse; Tercüme Dergisi'nde yer alan çeviri metinlerde kadınlar şehirli-köylü, Doğulu-Batılı, doğal-medeni, özgür-tutsak, iffetli-iffetsiz gibi zıt çerçevelerde tanımlanmıştır. Kadın kimliği, geleneksel roller çerçevesinde ele alınmış ve kadınların aileye bağlı, sade bir yaşam süren, kibar ve ev içindeki rollerini sürdüren bir figür olarak idealleştirildiği görülmüştür. Buna karşılık, modern hayatın içinde yer alan, ailevi sorumluluklardan uzak ve sosyal çevreye daha fazla dahil olan kadın tasvirine yönelik olumsuz bir algı yaratılmıştır. Çalışmada ayrıca, kadın güzelliğiyle ilgili söylemler de bu çerçevede şekillenmiş, makyaj, sahte güzellik araçları ve dış görünüşe yapılan vurgular olumsuz görülürken, güzelliğin ahlak ve sadelikle tamamlanması gerektiği yönünde bir algı ortaya çıkmıştır. Kadın hakları konusunda erken Cumhuriyet reformları medeni hukuku temel alarak kadına bazı haklar tanımış olsa da, çeviri metinlerde aile içindeki geleneksel rollerin korunmasına yönelik muhafazakâr bir söylem dikkat çekmektedir. Örneğin, Ksenophon'un “Ev İdaresi” çevirisinde kadın, ev işleriyle ilgilenen, çocuklara bakan bir figür olarak tanımlanırken, erkek dış dünya ile ilişkilendirilmektedir (Polatel, 2020, s. 383-385).

Dolayısıyla bu bölüm ile ilgili bir sorun da toplumsal cinsiyet dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Nedimeler Gulliver’e bir oyuncak gibi davranmakta, onu onurunu hiçe sayarak kullanmaktadırlar. Gulliver’i meme ucuna yerleştiren şen şakrak kız, Gulliver’i nesneleştirdiği kadar kadınların kendi saygınlıklarını da azalttığını da söylemek mümkündür. Kadınların rollerinin modernite ile geleneksel saygınlık kavramlarını dengeleyecek şekilde yeniden tanımlandığı erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde, kadınların bu şekilde gamsız ve adaba kayıtsız gibi tasvir edilmesi toplumsal imajlarını zedeleyici olarak görülme riski taşıyan davranışlardır. Ayrıca durum Gulliver açısından da hoş değildir. Kongre kararları arasında yer alan “sosyal cinsten ahlaki fazilet ve vazife muhitlerinin okullarda [...] kuvvetlenmesine [...] gayret etmek” (Maarif Vekilliği, 1939, s. 86) maddesi bu bölüm için gösterilen hassasiyeti ve çeviri kararının arkasındaki motivasyonu anlama yönelik bir başka sebep olarak görülebilir.

Swift çıkarılan bölümde fiziksel betimlemelerin ötesine geçerek güzelliğin göreceliliğini ve insan kibrini eleştirmektedir. Brobdingnag’da küçük bir figür olan Gulliver, normalde güzel sayılabilecek kadınları boyutları ve yakınlıkları nedeniyle canavar gibi algılar. Perspektifin bu şekilde tersine çevrilmesi, insanın dış görünüşle meşguliyetinin saçmalığını ve güzellik standartlarının keyfiliğini vurgular. Ancak örneklerde de görüldüğü gibi dönemin aile, kadın ve ahlaki değerler algısı çerçevesinde Okul Klasikleri serisinde yer alacak bir kitap için uygun bir bölüm değildir.

Bu sebeplerle bu alt başlıkta tartışılan çeviri müdahaleleri, metni yalnızca metni ahlaki ve pedagojik açıdan uygun hâle getirmekle kalmaz, aynı zamanda dönemin kadınlık algısını destekleyen, kadın kimliğini belli sınırlar içinde tutan ve beden tasvirlerini kontrol altına alan toplumsal söylemi pekiştirmek için gerçekleştirilmiştir. Kadının bedensel varlığına dair açık tasvirlerin sansürlenmesi, onun toplumsal rollerini annelik, iffet ve fedakârlık gibi kavramlarla sınırlayan muhafazakâr ideolojinin çeviri sürecine yansımadır.

3.1.1.4.6. Bölüm Sonu Soru ve Yorumlarının İdeolojik ve Didaktik Analizi

Bu bölümde, erek metnin ilk iki bölümünün sonunda çevirmen tarafından eklenen yorum ve sorular incelenecektir. Çevirmen Şahinbaş’ın, sorular ve yorumlar aracılığıyla genç okuyucuları metinle aktif bir şekilde ilişki kurmaya teşvik ettiği görülmektedir. Sorular, metni yalnızca hikâye olarak değil, insan doğası, yönetim ve ahlak üzerine eleştirel bir çalışma olarak incelemeye teşvik etmektedir.

Şahinbaş ilk iki seyahatin anlatıldığı Okul Klasikleri baskısında her bölüm sonunda öğrencilere bahsi geçen konular ile ilgili sorular sorar ve okuyucudan gerekli çıkarımları yapmalarını ister. Bazen de önceki bölümde geçen konular ile ilgili açıklama veya yorum yapar sonrasında sorduğu sorular ile öğrencilerin bakış açısını belirli bir çerçevede tutmayı hedefler.

Dönemin Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi arşiv kayıtları bu tür soru ve yorumlara verilen önemi göstermektedir. Erken Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları, öğrencilerin metinleri yalnızca okuyup geçmesini değil, eleştirel düşünme ve anlama becerileri geliştirmesini amaçlayan didaktik bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu anlayışın çeviri süreçlerine yansıyan en belirgin yönlerinden biri, eserlerin belirli bölümlerinin sonunda öğrencilerin konuya dair kavrayışını ölçmek için sorular ve yorumların eklenmesi olmuştur. 1939 Tebliğler Dergisi'nin 5. sayısında yer alan okutulacak tarih kitapları şartnamesinde “her bahsin sonunda o bahsin mühim noktalarını talebenin kavrayıp kavramadıklarını anlamak üzere sorular ilave olunacaktır.” maddesiyle, özellikle tarih kitapları için bu yöntemin zorunlu kılındığı belirtilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 18). Bu didaktik yaklaşım sadece tarih kitaplarıyla sınırlı kalmamış, çocuk kitapları için oluşturulan şartnamelerde de açıkça vurgulanmıştır. 5. sayıdaki çocuk kitapları şartnamesinin 14. Maddesi şu şekildedir:

“Okuma parçalarından her birisinin sonuna a)bu parçanın esaslı fikirlerinin talebe tarafından kavranılıp kavranılmadığını anlamak için sorular; b)parçanın mühim noktaları üzerinde talebeyi düşünmeğe ve noktalar hakkında düşüncelerini ve duygularını ifade etmeğe sevkedecek sorular konulacaktır.” (Maarif Vekâleti, 1939a, s. 20)

Benzer şekilde, 7. sayıda yer alan 1939-42 yılları arasında okutulacak Yurtbilgisi kitabı şartnamesi, her bahsin sonuna öğrencilerin bilgiyi pekiştirmesi için sorular eklenmesi gerektiğini belirterek, didaktik yaklaşımın eğitim müfredatında geniş bir uygulama alanına sahip olduğunu göstermektedir (Maarif Vekâleti, 1939b, s. 30).

Bu anlayış, yalnızca yerli eğitim materyallerinde değil, çeviri eserlerde de benzer bir sistemin benimsenmesine yol açmıştır. Tercüme Dergisi'nin 27. sayısında yayımlanan bir yazı, çeviri eserlerde yalnızca yazarın eserinin aktarılmasının yeterli olmayacağını, “yazarın hayatı ve düşüncelerinin de yer alması gerektiği” görüşünü öne sürerken, “çevirmenin eser ile ilgili yorumları da olmalı” diyerek çevirinin pedagojik bir araç olarak kullanılmasını desteklemiştir (Yetkin, 1944, s. 19). Bu, çevirmenin okuyucuya metni

yalnızca aktarmakla kalmayıp, belirli yönlendirmeler yaparak eserin belirli bir çerçevede anlaşılmasını sağladığını göstermektedir.

Bu açıdan, *Gulliver'in Seyahatleri*'nin Türkçe çevirisinde bölüm sonlarında eklenen sorular ve yorumlar, Cumhuriyet dönemi pedagojik ilkelerine uyum sağlamaktadır. Çevirmen, metnin doğrudan bir aktarımı yerine, öğrencilerin metni belirli bir ideolojik çerçevede değerlendirmesini sağlamayı amaçlamış, Swift'in hicvini evrensel ve ahlaki dersler içeren bir anlatı olarak yeniden yorumlamıştır. Erken Cumhuriyet'in rasyonel birey yetiştirme ve eleştirel düşünmeyi teşvik etme hedefi, bu sorular aracılığıyla desteklenmiş, öğrencilerin eseri sorgulayarak okuması sağlanmıştır. Sonuç olarak, çeviri eserlerin eğitici yönü ön planda tutularak dönemin eğitim politikalarıyla uyumlu bir içerik oluşturulmuştur.

Bu soruların analizi yolu ile varılmak istenen sonuç ideolojik kaygılarla şekillenen çeviri eyleminin yalnızca uygunsuz görülen içeriğin sansürlenmesi veya çıkarılmasından fazlasını ifade ettiğini ortaya koymaktır. Bölüm sonundaki eklemeler kaynak metni hedef kitlenin kültürel, siyasi veya ahlaki öncelikleriyle uyumlu hale getirmek için eklenmiştir. Bu soru ve yorumlar, çevirmenin okuyucunun metinle ilişkisini aktif olarak yeniden şekillendirdiği bir ideolojik müdahale biçimini ortaya koymaktadır. Bu eklemeler, Swift'in orijinal fikirlerine erişimi kısıtlamaktan ziyade, 1940'ların Türkiye'sinin ideolojik kaygılarıyla örtüşmesi için eserin belirli yönlerini yeniden yorumlamaya, yönlendirmeye ve güçlendirme amacı taşımaktadır.

Çevirmen, bu sayede Swift'in hicvindeki yolsuzluk, yönetimdeki saçmalık ve insan kibri gibi belirli ahlaki ve felsefi eleştirileri vurgular ve genç okuyucunun eserde geçen imaları anladığından emin olmak ister. Ancak bu yönlendirmeler aynı zamanda çevirmenin okuyucuları otokrasinin reddi, ahlaklı yönetimin teşviki ve rasyonel düşüncenin değeri gibi bazı ideolojik konular odaklı bir eğitim ve yönlendirme çabasını da yansıtmaktadır. Çevirmen, Swift'in iğneleyici hicvini sansürlemek yerine, onu ahlaki ve entelektüel eğitim için bir araç olarak yeniden çerçeveyerek, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki modernleşme, laiklik ve rasyonellik idealleriyle uyumlu olmasını sağlamıştır.

Bu anlamda ideolojik çeviri, genellikle varsayıldığı gibi yalnızca kısıtlayıcı bir işlev görmemekte, çevirmenin kültürel ve pedagojik hedefleriyle uyumlu olacak şekilde yorumu şekillendirme ve vurguyu yeniden yönlendirme aracı olarak işlev görmektedir. Bu bölümler, Swift'in eleştirisinin özünü korur. Aynı zamanda çevirmenin pedagojik ve

ideolojik hedeflerini yerine getirmek için metni yeniden şekillendirerek çevirinin nasıl dönüştürücü bir eylem olarak hizmet edebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, ideolojik çevirinin, bir metni aynı anda koruyabilen, yeniden yorumlayabilen ve yeni kültürel bağlamında ömrünü uzatabilen çok yönlü işlevini vurgular.

Birinci seyahat bölüm sonlarında yer alan çevirmen yorumların dönem özellikleri çerçevesinde analizleri aşağıdaki tabloda yapılmıştır:

Çevirmen Yorumları (Swift, 1945)	Yorum Analizleri
Bu bahisten itibaren Gulliver'ın düştüğü memleketin yalnız ölçü bakımından başka memleketlere benzemediğini; yoksa insanların düşkünlükleri veya erdemleri, saraylarda olan yolsuzluklar ve saçmalıklar bakımından herhangi bir Avrupa memleketine benzediğini göreceksiniz (s. 31).	İkinci bölümden sonra eklenen bu yorum, Swift'in hicvinin ideolojik çerçevesini net bir şekilde çizerek okuyucuyu metni evrensel insan kusurlarının ve daha açık bir şekilde Avrupa toplumlarının bir eleştirisi olarak yorumlamaya bilinçli bir şekilde yönlendirir. Çevirmen, Gulliver'ın ziyaret ettiği kurgusal ülkenin sadece ölçek olarak farklı olduğunu, ancak ahlaki yozlaşma, erdemler ve saray saçmalıkları açısından Avrupa ülkelerine benzediğini açıkça vurgulayarak, okuyucuların Swift'in hicvi ile gerçek dünyadaki siyasi ve sosyal eleştiriler arasında bağlantı kurmasını amaçlar. Bu yorum, erken Cumhuriyet döneminin rasyonel sorgulama anlayışıyla uyumludur ve okuyucuları evrensel davranış kalıpları üzerinde eleştirel bir şekilde düşünmeye teşvik eder. Çevirmen bu sayede, okuyucuların Swift'in hicvini kendi sosyo-politik bağlamlarına uygun olarak yorumlamalarını sağlayarak, onları kurgusal saray entrikaları ile ister Avrupa'da ister Türkiye'de olsun iktidarın gerçekleri arasındaki paralellikleri görmeye teşvik eder. Bu, genç okuyucuları yönetim ve

	liderliğin eskimeyen kusurlarına maruz bırakarak siyasi farkındalıklarını artırmak gibi eğitsel bir amaca hizmet etmektedir.
Swift, hayatından söz ederken de söylediğimiz gibi, İngiltere’de siyaset alanında çevrilen entrikaları, kiral sarayında olup bitenleri, dalkavuklukları, ahlaksızlıkları yakından görmüştü. Bunları, doğrudan doğruya tenkit etmeyip, Liliput sarayındaki adetlerden bahsederken dolaylı bir tarzda hicvediyor. Bu hicvini yalnızca İngiltereye de yöneltmiyor. Bütün Avrupa kiralıklarında durumun böyle olduğunu ima ediyor (s. 43).	Şahinbaş, Swift’in dolaylı eleştiri yöntemini vurgulayarak, Lilliput saray geleneklerini betimlemesinin, Swift’in İngiltere’de gözlemlediği siyasi entrikaların ve yozlaşmanın hicivsel bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Çevirmen, Swift’in hicvinin İngiltere ile sınırlı kalmayıp tüm Avrupa monarşilerini kapsadığını belirterek bu eleştiriye genişletir ve insan kusurlarının evrenselliğini vurgular. Dolayısıyla okuyucuları metni siyasi sistemlerin evrensel bir eleştirisi olarak görmeye yönlendirir ve onları sadece İngiltere üzerine değil kendi toplumları üzerine de düşünmeye teşvik eder. Bu nedenle bu yorum ideolojik olarak erken Cumhuriyet döneminin ulusal sınırları aşarak otorite ve yönetim hakkında eleştirel düşünmeyi teşvik etme amacına uygundur.
Bu bahisten itibaren, dıştan pek öyle görünmemekle beraber, yazar çok ciddi konular ele alıyor: parti ve din, mezhep kavgaları. Tohumları on yedinci yüzyılın sonlarına doğru atılan parti sistemi, ilk yıllar çok şiddetli kavgalara yol açmış; bir partiden olanlar, sırf hırsları yüzünden, öteki partiden olanlara kin ve garez duymuş, onlara düşman kesilmiştir. Uzun yıllardan beri de, Hristiyan öğretisini türlü şekilde tefsir eden, hatta bu tefsirler arasında esaslı farklar olmadığı halde,	Bu yorum Swift’in siyasi ve dini çatışmalarla ilgili hicvini hedef kitle için vurgulamaktadır. Çevirmen, Lilliput-Blefescu çatışmasının İngiltere ve Fransa arasındaki rekabeti temsil ettiğini ve yüksek ökçe ve alçak ökçenin Whigs ve Tories’e karşılık geldiğini açıklayarak, okuyucuların Swift’in eleştirisinin tarihsel ve alegorik önemini fark etmelerini sağlar. Ayrıca bu yorum bu tür çatışmaların evrensel niteliğini vurgulamakta, siyasi partizanlık ve dini

birbirlerinin amansız düşmanı olan zümreler, memleketler meydana gelmiştir. Bu yüzden birçok kanlı savaşlar, toptan öldürmeler olmuştur. Yazar bu bahiste, bu iki noktaya dokunuyor. Liliput, İngilteredir; Blefuscu da Fransa, Yüksek ökçelilerle alçak ökçeliler ise, İngilteredeki iki siyasi parti, Whig’ler ve Tory’lerdir. Fakat unutulmamalıdır ki yazarın kısaca ele aldığı bu iki konu bütün insanlığa ortaktır (s. 51).	mezhepçilik konularının İngiltere’ye özgü olmayıp tüm insanlık için geçerli olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, çevirmenin ortak insani kusurları, özellikle de bölünme ve hoşgörüsüzlüğün yıkıcılığını vurgulama yönündeki ideolojik niyetiyle örtüşürken, Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki laiklik, ulusal birlik ve rasyonel yönetim ideallerini de bilinçli bir şekilde yinelemektedir. Şahinbaş böylece genç okuyucuların metnin fantastik ve ilgi çekici olay örgüsüne kapılıp altta yatan bu tür mesajların algılanmaması ihtimaline karşı onları belirli bir çerçevede tutar.
İnsanlığın zaıflarını, bir memleketin adetlerini, bir müessesenin durumunu tenkid veya hiciv, dolaysız ve dolaylı olmak üzere iki türlü olabilir. Birincisinde, her türlü düşkünlük, veya aksaklıklar doğrudan doğruya ele alınarak açığa vurulur: ikincisinde başka bir cemiyetteki veya sırf muhayyilenin vücut verdiği bir ülkede erdemler, iyi adetler ve düzen gösterilir ki, bundan da, yazarın, kendi memleketinde adetlerin böyle olmadığını ima etmekte, böyle olmasını dilemekte olduğu anlaşılır. Hiç şüphe yok ki, bu bahiste Liliput, Swift’in fikirlerine vasıttadır (s. 78).	Bu yorum, Swift’in yöntemini açıklayarak doğrudan ve dolaylı hicve genel bir bakış sunmaktadır. Çevirmen bu iki eleştiri türünü karşılaştırarak Swift’in Lilliput’u kendi toplumunun kusurlarını vurgulamak için mecazi bir araç olarak kullandığını vurgulamaktadır. Bu çerçevelenme, çevirmenin Swift’in Lilliput tasvirinden dersler çıkararak okuyucuları kendi toplumsal yapılarını eleştirel bir şekilde düşünmeye yönlendirme amacı ile uyumludur. Çevirmen, “Lilliput’un Swift’in fikirleri için bir araç işlevi gördüğünü” açıkça belirterek, okurların metnin mecazi doğasını ve evrensel eleştirisini anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Bu aynı zamanda Cumhuriyetçilerin kişisel gelişim ve reform vurgusuyla da uyumludur ve okuyucuları daha iyi, daha rasyonel bir

	sistem hayal ederken toplumsal kusurları analiz etmeye teşvik eder.

Tablo 2: *Gulliver's Travels* Birinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Yorumları

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Sorular	Yorumlar
Yazar, anlattıklarını gerçekmiş gibi göstermek için ne gibi yollara başvuruyor? (s. 2)	Eleştirel okuma becerilerinin önemini vurgulayan ve dönemin yazılı metinleri sorgulayıp değerlendirebilen vatandaşlar yetiştirme çabasını yansıtan bu soru okuyucuları Swift'in gerçekçilik ve anlatım tekniklerini analize teşvik eder.
Gulliver, endişeler içinde olduğunu söylüyor. Bunlar neler olabilir? Onun yerinde olsaydınız, böyle garip mahluklar görünce ne düşünürdünüz, ne yapardınız? (s. 2)	Bu sorudaki amaç empatiyi ve yaratıcı düşünmeyi teşvik ederek okuyucuların kendilerini Gulliver'ın yerine koymalarını sağlamaktır. Aynı zamanda dolaylı olarak, hızla modernleşen ve küreselleşen bir dünyada yol almak için gerekli nitelikler olan uyum sağlama ve açık fikirliliği teşvik eder.
Yerlilerin Gulliver'e iyi muamele etmeleri neden ileri gelmiştir? Bu, ihtiyatlı bir hareket midir? (s. 2)	Çevirmen burada genç okuyucuları iyiliğin ardındaki motivasyonları ve diplomasinin stratejik doğasını düşünmeye zorlamaktır. Ayrıca bu soru uluslararası ilişkilerde ahlaki ve siyasi bir bakış açısı yansıtarak Cumhuriyet'in dönem boyunca dış politikaya temkinli yaklaşımıyla uyumlu bir mesaj verir.
Gulliver bize kralı takdim ediyor; ihtişamını, cesaretini belirtiyor. Bunda hafif bir alay seziyor musunuz? Açıklayın. (Kıralın ihtişamı ile tezat teşkil eden tafsilat var mı?) (s. 31)	Bu soru ile amaçlanan okuyucuları Gulliver'ın betimlemelerindeki hiciv ve ironiyi tespit etmeye teşvik ederek Swift'in iktidar ve monarşi eleştirisiyle daha derin bir bağ kurmalarını sağlamaktır.

Büyük memuriyetlere geçmek, nişan ve şeref ünvanları kazanmak için aranan vasıf ne şartlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Yani yazarın kasdettiği nedir? Mübalağa etmiyor mu? Ediyorsa, sebebi? (s. 43)	Bu soru okuyucuları, Swift'in tarif ettiği siyasi ritüellerin saçmalığı üzerine düşünmeye teşvik eder; burada iktidar mevkileri keyfi fiziksel becerilere (sopaların üzerinden atlamak) göre verilir. Şahinbaş, Swift'in hicivli liyakat eleştirisi ile gerçek dünyadaki kayırmacılık ve yönetimdeki beceriksizlik sistemleri arasında paralellikler kurmayı amaçlamaktadır. Soru, Cumhuriyet'in meritokrasi ve rasyonel yönetime yaptığı vurguyla uyumlu olarak, okuyucuları kendi toplumlarının liderlik ve güç standartlarını değerlendirmeye davet etmektedir. Abartı olup olmadığı sorusunda dahi, öğrencileri abartı olduğuna dair bir yönlendirme olduğu açıktır ki bu da hicvin toplumsal kusurları ortaya çıkarmak ve eleştirmek için bir araç olarak nasıl işlediğini vurgulamaya da hizmet eder.
Liliputluların, bu on beş santimetrelik insanların çok mağdur oldukları anlaşılıyor. Nasıl? (s. 43)	Bu soru, Lilliputluların içinde bulunduğu kötü duruma dikkat çekerek, okuyucuları Swift'in siyasi sistemlerde gücün kötüye kullanılmasını ve baskıyı nasıl incelikle eleştirdiğini analiz etmeye teşvik etmektedir. Çevirmen, küçük Lilliputluların ezilmesine odaklanarak, okuyucuların güç dengesizliği ve zayıfların sömürülmesi konularını tartışmaları için bir fırsat yaratmaktadır. Bu, Cumhuriyet'in otoriter yönetimi reddedişini ve toplum içinde eşitlik ve adaleti teşvik etme çabalarını yansıtmaktadır.
Liliput ve Blefescu arasındaki din ayrılığının ve şiddetli savaşın sebepleri hakkında ne düşünüyorsunuz? (s. 52)	Bu soru okuyucuları, bir yumurtanın nasıl kırılacağı gibi, savaşın önemsiz bir anlaşmazlıktan kaynaklandığı Swift'in

	anlatısındaki dini çatışmanın saçmalığı üzerine düşünmeye teşvik eder. Çevirmen bu soruyu önemsiz ideolojik veya dini farklılıklara dayalı çatışmaların anlamsızlığını vurgulamak için kullanmakta ve gerçek hayattaki dini ve siyasi bölünmeleri inceliklerle eleştirmektedir. Bu bakış açısı erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ideolojisiyle uyumludur.
Yazar, vicdan hürriyetine temas ediyor mu? (s. 52)	Çevirmen, vicdan özgürlüğünü vurgulayarak soruyu, modern Türkiye'nin oluşumunda temel ilkeler olan Cumhuriyet'in laiklik ve bireysel özgürlük idealleriyle uyumlu hale getirmektedir. Cumhuriyet, kişisel inançları siyasi veya toplumsal baskılardan uzak, özel bir mesele olarak teşvik etmeye çalışmıştır. Bu soru, okuyucuları hem Swift'in kurgusal toplumlarında hem de kendi gerçekliklerinde hoşgörü ve düşünce özgürlüğüne değer verilip verilmediğini düşünmeye teşvik etmektedir. Bu soru okuyucuları Swift'in bireysel özgürlük ve inanç özgürlüğü konusundaki duruşu hakkında düşünmeye yönlendirmektedir.
İngilterenin kendi ülkeleri dışındaki başka memleket veya milletlere karşı duyduğu kayıtsızlığı ima eden sözler var mı? (s. 52)	Bu soru, Swift'in İngiltere'nin kendini dünya politikasından uzak tutma eğilimine ve daha geniş dünyayla etkileşim eksikliğine yönelik ince eleştirisine dikkat çekmektedir. Soru, okuyucuları siyasi kayıtsızlığın tehlikeleri üzerine düşünmeye yönlendirmekte ve daha aktif ve küresel bilince sahip bir bakış açısını teşvik etmektedir. Türkiye'nin dünya siyasetindeki yerini yeniden belirlediği bir dönemde, böyle bir eleştiri Cumhuriyet'in

	uluslararası ilişkilere karşı kayıtsızlık ve ilgisizlikten kaçınma arzusuyla uyumludur.
Bu bahiste imparatorluk kurmanın lehinde veya aleyhinde hiçbir fikre rastlıyorsunuz? (s. 62)	Bu soru, Swift'in imparatorluk kavramıyla ilgili belirsizliği ve gücün tasviri ve sonuçları üzerinde düşünmeye sevk eder. Çevirmen, Türkiye'nin Osmanlı imparatorluk geçmişinden Cumhuriyet'in egemenlik ve kendi ideallerine inşasına doğru tarihsel geçişini ele almak için imparatorluk temasını vurgulamaktadır. Okurlardan Swift'in imparatorluk inşasını destekleyip desteklemediğini veya buna karşı olup olmadığını analiz etmelerini isteyen soru, onları Cumhuriyet'in ulusal egemenlik tercihiyle uyumlu olarak ideolojik bir analize yönlendirir.
Elinde kimsenin karşı koyamayacağı bir kuvvet bulunan bir imparatorun bütün dünyaya hükmetmek hırsı yalnız Liliput kralına öz bir düşkünlük müdür? Tarihte böyle bir hırsın örneklerine rastlanmaz mı? (s. 62)	Bu soru, okuyucuları Swift'in Lilliput kralının hırsına ilişkin tasviri ile gerçek dünyadaki tarihi figürler veya olaylar arasında paralellik kurma amacı taşımaktadır. Çevirmen bu soruyu, gücü merkeze alan hükümdarların ve imparatorluk hırsının doğasını vurgulamak için kullanmaktadır. Bu eleştiri Cumhuriyet'in erken dönemlerinde monarşinin reddedilmesiyle de uyumludur ve okuyucuyu bu nokta yönlendirmektedir. Soru, okuyuculardan tarihsel örnekler üzerinde düşünmelerini isteyerek, Cumhuriyet'in siyasi reformlarının merkezinde yer alan ılımlı yaklaşımın, iktidar üzerindeki kontrol ve olumsuz sonuçların ve güce dayalı hırsın tehlikelerinin önemini vurgulamaktadır.

İftira ve hilenin bu kadar büyük bir suç sayılması doğru mu? Etraflı bir şekilde açıklayın (s. 78). Liliputluların adalet ve devlet idaresine dair fikirleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Zamanımızda erdemli olmak, devrimizin bunca karmaşık işlerini yöneltmeye yeter mi? (s. 78)	Her iki soru da Swift'in Lilliput'taki adalet, ahlak ve yönetim tasvirine odaklanarak okuyucuları toplumsal sistemlerdeki idealizm ve faydacılık arasındaki dengeye eleştirel bir gözle bakmaya teşvik etmektedir. İlk soru iftira ve hilenin ciddiyetine odaklanarak adaletin ahlaki temellerini araştırırken, ikinci soru tartışmayı yönetimde yol gösterici bir ilke olarak erdemin gerçek hayatta uygulanabilirliğine doğru yönlendirmektedir. Bu sorular birlikte, okuyucuları hem Swift'in zamanında hem de Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde önemli konular olan etik ve pratik yönetimin kesişimi üzerine düşünmeye sevk etmektedir.
Liliputtaki eğitim sistemini, yazar etraflica anlatıyor. Bu sistemin esaslarını belirtin (s. 78). Takibedilen usuller hangi neticelere hizmet edebilir? (O devirde, İngiltere'de asillerin ve zengin sınıfların, çocuklarını şımarttıklarını; işsizlik ve tembellik içinde yaşattıklarını göz önünde tutun.) (s. 78)	Bu soru Swift'in eğitim sistemi eleştirisine dikkat çekerek, okuyucuları Lilliput sisteminin ilkelerini ve sonuçlarını gerçek dünyadaki uygulamalarla karşılaştırarak analiz etmeye teşvik etmektedir. Çevirmen, Swift'in İngiltere'sindeki elitist eğitim sistemlerinin kusurlarına atıfta bulunarak, bu soruyu erken Cumhuriyet'in eşit ve liyakate dayalı eğitime odaklanmasıyla uyumlu hale getirmektedir. Ayrıca bu bakış açısı Erken Cumhuriyet Döneminde modern bir toplum inşaa etmede eğitim reformunun, üretmenin ve öz disiplinin önemi üzerine okuyucuları düşünmeye yönlendirir. Çevirmenin bu temalar üzerinde durması, erken Cumhuriyet'in etik, liderlik, sosyal düzen ve modernleşme değerleriyle bir uyumu yansıtmaktadır. İlk soru, adaletin temel bileşenleri olarak dürüstlük ve doğruluğun önemini vurgulamaktadır. Bu,

	Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni devlet kurumlarında güven, hesap verebilirlik ve şeffaflık tesis etme çabalarıyla uyumludur. İftira ve yalanın bu kadar ağır bir cezayı hak edip etmediğini sorarak çevirmen, okuyucuları adil ve düzenli bir toplumun sürdürülmesinde ahlaki bütünlüğün rolünü düşünmeye teşvik etmektedir. Ancak ikinci soru daha derin bir bakış açısı getirmekte ve erdemin modern yönetimin karmaşıklığını yönetmek için tek başına yeterli olup olmadığını sorgulamaktadır.
Gulliver sarayda kendine birkaç düşman edinmiştir. Bunlar nüfuzlu kimselerdir. Kraliçe, Hazine Nazırı, Büyük Amiral, Gulliver'e niçin düşman olmuşlardır, anlatın. Hakları var mı? (s. 78) Bilhassa Hazine Nazırı ile Büyük Amiralin, Gulliver'i çekememelerinden dolayı çevirdikleri entrikalar yüzünden, Dağ Adam'ı idama kadar götürebilecek bir suçlama hazırlanmıştır. Bu suçlamanın maddelerini inceleyin ve Gulliver'i müdaafa edin (s. 78). Meclisteki genel tartışmada Hazine Nazırı ile Büyük Amiralin ileri sürdükleri fikirlerin değerlerini inceleyip belirtin (s. 78). Gulliver'in çok yakın dostlarından Reldresal'in garip müdafaasını mazur gösterebilecek sebepler bulabilir misiniz? Kuvvetli düşmanlar karşısında başka türlü davranabilir miydi? Yoksa bu müdaafayı "kara günde dostlarından bile bir şey	Birinci seyahat yedinci bölüm sonunda yer alan bu sorular ise, Swift'in Gulliver'ın Kraliçe, Hazine Nazırı ve Büyük Amiral gibi nüfuzlu kişilerin muhalefetiyle karşılaştığı Lilliput sarayını hicvettiği bölümde sunulan güç dinamikleri, siyasi entrikalar ve ahlaki ikilemlere odaklanmaktadır. Okuyucuları, Swift'in siyasi sistemler hakkındaki yorumlarının kilit yönleri olan kıskançlık, yolsuzluk, ihanet ve sadakat temalarıyla eleştirel bir şekilde ilgilenmeye teşvik etmektedirler. Sorular benzer noktalara yoğunlaştığı için, hepsini kapsayan bir analiz yapmak mümkündür. Bu soruların genel odak noktalarından biri, siyasi olarak yüklü ortamlarda ittifakların ve sadakatin kırılabilirliği. Sorular, Reldresal'ın Gulliver'i zayıf bir şekilde savunduğuna işaret ederek, kriz zamanlarında sözde müttefiklerin bile faydacı davranabileceğini, sadakat yerine kendini korumaya öncelik verebileceğini öne sürmektedir. Bu, Swift'in fırsatçılığın ve

beklenmemelidir” yolunda bir hiciv olarak mı alıyorsunuz? (s. 78) Gulliver’ın verdiği karar doğru mudur? (Bu kararın hem kendine hem Liliputlulara sağladığı faydaya göre) Gulliver’ın Blefescu’da gördüğü iyi kabulü neye veriyorsunuz? (s. 91)	ahlaki uzlaşmanın genellikle ilkelerin önüne geçtiği insan doğasına yönelik daha geniş eleştirisiyle uyumludur. Çevirmenin bu temaya yaptığı vurgu, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde siyasi fırsatçılık ve ihanete karşı uyarıda bulunurken modern bir devlet içinde güven ve dayanışmayı teşvik etme kaygısını yansıtmaktadır. Bir diğer ortak tema ise kararların ve sonuçlarının değerlendirilmesidir. Gulliver’ın seçimleri ve Blefescu’daki kabulü hakkındaki sorular, okuyucuları eylemleri yalnızca kişisel bir perspektiften değil, aynı zamanda daha geniş etik ve pratik sonuçları açısından da analiz etmeye teşvik eder. Bu, hem bireyin hem de toplumun yararına olan kararlara değer veren pragmatik bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Çevirmen bu soruları liderlikte rasyonel yönetim, hesap verebilirlik ve öngörünün önemini vurgulamak için kullanmaktadır. Son olarak, Hazine Nazırı ve Büyük Amiral’in manipülatif argümanlarına ve Gulliver’e yönelik temelsiz suçlamalarına tekrar tekrar odaklanması, boş retorik ve siyasi entrika eleştirisini vurgular. Sorular, okuyuculardan bu argümanların değerini değerlendirmelerini isteyerek, dil ve söylemin kişisel veya siyasi kazanç için nasıl silah haline getirilebileceğine dair eleştirel bir farkındalık oluşturmayı amaçlar. Bu, Cumhuriyet’in rasyonel, kanıta dayalı yönetimi teşvik etme çabalarıyla ideolojik olarak uyumlu mesajlar içermektedir.
Gulliver, Blefescu Kralının hizmetinde kalması için teklif ettiği, Liliputta hükümdar	Birinci seyahatin son bölümü olan sekizinci kısımda yer alan sorular ise Gulliver’ın

ve nazırdan gördüğü nankörlüğü düşünerek reddediyor. Elimde oldukça hükümdar ve nazırlara güvenmemeye karar vermişim” diyor. Bu sözleriyle Swift’in hayatının bazı vakaları arasında bir münasebet kurabilir misiniz? (s. 100)	Lilliputlular ve Blefuscu ile etkileşimlerinde tecrübe ettiği paranoya, nankörlük, güvensizlik ve kişisel deneyimler üzerine düşünme temalarına odaklanmaktadır. Örnek olarak verilen soru, okuyucuları, Gulliver’in ihanet ve güvensizlik deneyimlerini Swift’in kişisel yaşamıyla özellikle de siyasi liderler ve sistemlerle ilgili hayal kırıklığıyla ilişkilendirmeye teşvik etmektedir. Swift’in eleştirisini kişisel hayal kırıklıklarına bağlayarak, çevirmen siyasi nankörlük ve güvensizliğin evrenselliğini vurgular. İhanete odaklanma, çevirmenin liderlik ve iktidar sistemlerindeki insani yanlışlara dair farkındalığı artırmaya yönelik daha geniş ideolojik amacını yansıtmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi çerçevesinde bu, topluma katkıda bulunan bireylerin yabancılaşmasını önlemek için etik ve takdir edici liderlik ihtiyacına dair bir uyarı işlevi görmektedir.

Tablo 3: *Gulliver’s Travels* Birinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Soruları

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Çevirmen Yorumları (Swift, 1945)	Yorum Analizleri
Gulliver’ın Kıralla konuşmaları ikinci bölümün en ehemmiyetli parçasıdır. Burada hiciv bir dereceye kadar dolaysızdır, ima yolu ile. Kırallın sualleri, Swift’in, İngiltere’nin belli başlı müesseselerine hücumundan başka bir şey değildir. Bunlar sual olmaktan ziyade, genel olarak gerçeğin nasıl olduğunu belirtiyor. Fakat bu tenkidlerin yapıcı tarafı da vardır. Yazar, çeşitli müesseselerde ve idare	İkinci seyahatin altıncı bölümü sonunda yer alan çevirmenin yorumu, Gulliver ile Brobdingnag Kralı arasındaki konuşmaların ikinci kitaptaki en doğrudan ve önemli sahnelerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Swift, Kral’ın sorularını İngiltere’nin kurumlarına ve yönetimine keskin eleştiriler getirmek için kullanır ve siyasi yozlaşma, sosyal eşitsizlik ve ahlaki çürüme gibi

işlerinde olan aksaklıkları göstermekle kalmıyor, bu kötülüklerin nasıl ortadan kalkabileceğini bazan açıkça söylüyor, bazan ima ediyor (s. 176).	konulara değinir. Hiciv doğrudan olsa da, Swift sadece eleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda bu kusurların nasıl düzeltilebileceğine dair bazen açıkça, bazen de ima yoluyla yapıcı öneriler sunduğu için incelikli olmaya devam eder. Çevirmenin bu noktayı çerçevelemesi, Swift'in hem eleştirmen hem de reformcu olarak rolünün altını çizmekte ve metni okuyuculara kendi toplumsal sistemleri üzerine düşünceleri için bir fırsat olarak sunmaktadır.
Bu bahiste, Swift tenkid ve hicvini iki usulle yürütmektedir: Bir hali, bir adeti över gibi görünüyorsa da, gerçekte kötülemektedir; öte taraftan tenkid eder gibi görüldüğü şeyler de gerçekte beğendiği şeylerdir. Gulliver her şeyi, yurdundaki, veya genel olarak Avrupadaki adetlere ve halk ölçülerine göre ele alıyor, ve aradaki tezdı belirtiyor ki, bundan da yüzü kara çıkan yurdu, veya genel olarak Avrupadır (s. 188).	İkinci seyahatin yedinci bölümünde ise yine Şahinbaş'ın bir yorumu bulunmaktadır. Çevirmenin bu bölümün sonundaki yorumu, Swift'in çift katmanlı hicvine dikkat çekmektedir. Çevirmen, Gulliver'ın Brobdingnag ile Avrupa, özellikle İngiltere, arasında yaptığı karşılaştırmaları vurgulayarak, idealize edilmiş toplumlar ile kusurlu gerçekler arasındaki zıtlığı vurgulamaktadır. Swift'in abartılı karşıtıtlıklar kullanma tekniğı okuyucuları kendi toplumsal normları üzerinde düşünmeye zorlar. Bu çerçeveleme, Swift'in eleştirisinin daha geniş evrenselliğini kabul ederken, okuyucuları kendi kurumları hakkında eleştirel bir bakış açısı benimsemeye teşvik etmek için çevirmenin ideolojik hedefiyle uyumludur ve takip eden sorularda da okuyucular bu çerçevede düşünmeye yönlendirilmektedir.

Tablo 4: *Gulliver's Travels* İkinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen Yorumları

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Çevirmen Soruları (Swift, 1945)	Soru Analizleri
Yazar, Gulliver'ın Kraliçe ile konuşmalarında saray adetlerini hafifçe iğneliyor. Misal verin (s. 142). Brobdingnag bilginlerinin insan haklarındaki hükümlerinde isabet var mıdır? (s. 142) Kıralın Gulliver hakkındaki düşüncelerine hakim olan his nedir? (s. 143) Gulliver'ın, Kıralın sözleri karşısındaki tepkisini ve hareketini makul buluyor musunuz? (s. 143) Kraliçenin ihtişamı ile yemek yeyişi arasında bir tezat var mıdır? (s. 143) Gulliver'ın, Kraliçenin cücesine karşı duyduğu nefretin sebeplerini açıklayın (s. 143).	Üçüncü bölümünün sonunda yer alan sorular, Swift'in insan gururuna, toplumsal hiyerarşilere ve güç ile ahlakın çelişkilerine yönelik eleştirisine ortak bir odak noktası oluşturur. Bu sorular, Gulliver'ın Brobdingnag sarayı ile etkileşimleri yoluyla, kraliyet geleneklerinin saçmalığı, insan egosunun kırılganlığı ve ihtişam ile sıradan gerçekler arasındaki çatışmalar gibi tekrar eden temaları vurgular. Okurlardan Kraliçe'nin yemek yeme alışkanlıkları, Kral'ın ahlaki düşünceleri ve Gulliver'ın tepkileri gibi belirli olayları incelemelerini isteyen çevirmen, Swift'in kibir, ikiyüzlülük ve insani sınırlamaları keşfetmesini amaçlamaktadır. Bu soruların temelinde dış görünüş ile gerçeklerin yan yana konulması gözlemlenmektedir. Kraliçe'nin ihtişamı ve Kral'ın ahlaki üstünlüğü, Gulliver'ın savunmasızlığı ve güvensizliğiyle tezat oluşturarak insan doğasının ve iktidar sistemlerinin doğasında bulunan kusurları ve çelişkileri açığa çıkarır. Bu tema, çevirmenin kendi üzerine düşünmeyi ve otorite, gelenek ve insan davranışlarıyla eleştirel bir şekilde ilgilenmeyi teşvik etmeye yönelik ideolojik hedefiyle uyumludur. Okuyucular, saray geleneklerinin yapaylığını ve gururun savunmasızlığı hakkında düşünerek, özellikle hiyerarşiye dayanan toplumsal normları sorgulamaya yönlendirilir.

Brondingnag bir kıtanın parçası olduğu halde yerlilerin başka mahluklar, başka yerler hakkında niçin hiçbir bilgileri yok? (s. 150)	İkinci seyahatin beşinci bölümünde sadece bir soru yer almaktadır. Bu soru okuyucuları, büyüklük, güç ve ahlaki üstünlüklerine rağmen Brobdingnagialıların cehaleti ve içine kapanıklığı üzerine düşünmeye teşvik eder. Burada Swift'in hicvinin önemli bir noktası olan toplumların kendilerini izole ettiklerinde veya daha dış dünyaya ilgisiz kaldıklarında insan bilgi ve deneyiminin sınırlamaları vurgulamaktadır. Soru, okuyucuları bu tür bir içe kapanmanın sonuçlarını ve bunun entelektüel ve kültürel ilerlemeyi nasıl kısıtladığını eleştirel bir şekilde analiz etmeye sevk etmektedir. Çevirmenin bu soruya odaklanması, erken Cumhuriyet döneminin entelektüel merak, ilerleme ve küresel farkındalık idealleriyle uyumludur. 1940'ların Türkiye'sinde Cumhuriyet, daha geniş bir uluslararası toplumla bütünleşmeye çalışmayı amaçladığından bu soru, dış dünyadan habersiz veya ilgisiz kalmanın tehlikelerini vurgulayarak, toplumsal veya kültürel içe kapanıklığa bir eleştiri ortaya koyar. Okuyucuları, ilerlemeyi teşvik etmek ve durgunluktan kaçınmak için diğer toplumlar, bilgi sistemleri ve fikirlerle ilişki kurmanın önemini düşünmeye teşvik eder.
Gulliver'ın yurdunu övmesi samimi mi? (Liliput'u okudunuz; ikinci bölümde bu bahse kadar olup bitenleri ve Gulliver'ın düşüncelerini hatırlıyorsunuz. Cevabınızı buna göre verin.) (s. 177) Yazarın yurdunu hiç değilse över gibi görünmedeki maksadı nedir? (Acaba yazar	Bu bölümde yer alan sorular, okuyucuları Gulliver'ın memleketi hakkındaki savunmacı tavrını, Brobdingnag Kralı'nın net gözlemlerini ve İngiltere'nin sosyal ve politik sistemlerinin daha geniş çaplı eleştirisini yapmaya yönlendirmektedir. Bu sorularda yinelenen bir tema, algı ile gerçeklik arasındaki uyumsuzluktur. Kral'ın doğrudan

yurdundaki müesseselerin nasıl olmaları gerektiğini mi belirtmek istiyor? Acaba Kırılın tenkidleri böylece daha büyük bir kudret mi kazanıyor?) (s. 177) Kırılın sualleri imalarla doludur; bunların açıklanması gerektir. Gulliver bu suallere verdiği cevapları bildirmiyor. Bu yazarın ustalığı, hatta kurnazlığıdır. Çünkü gerçekten bu suallere cevap vermeye lüzum yoktur. Kırılın son sözlerinden anlaşıldığına göre Gulliver’ın cevapları tatmin edici olmamıştır; hepsi de, yazarın yurduunun ahlak bakımından pek öyle övünülecek gibi olmadığını meydana koymuştur. Bu suallerden bir kısmını inceleyin. Çeşitli müesseselerin gerçekte nasıl olduğunu, nasıl olmaları gerektiğini, Gulliver’ın yurdu hakkında verdiği malumattan, kırılın suallerinden ve düşüncelerinden çıkarın. Mesela, asiller ve lordluk ünvanı verilen kimseler hakkında Gulliver önce ne dedi? Kırıl ne sordu? Ne neticeye vardı? İşte bu usulü kullanarak asiller, lordlar, rahipler, saylavlar, yargıçlar, avukatlar hakkında yazarın verdiği hüküm ve ileri sürdüğü fikirleri belirtin (s. 177, 178). Yazar, İngilizlerin yurtları dışında sergüzeştlere atılmasını doğru buluyor mu? Bu bakımdan düşündükleri makul mu? (s. 178) Kırılın, halkın zararına fikirleri olan kimseler hakkındaki düşüncelerinden ne anlıyorsunuz? Bunların değerini inceleyin. (Birtakım	eleştirileri karşısında Gulliver’ın memleketini övmeye çabaları derin bir ironi olarak okunabilen insanların genellikle yersiz gurur veya cehalet nedeniyle toplumsal kusurları savunması gerçeğini ortaya çıkarır. Okurlardan Gulliver’ın samimiyetini ve Swift’in niyetini değerlendirmelerini isteyen çevirmen, ulusal gururun ve bunun anlamlı bir kişisel gelişimi nasıl engelleyebileceğinin eleştirel bir şekilde incelenmesini teşvik eder. Bir diğer ana tema ise soylular, din adamları, hukuk sistemi ve parlamento gibi kurumların eleştirisidir. Sorular okuyuculardan Kral’ın bu sistemler hakkındaki sözlerini yorumlamalarını ve Swift’in ima ettiği reformları değerlendirmelerini istemektedir. İnsan davranışlarının daha geniş ahlaki sonuçları da, özellikle Kral’ın insanlık hakkındaki nihai yargısı aracılığıyla araştırılmaktadır. Okurlar, onun sert eleştirilerine karşı insanları savunmaya davet edilerek, kusurlarına rağmen insanların erdem ve ilerleme potansiyeli hakkında düşünmeye zorlanır. Eleştiri ve umut arasındaki bu denge erken Cumhuriyet Dönemi vizyonu olarak kabul edilen geçmişteki zayıflıkları kabul etmekle birlikte, toplumun eğitim, rasyonellik ve etik liderlik yoluyla iyileşme sağlayabileceği fikrini yansıtmaktadır. Topluma zararlı fikirler ve kurumsal çürüme hakkında sorular sorarak çevirmen, okuyucuları ahlaki sorumluluk ve yapıcı, ileriye dönük değişim ihtiyacı üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

fikirleri olan bir kimsenin bunları yaymak istememesi mümkün müdür?) (s. 178) Kıralın insanlar hakkındaki son hükmü acıdır. Kabiliyetleri ölçüsünde her alanda bunca eser yaratmış insanı, ve yazarın sözünü ettiği düşkünlüklerden uzak kalmış olanları bu tarzda suçlama iftiralıdır. İnsanları Kıralla karşı müdafaa edin (s. 178).	
Gulliver, kendine “bir yabancıya karşı insan yurdundan hiç böyle söz eder mi?” yollu yöneltilebilecek tenkidleri göz önünde tutarak, kendini güya mazur göstermeye çalışıyor. Bu yolda ileri sürdüğü mazereti kabul edebilir misiniz? (s. 188) Yazar, Kıralın insanlar hakkında verdiği o acı hükmü hafifletmek için, kıralın çok dar görüşlü olduğunu söylüyor. Gerçekten öyle mi düşünüyor? Bu sözlerinden acı bir istihza sezemiyor musunuz? Kıralı dar görüşlülükle suçlandırabilir misiniz? (s. 188) Yurttaşları hakkında zaten çok kötü düşünceler besleyen kırala, Gulliver’ın ettiği teklif yersiz değil midir? Öyleyse, yazarın böyle bir teklifi ileri sürmedeki maksadı nedir? Bu teklifi karşısında Kıralın tepkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? (s. 189) Yazar, Avrupa hükümdarlarının olağan sandıkları birçok şeyleri Kıralın kabul etmemesini tenkid ediyor. Böylelikle asıl hicvettiği Brobdingnag Kıralı mıdır? (s. 189) Yazar, devlet idaresi işlerini çok basit kurallara dayatan Kıralı bilgisizliğinden de	Bu sorular, Swift’in eserin hicvindeki amaçlarının merkezinde yer alan ironi, kültürel görecelik, ahlaki eleştiri ve insan gururu üzerine ortak noktaları öne çıkarmaktadır. Gulliver’ın Brobdingnag Kralı ile konuşmalarında görüldüğü gibi, özellikle yönetim, ahlak ve toplumsal değerlerde idealizm ve gerçekçilik arasındaki çatışma vurgulanır. Swift’in dolaylı eleştiri, ironi ve karşılaştırma gibi yöntemlerini analiz eden sorular, okuyucuları hem bireysel kusurlar hem de toplumların daha geniş yapısal zayıflıkları üzerine düşünmeye teşvik eder. Bu sorularda yinelenen bir tema, Gulliver’ın Kral’ın Avrupa’yı yargılamasına verdiği tepkiyle örneklenen insan gururu ve savunmasızlığıdır. Kral’ın açık ve mantıklı eleştirilerine rağmen Gulliver’ın vatanını savunma çabaları, insanlığın yersiz bir gururla kendi kusurlarını haklı çıkarma eğilimini vurgulamaktadır. Çevirmen bunu okuyucuları eleştirel bir öz farkındalık benimsemeye teşvik etmek için kullanır ve onları toplumsal kusurları inkâr etmek yerine fark etmeye davet eder.

incelmemiş zekasından dolayı ayıplar gibidir. Fakat ima ettiği şey nedir, açıklayın. (Bu mesele üzerinde Liliputluların fikirlerini hatırlayın; Kıralkınlarla karşılaştırın.) (s. 189) Yazar, Brobdingnag'deki bazı adetleri ve öğretim usullerini İngiliz ölçülerine göre değerlendiriyor. Ne kastedtiğini açıklayın. (s. 189)	Sorular aynı zamanda Swift'in ironi ve dolaylı eleştiri kullanımının da farkındalığını amaçlar. Okuyucuları yüzeysel anlamların ötesine bakmaya ve Swift'in metnindeki daha derin çelişkilerle ilgilenmeye zorlamaktadır. Çevirmen için bu odak didaktik bir amaca hizmet etmektedir.

Tablo 5: *Gulliver's Travels* İkinci Seyahat Bölüm Sonlarında Yer Alan Çevirmen

Soruları

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Kitabın sonunda ayrıca eserin ilk iki seyahatin tümünü kapsayan genel sorular verilmiştir. Soruların başında ise “Bu sorulardan bazıları kompozisyon konusu olmalıdır” (Swift, 1945, s. 206) şeklinde bir not düşülmüştür. Bu not tek başına dahi erek metnin hem pedagojik hem de ideolojik bir amacı olduğunu yansıtmaktadır. Çevirmen, soruları deneme konusu olarak çerçeveleyerek eleştirel düşünmenin önemini vurgulamaktadır. Denemeler okuyucuların metinle derinlemesine ilgilenmelerini gerektirmekte, onları temaları karşılaştırmaya, Swift'in ironi ve hiciv gibi edebi tekniklerini analiz etmeye ve eserde sunulan ahlaki ve toplumsal eleştiriler üzerine düşünmeye teşvik edecektir. İdeolojik bir perspektiften bakıldığında, çevirmen bu soruları Swift'in eleştirilerini Cumhuriyet döneminin değerleriyle uyumlu hale getirmek için kullanmaktadır. Okuyucuları Swift'in monarşi, yolsuzluk ve insan gururuna yönelik eleştirileri hakkında daha derin düşünmeye ve araştırmaya yönlendiren çevirmen, eseri hem edebi hem de eğitsel bir araca dönüştürmüştür. Bahsi geçen sorular metinde yer aldığı şekilde aktarılmıştır:

- “1) Liliputa seyahati yalnız hikâye bakımından Brobdingnag'e seyahat ile karşılaştırın.(Bilhassa Liliputta hikâyenin nasıl bir bütün teşkil ettiğine, Brobdingnag'da ise akışının arasına aksadığını gösterin.)
- 2) Swift'in hikâye anlatıştaki ustalığını belirtin. (Nasıl gayet sade bir tarzda, hiçbir süse lüzum görmeden, için için büyük bir hiddet duyduğu halde nasıl büyük bir sükunet ve soğukkanlılıkla anlatıyor; bilhassa bu noktalara dikkat edelim.)

- 3) “Gulliver’in Seyahatleri çocuklar için çok eğlenceli bir kitap olduğu kadar, büyükler için de öğretici bir eserdir.” Bu fikri inceleyin.
- 4) Swift’i Gulliver’i yazmaya sürükleyen güdü, insanlıktan nefret midir? İnsanlığa karşı duyduğu ilgi midir?
- 5) “Gulliver’in Seyahatleri insan hayatının genel bir tenkididir.” Bu fikri açıklayın.
- 6) XIX. Yüzyılın başlıca deneme yazarlarından olan Hazlitt, Gulliver’ın Seyahatleri’nin gayesini şöyle açıklar: “Swift, bu kitabında boş gururun ve sahte büyüklüğün bürünmüş olduğu ihtişamı sıyrıp atmak ve insanlığı çırılçıplak, olduğu gibi göstermek istiyor.” Hazlitt’in bu görüşünü açıklayın.
- 7) Swift’e göre gerçek insanlık nasıl olmalıdır?
- 8) Swift’i pek sevmeyen ve XVIII.yüzyılın en büyük edebiyat adamı olan Jhonson Gulliver’den bahsederken şöyle der: “İnsan bir kere cücelerle devlere tasavvur ettikten sonra hikaye kurmak çok basit bir iştir.” Yani, Jhansan yalnız Swift’in cüceleri ve devleri icadını değerli buluyor; teferruatı işlemedeki ustalık ve orijinallğine pek ehemmiyet vermiyor.
- Joansının bu fikrini kabul ediyor musunuz?
- 9) Gerek Liliputa gerek Brobdingnag’a seyahatte insanların gururları ve takındıkları ihtişam ve debdebe ile olduklarından fazla görünmek istedikleri ile tezat teşkil eden olayları belirtin.
- 10) Gulliver’in Seyahatlerinde, Swift’in kullandığı en tehlikeli usullerden biri de istihzahdır. Yani, bir şeyi över gibi, tasvip eder gibi, veya tenkid eder gibi görünürken, tamamiyle aksini kastediyor. Bu usulünü gösterir bol misal verin. Vereceğiniz misallerde asıl ne demek istediğini açıklayın.
- 11) Aşağıdaki parçaları açıklayın;
- a) Sevgili hocam Bates iki yıl sonra öldü. Çok dostum yoktu; işlerim bozulmaya başladı. Çünkü birçok meslektaşlarımın kötü hareketlerini taklide vicdanım razı olmuyordu.
- b) Doğruluk düzenbazlığa karşı kendine hiçbir zaman koruyamaz.
- c) Aklın yüksek vasıfları ahlak erdemlerinin yokluğunu hiçbir zaman telafi edemez.
- d) Her şeyi nazırların gözü ile görmeyiz kafi gelecekti; en yüce hükümdarlar bile bundan başka bir şey yapmıyorlardı.
- e) Saray erkanının minnet ve şükran borçlarını nasıl telakki ettiklerini o zaman bilseydim, imparator hazretlerinin bu şiddetli hareketinin beni ona o an bütün borçlarımdan kurtardığına inanırdım.

- f) Korktuğum başıma geldi; hiç kabahatim olmadığı halde zavallı kızın gözden düşmesine alet oldum.
- g) Efendim hayatımın tehlikede olduğunu sanmamış olsaydı, Kırالیçe hazretleri beni belki bu kadar ucuza satın almazdı.
- h) Hükümdara göre böyle bir hal, erdemin ve halka hizmet zihniyetinin mübalağa edilmiş bir şekli idi, samimi olabileceğinden şüphe edilebilirdi.
- i) Böyle bir bilgi eksikliği, İngiltere'nin ve Avrupa'nın daha yetişkin milletlerinin uzak olduğu o dar fikirliliğe peşinhükümlere yol açar.
- j) Herhangi bir kanunu şerhetmek ölümle cezalandırmak bir suçtur.
- k) Ona göre, önce bir buğday başağı veya bir ot yaprağı biten bir yerde iki buğday başağı veya iki ot yaprağı yetiştirebilen bir kimse, yurduna, politikacılar soyunun topundan daha özlü bir hizmet görebileceği gibi insanlıkça da daha değerli sayılırdı.
- l) Ben tabiatla olan kavgalarımızdan ahlak dersleri, daha doğrusu hoşnutsuzluk ve şikayet konuları çıkarmak sanatının ne kadar yaygın olduğunu düşünmekten kendimi alamadım. Daha etraflı bir inceleme ile bizim de, bura halkının da, bu kavgaların esassız şeyler olduğunu göreceğimize eminim.
- m) Bilmem, birçok şehirlerdeki esnaf ve köylerdeki çiftçilerden ibaret olan bir topluluğa; yalnız asilzadelerin ve yüksek tabakalardan kimselerin emrinde bulunan, hiç mükafat ve aylık almıyan bir topluluğa ordu denebilir mi?" (Swift, 1945, s. 206-2010)

İlk kitabın sonunda yer alan genel sorular, okuyucuların metnin yapısı, temaları, hicvi ve üslubuyla daha derin bir düzeyde ilgilenmeleri için kapsamlı bir rehber çerçeve çizmektedir. Bu sorular okuyucuları Swift'in anlatım tekniklerini, insan doğası ve toplum eleştirisini ve romanın içerdiği evrensel ahlaki dersleri incelemeyi amaçlar. İroni, kibir, ikiyüzlülük ve ahlaki açıklık gibi konulara odaklanan sorular, Swift'in ana amacı olan insanlığın kusurlarını ortaya koyarken okuyucuları kendi varsayımları, gururları ve yönetim sistemleriyle yüzleşmeye zorlamanın altını çizer.

Bu sorulardaki önemli bir ortak nokta, zıtlıklara ve çelişiklere yapılan vurgudur. Okuyuculardan Gulliver'ın Lilliput ve Brobdingnag'a yaptığı seyahatleri karşılaştırmalarını isteyen sorular (örneğin, Soru 1 ve 9), Swift'in zıtlıkları yan yana koyma yöntemi üzerine eleştirel düşünmeyi teşvik. Bu yöntem, insan davranışlarının ve toplumsal yapıların saçmalığını büyüterek okuyucuları üstünlük, ihtişam ve kendini beğenmişlik kavramlarını sorgulamaya davet eder. Çevirmenin bu zıtlıkları çerçevelemesi, erken Cumhuriyet döneminin öz farkındalık ve alçakgönüllülük

vurgusuyla uyumludur ve okuyucuları toplumsal kusurları fark ederek ilerleme için çaba göstermeye teşvik eder.

Bir diğer birleştirici odak noktası ise Swift'in hiciv yöntemi, özellikle de ironi ve alayı kullanmasıdır (örneğin, 4, 5, 6 ve 10. sorular). Sorular okuyucuları Swift'in monarşi, din adamları, ordu ve hukuk gibi toplumsal kurumları över gibi görünerek ya da abartılı örneklerle saçmalıklarını ortaya koyarak nasıl eleştirdiğini incelemeye yönlendirmektedir. Çevirmenin Swift'in hicivlerine odaklanması, okuyucuları kendi kurum ve davranışlarına karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmeye teşvik eden didaktik bir araç işlevi görüyor.

5., 7. ve 11. sorular aynı zamanda Swift'in insan doğası ve yönetim üzerine ahlaki ve felsefi düşüncelerini de vurgulamaktadır. Gurur, açgözlülük, rasyonellik ve etik gibi temaları irdeleyen sorular, okuyucuları insanlığın ve liderliğin ideal nitelikleri üzerine düşünmeye itmektedir. Örneğin, Hazlitt'in insanlığın "sahte ihtişamından" sıyrılmasıyla ilgili gözleminin (6. Soru) araştırılması, Swift'in insanları "gerçekte oldukları gibi" ortaya çıkarma hedefiyle uyumludur.

Son olarak 2 ve 8. sorular, okuyucuları Swift'in edebi ustalığını değerlendirmeye teşvik etmekte ve açık üslubuna ve keskin eleştirileri tarafsızlıkla anlatma becerisine odaklanmaktadır. Sorular, romanın hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap ettiğinin altını çizen 3.soruda görüldüğü gibi, Swift'in eğlence ve öğreticiliği ustaca bir araya getirdiğini kabul etmektedir. Bu, çevirmenin eseri sadece bir hikâye olarak değil, her yaştan okuyucuyu temalarıyla eleştirel bir şekilde ilgilenmeye zorlayan ahlaki ve entelektüel bir egzersiz olarak sunma çabasını yansıtmaktadır.

3.1.1.5. 1944 Gulliver'in Seyahatleri II Erek Metni

Gulliver's Travels'in üçüncü ve dördüncü seyahatleri anlatan ikinci cildi 1944'te yayımlanmıştır. Bu baskıda oto sansür yapılmamış olsa da, örnekleri verilecek olan bazı sözcük seçimleri, algı değişiklikleri ve üslup farklılıkları üzerinden yine dönemin ideolojik atmosferini yansıtan belirgin izler taşımaktadır. Aynı zamanda ikinci cilt, okul klasikleri için neden tercih edilmediğine dair dolaylı ipuçları sunarak, hedef okura yönelik çeviri tercihleriyle Cumhuriyet ideolojisinin nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli bir karşılaştırma zemini sağlamaktadır. Kaynak ve erek metnin karşılaştırmalı analizinde ortaya çıkan bulguların ortak noktaları doğrultusunda Toplumsal Cinsiyet

Rolleri ve Kadın Temsili ve Kelime Seçimleri ile Oluşan Algı değişiklikleri alt başlıkları içerisinde analiz edilecektir.

3.1.1.5.1. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Temsili

İkinci ciltte, özellikle Laputa ve Houyhnhnm seyahatlerinin anlatıldığı bölümlerde, Swift'in toplumsal cinsiyet rollerine yönelik hicivleri yansıtılmaktadır. Ancak çeviride bazı kelime ve ifadelerin seçiminde yapılan yönlendirici tercihler, kadın kimliğine yönelik geleneksel değerleri pekiştiren ve okurun bu yönde düşünmesini sağlayan müdahaleler olarak dikkat çekmektedir.

Kaynak metin sayfa 120'de yer alan bir paragraf Swift'in insan davranışları, ilişkileri ve toplumsal normlara yönelik hicivli eleştirisini yansıtmakta, özellikle de toplumsal cinsiyet dinamiklerini, entelektüel meşguliyetleri ve ahlaki çürümeyi hedef almaktadır (Swift, 1963). Saplantılı entelektüellerden oluşan bir toplum tarafından yönetilen yüzen Laputa adası ile ilgili bölümde yer alan bölüm akıl ile duygu arasındaki dengesizliğin saçmalıklarını örneklendirir. Swift, Laputan toplumunun işlevsiz dinamiklerini, hareketli ve dalgın, aşırı entelektüel kocalarını küçümseyen, ziyarete gelen yabancılardan şefkat bekleyen ve onlarla kocalarının yanında birlikte olan kadınlar yoluyla eleştirir. Soyut düşüncelere dalmış ve çevrelerinden hiç haberleri olmayan kocalar ise, eşlerinin sadakatsizlikleri açıkça ortaya çıksa bile bunun farkına varmazlar. Swift, entelektüel kopukluğun aşırılıklarını, duygusal ihtiyaçların ihmal edilmesini ve toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerindeki toplumsal ikiye bölünmüşlükleri eleştirir. Laputa'lı kadınların canlı ve kocalarını küçümseyen bir şekilde tasvir edilmesi, keskin bir toplumsal cinsiyet ikileminin altını çizer. Erkekler kopuk ve soyut entelektüel arayışlarla tüketilmiş olarak tasvir edilirken, kadınlar tutkuları ve kişisel bağ kurma arzularıyla karakterize edilirler. Geleneksel cinsiyet rollerinin bu şekilde tersine çevrilmesi, erkeklerin dalgın, kadınların ise sadakatsiz olması gibi, yalnızca aşırı entelektüalizmin sonuçlarını değil, aynı zamanda ahlak ve ilişkilerdeki toplumsal çifte standartları da eleştirir.

Erek metnin ortaya çıktığı dönem toplumsal ve kültürel değerler göz önüne alındığında bu bölümün çevrilmesi ilk başta dikkat çeker. Ancak burada asıl önemli olan nokta paragrafın bir cümlesinde geçen ifadenin erek metne daha sert bir üslupla aktarılmasıdır. Bahsi geçen cümle orijinal metinde şöyle yer alır:

“Among these the ladies choose their gallants: but the vexation is, that they act with too much ease and security, for the husband is always so rapt in speculation, that the mistress and lover may proceed to the greatest familiarities before his face, if he be but provided with paper and implements.” (Swift, 1963, s. 120)

Alıntı erek metne şöyle aktarılmıştır:

“İşin acınacak tarafı, bu aşıkların çok rahat, rahat hiçbir şeyden çekinmeden davranmalarındır; çünkü koca o derece nazariyeler içine gömülmüştür ki, karısı ile aşığı burnunun dibinde, teklifsizce istediklerini yaparlar; yeter ki kocanın eline bir kağıtla birkaç alet verilsin.” (Swift, 1944, s. 16)

Kaynak metinde geçen “the vexation is [...]” ifadesinin erek metinde “işin acınacak tarafı...” şeklinde çevrilmesi hem dönemin ahlaki değerlere yaklaşımını hem de çevirmenin yorumsal tercihlerini yansıtmaktadır. İngilizcede “vexation” sıkıntı, hüsrana veya kızgınlık ifade ederken, “acınacak tarafı” ifadesi daha çok acıma veya sempati uyandırmaya yöneliktir. Tondaki bu değişim çevirmenin, özellikle edebi çevirilerde daha duygusal ve ahlakçı bir üslubu tercih eden 1940’ların kültürel hassasiyetlerine uyum sağlama çabasını yansıtmaktadır.

Ayrıca Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan Tercüme Dergisi arşiv kayıtları da dönemin çeviri politikalarına ilişkin önemli bulgular ortaya koymaktadır. 8. Sayıda yer alan Tercümenin Prensipleri Hakkında Bir Deneme adlı yazıda çevirmenin metne müdahalesine yönelik düşünceler ortaya konmuştur. Çevirmenin özgürlüğü noktasında kaynak metinden bir parçayı çıkarıp çıkaramayacağına yönelik şu ifade önemlidir:

“Bir mütercim orijinal metne bir şey ilâve edebilir veya bu metinden bir şey çıkarabilir mi? Bu meseleye umumi bir cevap şu şekilde verebiliriz: bu hürriyet bir dereceye kadar meşrudur. Eğer mütercimin yapağı ilâve metne daha fazla kuvvet verip manasını daha iyi ifade ediyorsa veya çıkardığı parça bir tekrar olup tamamen lüzumsuz ise bu hürriyet yalnız meşru değil mecburidir [...]” (Tytler, 1941, s. 171)

Bu bakış açısı, çeviri sürecinde belirli bölümlerin çıkarılmasını veya anlamın vurgusunun değiştirilmesini bir sansürden ziyade bilinçli bir yorum ve uyarılama olarak görmektedir. Burada vurgulanan temel nokta, çevirmenin yalnızca dil aktarımı yapan bir kişi değil, aynı zamanda hedef kitlenin anlayışına ve beklentilerine göre metni şekillendiren bir aracı olduğudur.

Bu alıntı, çeviri ile ideoloji arasındaki dolaylı ancak kaçınılmaz ilişkiye dair önemli bir ipucu sunar. Çevirmenin, metinden bir bölümü çıkarmasını “meşru” hatta “mecburî”

olarak değerlendiren bu yaklaşım, çeviri eylemini yalnızca dilsel bir aktarım değil, aynı zamanda yorumlayıcı ve seçici bir müdahale süreci olarak tanımlar.

Burada dikkat çeken temel vurgu, çevirmenin “lüzumsuz” gördüğü unsurları metinden çıkarma hakkına, hatta yükümlülüğüne sahip olmasıdır. Ancak bir ifadenin lüzumsuz olup olmadığına kim hangi bakış açısı ile karar verecektir? Bu tür bir değerlendirme, her zaman çevirmenin bireysel yargılarıyla sınırlı kalmaz. Aksine, bu yargılar çoğunlukla çevirmenin içinde bulunduğu sosyo-politik ve kültürel atmosfer tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla çeviri sürecinde yapılan her çıkarım ya da dönüşüm, yalnızca işlevsel bir tercihten ibaret değildir. Bu durum aynı zamanda belirli bir ideolojik anlayışın, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde metinde yankı bulmasıdır.

Çeviri, bu yaklaşımla birlikte, artık sadakat ya da eşdeğerlilik gibi ölçütlerle değil, amaç ve işlev üzerinden değerlendirilen bir eyleme dönüşür. Fakat bu işlevsellik, kimi zaman orijinal metnin anlam dünyasını dönüştürerek, onu hedef kültürün normlarına göre yeniden şekillendirir. Çalışmada *Gulliver's Travels* eserinin bahsi geçen çevirilerindeki çıkarılan veya değiştirilen tüm bölümler bu anlayışın metindeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu ifade doğrudan çevirmene ait olmasa da *Gulliver's Travels* çevirisinin devlet eliyle yürütülen bir kültür politikası kapsamında gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, söylemin arkasındaki yaklaşım son derece anlamlıdır. Söz konusu metin, belirli ideolojik ve pedagojik hedeflere hizmet etmek üzere şekillendirilmiş, dolayısıyla çeviri edimi bireysel bir tercih değil, kamusal bir müdahale alanına dönüşmüştür.

Bu değerlendirme ayrıca, Tercüme Dergisi gibi devlet destekli ve çeviri seferberliğinin taşıyıcılığını üstlenen bir yayın organında yer aldığı daha da önem kazanır. Dergi, yalnızca çeviri ürünlerini değil, aynı zamanda çeviriye dair normları, ideolojik yönelimleri ve işlevsel beklentileri de yansıtan bir işlev görmüştür. Bu açıdan, dergide dile getirilen görüşler, bireysel kanaatlerin ötesinde, dönemin kültürel planlamasının yönelimlerini anlamak açısından dikkate değerdir.

Tercüme Dergisi'ndeki bu ilke çerçevesinde bakıldığında, çevirmenin çeviri tercihi ile metne yaptığı müdahale “metne daha fazla kuvvet verip manasını daha iyi ifade etmek” olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple, çevirmenin yaptığı bu tür ekleme ve anlam kaydırmaları, dönemin çeviri anlayışına göre yalnızca meşru değil, gerekli bir eylem

olarak da görülebilir. Bu durum, *Gulliver's Travels* çevirisindeki diğer ideolojik yönlendirmeler ve kültürel uyarlamalar için de genel bir çerçeve sunmaktadır.

Dolayısıyla Swift bahsi geçen sahneyi sadece rahatsız edici bir durum olarak eleştirirken Şahinbaş'ın “acınacak” sözcüğünü seçmesi daha güçlü bir yargılama ve ahlaki eleştiri duygusu uyandırmakta, Laputan toplumunun saçmalığını ve ahlaki çürümüşlüğüne dönemin Türk okurlarıyla daha ilişkilendirilebilir bir şekilde vurgulamaktadır. Çevirmen, Laputanların davranışlarından sadece hayal kırıklığı değil, aynı zamanda sadakat, akıl ve duygusal bağlarla ilgili dönemin kültürel beklentileriyle uyumlu olarak, onların aptallıklarına karşı bir küçümseme veya üzüntü duygusu uyandırmaktadır. Şahinbaş'ın bu tercihi ile hedef kitlenin tasvir edilen ahlaki çürümüşlüğü nasıl algılaması gerektiğini yönlendirdiği söylenebilir.

İrfan Şahinbaş'ın bu tür çeviri tercihlerinden dönemin toplumsal hassasiyetlerini ve verilmek istenen mesajları görebilmek mümkündür. Aşağıda verilen örnek de aynı bağlamda değerlendirilebilecek başka bir müdahale olarak görülebilir. Kaynak metin sayfa 120'de bir önceki örnekte de anlatılan Laputa adasındaki kadınların sadakatsizlerinin anlatıldığı bölümde Gulliver şu şekilde bir yorum yapar: “The reader [...] But he may please to consider, that the caprices of womankind are not limited by any climate or nation, and that they are much more uniform than can be easily imagined” (Swift, 1963).

Bu kısım erek metne şu şekilde aktarılmıştır. “Okuyucularım [...] lütfen şunu göz önünde bulundursunlar: kadın soyunun o gönül oynaklıkları iklim ve memleket tanımaz; ve her yerde, sanıldığından daha fazla bir benzerlik gösterir.” (Swift, 1944, s. 16). Her ne kadar Gulliver'ın yorumu en yakın şekilde ifade edilmiş gibi gözükse de “caprices” kelimesinin “gönül oynaklıkları” şeklinde ifade edilmesi ince bir nüansı işaret etmektedir. Longman İngilizce sözlüğe göre “caprice” sözcüğü “1) a sudden and unreasonable change of mind or behaviour. 2) The tendency to change your mind suddenly or behave in an unexpected way” (Summers, 2003, s. 217) şeklinde açıklanmıştır. En yakın Türkçe çevirileri ile bu açıklamalar şöyle ifade edilebilir: 1) ani ve mantıksız bir fikir veya davranış değişikliği. 2) Fikrinizi aniden değiştirme veya beklenmedik bir şekilde davranma eğilimi. “Gönül oynaklığı”, “caprice” kelimesini karşılıyor gibi görünse de Türkçe çeviride seçilen ifade daha yargılayıcı bir tona sahiptir.

“Caprices of womankind” ifadesinin Türkçe çevirisinde tercih edilen “gönül oynaklığı” ifadesi, çevirmenin ideolojik bir tutumunu ortaya koymaktadır. Orijinal metindeki “caprice” kelimesinin Türkçe karşılığı “kararsızlık” şeklinde ifade edilebilir, bu da yalnızca ani fikir veya karar değişikliği anlamına gelmektedir. Ancak çevirmen burada özellikle “gönül” sözcüğünü ekleyerek anlamı duygusal ve cinsiyetçi çağrışımlar içeren bir yöne kaydırmıştır. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “oynak” kelimesinin “cilveli, neşeli, hareketli olan” şeklinde tanımlanması, yapılan bu çeviri tercihinin daha da çarpıcı hâle getirmektedir. Böylece çevirmen, orijinal metindeki anlamı sadece aktarmakla kalmamış, aynı zamanda kadın davranışlarını küçümseyen, onları istikrarsızlık ve duygusal tutarsızlıkla ilişkilendiren bir vurguyu da eklemiştir. Bu çeviri müdahalesi, dönemin toplumsal cinsiyet rollerine ve kadınlara bakış açısına dair ipuçları vermekte, çeviri eyleminin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir müdahale olduğunu göstermektedir.

Kadınların davranışları, toplumsal ahlak ve düzen adına sıkı bir şekilde denetlenirken, bu tür ifadeler, kadınlara biçilen geleneksel rollerin (sadık eş, fedakâr anne) dışına çıkmalarını eleştiren bir ton taşımaktadır. Özellikle eğitim ve gençlik üzerinde ahlakî bir kontrol sağlama amacıyla kullanılan bu ifade, kadınların duygusal dünyasını hafiflik veya tutarsızlıkla ilişkilendiren bir anlayışı yansıtmaktadır.

Benzer bir çeviri tercihi kaynak metinde sayfa 202de yer alan “strolling whores” ifadesinin erek metne aktarılış tercihi için de geçerlidir. Şahinbaş bu ifadeyi erek metne “sokak orospuları”(Swift, 1944, s. 135) şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir. Eserin o dönemde okullar için yapılan çevirisinde bu ifadenin “sokak orospuları” olarak çevirme kararı, çevirmenin Jonathan Swift’in orijinal metninin açık ve hicivli tonunu, dönemin verilmek istenen mesajları ile örtüştüğü noktalarda koruduğunu göstermektedir. Bu argo ifadenin olduğu gibi metne aktarılması ilgi çekici olsa da, çevirmen orijinal tonu koruyarak Swift’in eleştirisinin bütünlüğünün bozulmamasını sağlamıştır. Burada çevrilen kısmın yoğun toplumsal eleştiri içermesi ve bu eleştirinin de hedef kitleye yansıtılma amacı da çeviri tercihinde önemli bir etkidir. Bu tercihler, çevirmenin yalnızca dilsel değil, kültürel ve ideolojik bir aracılık üstlendiğini göstermektedir. Kadınlara yönelik duygusal istikrarsızlık, sadakatsizlik ya da yüzeysellik gibi çağrışımlar taşıyan kelimelerin seçimi, Cumhuriyet’in erken döneminde

biçimlendirilen kadın rolünün çeviri yoluyla nasıl yeniden üretildiğine dair güçlü ipuçları sunmaktadır.

3.1.1.5.2. Kelime seçimleri ile Oluşan Algı Değişiklikleri

İkinci ciltte yer alan bazı ifadeler, kaynak metinde nötr veya ironik bir tonda yazılmış olmasına rağmen, erek metinde daha ahlaki ve yargılayıcı algıya dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bu durum, çevirmenin dönemin kültürel değerlerini yansıtan bir yeniden yazım gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Bir başka örnek de kaynak metin sayfa 214'te yer alan bir bölümde Gulliver'ın yazmayı tasarladığı kitabının hiçbir eleştiriyi karşılaşmayacağından duyduğu güven anlatılır. (Swift, 1944). Bunun sebebi, Gulliver'ın kitabında Avrupa siyaseti, ticareti ya da diplomasisiyle ilgisi olmayan, uzak diyarlarla ilgili nesnel gerçekleri anlatacak olmasıdır. Metin tam da Swift'in çağdaş dünyasının toplumsal, siyasi ve ahlaki eksikliklerini hedef alan alegori ve eleştirilerle dolu olduğu için bu iddia ironik bir hal alır. Gulliver ayrıca, abartan ya da yanlış anlatan diğer seyahat yazarlarının hatalarından kaçındığını iddia ederek tarafsızlığını ve yansızlığını öne sürer. Swift, Gulliver üzerinden, kendini algılamamanın saçmalıklarını, tarafsızlık ve fedakârlık iddialarının doğasında bulunan çelişkileri gözler önüne sererken, toplumunun kusurları hakkında çarpıcı bir yorumda bulunur.

Bu bölüm erek metinde olduğu gibi çevrilmiştir ancak kaynak metinde “to instruct mankind” (Swift, 1963, s. 214) şeklinde küçük harflerle, özel bir şekilde vurgulanmadan kullanılan ifade Türkçe çeviride tamamı büyük harflerle “HERKESİN FAYDALANMASI İÇİN” (Swift, 1944, s. 152) şeklinde aktarılmıştır. Bu çeviri tercihi 1940'lar Türkiye'sinin kültürel ve ideolojik atmosferini yansıtmaktadır. Büyük harfle yazılması, metnin amacının altını çizerek, onu erken Cumhuriyet döneminin kamu yararına hizmet etme ve ulusal birliği teşvik etme idealleriyle uyumlu hale getirmektedir. Çevirmen, odağı felsefi insanlıktan daha kapsayıcı olan “herkes”e kaydırarak, dönemin bilgiyi demokratikleştirme hedefiyle tutarlı bir şekilde mesajın faydacı ve erişilebilir doğasını vurgulamaktadır. Bu durum, çevirilerin bir metnin tonunu belirli bir dinleyici kitlesinin değerleri ve beklentileriyle uyumlu hale getirmek için nasıl dönüştürebileceğini göstermektedir.

Kelime seçimleri aracılığıyla çevirmenin metnin tonunu ve mesajını değiştirmesi, çevirinin dönemin kültürel atmosferiyle birebir örtüştüğünü göstermektedir. Bu tercihler, ideolojik yönlendirme işlevi gören çeviri anlayışının, yalnızca okul kitaplarıyla sınırlı olmadığını; yetişkinlere yönelik metinlerde de uygulandığını ortaya koymaktadır.

3.1.1.6. Erek metinlerin Genel Değerlendirmeleri ve Değişen Algılar

Gulliver's Travels'eserinin 1945 yılında Okul Klasikleri kapsamında gerçekleştirilen çevirisi, çeviri eyleminin yalnızca dilsel bir aktarım süreci olmadığını, aynı zamanda dönemin ideolojik ve pedagojik öncelikleri doğrultusunda yönlendirilen bir araç hâline geldiğini açıkça ortaya koyan bir örnektir. Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme, ahlaki değerlerin korunması ve ulusal kimlik inşası hedefleri, bu çeviri sürecinde metne yapılan müdahalelerle somutlaşmıştır. Gürçağlar'ın da ifade ettiği gibi "Tercüme Bürosu'nun kuruluşu devlet müdahalesinin bariz örneğidir" (2023, s. 2).

Detaylı analizde verilen çeviri kararları ve metne yapılan müdahaleler çevirinin yalnızca bir edebi eseri Türkçeye kazandırmak için değil, onu dönemin toplumsal ve ideolojik bağlamıyla uyumlu hâle getirecek şekilde oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Bu müdahalelerin kaynak metinden belirli bölümlerin çıkarılması ya da dönemin hassasiyetleri doğrultusunda değiştirilmesi yolu ile yapıldığı görülmektedir. Özellikle, kadın bedeni ve mahremiyetle ilgili açık tasvir içeren betimlemeler, ebeveynlik ve kadın kimliğini sorgulayan ifadeler çeviride korunmamıştır. Bu tercihler, Cumhuriyet'in kadına biçtiği toplumsal rollerin korunmasına yönelik muhafazakâr bir duruş sergileyerek çevirinin ideolojik yönlerini yansıtmaktadır. Benzer şekilde, yoksulluk, hastalık ve yerel yönetimlerin yetersizliğini anlatan tasvirlerin çeviride yer almaması, Cumhuriyet'in modernleşme projesi kapsamında kentleşme ve toplumsal düzen anlayışının zedelenmemesi amacına uygun olarak gerçekleşen müdahalelerdir.

Metinde birebir karşılığı olmasına rağmen daha güçlü ideolojik vurgular kazanan ifadeler de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, çevirinin ideolojik işlevi yalnızca içerik müdahaleleriyle sınırlı kalmamış, bölüm sonu soruları ve çevirmen yorumlarıyla da pekiştirilmiştir. Bu kapsamlı sorular ve yorumlar, çevirmenin romanı 1940'lar Türkiye'sinin kültürel ve siyasi öncelikleriyle uyumlu, pedagojik ve ideolojik bir araca dönüştürme çabasını net bir şekilde yansıtmaktadır. Çevirmenin öncelikli amacının genç okurlar arasında eleştirel düşüncüyü teşvik etmek olduğu görülmektedir. Çevirmen,

analitik sorular sorarak ve Swift'in hicvini bir bağlama oturtarak, okurları metni yalnızca bir öykü olarak değil, insan doğası, yönetim ve ahlak üzerine bir eleştiri olarak incelemeye teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu, otoriteyi sorgulayabilen ve toplumsal kusurlar üzerine düşünebilen rasyonel, şüpheli vatandaşlar yaratma yönündeki Cumhuriyetçi ideallerle uyumludur.

Yorumlar ve sorular aynı zamanda Swift'in hicvini evrensel bir çerçevede yeniden yorumlamaya yönelik açık bir girişimi yansıtmakta ve onu 18. yüzyıl İngiltere'sine yönelik orijinal eleştirisinin ötesinde geçerli kılmaktadır. Çevirmen, Swift'in Lilliput ve Brobdingnag'da ortaya koyduğu yolsuzluk, kibir ve saçma siyasi ritüeller gibi kusurların tek bir ulus veya zamanla sınırlı olmadığını vurgulayarak, bu eleştirilerin bir bütün olarak insanlık için geçerli olduğu mesajının genç okuyucuya ulaştığından emin olmayı amaçlamaktadır. Çevirmen ayrıca okuyucuya ahlaki ve etik dersler aşılama çalışmaktadır. Birçok soru okuyucudan adalet, dürüstlük ve yönetimi değerlendirmesini isteyerek onları çağdaş sosyal ve siyasi sistemler üzerine düşünmeye zorlar. İdeolojik açıdan bakıldığında çevirmen, okuyucuları Swift'in eleştirisinin Cumhuriyetçi değerlerle, özellikle de monarşinin, dini dogmatizmin ve kör milliyetçiliğin reddiyle örtüştüğünü görmeleri için onları özenle bu fikirler üzerine düşünmeye yönlendirir.

Dolayısıyla Bu yaklaşım, dönemin eğitim politikalarıyla doğrudan paralellik göstermekte, çevirinin didaktik ve ideolojik bir araç olarak nasıl kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu eklemeler, romanı edebi bir eserden daha fazlasına dönüştürerek okuyucuları modernleşme ve ilerleme değerlerine uyum sağlamış, düşünceli, ahlaki farkındalığa sahip bireyler haline getirmek için tasarlanmış kültürel bir araç haline getirmektedir.

Okul Klasikleri serisini yalnızca bir çeviri değil, sistematik bir okur yetiştirme uygulaması olarak görmek mümkündür. Yani çeviri, yalnızca neyin çevrileceği değil, aynı zamanda kimin için çevrileceği hassasiyeti ile bütünleşmiştir. Bu çeviri süreci yalnızca kaynak metnin hangi bölümlerinin çevrileceğine değil, aynı zamanda hangi hedef okurun nasıl bir dünya görüşüyle karşılaşacağına dair bilinçli bir yönlendirmeyi de içermektedir. Okul Klasikleri etiketi, edebi seçkiyi eğitim politikalarının bir aracı hâline getirirken, çevirmen bu ideolojik planın yönlendiricisi olmuştur. Ayrıca seri için tercih edilen diğer eserlerin ortak yönü, eleştirel güce sahip olmaları kadar, bu gücün seçici bir

çeviriyle törpülenebilecek esneklikte olmasıdır. Bu durum, çeviri sürecini ideolojik çerçeveler içinde yeniden yazıma açık hâle getirmiştir.

Şahinbaş'ın çeviri sürecinde dipnotlar, bölüm sonu soruları ve yorumlarla aktif bir şekilde görünür kılınması, ideolojik yönlendirmenin açık bir biçimi olarak değerlendirilmelidir. Ancak çevirmenin etkisi yalnızca bu açık müdahalelerle sınırlı değildir. Erek metinden çıkarılan ya da yumuşatılarak aktarılan bölümler, çevirmenin görünmez müdahaleleriyle metni dönemin ideolojik çerçevesine uygun hâle getirdiğini göstermektedir. Bu noktada, Şahinbaş'ın müdahaleleri okur algısını doğrudan şekillendiren açık yönlendirmeler ve belirli içerikleri sansürleyerek uygulanan dolaylı ideolojik düzenlemeler olmak üzere çift yönlü olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, *Gulliver's Travels* çevirisi, çeviri eyleminin dönem ideolojisinden bağımsız düşünölemeyeceğinin en net örneklerinden biridir. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu çeviri, dönemin yasaları, müfredat politikaları ve toplumsal hassasiyetleri çerçevesinde şekillendirilmiş; dilsel bir aktarım sürecinden çok daha fazlası olarak, Cumhuriyet'in modernleşme ve toplumsal dönüşüm projesine hizmet eden bir metin hâline getirilmiştir. Çeviri, yalnızca edebi bir eser sunmak değil, aynı zamanda okurun eseri belirli bir ideolojik ve ahlaki çerçevede algılamasını sağlamak amacıyla yönlendirilmiş ve bu doğrultuda dönüştürölmüştür. Bu durum, çevirinin yalnızca diller arası bir aktarım süreci değil, kültürel ve politik bir yeniden yazım süreci olarak da işlev görebileceğini göstermektedir.

Gulliver'in Seyahatleri'in ikinci cildi oto sansür içermese de, dönemin kültürel iklimi çeviri sürecini dolaylı biçimde şekillendirmiştir. Kadın temsillerine ilişkin yönlendirici çeviri kararları ve belirli ifadelerin ahlaki yorumlarla desteklenmesi, 1940'lar Türkiye'sinde kadına yüklenen rollerin çeviri yoluyla da pekiştirildiğini göstermektedir. Ayrıca kelime seçimleri, Swift'in hicivli tonunu zayıflatarak metni daha didaktik ve muhafazakâr bir çerçevede sunmuştur. Bu durum, çevirmenin ideolojik bağlamın farkında olarak metne müdahale ettiğini ve Swift'in evrensel eleştirilerini yerel değerlerle uyumlu hâle getirdiğini göstermektedir.

Okul klasikleri dizisinde yer alan birinci cilt baskısı, genç okurlara hitap ettiğı için içerik açısından kritik müdahalelere uğramıştır. Kadın bedeni, mahremiyet, aile ve ahlak gibi alanlara dair açık tasvirler çıkarılmış ya da yumuşatılmıştır. Buna karşılık, yetişkinlere yönelik olarak yayımlanan ikinci ciltte bu tür doğrudan sansürler yer almaz. Ancak kelime

seçimleri ve yorumlayıcı eviri kararları ile metin yine ideolojik çerçeveye göre şekillendirilmiştir. Bu farklılık, hedef okura yönelik eviri stratejilerinin nasıl değiştiğini göstermektedir. Özellikle ocuklara ve gençlere yönelik metinlerde ahlaki denetim daha sıkı tutulmuş; “ağaç yaşken eğilir” ilkesi doğrultusunda eviri bir terbiye ve yurttaş yetiştirme aracına dnştrlmştir.

Bu yaklaşım sadece Türkiye’ye özgü değildir. Çalışmanın 1. Ve 2.bölümünde örneklendiği gibi, SSCB döneminde de ocuk ve gençlik edebiyatı devletin ideolojik şekillendirme araçlarından biri olmuş, metinler belirli değerleri aşılamaya yönelik olarak sansürlenmiş ya da yeniden yazılmıştır. Benzer şekilde, Platon da *Devlet* adlı eserinde çocuklara anlatılacak masalların içeriğinin kontrol edilmesi gerektiğini, yalnızca doğru değerleri aşıladığına inanılan anlatıların kullanılmasını savunmuştur.

Bu sebeplerle *Gulliver’in Seyahatleri* erek merinleri genel olarak erken Cumhuriyet döneminin kültür politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Okul klasikleri üzerinden şekillendirilen “ideal genç yurttaş” profili ikinci cilt gibi yetişkinlere yönelik metinlerde daha dolaylı yollarla korunmuştur. Bu da ideolojinin hedef okura göre katmanlı biçimde işlemesini sağlayan eviri anlayışının bir sonucudur. Yetişkinlere yönelik planlanmış baskıda dahi ideolojik yönlendirme bulguların yer alması, eviri eyleminin özellikle 1940lar gibi otoriter yaklaşımların yoğun olduğu dönemlerde ideolojik ervelerden bağımsız şekillenemeyeceğini göstermektedir.

3.2. Gün Ortasında Bir Arayış: 1950’ler Başında Türkiye’de çeviriye Yansıyan Toplumsal ve Politik Yönelimler

Çeviri metinlerin ideolojiyle olan ilişkisini doğru şekilde değerlendirebilmek için, bu çalışma kapsamında metinlerin çevrildiği dönemin toplumsal ve politik arka planının anlaşılması büyük önem taşıtmaktadır. Bu bölümde, 1950’lerin başındaki siyasal dönüşümler, kültürel atmosfer ve yayıncılık politikaları üzerinden eviri faaliyetlerinin nasıl şekillendiği incelenecektir. Özellikle Demokrat Parti’nin iktidara geilişle birlikte değişen siyasi atmosferin, sansür, oto sansür ve kültürel yönlendirme gibi uygulamalara nasıl zemin hazırladığı değerlendirilecektir.

1946 yılında Demokrat Parti’nin (DP) seçimleri kazanması sonrasında çok partili döneme geçiş hız kazanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) uzun süren tek parti dönemi son bulmuştur. 1923’te Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye, Mustafa Kemal

Atatürk'ün liderliğinde laiklik, milliyetçilik ve devlet kontrollü ekonomi politikalarına odaklanan hızlı bir modernleşme sürecinden geçti. Ancak 1940'ların sonlarına ve 1950'lere gelindiğinde, çok partili demokrasi fikrinin yaygınlaşması ve hem siyasi liberalleşmeyi hem de toplumsal karışıklığı beraberinde getirmesiyle ülke büyük bir değişime tanık oldu. DP, özellikle esnaf, köylü ve muhafazakâr kesime yönelik toplumsal ve ekonomik politikalarla daha liberal bir yaklaşım benimsedi. Hükümet devletin elinde boş duran toprakları köylülere dağıtmış, meraları ekim alanına dönüştürmüş ve tarım alanlarını genişleterek 1950lerin başında ülkeyi dünyanın önde gelen buğday üreticilerinden biri yapmıştır. 1950 seçimleri sonucunda DP ciddi bir halk desteği almış, başlangıçta özellikle ekonomik alanda dışarıdan gelen kredi destekleriyle önemli bir büyüme yakalayarak iktidarını güçlendirmiştir (Özer, 2015, s. 16-19).

“Yeter! Söz millettir!” ana sloganı ile 1950 seçimlerinden galip çıkan DP Hükümeti'nin iç ve dış politika vaatleri toplumda olumlu yankılanmıştı. İç politikada; bütçede tasarruf, vergilerin düşürülmesi, bürokratik kısıtlamaların kaldırılması, işçi ve köylü sorunlarının Batı demokrasilerine uygun çözümlenmesi, siyasi rejimin demokratik bir zihniyetle yeniden şekillendirilmesi gibi vaatler yer alırken dış politikada ise Amerikan, Fransız ve İngiliz dostluklarının devam edeceği ve barışçıl bir politika izleneceği vaadedilmiştir (Albayrak, 2004, s. 163).

8 Mayıs 1950 tarihli DP Seçim Beyannamesi incelendiğinde bu çalışma kapsamına katkı sunabilecek olan şu söylem dikkat çekicidir: “partimizin millete mal olmuş inkılaplarımızı ve geçirmekte olduğumuz son demokratik inkılabın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmağı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir.” (Demokrat Parti, 1950, s. 153).

Seçimler sonrasında 13 Haziran 1950'de yapılan DP Grup toplantısında Adnan Menderes bu vaadinin arkasında durarak şunu ekler: “Millete mal olmamış, millet vicdanına bir değirmen taşı ağırlığıyla çökmüş olan bazı tedbirleri ortadan kaldıracağız” (TBMM, 1950, s. 68).

Bu söylem, içerdiği belirsizlikler nedeniyle ilerleyen dönemde artan yasaklama ve sansür uygulamalarının zeminini hazırlayan bir anlayışı da açığa çıkarmaktadır. “Millete mal olmuş inkılapları koruma” vurgusu, hangi reformların sürdürüleceği, hangilerinin kaldırılacağı ve bu reformların “millete mal olma” ölçütünün nasıl belirleneceği konusunda bir açıklık sunmamaktadır. Bu belirsizlik, söylemin farklı yorumlara ve

uygulamalara dayanak sunma derecesinde açık olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu anlayış Demokrat Parti hükümetinin ilerleyen yıllarda basın ve muhalefet özgürlüklerini kısıtlayan ve otoriter bir yönelime evrilen politikalarının ideolojik bir dayanağı olarak görülebilir.

1950 seçimleri ile iktidarını sağlamlaştıran DP Hükümeti geçmiş uygulamalara yönelik bazı adımlar atmaya başladı. İlk olarak 16 Haziran 1950'de Arapça Ezan Yasağı kaldırıldı ve 14 Temmuz 1950'de genel af ilan edildi. Özel sanayi kurmak, yabancı ve yerli sermayenin sanayiye katılımını teşvik etmek adına Ağustos 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu (Eroğul, 2003, s. 101-103).

Bunların yanında Demokrat Parti'nin bu dönemdeki politikaları arasında, muhalefetteki CHP'nin gücünü sınırlandırmaya yönelik adımlar da yer almaktadır. Tek parti döneminde kültürel ve siyasi eğitim kurumu olarak önemli bir rol oynayan ve CHP'nin yan kuruluşu olarak görülen Halkevlerinin kapatılması, ayrıca ekonomik olarak güçlenmiş olan CHP'nin birçok mal varlığının hazineye devredilmesi, bu doğrultuda atılan başlıca adımlardandır. Bu kararlar, Demokrat Parti'nin muhalefetin toplumsal ve maddi destek kaynaklarını zayıflatmayı ve CHP'nin yeniden iktidara gelme olasılığını sınırlandırmayı amaçlayan bir stratejisinin parçası olarak değerlendirilmektedir (Albayrak, 2004, s. 209). Çalışma odağı kapsamında DP'nin basın özgürlüğüne bakış açısı ve kısıtlayıcı uygulamaları, iktidara geldikten sonra değişen medya politikaları çerçevesinde ele alınacaktır. 1950 seçimleri öncesinde dönemin gazeteleri incelendiğinde sıkça DP ile ilgili olumlu haberlerin yer aldığı ve DP'nin halkın partiye yönelmesinde bu olumlu imajın etkili olduğu görülmektedir (Özer, 2015, s. 59). Başlangıçta basın özgürlüğünü savunan Demokrat Parti, zamanla muhalif sesleri kontrol altına alma çabasına yönelmiş ve çeşitli hukuki, ekonomik ve idari düzenlemelerle basın üzerindeki baskıyı artırmıştır. DP Hükümeti özellikle radyoyu “devlet malı” olarak görerek ideolojilerini toplumda sağlamlaştırmak adına hükümet lehinde kullanılmasını savunmuştur. 1950 yılında kayıtlı 362.466 radyo alıcısı sayısı 1959 yılına gelindiğinde 1.218.556'ya çıkmıştır (Albayrak, 2004, s. 389-390). Konu gazetelere geldiğinde ise 15 Haziran 1950'de yürürlüğe giren Basın Kanunu, ilk başta “Basın serbesttir” (madde 1), “Mevkute çıkarılması izne bağlı değildir” (madde 8) gibi maddelerle basın tarafından övgü ile karşılanmıştır (TBMM, 1950a, s. 1). Bu kanun 1931 yılından beri yürürlükte bulunan ve hükümete gazete kapatma gibi sınırlandırıcı yetkiler veren Matbuat Kanunu'nun yerine geçerek daha

özgürlükçü ve liberal bir yaklaşım sunmaktadır (Bayarslan, t.y.). Bu dönemde gazetecilik anlayışında da değişimler görülmektedir. Birikim sahibi olmayan kişilerin gazete çıkarması güç hale gelmiş, sanayici, armatör, madenci ve borsacılar basın alanına girmeye başlamıştır. Bu durum içeriklere yansımış, “halkı yönlendirmek yerine, kendi yargısına varma yöntemi tutulmuştur.” (Emre Kaya, 2010, s. 96). Ayrıca çalışmaya göre bu dönemde siyasi haberler ön plana çıkarken, CHP ve DP arasındaki siyasi çekişmeler, haberlerin büyük bölümünü oluşturmuştur. Ekonomi haberleri sınırlı kalmış, hayat pahalılığı konuları işlenmiş, ancak ekonomi üretim sistemi bağlamında ele alınmamıştır. DP iktidarıyla birlikte basında din tarihi ve İslami değerlere daha fazla yer verilmiş, Ramazan aylarında özel ekler yayımlanmış ve dini kitaplar dağıtılmıştır. Ayrıca, Atatürk karşıtı eski Kuvay-ı Milliyeci ve İttihatçıların anılarının yayımlanması, dönemin basın ve siyasi atmosferindeki dönüşümü yansıtmıştır.

İktidarının ilk yıllarında basın kanununda yapmış olduğu değişikliklerle umut verici adımlar atan DP, sonraki süreçte buna ters düşen uygulamalarda bulundu. 5680 sayılı Basın Kanunu, basın suçlarının affı ile gazetecilerin çalışma şartlarını düzenleyen 5953 sayılı kanun yeni dönemde basın rejiminin daha liberal olabileceğine dair sinyaller vermişti. (Çakır, Yavalar 2017, s. 261).

Buna ek olarak CHP ile organik bağları olan gazete ve gazeteciler hakkında açılan soruşturma ve gözaltılar ilerleyen yıllarda yaşanacak hadiselerin sinyallerini vermişti (Emre Kaya, 2010, 97-98). DP iktidarının ilk döneminin sonunda çıkan 8660 sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek bazı Cürümlerin Hakkında Kanun” (TBMM, 1954) ve bu kanuna dayalı uygulamalar yeni yönetimin basın ve yayıncılık faaliyetlerine yönelik tutumunu göstermektedir.

Her ne kadar ilk başta “basın serbesttir” görüşü savunulsa da muhalif gazete ve gazetecilere yönelik artan baskılar bu dönemde göze çarpmaktadır. 8 Ağustos 1950 tarihinde Ulus Gazetesi’nde çıkan “Rejim Aleyhinde Yapılan Neşriyat” başlıklı habere göre İstanbul Savcılığı birçok gazete ve dergi sahiplerinin “Yurdumuzda bir zümrenin diğerine tahakkümünü tesis suretiyle mevcut içtimai durumu ortadan kaldırmak, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki nizamları yıkmak hedefi ile propaganda yapmaktan sanık” bazı isimlerin tutuklandığını duyurmuştur (s. 1).

Ulus Gazetesi başyazarlığı döneminde DP’ye yönelik ağır eleştirileri ile dikkat çeken milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın, 28 Ekim 1950 tarihli “Demokrat Parti” başlıklı yazısı

ile DP'nin ilk 5 aylık icraatlarını tatmin edici bulmadığını, gelişmelerin seyrini iyimser görmediğini belirtmiştir. 1 Kasım 1950 tarihli “Hangi Vaitlerin Vadesi Gelmiş” başlıklı yazısında iktidarın hayatı ucuzlatma vaadlerinin tersini yaptığını öne sürerek iktidarın basına yönelik tutumunu eleştirmiş, hükümetin demokrasi kisvesi altında herkesin istediğini yapar hale geldiğini, “hırsızlar, katiller, azgın komünistler” salıverilirken iktidara muhalefet edenlerin mahkemeye verildiğini ifade etmiştir. Yalçın'ın DP'yi rahatsız eden bu eleştirileri 9 Eylül 1951 tarihli Ulus gazetesinde yayınlanan “Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı yazısı ile doruğa çıkmış ve Yalçın'ın milletvekili dokunulmazlığı “TBMM'nin manevi şahsiyetine tahkir ettiği” gerekçesi ile kaldırılmıştır (Yalçın, akt. Bengi, 2000, s. 279).

Basın üzerindeki sansürü yoğunluğu sebebiyle gazeteciler çoğu zaman her olasılığı dikkate almak zorunda kalmışlardır. Arcayürek Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)” adlı kitabında Çetin Altan örneğini verir. Çetin Altan 1950 başlarında Ulus gazetesinde yayımlamak üzere kısa fıkralar yazar, sorumlu müdür çoğu zaman okuduktan sonra uygun olmadığını dile getirirdi. Ancak bu durumu öngören Altan, cebinden kimi zaman aynı fıkranın altı, bazen yedi versiyonunu teker teker çıkarır ve en sonunda daha uygun olanın yayınlanmasına karar verilir (1983, s. 234).

DP'nin basına yönelik tutumu ilerleyen yıllarda sertleşmiş ve özgürlükçü başlangıç, giderek otoriterleşen bir sürece dönüşmüştür. Bu sürecin ilk ve en önemli adımı 1951 yılında Türk Ceza Kanunu'nun 142-143. Maddelerinde yapılan değişiklikleri olmuştur. Bu değişiklikler doğrudan basınla ilgili olmasa da, dolaylı olarak basın özgürlüğünü dolaylı bir şekilde kısıtlayan bir dayanak sağlamıştır. Özellikle, sosyal sınıflar arasındaki eşitliği bozma, mevcut ekonomik ve sosyal düzeni değiştirme veya devletin siyasi ve hukuki sistemini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyet ve propagandaları yasaklayan bu maddeler, muhalif ve sol görüşlü basına karşı, hükümete kanuni bir zemin sağlamıştır (TBMM, 1951). Demokrat Parti, bu düzenlemeleri muhalif gazetecileri, yazarları ve aydınları kontrol etmek için kullanmış, hükümet politikalarına eleştirel yaklaşan basın organlarını “düzeni yıkmaya yönelik propaganda yapmak” suçlamasıyla hedef almıştır. Ayrıca, suç teşkil eden faaliyetlerin basın yoluyla işlenmesi durumunda cezaların artırılması, gazetecilerin otosansüre yönelmesine neden olmuş ve basın özgürlüğünün zayıflamasına yol açmıştır. Ayrıca, 1951 yılının başında gazete kâğıdı fiyatlarına yapılan zam, DP'nin basına yönelik ekonomik müdahalesinin bir göstergesi olmuştur. Artan

maliyetler gazeteleri zor durumda bırakmış, Mart 1951’de ise gazeteler fiyatlarını artırmak zorunda kalmıştır. Bu durum, tirajların düşmesine yol açmıştır. Gazeteler bu durumu “fikir ve basın hayatına baskı” olarak duyurmuştur (akt. Emre Kaya, 2010, s. 99). Sonuç olarak, 1951 yılında yapılan değişiklikler, Demokrat Parti’nin basın üzerindeki kontrolünü artırmasını sağlayan yasal bir temel oluşturmuş ve ilerleyen yıllarda giderek artan sansür ve baskı politikalarının önünü açmıştır.

Tüm bunlardan yola çıkarak, kaynak metnin yazıldığı 40lar Avrupası ve erek metnin yayınlandığı 50lerin Türkiye’si karşılaştırıldığında bazı noktalar dikkat çekmektedir. Hem 1940’ların Avrupa’sı hem de 1950’lerin Türkiye’si Soğuk Savaş dinamiklerinden etkilenmiştir. Avrupa doğrudan bir bölünme yaşamış ve Türkiye, Sovyet tehdidine karşı ABD ve NATO’nun yanında yer alarak anti-komünist bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak sonuçların farklı olduğu görülmektedir. Avrupa ideolojik olarak iki parçaya bölünmüş ancak Türkiye Batı ile belirli bir çizgiyi korumuştur. Avrupa’da Marshall Planı kapsamındaki yeniden yapılanma, ekonomilerin istikrara kavuşturulmasına yardımcı olurken, Türkiye’de Menderes yönetimindeki ekonomi politikaları, daha az endüstriyel odaklanmayla da olsa, yabancı yatırımı ve tarımsal kalkınmayı teşvik etmiştir. Ancak her iki bölge de bu dönemde ABD’nin kültürel etkisinin arttığına şahit olmuştur. Savaş sonrası Avrupa’daki sosyal yaşam, Batı Avrupa’nın demokratik değerleri benimsediği, Doğu Avrupa’nın ise baskıcı rejimlerle karşı karşıya olduğu ideolojik bir bölünmeyle damgasını vurmuştur

3.2.1. Darkness at Noon Eserinin Gün Ortasında Karanlık Erek Metninde Sessizlik ve İdeolojik Yansımalar

3.2.1.1. Arthur Koestler ve Darkness At Noon

Arthur Koestler tarafından 1940 yılında yayımlanan *Gün Ortasında Karanlık* baskıcı rejimlerin birey üzerindeki etkilerini, ideolojilerin insan psikolojisini nasıl şekillendirdiğini ve sorgulamanın mümkün olmadığı bir sistemde vicdan ile sadakat arasındaki çatışmayı çarpıcı bir şekilde ele alarak güncelliğini günümüzde de koruyan bir eserdir.

“Darkness at Noon “u bugün bile yıkıcı bir kitap yapan şey, kendisini en doğru ve insancıl olarak gördüğü zamanlarda bile aklın zalim gücüne duyulan bu güvensizliktir. Kendilerini aydınlanmış olarak gören insanlar için Rubashov’un zor

kazanılmış sonucunu kabul etmek hala zordur: ‘Belki de her şeyi sonuna kadar düşünmek sağlıklı bir şey değildi.’” (Kirsch, 2019)

Koestler, sadece Sovyetler Birliği’ni değil, her türlü baskıcı yönetimi ve sorgulamanın yapılmadığı, kör bir ideolojik bağlılığı sorgular, bu da eseri tarihsel bir belge olmanın ötesine taşıyarak zamansız bir politik romana dönüştürür. Günümüzde de otoriter sistemler, propaganda, baskı ve bireyin değersizleştirilmesi gibi konuların dünya çapında tartışma konusu olması, romanın temalarını bugün bile etkileyici ve güçlü kılar. Arthur Koestler, *Darkness at Noon*’u ilk olarak Almanca olarak yazmış, ancak el yazması, 1940’ta Fransa’dan kaçarken, ilerleyen Nazi güçlerinden kaçarken kaybolmuştur. Koestler, eserinin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak için kitabın arkadaşı Daphne Hardy tarafından yapılan ilk İngilizce çevirisiyle yayınlanmasını şartlar gereği kabul etmek zorunda kalır. Koestler de çeviri sürecine dahil olur ve çalışmayı yakından takip eder (Koestler, 1954, s. 402).

Hardy’nin çevirisinden sonra bile *Darkness at Noon*, Koestler’in vizyonunu doğru bir şekilde yakalamak için birçok İngilizce baskı ve çeviriden geçer. Hardy versiyonu, 2015 yılında Almanca bir el yazması ortaya çıkana kadar onlarca yıl boyunca ilk İngilizce versiyonu olarak kalmış ve bu, kitabın Koestler’in kendi anlatısına daha da yakınlaştırılmasını sağlayan bir yeniden çeviriye olanak sağlamıştır (Flood, 2019).

Darkness at Noon, 1930lu yılların sonlarında, açıkça Sovyetler Birliği denmese de o dönemi andıran bir totaliter devlette geçer. Eski bir Bolşevik devrimci olan Nikolay Salmanoviç Rubashov, bir gece gizli polis tarafından bir anda tutuklanır. Önceleri Parti’nin sadık bir üyesi olan Rubashov, artık bir karşı devrimci olduğu iddiasıyla suçlanmaktadır. Tutuklanmasının ardından hücreye atılır ve burada kendi geçmişini, Parti’ye olan bağlılığını ve devrime hizmetleri sırasında yaptığı fedakârlıkları düşünmeye başlar.

Rubashov, hapisanede diğer mahkûmlarla duvara vurma yoluyla iletişim kurar ve kendi geçmişini sorgulamaya başlar. Bir zamanlar Parti adına ihanet edip ölümüne sebep olduğu eski dava arkadaşlarını düşünür. İdeallerine sadık kaldığını düşünmesine rağmen, birdenbire aynı sistemin kurbanı olmuştur. Parti’nin her şeyden üstün tutulduğu bu sistemde, bireyler önemsizdir ve amaç aracı haklı çıkarır ilkesiyle büyük dava uğruna feda edilmeleri bu anlayışa göre doğal karşılanmaktadır.

İlk sorgusunu, eski bir dostu ve meslektaşı Ivanov yapar. Ivanov, Rubashov'un suçlamaları kabul etmesini isteyerek daha az bir cezaya razı olması için ikna etmeye çabalar çünkü onun gerçekten bir suç işlediğini düşünmez. Rubashov ise bu fikre şiddetle karşı çıkar ve mantıklı bir çıkış yolu bulmaya odaklanır. Ancak Ivanov'un bu yumuşak tavrı rahatsız edici bulunur ve yerini genç ve daha sert bir karakter olan Gletkin alır. Böylece çok daha acımasız bir sorgulama süreci başlatılır. Gletkin, sistemin tamamen Parti'nin mutlak kontrolü altında olması gerektiğini düşünerek Rubashov'u psikolojik ve fiziksel olarak yıpratır ve sonuçta yöneltilen tüm suçları zor kullanarak itiraf etmeye zorlar.

Gletkin'in baskıları, uykusuzluk ve yorgunlukla Rubashov, yavaş yavaş kendi inançlarına karşı duyarsızlaşmaya başlar. Parti'nin sisteminde bireylerin yok sayıldığını ve onun gibi eski devrimcilerin işlevsiz olarak görüldüğü gerçeğiyle yüzleşir. Bir noktada, kendisini yargılayan sistemin bir zamanlar savunucusu olduğunu ve benzer yöntemleri bizzat kullandığını anlar. Zihinsel bir kırılma noktası olan bu baskıyla Rubashov, istenen itirafları imzalar ve kendisine yöneltilen tüm suçlamaları kabul eder.

Mahkemede, bir zamanlar sadakatle hizmet ettiği Parti tarafından ihanete uğradığını bilerek kendisini savunmaz. Ne geleceğe ne de uğruna hayatını feda ettiği sisteme karşı umudu kalmış olan Rubashov kabul ettiği devrime karşı yaptığı iddia edilen tüm suçlarla Parti'nin gözünde bir hain olarak mahkemede gösterilen tek taraflı deliller ve suçlamalar karşısında direnemez. Sonuç olarak bu teslimiyet sonucunda idama mahkûm edilir.

Rubashov, hüccresine geri döndüğünde ölümüne saatler kala hayatını, inançlarını ve ihanetlerini düşünür. Sonunda Parti'nin öğretilerinin ve devrimin aslında bireyi nasıl yok ettiğini fark eder. Gözleri bağlı şekilde götürüldüğü infaz alanında idamı sırasında, yaşamının ve inandığı her şeyin anlamını kaybettiğini fark eder.

Bir dönem Komünist Parti üyesi olan Koestler, başlangıçta hayran olduğu devrimci ideallere ihanet eden bu tasfiyelerden dehşete düşmüş, bu ihanet, ideolojik aşırılıklar ve birey üzerindeki baskın manipölasyon atmosferi, romandaki Rubashov tasvirlerinde ve inançlarının çöküşünde kritik bir rol oynamaktadır. Dr. Shivangi Chanyal ve Ruchita Bhatt 2022'de yayımladıkları *Blinding Power and Awakened Morality: A Study of Arthur Koestler's Darkness at Noon* adlı çalışmalarında romanı, totaliter rejimlerin ahlaki yozlaşmaya yol açan güç anlayışıyla bağlantılı olarak inceler. Yazarlar, Koestler'in Rubashov'un sadık bir parti görevlisinden bir zamanlar hizmet ettiği ideolojiyi

sorgulayan bir adama dönüşen psikolojik ve etik dönüşümünü tasvir ederek totalitarizmi nasıl eleştirdiğini analiz eder. Tarihsel olaylardan, felsefî bakış açılarından ve edebi analizden yararlanan çalışma, ahlakla yumuşatılmadığı sürece gücün kaçınılmaz olarak yozlaştırdığını da ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında şu yorum dikkat çeker: “Koestler’in *Darkness at Noon*’u yazmaktaki amacı yalnızca totalitarizmi eleştirmek değil, aynı zamanda antidemokratik, insanlık karşıtı ve özgürlük karşıtı Bolşevik felsefeyi de sorgulamaktır” (s. 316). Koestler eserinde sadece Stalinist baskı rejimini eleştirmekle yetinmez, aynı zamanda devrim sonrası Sovyetler Birliği’nde komünizmin nasıl otoriter bir yapıya dönüştüğünü de gösterir.

Darkness at Noon’un başka bir roman ile karşılaştırmalı analizinin yapıldığı “*Hyperion and Darkness at Noon*”: *Resemblance with a Difference* (1998) adlı çalışmada Rubashov’un yaşadığı ahlaki ikilem vurgulanarak bir zamanlar kabul ettiği ancak daha sonra sorgulamaya başladığı “amaç aracı haklı çıkarır” düşüncesi ile boğuşması tartışılır. E. George Emery, romanın tüm milliyetçi yaklaşımların anlamsızlığını gösteren bir trajedisi olarak okunabileceği yorumunu yapar (s. 58).

Koestler *Darkness at Noon*’u yazdığı sırada, Avrupa II. Dünya Savaşı’na hazırlanmaktaydı. Artan korku ve güvensizlik ortamında Nazi baskısından kaçan Koestler de ortamı bizzat deneyimlemiş bir isim olarak eserinde aslında kendi yaşadığı hayal kırıklıklarını da yansıtmaktadır. *Darkness at Noon*, Sovyet komünizmine odaklansa da, devlet gücünü bireyden üstün gören sistemlerin psikolojik ve ahlaki bakış açılarını sorgulayarak, Nazizm de dahil olmak üzere totaliterizmi genel olarak üstü kapalı bir şekilde eleştirmektedir.

Roger Berkowitz’in 2009 da yayımladığı *Approaching Infinity: Dignity in Arthur Koestler’s Darkness At Noon* adlı çalışması Arthur Koestler’in totaliter rejimlerde rasyonalist ideolojinin hâkimiyetini nasıl eleştirdiğine odaklanarak, romanda ortaya konan siyasette ahlak kavramını inceler. Berkowitz, Rubashov’un ahlaki ve entelektüel çıkmazının, bireysel onuru faydacı mantığa ve Parti’nin gerekliliklerine tabi kılan, tamamen rasyonalist bir siyasi sistemin tehlikelerini vurguladığını ortaya koyar ve katı bir rasyonalizm ile merhamet arasındaki çekişmeyi, *Darkness at Noon*’u parçalayan bir fay hattı olarak tanımlar. Rubashov romanın sonunda bu dünyadaki kötülüğün aslında bireylerin kendilerinden değil, toplulukların bireylere dayattığı kararlarla şekillendiği

sonucu ile yüzleşmek zorunda kalır bu da romanın en çok öne çıkan temasını yansıtmaktadır (s. 302).

Rubashov tarafından ortaya atılan “gramatik kurgu” kavramına odaklanarak eserin felsefi ve psikolojik bir analizini sunan Nataša Tučev’in *The Grammatical Fiction: Self vs. Subject in Arthur Koestler’s Darkness at Noon* (2006) adlı çalışması da Koestler’in romanının totaliter ideolojiyi yalnızca siyasi düzeyde değil, aynı zamanda daha derin bir varoluşsal ve psikolojik düzeyde de eleştirdiğini ve ideolojik müdahalenin bireyi nasıl önemsiz kıldığını ortaya koyar. “Koestler’in anlatısı, muhatap alınmanın bilincin yoksullaşmasını gerektirdiğini ima eder: yani, kişinin ideolojide bir özne olarak oluşması, ancak kişinin farkındalığının ve benlik bilgisinin ciddi ölçüde azaltılmasıyla mümkün olur” (s. 62). Çalışma Koestler’in ideolojiyi insan bilincini ve ahlaki farkındalığı azaltan, Rubashov gibi bireyleri kolektif irade lehine bireysel kimliklerini terk etmeye zorlayan bir mekanizma olarak tasvir eder. Rubashov hayatını Parti’nin doktrinine bağlı kalarak, duygularını, sezgilerini ve bireysel ahlakını soğuk, rasyonalist siyasi eylem lehine bastırarak geçirmiştir. Ancak, hapis ve idamla karşı karşıya kaldığında, psikolojik bir bölünme yaşamaya başlar, rasyonel, ideolojik benliğine, “gramatik kurgu” adını verdiği bilinçaltı, bastırılmış benliği meydan okur. Bu terim, Parti’nin onu görmezden gelmesi için eğittiği, ancak kriz anlarında yeniden ortaya çıkan, bireysel vicdan ve insanlığın bastırılmış iç sesini temsil eder.

Avrupa’daki yazarlar, filozoflar ve sanatçılar totaliter ideolojilerin insan özgürlüğü, ahlakı ve onuru üzerindeki etkisiyle yüzleşmekteydi. George Orwell, André Gide ve Albert Camus gibi aydınlar da eserlerinde benzer endişeleri dile getirerek faşizmin ve komünizmin savunmaları gereken idealleri nasıl yozlaştırdığına dikkat çekmeye çalışmışlardır. Orwell *Animal Farm*, 1984 ve *Homage to Catalonia* eserlerinde özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramların nasıl yozlaştığına dikkat çeker. Andre Gide de *Sovyetler’den Dönüş* (1936) ve *Sovyetler’den Dönüş: Düzeltmeler* (1937) eserlerinde başta Sovyetler Birliği’ndeki komünizme sempati duymuş, ancak daha sonra bunun bir baskı rejimine dönüştüğünü bizzat gözlemleyen bir yazar olarak sert eleştiriler ortaya koymuştur. Gide, Sovyetler Birliği’ni ziyaret ettikten sonra, komünizmin vaat ettiği özgürlük ve eşitliğin yerini Stalinist baskıya bıraktığını görür. Eserinde Sovyet halkının korku içinde yaşadığını, sansürün yaygın olduğunu ve muhaliflerin sistematik şekilde susturulduğunu anlatır. Sonuç olarak devrimin ilk ideallerinin yozlaştığını ve devlet

yönetiminin halkın çıkarlarından uzaklaştığını vurgular. Camus de ahlaki yozlaşma ve insan hayatının önemine yönelik varoluşçu temaları eserler yazmıştır. *Başkaldıran İnsan* (1951), *Veba* (1947), *Sisifos Söyleni* (1942) eserlerinde Camus, insan özgürlüğünü nasıl yok edildiğini ve ahlaki temellerini kaybettiğinde totaliterliğe dönüştüğünü vurgulamıştır. Kısacası siyasi sistemlere olan güvensizlik, pek çok düşünürün, daha sonra savaş sonrası edebiyatı etkileyecek bir tema olan, absürd veya baskıcı bir dünyada varoluşçu felsefeyi keşfetmesine yol açmıştır. Koestler, totaliter rejimlerin psikolojik manipülasyonunu ve ideolojik ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarmak için *Darkness at Noon*'u kullanarak bireysel direnişini yansıtmaktadır. Koestler'in eseri bu nedenle tam anlamıyla kendi zamanının bir ürünüdür ve 1930'ların sonları ile 1940'ların başlarındaki baskıcı siyasi iklimi yansıtır. Totaliter rejimler altında yaşamamanın ahlaki ve psikolojik sonuçlarını göstererek uç vaatlere rağmen yozlaştıran ve insanlıktan çıkaran ideolojilere olan inancın kaybını okuyucuya yansıtır.

Koestler aynı zamanda eleştirel bakış açısı ile birçok yazarı da etkilemiştir. Örneğin, George Orwell, Arthur Koestler'in *Darkness at Noon* adlı eserinden derinden etkilenmiş ve onu totaliterliğe yönelik güçlü eleştirisinden dolayı sıkça övmüştür. Koestler'in kitabına ilişkin 1941 tarihli bir incelemede Orwell, kitabın totaliter bir sistemde, özellikle de Komünist Parti içinde sıkışıp kalmış bireylerin psikolojisine dair özgün bir bakış açısı sağladığını belirtmiştir. Hatta bir noktada şöyle der: "Bu duruşmaların korkutucu yanı, gerçekleşmiş olmaları değil – çünkü böyle şeyler totaliter bir toplumda açıkça gereklidir – ama Batılı entelektüellerin onları haklı çıkarmadaki hevesiydi." (Orwell, 2013). Orwell, totaliter rejimlerin işleyişine dair net bir gözlem sunarken, aynı zamanda Batı'daki entelektüel çevrelerin bu rejimleri haklı çıkarmaya yönelik tutumlarını eleştirmektedir. Totalitarizmin yalnızca içeriden değil, dışarıdan gelen entelektüel desteğiyle de güçlendiğini vurguladığı için bu tür rejimlerin meşruiyet kazanmasındaki tehlikeye dikkat çeker. Yaratılmasına yardım ettiği rejimle ilgili hayal kırıklığına uğrayan eski bir devrimci olan Rubashov'un iç çatışmasını anlatan eser, Orwell'in otoriter sosyalizmle ilgili hayal kırıklığının da bir yansıması olarak görülebilir.

Orwell, Koestler'in çalışmasının yalnızca etkili değil aynı zamanda politik açıdan da aydınlatıcı olduğunu savunur. Eser, totaliter rejimlerin propaganda, zorla itiraflar ve baskı yoluyla kontrolü nasıl sürdürdüklerini anlamasına yardımcı olur. Bu anlayış, Orwell'in özellikle psikolojik manipülasyon ve baskıcı rejimler altındaki bireylerin iç yaşamıyla

ilgili benzer temaları genişlettiği 1984'ü derinden etkilemiştir. Örneğin; Orwell'ın 1984'te kullandığı Big Brother karakteri Koestler'in eserindeki No.1 karakteri ile benzerlik göstermektedir. Koestler'in diktatörlük altında bireyin yok olmasına ilişkin tasviri, Orwell'ın, bireyin iktidara tamamen uymasını ve savunduğu siyasi ideolojiler hakkındaki şüpheciliğinin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

3.2.1.2. Çevirmen Yaşar Nabi Nayır

1908'de Üsküp'te doğan Yaşar Nabi Nayır sadece bir yazar, şair ve editör olarak değil aynı zamanda bir çevirmen olarak da Türk edebiyatının önemli isimlerindendir. 1929 yılında Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Nayır bir dönem Ulus Gazetesinde çevirmenlik ve yazarlık yapmış, 1940-46 yılları arasında Türk Dil Kurumunda ve Tercüme Bürosunda görev yapmıştır (Elgül, 2023, s. 1507). Türkiye'nin en köklü edebiyat dergilerinden Varlık'ın kurucusu olan Nayır, Türk edebiyat kültürünün şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Yaşar Nabi Nayır, 1933'te yayın hayatına başlayan *Varlık Dergisi*'nin temel amacını, Türk gençliğinin yaratıcı gücünü ve inkılap neslinin sanat potansiyelini ortaya koymak ve bu doğrultuda ilerici bir edebiyat hareketine öncülük etmek olarak ifade eder (s. 18). Nayır kültürlerin yakınlaşmasını amaçlayarak yabancı eserlerin Türkçeye çevirme girişimlerine önem vermiş, Türkiye'nin önemli bir kültürel ve siyasi dönüşüm geçirdiği bir dönemde dünya edebiyatını Türk okuyucusu ile buluşturmuştur. Varlık dergisi yolu ile 30dan fazla dilden çeviri eser Türk okuyucu ile buluşmuştur (Özay, 2018, s. 5).

Nayır, üretken bir çevirmen olarak Batı edebiyatını Türk okuyucuya tanııtma konusundaki çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Çevirmen olarak Muzaffer Reşit takma adını kullanan Nayır'ın çevirileri şiir, düzyazı ve drama dahil olmak üzere çeşitli türleri kapsamaktaydı. Fransızca, Almanca ve Rusçadan önemli eserler çevirerek Türk edebi dizgesini Avrupalı yazarların bakış açılarıyla zenginleştirdi.

Nayır, dili dikkatli ve ustaca kullanmasıyla tanınan bir yazar ve çevirmendi. Çevirilerinin orijinal metinlere sadık kalmasının yanı sıra Türk okuyucularda da yankı uyandırmasını hedeflemekteydi. Hem kaynak hem de hedef dilin derinlemesine anlaşılmasını gerektiren kaynak metinlerin estetik ve üslup niteliklerini korumaya çalışmak Nayır için önemli hususlardı. Çevirileri, orijinallerinin edebi ve şiirsel özelliklerini koruyarak, Türk edebiyatına başlı başına değerli katkılar sağlamıştır (Özcan, 2004).

Nayır *Varlık* Dergisi 1940 yılı 179.sayı “Tercüme Dair” başlıklı yazısında tercümede başarının sadakatle ölçüldüğünü söyler. Kaynak metne sadakatin tercümenin ilk şartı olduğunu savunan Nayır için neredeyse yarısını çevirmediği *Darkness at Noon* eseri bu noktada bir tutarsızlık gibi görünür. Ancak Nayır’ın sadakat kavramı harfi harfine bir çeviriyi ifade etmemektedir, zira kendisi de bunun mümkün olmadığını, yapılsa ortaya gülünç bir metin çıkacağını iddia eder. Nayır’ın bahsettiği sadakat yazarın üslubuna sadık kalmaktır. Metnin anlamı ile ilgili de şöyle der: “Manaya sadakat tabiri de müphemdir. Zira biri, tercüme ederken her cümleyi okuduktan sonra aklında kalan her şeyi kendi diliyle ifade etmekle manaya sadık kaldığını iddia edebilir.” (s. 249). Tercüme işinin belirli bir ölçütü olmadığını belirtirken sadakatin ölçütü olarak “mütercimin zevki ve zekası”nı öne sürer (1940a, s. 249).

Kısacası Nayır’ın Türk edebiyatına derin bir etkisi olmuştur. Çevirmenlik mesleği, hem tercüme hem de orijinal Türkçe eserlerin yayımlandığı ve tanıtıldığı *Varlık*’taki editörlük göreviyle iç içe geçmiştir. Desteği sayesinde Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Orhan Veli Kanık gibi isimler *Varlık*’ta kendine yer bulmuştur (Varlık, t.y.). Onun çevirileri aynı zamanda diğer Türk yazarlara ve çevirmenlere dünya edebiyatıyla etkileşime girme konusunda ilham vermiştir.

Yaşar Nabi Nayır, 20. yüzyılın başlarındaki sosyo-politik iklimden ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temel reformlarından etkilenen ilerici ve modernist bir ideolojik bakış açısına sahipti. Görüşleri, modern Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün desteklediği laiklik, milliyetçilik ve kültürel modernleşme idealleri tarafından şekillenmişti. *Varlık* Dergisinde bu konulara sıkça değinmiş, ilerlemenin ölçütü olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün inkılaplarının örnek alınması gerektiğini vurgulamıştır. *Varlık* Dergisi sayı 374, 375, 376, 383 örneklerinde bu vurgular Nayır’ın giriş bölümündeki yazılarına yansımaktadır. Nayır’ın ideolojik duruşu, editör olarak tercihleri, edebiyatı kültürel aydınlanmanın bir aracı olarak savunması ve Batılı eserlerin tercümesine olan ilgisiyle bağlantılıdır.

Yaşar Nabi Nayır, kültürel modernleşmenin güçlü bir savunucusu olarak Batı düşüncesinin ve edebi biçimlerinin Türk kültürüyle bütünleştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Örneğin *Varlık* Dergisi 179 ve 180. sayılarda bu anlayışının yazılarına yansıdığı görülmektedir (1940a, 1940b). Nayır, Batı edebiyatını Türk aydınlarına ilham verecek ve Türk okurunun ufku genişletecek bir araç olarak gördü. Batı idealleriyle bu

uyum, yalnızca yabancı eserlere yönelik bir tercih değil, daha ilerici ve eğitimli bir Türk toplumunu teşvik etmek için yapılan bilinçli bir seçimdi. Nayır, bireycilik, insan hakları ve rasyonalizm gibi Batılı değerlerin Türk kültürel kimliğiyle uyumunu sağlayarak Türkiye'nin modern, laik bir ulusa dönüşmesine yardımcı olabileceğine inanan bir isim olarak yazılarında bu değerlere vurgu yapmıştır.

Nayır, edebiyatı toplumsal değişim ve entelektüel ilerleme için güçlü bir araç olarak görmekteydi. Okumanın ve edebiyatla ilgilenmenin Türk halkında eleştirel düşünceyi geliştirmeye yardımcı olabileceğine inanıyordu. Varlık dergisi aracılığıyla toplumsal konulara vurgu yapan, ilerici değerleri teşvik eden, modası geçmiş gelenekleri eleştiren eserler yayınladı. Onun yayın politikası, şairlerden romancılara ve düşünörlere kadar entelektüel gelişim ve sosyal reforma bağlılığı paylaşan farklı seslere de yer vermektedir. Konur Ertop bir röportajda Nayır için şunları söyler: “Edebiyatın topluma karşı görevleri olduğu gerçeğini benimser. Yararcı ve toplumcudur, gerçekçidir. Ancak o dönemde Sovyet Rusya’da geçerli toplumcu-gerçekçilik akımına şiddetle karşı çıkmıştır. Stalinist yöntemle sanatçının güdüm altına alınmasının karşısında olmuştur (1979, s. 7).

Nayır’ın ideolojik duruşu, modern Türk edebiyatının merkezi haline gelen *Varlık Dergisi*’ne yansımıştır. Editöryal seçimleri sekülerizme, modernizme ve toplumsal ilerlemeye olan inancının altını çizmekte ve eleştirel düşünceyi savunan çalışmalara sıklıkla yer vermektedir. Nayır, modern ve ilerici temalı eserlere öncelik vererek Türk edebiyatını geleceğe yönelik bir vizyona yönlendirmiş, Türkiye’de laik, entelektüel ve ilerici bir edebiyat geleneğinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu değerlendirmeler, *Varlık Dergisi* arşivinde yapılan taramalar neticesinde ortaya çıkan bulgulara dayanmaktadır. Dergide yer alan ilgili içeriklere, eserin analiz bölümünde yeri geldikçe doğrudan referans verilmiştir.

Nayır’ın ideolojisi, Atatürk’e ve Türkiye’nin mirasına saygı ile değişime açıklığı öncelik olarak benimserken, Türkiye’yi çağdaş küresel ideallere yaklaştıracak bir kültürel yapılanmayı savunmaktaydı. Nayır *Varlık Dergisi* 374.sayıda şöyle der “Atatürk’e ve inkılaplarına sadık kalmadıkça, herhangi bire partinin memleketimizdeki aydınların teveccühünü devam ettirmesi ve memlekete hayırlı hizmetlerde bulunmaları ancak bir mucize olur” (Nayır, 1951b, s. 2). Sonuç olarak Yaşar Nabi Nayır’ın ideolojik bakış açısı modernizme, laikliğe ve entelektüel gelişime bağlılıkla tanımlanabilir. Çalışma

kapsamında incelenecek erek metinde çeviri kararları değerlendirilirken tüm bu unsurlar dikkate alınacaktır.

3.2.1.3. Erek Metinde Karşılaştırmalı İdeolojik Analizler

Çalışmanın bu bölümünde çeviri eyleminin ideolojik zemini hakkındaki bulgular Arthur Koestler tarafından kaleme alınan *Darkness at Noon* adlı romanın Türkçe çevirisi ile karşılaştırması üzerinden örneklendirilecektir. Önceki bölümde verilmiş olan çevirmen, çevirmenin ideolojik kimliği ve dönemin politik atmosferi ile ilgili bulgular ışığında; ideolojinin çeviri ve çeviri kararları ile ilişkisini nasıl şekillendirdiği ortaya konacaktır. 1952 yılında Varlık yayınları tarafından Yaşar Nabi Nayır çevirisi ile yayımlanan *Gün Ortasında Karanlık* orijinal metin ile karşılaştırıldığında kaynak metnin ciddi oranda oto sansüre uğradığı açıkça görülmektedir. Erek metinde yer almayan bölümler, dönemin ve çevirmenin ideolojik bakış açısı doğrultusunda tartışılacak ve ortaya çıkan erek metnin hedef kültür için yaratılan algısı ortaya konacaktır. Çeviri eserlerini Muzaffer Reşit adıyla yayımlayan Nayır bu eserde de Muzaffer Reşit mahlasını kullanmıştır ancak çalışmanın analizinde Nayır'ın farklı yazılarından ideolojik bakış açısına yönelik bulgular kullanılacağı için çevirmen olarak Yaşar Nabi Nayır ismi kullanılacaktır.

Gün Ortasında Karanlık genellikle birey ve toplum, kötülüğün doğası ve yaşamın karmaşıklığı ile ilgili temaları tartışmasıyla tanınan bir eserdir. Hikâye, sosyal ve politik çalkantıların damgasını vurduğu savaş sonrası Türkiye'nin arka planında geçtiğinden, Nayır, karakterlerin psikolojik mücadelelerini derinlemesine inceleyerek, ahlaki belirsizliklerle dolu bir toplumda yol alırken yaşadıkları iç çatışmaları Türk okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. *Gün Ortasında Karanlık*'ta başkahramanın umutsuzluk ve hayal kırıklığıyla boğuşması, hızla değişen dünyada bireylerin karşı karşıya olduğu daha geniş bir varoluşsal krizi simgelemektedir. Nayır, karakterlerinin hem vicdanlarına hem de toplumsal baskılara karşı mücadelelerini erek metinde canlı bir şekilde tasvir etmiştir.

Romanın “Gün ortasında Karanlık” anlamına gelen başlığı, aydınlık ve karanlık arasında keskin bir birlikteliği tasvir ederek görünüşte parlak koşullarda bile varlığını sürdüren gizli kötülükleri ve ahlaki ikilemleri temsil eder. Nayır burada romanın ismini çevirirken yazılarında savunduğu gibi kaynak metne bağlı kalarak orijinal metin yazarının tasvir etmeye çalıştığı zıtlığı, yazarın üslubuyla, olduğu gibi Türk okuyucuya aktarmayı tercih etmiştir.

Nayır Varlık dergisi 386.sayıda çıkacak kitaplar arasında *Gün Ortasında Karanlık* adlı tercüme eserinin yayımlanacağını duyurur. Çıkacak olan yerli ve tercüme eserlerin sıralanmasının ardından şu değerlendirmeyi yapar:

“Bu seneki programımızı hazırlarken gerek telif, gerekse tercüme eserler üzerinde boylu boyunca durulmuş, zamanla değerinden düşecek moda kitaplara yer vermiyerek bir aydının kütüphanesini her zaman süsleyecek değerde en ciddi sanat ve fikir kıymeti taşıyan eserler seçilmesine bilhassa önem verilmiştir.” (1952, s. 2)

Nayır’ın bu değerlendirmesi *Darkness at Noon* eserini hem fikir ve sanat açısından kıymetli gördüğüne hem de eserin yayımlanma sürecinde gösterdiği hassasiyete işaret etmektedir. Romanın ilk bölümünden hemen önce, yayınevi ve basım tarihi bilgilerinin de bulunduğu sayfada çevirmen eserin erek metnini çevirme stratejisini özetleyen bir yorum bulunmaktadır.

“Bu roman aslında iki misline yakın uzunluktadır. Doğrudan doğruya vak’ayla ilgisi olmıyan, daha ziyade ideolojik münakaşalara ve diyalektik tahlillere ayrılmış kısımlardan çıkarmalar yapılarak kısaltılmıştır. Bu kısaltmada hiçbir zaman hülasa yoluna gidilmemiş, yazarın üslup hususiyetlerinin bozulmamasına çok önem verilmiştir.” (Koestler, 1952, çevirmenin notu)

Çevirmenin bu yorumu, orijinal metnin uzunluğu ve içeriğiyle ilgili yaklaşımını vurgulamaktadır. Metnin üslubuna sadık kalındığı belirtilse de, kısaltmaların hangi ölçütlere göre yapıldığı net bir şekilde açıklanmamaktadır. Romanın ideolojik, yoğun içeriği göz önüne alındığında, çevirmenin çıkardığı bölümlerin büyük bir çoğunluğunu dönem atmosferi ile ilişkilendirmek mümkündür. Nayır, eserin neredeyse yarısını çevirmediğini ancak çevirdiği kısımlarda kaynak metne bağlı kaldığını ve yazarın üslubuna sadık kalan genel bir çeviri anlayışı benimsediğini belirtmektedir.

Bu açıklama, metnin sadece anlatı bütünlüğünü korumak için sadeleştirildiğini öne sürmekte, ancak hangi bölümlerin ve ne tür tartışmaların çıkarıldığına dair ayrıntılı bilgi vermemektedir. Özellikle çevirinin yayımlandığı 1952 yılı, Türkiye’de kitap basımını doğrudan etkileyen ekonomik zorlukların yaşandığı bir dönemdir. Dönemin çeşitli kaynaklarında, özellikle *Varlık* dergisi gibi yayın organlarında, kâğıt sıkıntısı ve kâğıt zammına dair sürekli şikâyetler yer almaktadır. Çevrinin yapıldığı dönemde basım maliyetlerindeki artış, kitap hacimlerini doğrudan etkileyen bir faktör olarak çeviri süreçlerinde de belirleyici olmuştur. Nayır’ın çevirisinde yapılan kısaltmalar da, metnin

olay örgüsü akışını korumanın yanı sıra, daha düşük maliyetle basılabilmesi adına alınmış bir yayıncılık kararı olarak değerlendirilebilir.

Varlık'ın 1951 yılı 366. ve 367. sayılarında Nayır, çoğu zaman yaptığı gibi gündemi değerlendirdiği ilk sayfalarda abone fiyatlarına yaptıkları zamdan dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir. Yine 1951'de yayımlanan 370. sayıda Nayır “Kitapçılığımızın Buhranı” başlıklı yazısında kâğıt sıkıntısı ve her geçen gün artan kâğıt fiyatlarının yarattığı sıkıntılardan bahsederken “Bizim çalışma yıllarımız ne yazık ki basın âleminin en buhranlı bir devresine rastladı” (s. 2,3) diyerek yılmadıklarını, okuyucuları gerçek sanat eserleriyle buluşturmak adına ellerinden geleni yaptıklarını belirtmiştir. Kaliteli kâğıt bulmanın güç olması ve bulunsa bile devamlılığın sağlanamaması da yayıncıları zorlayan konular arasındadır. Nayır, kâğıt standartlarının da farklılık göstermesi nedeniyle kitap boylarının bazen değişmek zorunda kaldığını da aynı yazıda ifade etmiştir.

Benzer şekilde, Varlık'ın 373. sayısında Nayır, dergi ve kitaplardan alınan posta ücretinin %400 oranında zamlanmasını eleştirerek, bu durumu “zaten buhran içinde adeta can çekişen irfan hayatımıza bir darbe” (1951a, s. 2) olarak nitelendirmiş ve kültür düşmanlığının yeni bir göstergesi olarak açıklamıştır. Çalışmanın, eserin dönem atmosferinin detaylandırıldığı bölümünde de örneklendirildiği gibi, birçok gazete ve dergi artan kâğıt maliyetleri ve kâğıda ulaşımında yaşanan sıkıntılar nedeniyle benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Bu bulgular ve Nayır'ın dönemin yayıncılık krizine dair sıkça yaptığı vurgular göz önüne alındığında, çevirisindeki kısaltmaların yalnızca ideolojik değil, pratik yayıncılık kaygılarıyla da şekillenmiş bir süreç olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Kitabın hacmini küçültmek, dönemin koşulları düşünüldüğünde hem basım maliyetlerini düşürmek hem de kitabı daha ulaşılabilir kılmak adına alınmış doğal bir karardır. Önsözde ayrıca “hülasa yoluna gidilmediği, yazarın üslubunun korunmasına özen gösterildiği” (Koestler, 1952, çevirmenin notu) vurgulanmaktadır. Bu ifade, yapılan kısaltmaların yalnızca özetlemeye dayalı olmadığını, metnin yapısal bütünlüğünün korunarak belirli bölümlerin çıkarıldığını ima etmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, çevirinin oluşum süreci yalnızca içeriğe dair bütünlük kaygılarının değil, dönemin yayıncılık pratikleri ve ekonomik koşullarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Basım maliyetleri ve kâğıt sıkıntısı gibi faktörler, çevirinin hacmini belirleyen unsurlar arasında yer almıştır.

Bu durumda, çalışmanın odağında dikkat çekilmesi gereken nokta, çevrilmeyen bölümlerin ideolojik münakaşalar ve diyalektik tahliller içeren kısımlar olmasıdır. Olay örgüsüne doğrudan katkı sağlamasa da, karakterler arasındaki ideolojik söylemler, romanın önemli mesajlarını barındıran kritik söylemler içermektedir. Özellikle ideolojik yönü belirgin eserlerde, yalnızca olayların nasıl ilerlediği değil, aynı zamanda okuyucuda uyandırılmak istenen düşünce ve duyguların şekillendiği tartışmalar da önemli bir işleve sahiptir. Çıkarılan veya değiştirilen bölümlerin erek metnin algısına etkileri dönem çevirmen ideolojisine dair bulgular ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu sayede çeviri sürecinin ideolojik yönünün yanı sıra, dönemin yayıncılık pratikleri ve sansür politikalarıyla nasıl şekillendiği de örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Oto sansür noktasında Nayır'ın motivasyonlarını hakkında net yargılara varmak mümkün olmasa da çıkarılan veya değiştirilen bölümlerin içerikleri ve 1950'lerin başındaki siyasi ve toplumsal hassasiyetlerle ilişkisi kapsamında erek metinde algının ne yönde değiştiği tespit edilebilmektedir. Bu doğrultuda, değişikliklerin işlevsel ve ideolojik yönleri dikkate alınarak belirli tematik kategoriler oluşturulmuştur.

Başlıkların belirlenmesine yönelik temel unsur, çıkarılan veya değiştirilen bölümlerin metin içerisindeki işlevleridir. Öncelikle, yayıncılık politikaları ve ideolojik sınırların çeviri sürecine etkisini görmek amacıyla çevrilmeyen epigraflar başlı başına bir kategori olarak ele alınmıştır. Benzer şekilde, Rubashov'un iç hesaplaşmaları, romanın bireysel dönüşüm ekseninde önemli bir yere sahip olduğundan, ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Komünist ideolojiyi olumlu yansıtabilecek veya dönemin siyasi atmosferinde riskli bulunabilecek içeriklere sahip bölümler, bu algının nasıl yansıtıldığını ortaya koymak adına birlikte incelenmiştir.

Bunun yanı sıra, totalitarizm eleştirisi ve rejimin bireye bakış açısı gibi güçlü politik temalar içeren bölümler, eserin otoriter yönetimler üzerine sunduğu eleştirinin nasıl değiştiğini gösterebilmek adına bağımsız bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Sınıfsal ayrımlar ve köylülük algısı, kaynak metinde toplum yapısına dair eleştiriler içerirken, erek metinde bu ifadelerin nasıl şekillendirildiğini anlamak için ayrıca ele alınmıştır. Romanın temelini oluşturan felsefi ve ideolojik iç sorgulamalar, doğrudan olay örgüsüne katkı sağlamayan ancak romanın düşünsel derinliğini oluşturan bölümler olduğundan, çeviri sürecinde nasıl bir yaklaşım benimsendiğini görmek adına ayrı bir odak noktası oluşturmuştur. Eserde yer alan ilerleme ve demokrasi algısının erek metne nasıl yansıdığı

da ayrı bir başlık altında değerlendirildikten sonra son olarak, erek metindeki kelime tercihleri, kültürel ve politik uyum açısından farklı bir başlıkta ele alınacaktır. Çıkarılan bazı bölümlerde birkaç tema görülebilmektedir, gruplandırmalar söylemlerin ideolojik yoğunluğu doğrultusunda yapılmıştır. Bu sınıflandırma, erek metnin kaynak metinden nasıl farklı bir söylem ve algı oluşturduğunu ortaya koymaya yardımcı olacak tematik bir çerçeve sunmaktadır.

3.2.1.3.1. Epigraflar ve Yayıncılık

Eserin her bölümünün başında yer alan epigraflar, metnin ideolojik ve tematik çerçevesini şekillendiren, okuyucuya ana fikre hazırlayan alıntılardır. Ancak çeviride bu epigrafların hiçbirine yer verilmemiştir. Bu durum, Koestler’in dikkat çekmek istediği bazı mesajlar hedef kültüre aktarılamamış ve metnin bölümlerine yapılan girişleri değiştirmiştir.

Epigrafların içeriği incelendiğinde, güç, otorite, ahlak ve birey-toplum çatışması gibi konulara dair yoğun ve sert söylemler içerdiği görülmektedir. Bu söylemler, eserin çevrildiği dönem özellikleri bölümünde de bahsedildiği gibi 1951’de yürürlüğe giren ve devlet düzenine aykırı propagandayı suç kapsamına alan TCK 142-143. maddeleri bağlamında değerlendirildiğinde, erek metnin algılanmasına yönelik tartışma yaratabilecek potansiyelde bazı fikirler öne sürmektedir. Aynı zamanda çevirmenin ve döneme ait birçok kaynağın da vurguladığı yayıncılığa dair ekonomik sorunlar bu epigrafların çevrilmemesinde etkili görülebilir.

Aşağıdaki tabloda yer alan epigrafların bazıları, dönemin ideolojik olarak hassas atmosferi ve çevirmenin edebiyat, sanat ve siyasete bakış açısı kapsamında dikkat çekicidir. Bu yüzden çevirmen tercihleri yalnızca hukuki ve siyasi bağlamla değil, çevirmenin edebiyata bakış açısı ve hedef okuyucuya yönelik düşünceleriyle birlikte nasıl şekillendiği ele alınacaktır.

Epigraf (Koestler, 1941)	Türkçe çevirisi
1- He who establishes a dictatorship and does not kill Brutus, or he who founds a republic and does not kill the sons of Brutus, will only reign a short time (Machiavelli, akt. Koestler).	Diktatörlük kuran ve Brutus’u öldürmeyen ya da bir cumhuriyet kurup Brutus’un oğullarını öldürmeyen kişi yalnızca kısa bir süre hüküm sürecektir.

2- Man, man, one cannot live quite without pity (Dostoesvsky, akt. Koestler).	Dostum, insan acımadan yaşayamaz.
3- Nobody can rule guiltlessly (Saint-Just, akt. Koestler).	Kimse suç işlemeden ülke yönetemez.
4- When the existence of the Church is threatened, she is released from the commandments of morality. With unity as the end, the use of every means is sanctified, even cunning, treachery, violence, simony, prison, death. For all other is for the sake of the community, and the individual must be sacrificed to the common good (D.V. Nieheim, akt. Koestler, s. 95).	Kilisenin varlığı tehdit edildiğinde ahlakın emirlerinden kurtulur. Amaç birlik olduğunda, her türlü aracı kullanmak, hatta kurnazlık, ihanet, şiddet, sahtekarlık, hapisane ve ölüm bile kutsallaştırılır. Çünkü her şey toplumun iyiliği içindir ve birey, ortak iyiliğe feda edilmelidir.
5- Occasionally words must serve to veil the facts. But this must happen in such a way that no one become aware of it, or, if it should be noticed, excuses must be at hand, to be produced immediately (Machiavelli, akt. Koestler, s. 165).	Bazen kelimeler gerçekleri örtbas etmeye hizmet etmelidir. Ancak bu öyle bir şekilde olmalıdır ki, kimse bunun farkına varmamalı ya da farkına varılacak olursa, hemen üretilecek bahaneler hazır olmalıdır.
6- But let your communication be, Yea, yea; Nay, nay; for whatsoever is more than these cometh of evil (Matt., akt. Koestler, s. 165).	Ama iletişiminiz, Evet, evet; Hayır, hayır olsun; çünkü bunlardan daha fazlası kötülükten gelir
7- Show us not the aim without the way. For ends and means on earth are so entangled That changing one, you change the other too; Each different path brings other ends in view (Laselle, akt. Koestler, s. 141)	Yol olmadan amacı gösterme bize. Çünkü yeryüzünde amaçlar ve araçlar birbirine öylesine karışmıştır ki, birini değiştirirsen diğerini de değiştirirsin; Her farklı yol başka amaçları da beraberinde getirir.

Tablo 6: *Darkness at Noon* Kaynak Metninden Seçilen Epigraflar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Epigraflar incelendiğinde ortak noktalara sahip söylemler göze çarpmaktadır. Bunlar arasında Machiavelli alıntıları yönetime bakış açısı kapsamında çeviri süreci ile ilişkilendirilebilir. Tabloda birinci sırada yer alan alıntı, Machiavelli tarafından 1932 yılında yayımlanan Prens adlı kitaba aittir. Bu epigrafin yanı sıra, beşinci sırada yer alan Machiavelli'nin diplomatik bir mektubundan alınan ikinci bir epigrafin da çeviride yer almadığı görülmektedir.

Machiavelli'nin bu ifadeleri, otoritenin korunması için manipülasyon ve stratejik aldatmacanın meşru bir araç olarak kullanılabileceğini öne sürmektedir. Bir hükümdarın iktidarını sürdürebilmesi için muhalefeti ortadan kaldırması, gerçekleri gerektiğinde gizlemesi ve kamuoyunu kontrol etmesi gerektiği fikri, Prens'in temel argümanlarından biridir. Bu noktada, No.1'in başucu kitabının Prens olduğu vurgusunu (Koestler, 1940, s. 97) ve bu bilginin çeviride yer almadığını da belirtmek gerekir. 1950'lerin başlarında Türkiye'de resmi ideoloji açık bir antikomünist duruş sergilediği için totaliter rejimlerin yönetim biçimleriyle ilgili tartışmalar hassas konulardır. Stalin'i temsil eden No.1'in başucu kitabının Prens olduğu bilgisi Stalin'in yönetimi ile Machiavelli'nin siyasi pragmatizmi arasında doğrudan bir ilişki kurulmasına neden olmaktadır. Antikomünist söylemin baskın olduğu bir dönemde, Stalin'in başucu kitabı olarak gösterilen bir esere ait olan epigraflar, dönemin atmosferinde tartışma yaratabilecek bir algı yaratma riski taşımaktadır.

Buna ek olarak, Nayır'ın yazılarındaki demokrasi vurgusu, ideolojik aşırılıklara karşı duruşu ve edebiyatın toplumun gelişimi açısından önemini savunan görüşleri göz önüne alındığında, alıntılarda yer alan Machiavelli'nin siyaseti tamamen faydacı bir zeminde ele alan yaklaşımları, Nayır'ın savunduğu fikirlere göre uç söylemlerdir. Örneğin, Nayır *Varlık* Dergisi sayı 356, 359, 360 da yer alan yazılarında özellikle 1950 seçimleri öncesinde demokrasinin önemine vurgu yapılmış, halkın en iyi karar verici olduğu inancı ile demokrasi fikri desteklenmiştir (1950). Hatta Nayır seçimler sonrası 359. sayıda DP hükümetinin vaatlerini unutmaması gerektiği yönünde tedbirli bir söylem ortaya koysa da çok partili geçişin, tam anlamıyla demokrasinin ilk seçimini “Çok Şükür” başlığı ile yorumlamıştır (1950, sf. 3).

Ayrıca sayı 325'te “aşırı cereyanların” edebiyatı zayıflattığını savunan Nayır, uç ideolojilerin sanatı dar kalıplara soktuğunu düşünmektedir (1947, s. 3,4). Bu sebeple, Machiavelli'nin siyaset teorisine ait keskin ifadelerinin, çeviri sürecinde doğrudan hedef

okuyucuya sunulmamış olması, erek metnin uç söylemler içeren ideolojik yoğunluğunu azaltmakta ve erek metne hem Nayır'ın ideolojisi çerçevesinde daha dengeli bir yaklaşım kazandırmaktadır.

Dikkat çeken bir diğer epigraf kaynak metinde birinci sorgu adı verilen ilk bölümde yer alır. Tabloda üçüncü sırada yer alan epigraf Saint-Just'un yönetim üzerine yorumu ideolojik açıdan oldukça sert bir söylem içermekle birlikte dönemin politik ve hukuki atmosferi düşünüldüğünde tehlikeli bir söylem olarak algılanma potansiyeline sahiptir. Koestler'ın, Fransız Devrimi'nin en radikal figürlerinden biri olan Saint-Just'un ismini özellikle kullanması dikkat çekicidir. Saint-Just, yalnızca siyasi sistemin dönüşümünü savunmakla kalmayıp, toplumsal yapının da tamamen yeniden şekillendirilmesini öneren, devrimci erdem anlayışını benimseyen bir figürdür. Ona göre, yönetim her zaman bir bedel gerektirmektedir (Reinhard, t.y.). Yukarıda epigraf olarak verilen ifade, yöneticiliğin doğası gereği ahlaki bedeller içerdiğini, hatta baskıcı veya şiddet içeren eylemler gerektirdiğini öne sürmektedir. Bu düşünce, özellikle 1952 döneminde hükümet politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek ve yöneticilerin meşruiyetine dair sorgulamalara yol açan bir söyleme dönüştürülebilme riski taşımaktadır.

Çalışmanın 3.2. bölümünde bahsedilen 1951 tarihli TCK 142-143. Madde değişiklikleri, özellikle devlete ve hükümete yönelik ideolojik eleştirileri cezalandırmayı hedeflemekteydi. Bu maddeler, halkı hükümete karşı kin ve düşmanlığa teşvik eden, rejime ortadan kaldırmaya yönelik propaganda ya da komünizm, anarşizm veya diğer zararlı ideolojileri yayan içerikleri suç kapsamına almaya yarayan uygulamalara zemin hazırlamıştı. Dolayısıyla Saint-Just'un "kimse suç işlemeyen ülke yönetemez" ifadesi, yöneticilerin kaçınılmaz olarak suç işlediğini öne sürdüğü için, açıkça devlet karşıtı bir söylemdir. Otoriteyi eleştiren ve yönetimin meşruiyetini sorgulayan bu epigraf açıkça dönemin siyasi ortamında kışkırtıcı bir algıya neden olabilecek içeriktedir. Dolayısıyla, bu epigrafın çeviride yer almaması, metnin dönemin hukuki çerçevesinde risk oluşturabilecek bir içerik barındırmaktan kaçınmasını sağlarken, aynı zamanda erek metni daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilecek şekilde şekillendirmeye yardımcı olmuştur.

Kaynak metinde, ikinci sorgu bölümünden hemen önce yer alan Dietrich von Nieheim'a ait epigrafın erek metinde bulunmaması, eserin çeviri sürecinde yapılan tercihler açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Tabloda dördüncü bölümde yer alan

sözün sahibi olan Nieheim, Kilise'nin siyasi yapısını eleştiren çalışmalarıyla öne çıkmış bir figürdür. Kilise'nin birliğini sağlama çabaları içinde yer almasına rağmen, papalık otoritesine dair eleştirel bakış açısıyla, otoritenin meşruiyetini sorgulayan fikirler geliştirmiştir (Kirsch, 1908).

Epigrafta yer alan ifadeler, kurumsal otoritenin varlığını sürdürebilmek için ahlaki değerlerden nasıl taviz verebileceğini açık bir şekilde dile getirmektedir. Nieheim'ın sözleri, yalnızca Kilise'nin değil, genel anlamda otoriter yapıların varlıklarını koruma adına bireysel hakları nasıl göz ardı edebileceğini göstermesi açısından, Koestler'in romanıyla doğrudan ilişkilidir. Romanın ana karakteri Rubashov'un, Parti'nin çıkarları doğrultusunda bireysel vicdanı ve ahlaki sınırları nasıl aşmak zorunda kaldığını anlatan içsel hesaplaşmaları, Nieheim'ın vurguladığı ahlaki ikilemle paralellik göstermektedir.

Koestler'in bu alıntıyı kullanması, otoritenin sürekliliği adına bireyin feda edilmesinin tarih boyunca yinelenen bir olgu olduğunu hatırlatmakta ve bu bağlamda romanın eleştirel yapısını güçlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu epigrafın erek metinde yer almaması, eserin sunduğu yönetim eleştirisinin dönemin Türkiye'sindeki siyasi atmosfer içinde nasıl değerlendirilebileceğine dair bazı ipuçları sunmaktadır.

Alıntı, özellikle otoritenin meşruiyetini ve gücünü sürdürebilmek için bireyi nasıl kullandığına dair eleştirel bir bakış açısı sunar ve dolayısıyla tartışma yaratabilecek bir içerik barındırmaktadır. Bu noktada DP'nin muhafazakâr politikalarının da çeviri sürecine yansıyan bir başka faktör olduğu söylenebilir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte, CHP'nin seküler modernleşme politikalarının aksine, daha muhafazakâr bir anlayış güç kazandı ancak din, toplumu bir arada tutan bir unsur olarak siyasi söylemde daha fazla yer buldu. Ancak o dönem dinin komünizmle mücadele işlevi de bulunmaktaydı.

Serhat Sipahi 2023 yılında yayımlanan Demokrat Parti Döneminde Komünizmle Mücadele (1956-1960) adlı doktora tezinde dönemin komünizm bakış açısı ve komünizmle mücadele doğrultusunda attığı adımları ortaya koymuştur. Komünizm ile mücadele kapsamındaki uygulamaların dini boyutunu ayrı bir başlık altında inceleyen çalışmada DP döneminde komünizmle mücadelenin en önemli araçlarından biri din olduğu görülmektedir. Komünizmin din karşıtı bir ideoloji olduğu iddiası, bu mücadelenin temel gerekçelerinden biri olarak sunulmuştur. Bu çerçevede, dönemin basın arşivinden ve politik söylemlerden verilen örneklerle dinî kurumların ve eğitimin

güçlendirilmesi, İslami değerlerin vurgulanması ve komünizmle mücadelede maneviyatın ön plana çıkarılması gerektiği dile getirilmiştir.

Çalışmada verilen bir örneğe göre, Ankara milletvekili Ömer Bilen bir konuşmasında komünizm gibi büyük bir tehlikenin hareket kabiliyetini kısıtlamak için mecburi dini eğitimin gerekli olduğunu savunmuş ve bu mücadelenin en büyük silahının din olduğunu vurgulamıştır (akt. Sipahi, s. 202). Tokat milletvekili Ahmet Gürkan da, “kızıl ideoloji” olarak tabir ettiği komünizmle mücadele edebilmek için maneviyatın önemini vurgulamış ve dini bu mücadelenin en önemli unsuru olarak nitelendirmiştir (akt. Sipahi, s. 202).

Çalışmada ayrıca DP döneminde komünizmle mücadelede dinin araçsallaştırılması, hem politik hem de sosyal bir strateji olarak değerlendirilmiştir. Özellikle CHP döneminde dinin ihmal edildiği iddiası, DP hükümetinin dinî politikalarına meşruiyet kazandıran unsurlardan biri olmuştur (2023).

Demokrat Parti döneminde din-komünizm algısına yönelik 1950 yılında Diyanet İşleri Başkanı’nın şu söylemi genel atmosferi özetlemektedir:

“Komünistliği, ideolojisini ve ne şekilde olursa olsun, bütün tatbikatını İslamiyet kat’iyetle reddeder. Komünistliğe karşı gelebilecek en kudretli silah, iman ve ruh kuvvetidir. Hakiki bir Müminin komünistlik fikirler ile ve icraat ile bağdaşabilmesine imkân yoktur. Komünistliğin, kendisini inkâr etmedikçe, din perdesine bürünerek propagandasını yürütmeğe nasıl imkan bulunabilir?” (akt. Sarı, 2018, s. 122)

Sonuç olarak dini değerlerin yeniden canlandırılması ve komünizmin dine karşı bir tehdit olarak sunulması, hem siyasi bir söylem olarak kullanılmış hem de toplumun geniş kesimlerine hitap eden bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Bu atmosferde, Nieheim’in dinî otoritenin kendi çıkarları için ahlaki sınırları aşabileceğini ima eden sözleri, devletin ve dinin meşruiyetinin tartışmaya açılabilmesi bir spekülasyon yaratma tehlikesi barındıran, riskli bir söylemdir.

Nayır’ın *Varlık Dergisi* 371. Sayıda kaleme aldığı “Din Meselesi” yazısında halkın dine körü körüne bağlı olduğundan bahseder ve hurafelerin yaygın olması sebebiyle gerçek dinin öğretilmesi adına adımlar atılması gerektiğini savunur. Nayır toplumun İslam’ı tam olarak bilmediğini, hurafeleri de menfaatleri doğrultusunda kullandıklarını belirtir (1951d, s. 4,5). Bu durumda çeviri sürecinde yukarıda bahsi geçen alıntının problem yaratabilme potansiyeli göz ardı edilemez. Bu düşünceler, dönemin muhafazakâr atmosferinde ve DP’nin dini siyasete entegre eden politikaları bağlamında kışkırtıcı ya da

otorite karşıtı bir söylem olarak algılanma riski de taşımaktadır. Zira dini değerlerin menfaatlere yönelik kullanımını eleştiren bir çevirmenin dini otoritelerin ahlaktan yoksun olduğunu savunan bir anlatının yaratabileceği sıkıntıları bu çeviri tercihiyle bertaraf ettiği söylenebilir.

Ayrıca, 1951’de yürürlüğe giren TCK madde değişiklikleri yalnızca komünizm ve anarşizm gibi ideolojileri değil, aynı zamanda devlete ve resmî kurumlara yönelik eleştirileri de kapsamaktaydı. Dönemin hassasiyeti kapsamında Nieheim’in alıntısı ile verilen mesaj yalnızca otoriter yönetimler bağlamında değil, dinî ve siyasi otoritenin Türkiye’deki konumu açısından da tartışma yaratma ihtimalini de artırabilecek bir söylemdir. Dolayısıyla, Nieheim’in birlik ve düzen adına bireysel hakların ihlal edilmesini meşrulaştıran sözleri, siyasi ve ideolojik açıdan güçlü bir mesaj içerdiğinden epigrafin çeviride yer almaması erek metne bir uç söylemi daha törpülenmiş, daha dengeli bir yapı kazandırmıştır. Bu karar alıntının yalnızca siyasi otoriteyi eleştiren yönüyle değil, dinî otoritenin çıkarıcı bir yapı olarak sunulması nedeniyle çevirinin politik ve ideolojik yönünün belirli bir denge içinde kalmasına katkı sağlamaktadır.

Özetle, *Darkness at Noon* özelinde, Koestler’in seçtiği epigraflar, romanın sunduğu yönetim eleştirisini daha da pekiştirerek, birey ve otorite arasındaki gerilimi ön plana çıkaran bir çerçeve oluşturur. Bu açıdan, epigrafların çeviride yer almaması iki farklı açıdan değerlendirilebilir.

İlk olarak, epigrafların erek metinde yer almamasının, dönemin yayıncılık koşulları ve fiziksel sınırlamalarıyla ilişkili olabileceği yönünde doğrudan bir arşiv bulgusuna rastlanmamıştır. Ancak aynı zamanda bir yayınevi sahibi olan Yaşar Nabi Nayır’ın söz konusu dönemde kâğıt sıkıntısı ve kitap basımındaki yüksek maliyetlere sıkça değinmiş olması, bu olasılığı göz ardı edilemeyecek ölçüde güçlendirmektedir. Örneğin *Varlık Dergisi* sayı 366, 367, 370’de bu konulardaki eksiklikleri dile getirmiş, sayı 373’te kaliteli kâğıda erişimin ne denli zor olduğunu ve kitabın boyutunun mevcut malzemeye göre ayarlanmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir (1951). Nayır’ın yazılarında açıkça belirttiği gibi bir yayıncı olarak da zorlandığı ve edebiyat dünyasını adeta buhrana soktuğu bir gerçektir. Önceki bölümlerde farklı gazetelerde bu konuda çıkan haberler ve döneme dair yapılan akademik çalışmalar bu sorunun sadece Nayır’ın değil genel olarak yayıncılık sektörünün bir sorunu olduğunu ortaya koyan bulgulardır.

Dolayısıyla Nayır'ın hem bir çevirmen hem de bir yayınevi sahibi olarak çok yönlü düşünmesi gerektiği açıktır. Seda Taş bu durumu şöyle yorumlar: “Kaynak metni erek kültüre taşıyacak olan hem bir patron hem de bir yayınevi sahibi olduğunda, patronaj büyük oranda tek yönden yürütülür ve ayırt edilmesi güçleşebilir (2018, s. 221). Bu sebeplerle epigrafların her biri ayrı bir sayfa ya da daha fazla satır gerektirdiğinden, erek metinden çıkarılmaları kitabın basım maliyetlerini azaltmaya da yardımcı olmuş bir seçimdir. Erek metnin kaynak metin gibi bölümlere ayrılmamış olması, sadece bir yıldız simgesi ile yeni bir sayfaya geçmek yerine bir alt satırdan devam etmesi dahi kitabın basım süreci göz önüne alındığında fiziksel tasarruf sağlamaktadır. Nayır'ın Koestler'in eserinin *Gün Ortasında Karanlık* adıyla bir sonraki ay çıkacak kitaplar arasında duyurusunu yaptığı *Varlık Dergisi* 386. Sayıdaki bölümde “hayatın durmadan pahalılaşmasına rağmen [...]” (1952b, s. 2) ifadesi de çevirinin sadece ideolojik değil, ekonomik koşulların doğrultusunda da şekillendiğine dair güçlü bir işarettir.

Bir diğer dikkat çeken husus ise bazı epigrafların içerik bakımından dönemin ideolojik atmosferinde tartışmalara yol açabilecek nitelikte olmasıdır. Machiavelli, Saint-Just ve Nieheim'a ait epigraflar, özellikle otoritenin doğası, yönetimin meşruiyeti ve bireyin toplum içindeki konumu hakkında oldukça sert ifadeler içermektedir. Alıntılarının yoğun ve kışkırtıcı olarak algılanma potansiyeli, ve eserin çıkarılan diğer bölümlerindeki sert söylemler de düşünüldüğünde dönemin ideolojik hassasiyetlerini göz ardı etmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu alıntılar, dönemin siyasi söylemi içinde farklı şekillerde yorumlanmaya hatta propaganda suçlamasıyla karşı karşıya getirebilecek içeriğe sahip olduğundan bu ifadelerin yer almadığı erek metnin tartışmalı algısı azalmıştır. Bu durumda, epigrafların çıkarılması, dönemin sınırları içinde hedef kitlenin metni daha rahat benimseyebileceği bir çeviri üretme stratejisinin bir parçası olarak okunabilir.

3.2.1.3.2. İçsel Hesaplaşmalar ve Günlükler

Eserin erek metninde genel olarak Rubashov'a yapılan suçlamaların, sorgu sırasındaki soruların belirgin bir otosansüre uğramadan çevrildiği görülmektedir. Ancak bu durum Rubashov'un verdiği cevaplar veya cevapları sırasında aklından geçenlerin yansıtıldığı kısımlar için geçerli değildir. Ancak romanın ana teması düşünüldüğünde, Rubashov'un yaşadığı iç çatışmalar, sisteme karşı olan hayal kırıklıkları ve fikirlerini sorguladığı kısımlar Türk okuyucuya aktarılmadığından Koestler'in vermek istediği etkinin büyük

bir kısmı eksik kalmaktadır. Bu noktada Rubashov'un günlüğünde kaleme aldığı ideolojik hesaplaşmalar okuyucunun karakter ile bağ kurarak onu daha iyi anlamasına yardımcı olan bölümlerdir. Ancak kaynak metinde yer alan üç günlük metni erek metinde yer almamaktadır. Bu çeviri tercihi okuyucunun karakterin motivasyonlarını ve eser sürecinde değişen ideolojik algısını tam olarak içselleştirememesine neden olmaktadır. Çalışma kapsamında dikkat çeken nokta ise günlüklerde yer alan ifadelerin dönem ve çevirmen ideolojisi kapsamında önemli ipuçlar vermeleridir.

Örneğin, eserin ikinci sorgu kısmı Rubashov'un günlüğüne yazdığı birkaç sayfa ile başlar. Aslında, siyasi ve karakterin iç çatışmalarını merkeze alan bir roman için günlüğe yazılanlar, ideolojik sorgulamalar ana temayı okuyucuya aktarabilmek adına çok önemli kısımlardır. Ancak, Rubashov'un iç dünyasını içtenlikle kaleme aldığı ve geçmişteki fikirlerini sorguladığı kısmın Türk okuyucu ile buluşmamış olması romanın bazı mesajlarını zayıflatmaktadır.

Rubashov'un günlüğünde kaleme aldıkları romanın en güçlü ideolojik sorgulamalarından birini barındırmaktadır. Bu bölümde Rubashov, devrimci ideolojinin ahlaki sınırlarını, tarih karşısındaki meşruiyetini ve bireysel vicdan ile ideolojik bağlılık arasındaki gerilimi açıkça tartışmaktadır. “The ultimate truth is penultimately always a falsehood. He who will be proved right in the end appears to be wrong and harmful before it.” (Koestler, 1941, s. 97). Türkçesi şu şekildedir: “Nihai gerçek, her zaman bir önceki aşamada yanlış bir bilgi olarak görünür. En sonunda haklı çıkacak kişi, başta yanlış ve zararlı görünür.” Bu cümle devrimcilerin eylemlerini gelecekte tarih tarafından aklanacakları inancına dayandırmalarının, onların ahlaki belirsizlik içinde hareket etmelerine neden olduğunu göstermektedir. Ayrıca “We were the first to replace the nineteenth century's liberal ethics of 'fair play' by the revolutionary ethics of the twentieth century” (1941, s. 97). Yani “Biz, 19. yüzyılın 'dürüst oyun' anlayışını 20. yüzyılın devrimci etiğiyle değiştiren ilkleriz” ifadesi Stalinist ideolojii işaret eden bir referanstır. Eserin ideolojik yönü düşünüldüğünde, sonunda haklı çıkabilecek kişinin başta yanlış ve zararlı görünebileceği düşüncesi dönemin yoğun antikomünist algısı kapsamında kabul görmeyecek hatta oldukça tehlikeli mesajlardır.

Günlükteki en dikkat çekici ifadelerden biri de “History has taught us that often lies serve her better than the truth” (1941, s. 99), yani Türkçeleştirilmiş haliyle “Tarih bize, yalanların çoğu zaman gerçeğe kıyasla ona daha iyi hizmet ettiğini öğretmiştir”

cümlesidir. Bu düşünce, devrimcilerin ve totaliter yönetimlerin yalanları bir araç olarak nasıl kullandığını açıkça dile getirmektedir. İnsanlığın tarihsel ilerlemesini sağlamak için propaganda, manipülasyon ve korku stratejileri kullanılır; çünkü bireyler değişime kendi rızalarıyla direnç gösterecektir.

Bu düşünceler, dönemin Türkiye'sinin siyasi ortamı ve ideolojik duruşuyla karşılaştırıldığında, o dönem halkın benimsemesi beklenen değerler ile çeliştiği görülmektedir. Eserin çevrildiği 1952 yılında, Türkiye'de Demokrat Parti iktidara gelmiş ve ülkede çok partili sisteme geçiş süreci yaşanmış olsa da, demokrasinin yerleşmesi doğal olarak henüz tamamlanmamış otoriter eğilimler ve siyasi kontrol mekanizmalarının etkileri hala görülmektedir. Totaliter yönetimlerin analiz edildiği bölümler, yalnızca Sovyetler Birliği'ne değil, otoriter yönetimlerin doğasına yönelik daha geniş bir eleştiri olarak algılanma riski de taşımaktadır. “We were compared to the inquisition because, like them, we constantly felt in ourselves the whole weight of responsibility for the super-individual life to come” (1941, s. 99) yani “Engizisyonla kıyaslandık çünkü onlar gibi biz de gelecekteki üst-insani yaşamın tüm sorumluluğunu içimizde taşıyorduk” ifadesi, totaliter sistemlerin kendilerini geleceği koruyan mutlak otoriteler olarak görmesini, muhalefeti susturmak için kutsal bir misyon üstlenmelerini eleştirmektedir. Bu, sadece Sovyetler Birliği'ni değil, tüm otoriter eğilimleri sorgulayan uç bir söylem içermektedir. Özellikle, “If No. 1 was in the right, history will absolve him, and the execution of the thirty-one men will be a mere bagatelle. If he was wrong ...” (Koestler, 1941, s. 98) (“Eğer No.1 haklıysa, tarih onu aklayacaktır ve otuz bir kişinin idamı önemsiz bir detay olacaktır. Eğer haksızsa...”) ifadesi, tarih tarafından haklı çıkma ihtimalinin Stalin için dahi mümkün olabileceğini ima etmektedir. Bu cümlede Stalin'in (No.1) kararlarının doğruluğunun ancak ileride anlaşılabileceği ve şu an için kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığı söylenirken, onun gerçekten haksız olup olmadığı konusundaki belirsizliğin korunması, çeviri açısından riskli bir içerik oluşturmaktadır. 1950'ler Türkiye'sinde, komünist ideoloji devlet tarafından tehlikeli bir unsur olarak görülmekte ve komünizm propagandası yapıldığı şüphesi dahi ciddi sonuçlar doğurabilmekteydi. Bu nedenle, No.1'in (Stalin) haklı olma ihtimalinin Türk okuyucuya sunulması, devrimci ideolojinin meşrulaştırılmasına yol açabilecek bir anlam taşıdığı için bu düşüncelerin erek metinde yer almaması metinde dönemin kabul görmeyen ideolojilerin tartışılma riskini azaltan bir karardır.

Sonuç olarak, bu bölümün çeviriden çıkarılması, romanın genel anlatısını değiştirmese de, Rubashov'un bireysel vicdanı ile Parti'ye olan inancı arasındaki çelişkilerini bulanıklaştırmıştır. Bu, erek metnin ideolojik açıdan daha az tartışmalı hale getirilmesine, dönemin sosyo-politik dinamikleriyle daha uyumlu bir çeviri üretmeye olanak tanımıştır. Günlükte tarih kavramı genel bir felsefi çerçeve içinde ele alınsa da, bu bölüm Koestler'in romanında özellikle komünist ideolojiyi hedef alan bir eleştiri olarak sunulmakta ancak tarihin ahlaktan bağımsız işlediği fikri, komünist devrimlerin meşruiyetini sağlamak için kullanılan bir argüman olarak gösterilmektedir. Nayır'ın çeviri tercihi bu doğrultuda eleştiri içerisinde devrimin meşruiyetini açıklamaya yönelik noktaların erek metne yansımamasını sağlamıştır.

Üçüncü sorgunun hemen başında, Rubashov'un günlüğüne yazdıkları bir önceki bölümde olduğu gibi erek metne dâhil edilmemiştir. Çıkarılan kısım içerik bakımından ciddi ideolojik bir yoğunluğa sahip, eleştirel bir bölümdür. Kaynak metinde sayfa 167-171 arasında yer alan bölümde (Koestler, 1941), Rubashov tarih anlayışını, yönetim biçimlerinin kaçınılmaz bir sarkaç hareketiyle salındığını öne sürerek açıklamaktadır: “We seem to be faced with a pendulum movement in history, swinging from absolutism to democracy, from democracy back to absolute dictatorship” (1941, s. 167); (“Tarihte mutlakiyetçilikten demokrasiye, demokrasiden tekrar mutlak diktatörlüğe doğru salınan bir sarkaç hareketiyle karşı karşıyayız gibi görünüyor”). Bu ifade, demokrasinin doğası gereği istikrarsız olduğunu ve tarihsel süreçte kaçınılmaz olarak otoriter rejimlere geri dönüldüğünü ima etmektedir.

1950 seçimleriyle Türkiye’de çok partili demokrasiye geçiş sağlanmış olsa da, bu yeni sistem henüz oturmamış, siyasi ve toplumsal atmosfer bu yeniliğe alışmaya çalışmaktaydı. Demokrat Parti’nin iktidara gelişi, bir kesim tarafından demokratikleşme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmişse de, sürecin ne derece istikrarlı olduğu konusunda çeşitli endişeler mevcuttu. Seçimlerin bitişini *Varlık* 359. sayıda “Çok Şükür” başlığı altında yorumlayan Nayır, bir sonraki sayıda bu başlığın açıklamasını yapmış, yoğun propagandalarla geçen seçim hazırlıklarının bitişine sevindiğini belirtmiş ve “gaye ve programı henüz bütün hatları belirtilmemiş yeni bir parti iktidara geldi diye bayram etmek bize düşmez” (1950c, s. 3) demiştir. 360. Sayıda “Bekliyoruz” başlığı altında bu görüşlerin yanında, Demokrat Parti’den beklentilerini ve politikalarını takip edeceklerini belirtmiştir (1950b, s. 3,4). Dolayısıyla, demokrasinin doğası gereği kırılgan olduğunu

ve tarihsel süreçte kaçınılmaz olarak otoriter rejimlere geri döndüğünü ima eden bir görüş henüz yeni kurulmuş bir demokratik düzen içinde, halkın rejime olan güveninin inşa edilmesi hedeflenirken, kamuoyunda şüphe ve güvensizlik yaratma riski taşımaktadır. Dolayısıyla, bu bölümün çeviride yer almaması, demokratikleşme sürecinin hassasiyetiyle çelişmeyen, olası bir tartışma riskini azaltan bir karardır.

Ayrıca Rubashov'un kitlelerin demokrasiye hazır olup olmadığını sorgulaması, dönemin Türkiye'deki siyasi söylemleriyle çelişmektedir: "The amount of individual freedom which a people may conquer and keep, depends on the degree of its political maturity" (Bir halkın fethedebileceği ve elinde tutabileceği bireysel özgürlük miktarı, siyasi olgunluk derecesine bağlıdır) (1941, s. 167). Bu cümle, halkın demokratik hakları ancak siyasi bilinçleri yeterli olduğunda kazanabileceğini savunarak, seçmen kitlesinin yönetim kapasitesine yönelik bir şüphe uyandırmaktadır. "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla seçimlere giren Demokrat Parti'nin söylemlerinde halk iradesi ön planda tutulurken, bu tür elitist bir bakış açısının yaygın politik söylemle çelişeceği açıktır. Halkın siyasi olgunluğunu sorgulayan bir anlatı demokrasinin yerleşmesini teşvik eden bir siyasi atmosferde destekleyici bir söylem ortaya koymamaktadır. Ayrıca bu ifadeler rejime ve devlete karşı bir propaganda suçlaması ile karşılaşma riski de taşımaktadır. Bölüm 3.2'de verilen Cahit Yalçın örneğinde olduğu gibi demokrasi kapsamında, dönemin uygulamaları hakkında yapılan eleştiriler TBMM'nin şahsiyetine zarar verildiği gerekçesiyle değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eserin genelinde demokrasiye yönelik bu tür sert söylemlere yer verilmemesi, erek metnin algısını dengede tutmaya yardımcı olmuştur.

Özellikle, Rubashov'un sanayileşmenin ve teknolojik gelişimin kitleleri demokratik olgunluktan uzaklaştırdığı iddiası, Türkiye'nin modernleşme politikalarına da ters düşmektedir: "Every jump of technical progress leaves the relative intellectual development of the masses a step behind, and thus causes a fall in the political-maturity thermometer" (Teknik ilerlemenin her sıçraması, kitlelerin görece entelektüel gelişimini geride bırakır ve böylece siyasi olgunluk termometresinde bir düşüşe neden olur) (1941, s. 168). Türkiye, o dönemde büyük ölçekli sanayileşme hamleleri yaparken, bu hamlelerin demokrasiye zarar verme ihtimali de dönemin bakış açısına ters düşmektedir. Rubashov, özellikle demokratik yönetimin belirli tarihsel koşullar altında mümkün olamayacağını savunarak otoriter yönetimin gerekliliğini ima etmektedir: "Until then,

however, a democratic form of government is impossible, and the amount of individual freedom which may be accorded is even less than in other countries” (1941, s. 170) yani “Ancak o zamana kadar demokratik bir yönetim biçimi mümkün değildir ve tanınabilecek bireysel özgürlük miktarı diğer ülkelere kıyasla daha da azdır”. Bu ifade de Türkiye’nin 1950 sonrası demokratik geçiş sürecine ters düşen bir argüman niteliğindedir. Nayır’ın yazılarında önceki yönetimi otoriter yapısı nedeniyle eleştirmesi ve geçmiş hatalardan ders çıkarılması gerektiğini savunması da bu bağlamda dikkate değerdir. Nayır CHP’nin seçim öncesi son yıllarını birçok sayıda eleştirmiştir. Örneğin, Varlık 360.sayıda CHP’nin kaybedilen seçimden ders çıkarması gerektiğini belirtmiş (1950c), 375.sayıda politik gidişatla ilgili yorum yaparken “bu gidiş, bir gün gelir, millete diktatörlük günlerini hasretle aratır” (1951c, s. 1) diyerek tek parti dönemine gönderme yapmıştır. Edebiyatın topluma karşı sorumluluk taşıdığına inanan Nayır’ın bakış açısı doğrultusunda değerlendirildiğinde, otoriter yönetimin gerekliliği fikri, halkın yeni kurtulduğu, zarar verici ve ilerlemeyi engelleyici bir anlayışı temsil etmektedir.

Rubashov’un totaliter yönetim altında bireylerin ideallerinden vazgeçmelerini savunması da çeviri kararlarında dikkat çekici bir noktadır. “As the only moral criterion which we recognize is that of social utility, the public disavowal of one’s conviction in order to remain in the Party’s ranks is obviously more honourable than the quixotism of carrying on a hopeless struggle” (Tanıdığımız tek ahlaki kriter toplumsal faydadır, bu yüzden Parti saflarında kalabilmek adına inançlarından açıkça vazgeçmek, umutsuz bir mücadeleye devam etmekten daha onurludur) (1941, s. 171). Bu cümle, bireysel inançların bastırılmasını ve rejime itaatin meşru bir zorunluluk olduğunu savunduğundan yine dönemin demokrasi vurgusuna zarar verebilecek bir söylemdir. Demokratik söylemin güçlenmeye çalıştığı bir dönemde, otoriteye körü körüne bağlılığı savunan bu tür ifadelerin çeviride yer almaması Nayır’ın da daha önce örneklendirildiği gibi yazılarında vurguladığı Türk milletinin gücü vurgusu ve yerleşmesini umut ettiği demokrasi anlayışı kapsamında anlaşılabilir.

Sonuç olarak, Rubashov’un günlüğü, demokrasi, bireysel özgürlükler ve halkın yönetim kapasitesine ilişkin tartışmalar içermesi bakımından, 1950’ler Türkiye’sinin siyasi ve toplumsal atmosferi açısından doğrudan rahatsız edici unsurlar barındırmaktadır. Çıkarılan bölümler, demokratik sürecin kırılganlığına yönelik eleştiriler, popülist liderlere dair açık ifadeler ve otoriter yönetimin kaçınılmazlığı fikri nedeniyle, Nayır’ın

Türk toplumunda kökleşmesi gerektiğini savunduğu demokrasi ve milli duygularla çelişmektedir. Nayır'ın *Varlık* dergisinin ilk sayılarında edebiyatın toplumu şekillendirme gücüne vurgu yaparak bu durumu “Faydasız, kötü, zait ve hasta yazılar sayfalarımızda yer bulmayacaktır” (1933, s. 18) şeklinde ifade etmesi, onun sanat ve edebiyatı toplumsal değişimin bir aracı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu anlayış doğrultusunda kendi ifadesiyle “uç söylem” olarak nitelendirilebilecek bu tür düşüncelerin çıkarılması, erek metni hem dönemin devlet ideolojisiyle doğrudan çelişmeyecek hem de uç fikirlerin tartışmaya açılmasıyla doğabilecek riskleri ortadan kaldıracak şekilde yeniden yapılandırmıştır.

Uzun süren üçüncü sorgusu sırasında Rubashov bir ara aşırı uykusuzluğun verdiği yorgunlukla bayılır ve Gletkin tarafından uyumasına müsaade edilir. Bu bölümde kaynak metinde Rubashov'un günlüğüne yazdıklarına yer verilir ancak daha önceki günlük kayıtlarında olduğu gibi bu düşünceler Nayır tarafından erek metne aktarılmamıştır. Rubashov günlüğünde maymunlar ve Neandertaller alegorisi üzerinden ilerleme ve gelenek arasındaki ilişki üzerine düşünür. Durağan bir düzeni temsil eden maymunlar, yıkıcı ilerlemeyi temsil eden kaba ve vahşi Neandertalleri küçümsemektedir. Rubashov bu benzetmeyi kendi durumuyla karşılaştırır ve kendisinin de ait olduğu eski devrimci kuşak, ideallere ve geleneğe bağlı maymunları andırırken, mekanik ve acımasız Gletkin gibi figürler, kaçınılmaz tarihsel evrimin acımasız temsilcileri olan Neandertalleri temsil eder. Rubashov bu paralelliği kabul ederek, Gletkin'in yöntemlerini küçümsemesi ile bu yöntemlerin Parti'nin davasını ilerletmek için gerekli olabileceğini kabul etmesi arasındaki gerilimle boğuşur. Bir devrimci olarak hayatını davasını ilerletmeye adanmıştır, ancak şimdi Parti'nin vizyonunun insani ve etik bedeliyle karşı karşıyadır. Neandertaller ve maymunlarla karşılaştırma, dönüştürücü olsa da özünde şiddet içeren ve insanlıktan çıkaran devrimci ilerlemenin bir eleştirisi olarak görülebilir.

1950'lerin başında Türkiye'de ilerleme, olumlu bir kavram olarak ele alınmaktaydı. Bölüm 3.2'de de bahsedildiği gibi Demokrat Parti'nin iktidara gelişi, toplumsal refah, özgürlük ve adalet vaat eden bir gelecek söylemi ile şekillenirken, modernleşme süreci halkın yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik bir hareket olarak sunulmaktaydı. Bu dönemde ilerleme, yalnızca ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme ile değil, aynı zamanda demokrasi ve bireysel hakların genişletilmesiyle ilişkilendiriliyordu. Nayır'ın yazılarında da bu bakış açısı görülmekte, demokrasiye geçişin bir kırılma noktası olduğu

ancak bu sürecin kontrollü ve köklü bir şekilde ilerlemesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Onun bakış açısıyla, Atatürk ilkelerinin korunarak modernleşmeye devam edilmesi esastı; yani otoriter bir atmosfer yaratılmamalı, ancak ulusal kimlik ve devrim kazanımları da göz ardı edilmemeliydi.

Buna karşın, Koestler'in eserde sunduğu ilerleme anlayışı, bu dönemin Türkiye'sindeki algıyla örtüşmeyen, hatta ona doğrudan ters düşen bir çerçeveye oturmaktadır. Kitapta ilerleme, insan doğasına zarar veren, yıkıcı ve eski değerleri yok eden bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, ilerlemenin kaçınılmaz olarak insanlıktan çıkarıcı bir süreç olduğu fikri, dönemin siyasi ve kültürel atmosferinde aşılacak istenen bir kötümser bir bakış açısıdır.

3.2.1.3.3. Komünizm ve Politik Denge

Kaynak metinde, her ne kadar başlangıçta komünizme kendini adanmış olan Rubashov'un sisteme ve ideolojisine olan inancı zamanla yok olmuş ve sonunda kendi sisteminin kurbanı hâline gelmiş olsa da diyalektik tahliller ve ideolojik münakaşalarda komünizmin güçlü ve olumlu yanlarına işaret eden söylemler bulunmaktadır. Genel itibariyle Nayır'ın bu tür bölümleri erek metne dahil etmemesiyle metnin doğal olarak bu yönde ortaya çıkabilecek tartışmaları da azaltmış olduğu söylenebilir. Zira bahsi geçen bölümler, insanlığa dair değerleri ve ideolojik sadakati ön plana çıkaran çıkarımlara açık olup, örtük bir komünizm propagandası olarak yorumlanabilecek unsurlar barındırmaktadır.

Bu bölümde, çeviri sürecinde yer almayan kısımlardan hareketle, bu içeriklerin hangi yönleriyle dönemin siyasi atmosferinde sakıncalı bulunabilecek nitelikte olduğu ele alınacaktır. Özellikle TCK 142-143. Madde gibi hukuki zeminde ve toplumsal algı kapsamında propaganda unsuru taşıma riski olan noktalar belirlenerek, erek metnin ideolojik algısının ne yönde değiştiği ortaya konacaktır.

Kaynak metinde sayfa 14'te yer alan bir bölümün de erek metinde yer almadığı görülmektedir. Bahsi geçen bölüm eserin orijinalinde şu şekilde yer almaktadır:

“The horror which NO.1 emanated, above all consisted in the possibility that he was in the right, and that all those whom he killed had to admit, even with the bullet in the back of their necks, that he conceivably might be in the right. There was no certainty; only the only the appeal to that mocking oracle they called History, who gave her sentence only when the jaws of the appealer has long since fallen to dust.”
(1941, s. 14)

(NO.1'in yaydığı dehşet, her şeyden önce, kendisinin haklı olma ihtimalinden ve öldürdüğü herkesin, enselerindeki kurşuna rağmen, kendisinin haklı olabileceğini kabul etmek zorunda kalmasından kaynaklanıyordu. Kesinlik diye bir şey yoktu; sadece Tarih dedikleri o alaycı kahine başvurulabilirdi; o da hükmünü ancak temyiz edenin çenesi çoktan düşüp toz olduğunda verirdi.)

Bu bölümde No.1'in yarattığı dehşet, yalnızca onun uyguladığı baskı ve şiddetten değil, aynı zamanda haklı olabileceği ihtimalinden kaynaklanmaktadır. İdeolojik sistemin değişmez ve sorgulanamayan haklılığı, bireylerin en çaresiz anlarında bile onun haklı olabileceğini kabul etmek zorunda bırakılmasıyla sonuçlanır. No.1'in öldürdüğü herkes, enselerine sıkılan kurşuna rağmen, sistemin hatasız olmayabileceğini, hatta bu uğurda ölmelerinin dahi haklı bir sebebe dayanabileceğini düşünmek zorunda bırakılır. Bu anlatı, totaliter rejimlerin birey üzerindeki mutlak etkisini, yalnızca fiziksel baskıyla değil, düşünce kontrolüyle de nasıl yönlendirdiğini göstermektedir.

Tarih ise burada ironik bir hakem rolüne sahiptir. Gerçek hükmü veren yalnızca zamanın kendisidir ve bireylerin yaşarken bu gerçeği algılama şansı bulunmamaktadır. Haklı olup olmadıklarını ancak zaman gösterecektir. Ancak son hüküm verildiğinde, sistemin içinde yok olup gitmiş bireyler çoktan tarihe karışmış olacaklardır. Koestler'in bu vurgusu, ideolojilerin mutlak gerçeklik iddialarına karşı güçlü bir eleştiridir. Bu da bireyin içinde bulunduğu anın belirsizliğini ve ideolojilerin dayattığı kesinliklerin aslında nasıl bir yanılsama olabileceğini gözler önüne sermektedir.

Bu bölümün içeriği, dönemin Türkiye'sindeki ideolojik atmosfer göz önüne alındığında hassas söylemler içermektedir. Özellikle 1951 yılında yürürlüğe giren TCK 141 ve 142. maddeleri ile komünizm propagandası kapsamı genişletilmiş ve ideolojik olarak riskli görülebilecek eserler daha sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Mustafa Yılmaz ve Yasemin Doğaner'in Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar adlı çalışmasında yasaklanan broşür ve gazete gibi birçok örnek dönemin sansür anlayışının sadece komünizme yönelik açık söylemleri değil, tehlikeli görülen eserleri de kapsadığını göstermektedir. Örneğin 1950 yılında yasaklanan bir 1 Mayıs broşürünün gerekçesi olarak “memleket aleyhinde doğrudan yazı olmamakla birlikte Arnavutluk'un komünizm rejimi altında güya mahzar olduğu sosyal ve ekonomik inkişafın resimlerle belirtildiği, başta Stalin olmakla birlikte Enver Hoca ve yoldaşlarının resimlerini içerdiği” söylenmiştir (akt. Yılmaz, Doğaner, 2006, s. 9). Ayrıca aynı yıl bir gazete “sinsi komünistlik vasfı” gerekçesiyle yasaklanmıştır (2006, s. 9).

Dönemin gazete haberlerinde yer alan bazı söylemler de bu durumu desteklemektedir. Dönemin arşivlerini inceleyen Çağlar'ın yorumu şu şekildedir:

“Adı geçen kişiler hakkında casusluk suçlamasının önce ‘kuvvetle muhtemel’ denerek kesin yargıya dönüştürülmesine gerek görülmemesi, hemen ardından gelen paragrafta ise ‘casuslar’ denilerek mahkemeye bile çıkarılmayan kişiler hakkında kamuoyu önünde hüküm verme çabasıdır. Bu çelişkili durum, bu dönemin haberlerinin önemli bir özelliğidir.” (2006, s. 59)

1950’li yıllara ait gazete haberleri de bu çerçevede, kamuoyunu yönlendirme işlevi üstlenmiş ve çoğu zaman yargı süreci tamamlanmamış kişileri dahi mahkûm eden ifadelerle şekillenmiştir. Bu alıntı, 1940’lar Türkiye’inde basının yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda yargı yetkisini dolaylı biçimde kullanan ideolojik bir aparat olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Yargı süreci tamamlanmadan yapılan suçlamalar ve dilin kesinlik bildiren ifadelerle kullanılması, dönemin baskıcı siyasal ikliminde kamuoyu oluşturma stratejilerinin bir parçası olarak okunabilir.

Bu anlayış doğrultusunda, Stalin’i temsil eden No.1’in haklı olabileceği ihtimalinin dile getirilmesi, açıkça olmasa da komünizme yönelik dolaylı bir olumlama yapılabildiği tartışması yaratabilecek bir düşüncedir. Çeviride bu bölümün törpülenmiş olması, metni ideolojik olarak daha az tartışmalı bir yapıya sokmaya yardımcı olmuştur. Derya Çağlar’ın Kamuoyu Oluşturulmasına Bir Örnek: 1945-1955 Yılları Arasında Gazetelerde Antikomünizm adlı çalışmasında dönemin basın arşivinde antikomünizm söylemleri incelenmiş ve dönemin siyasi söyleminde öne çıkan motifler farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklardan biri Stalin Motifi olarak belirlenmiştir. Bu bölümde kamuoyu oluşturulması adına Stalin’in nasıl tasvir edildiği konu edilmektedir (s. 91-102). Stalin, II. Dünya Savaşı’nda faşizme karşı kazanılan zaferin önemli figürlerinden biri olarak, özellikle Batı Avrupa’da belirli bir sempati kazanmıştı. Kızıl Ordu’nun lideri olarak Nazi Almanyası’nı mağlup etmesi, özellikle sol ve anti-faşist çevrelerde popülerliğini artırmıştı. Bu nedenle, Türkiye’de ve Batı’nın etkisinde kalan diğer ülkelerde bu sempatiyi kırmak önemli bir mesele olarak görülmüştü (2006, s. 92). Demokrat Parti hükümeti, bu sempatinin yayılmasını önlemek amacıyla Stalin’i olumsuz bir figür olarak göstermeye yönelik yoğun bir propaganda yürütmüştür. Çalışmanın bu bölümünde basın arşivinden verilen örnekler, Stalin’i hem fiziksel hem de ideolojik olarak korkutucu bir lider olarak resmetmiş, onun adını ihanet, ajanlık ve tehdit söylemleriyle birleştirdiğini ortaya koymaktadır (s. 91-102). Örneğin, “Dünyada Stalin’den

başka Allah yoktur” diye bağırdığı iddia edilen bir kişinin yakalanarak adliyeye sevk edilmesiyle, komünistlerin toplum nezdinde marjinal kişiler olarak gösterilmeye çalışıldığı bir haberdır (akt. Çağlar, s. 96).

Ayrıca 1951 yılında TCK 141-142. Madde değişikliklerinin görüşüldüğü bir oturumda konuşan Askeri Yargıç Şevket Mutlugil Stalin resimlerinin gizli propaganda yöntemleri ile kullanıldığını belirterek bu kişileri ajan olarak tanımlamıştır. (akt. Çağlar, s. 101). DP hükümeti basında yer alan ve Stalini olumsuz tasvir eden haberler ile

“Stalin’e ‘diktatörlük’, ‘katillik’, ‘komploculuk’ gibi özellikler atfedilir. Bıyıklarının görünümünün, Batılı kültürde pek rastlanmayan bir fiziki özellik olduğu dikkate alınarak, bu görüntüsü hatırlatılır ve “korkunçluğu” abartılarak verilir. Böylece, kitlelerdeki sempati yok edilmeye çalışılır.” (Çağlar, 2006, s. 102)

Tüm bu örnekler hükümetin dönemin antikomünist atmosferinde Stalin figürünü nasıl resmetmeye çalıştığını göstermektedir. *Darkness at Noon* çevirisinde genel olarak komünizmin güçlü, olumlu algılanabilecek yönleri törpülenirken Staline yönelik olumlu bir tasvire veya düşünceye dahi yer verilmemiştir. Çıkarılan bölümde Stalinin haklı olma ihtimali dönem söylemleri ile çelişen hatta hukuki bir suçlamaya bile sebebiyet verebilecek bir düşüncedir.

Bunun yanı sıra, bu bölümün içerdiği belirsizlik vurgusu da önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Koestler, mutlak doğruların aslında yalnızca zaman içerisinde doğrulanabileceğini söylerken, bu ifadenin hedef kültürde farklı yönler çekilebilecek bir yönü bulunmaktadır. Özellikle dönemin Türkiye’inde DP’nin ideolojik tutarlılığı ve demokrasi vurgusu ön plandayken, böyle bir tarihsel belirsizlik mesajı, otoritenin bugünkü kararlarının gelecekte nasıl değerlendirileceği konusunda rahatsız edici bir soru işareti yaratabilecek bir söylemdir.

Nayır’ın yazılarında demokrasinin sürekliliğine yaptığı vurgu da bu noktada göz önünde bulundurulmalıdır. Nayır’a göre edebiyat halkı bilinçlendirmeli ve okuyuculara yeni ufuklar açmalıdır. Ancak aynı zamanda, yazılarında aşırılıklardan kaçınmanın önemini de vurgulamaktadır. *Varlık* 360. Sayıda Nayır “her türlü aşırılığın aleyhinde” (1950c, s. 2) olduklarını belirterek zararlı gördüğü konularla ilgili fikirlerini beyan etme ihtiyacını dile getirmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, çeviri sürecinde belirli ifadelerin törpülenmesi hukuki veya siyasi kaygıların yanı sıra aynı zamanda Nayır’ın edebiyat ve çeviri anlayışıyla da örtüştüğü söylenebilir. Nayır, halkçı ve milliyetçi bir bakış açısına sahip olup, Atatürk inkılapları çerçevesinde bir yayın politikası benimsemiştir.

Eserin çevirisinde komünizme karşı bir olumlama olarak algılanabilecek tasvirlerin yer almamasına bir örnek de kaynak metinde sayfa 16 ve 17de yer alan ve Rubashov'un No.1 hakkındaki görüşlerini, onun neler düşünüyor olabileceğini ifade ettiği kısımdır (Koestler, 1941). Bölüm, totaliter ideolojiyi, bireyler ve toplum üzerindeki insanlıktan çıkaran ve zayıflatan etkilerini eleştirmektedir. No. 1, otoriter rejimlerin merkezileşmiş ve anlaşılmaz gücünü sembolize ederek bireyselliği yanılmaz bir imgeye indirger. Rubashov'un 1 Numara'nın zihninin bulanıklığı ve tarihin determinist anlatıları üzerine düşünceleri, siyaseti ahlaktan yoksun, daha mekanik süreçlere indirgeyen ideolojik sistemlerin yarattığı yabancılaşmayı gösterir. Zorlayıcı adımları ve ritüelleşmiş davranışları rejimin uyguladığı psikolojik kontrolü yansıtırken, yürüyen ayak sesleriyle sembolize edilen ve her zaman var olan şiddet korkusu, terörün otoriteyi sürdürmek için nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Rubashov'un "What went on in No. 1's brain?" (No.1'in beyinde neler olup bitiyordu?) (Koestler, 1941, s. 16) ile onu zihninde canlandırmaya başlaması onu anlamaya ve hatta onun gibi düşünmeye yönelik bir çağrışım yaratmaktadır. Bu yaklaşım o dönem Türkiye'de baskın olan Stalin tasviri ile örtüşmemektedir. Stalin'in düşüncelerini tasvir etmek, hatta okuyucuyu onun zihnine davet etmek, dönemin antikomünist propagandasına tamamen ters düşen bir sahnedir. Stalin gibi düşünmeye çalışmak, onun zihninin nasıl işlediğini sorgulamak, hatta bir anlığına bile olsa okuyucuyu bu zihin yapısına yakınlaştırmak, rejimin düşmanlarını yalnızca "hesabı görülecek" bir tehdit olarak gören propaganda söylemiyle çelişmektedir. Oysa dönemin söylemine göre Stalin'in ne düşündüğünü anlamaya çalışmak değil, onu tamamen şeytanlaştırmak ve korkutucu bir figür olarak sunmak daha yaygın bir stratejiydi. Bu ifadelerin okuyucuya "No.1 gibi düşünmeyi" öneren yapısı bile bu bölümün çevirisini zorlaştıran bir etkidir. Ayrıca Rubashov'un "And, pointing with his ruler to a grey foggy landscape between the second and third lobe of No. 1's brain: 'Now here you see the subjective reflection of these factors. It was this which in the second quarter of the twentieth century led to the triumph of the totalitarian principle in the East of Europe'" (Ve cetveliyle No.1'in beyinin ikinci ve üçüncü lobları arasındaki gri puslu manzarayı işaret ederek: 'İşte burada bu faktörlerin öznel yansımaları görüyorsunuz. İşte bu, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde Avrupa'nın doğusunda totaliter ilkenin zaferine yol açan şeydi) (1941, s. 17) ifadesi No.1, yani Stalin'i açıkça zafer kazanmış bir lider olarak tasvir eder ki dönemin

basın arşivi örneklerinden, propaganda suçlamalarından yola çıkılarak böyle bir söylemin dönemin Türkiye’inde açık bir komünist propaganda ithamı ile karşılanma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir. Dahası totaliter rejimin Stalin zaferi olarak tasvir edilmesinden hemen sonra Rubashov siyaseti, gelinen aşamaya kadar “Until this stage was reached, politics would remain bloody dilettantism, mere superstition and black magic” (Bu aşamaya gelinene kadar siyaset kanlı bir amatörlük, basit bir batıl inanç ve kara büyü olarak kalacaktı) (1941, s. 17) şeklinde yorumlamaktadır. Her ne kadar metnin orijinalinde bu ifadenin alaycı bir yönü olsa da, görünüşte Stalin’in zaferini meşru kılar ve Stalin ve totaliter ilkelerin zaferine kadar siyaseti irrasyonel ve düzensiz bir alan olarak ifade ederken sonrasında istikrara kavuştuğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ironik de olsa Stalin’in hem zafer kazanmış güçlü bir figür, hem de politikanın onunla birlikte düzene oturması düşüncesi dönemin basın, toplumsal, politik kısacası her alanda çizilen olumsuz imajına ters düşmektedir. Bu sahnenin çıkarılması erek metni tartışmalı algılardan uzaklaştırmaya yardımcı olmuş kararlardan biridir.

Kaynak metinde Rubashov’un otoriteye dair bir tasvirinin ideolojik görüşünün yansıtıldığı bir kısım erek metinde yer almaz. Devamında Türkçe çevirisi de yer alan, Rubashov’un resmi bir görevli hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“He had a broad scar on his shaven skull and wore the ribbon of the Revolutionary Order in his buttonhole. So he was in the Civil War, after all, thought Rubashov. But that is long ago and makes no difference now.” (Koestler, 1941, s. 21)

(Traşlı kafasında geniş bir yara izi vardı ve ilik deliğinde Devrim Nişanı’nın kurdelesini taşıyordu. Demek ki iç savaşta yer almış, diye düşündü Rubashov. Ama bu uzun zaman önceydi ve artık hiçbir şey fark etmiyordu.)

Bu düşünce, romanın önemli bir temasını yansıtan önemli bir bölümdür. Karakterin yara izi ve Devrim Nişanı, geçmişte devrime olan adanmışlığını ve özellikle İç Savaş sırasındaki fedakârlıklarını simgeler. Ancak Rubashov’un düşüncesindeki “bu uzun zaman önceydi ve artık hiçbir fark yaratmıyor” ifadesi, Parti’nin bireysel kahramanlıklara kayıtsız kaldığını ve bunun yerine mevcut ideolojik sadakate öncelik verdiğini gösterir. Devrim ideallerine hizmet etmiş kişilerin bile sistem tarafından kolayca gözden çıkarılabileceği fikri, romanın otoriter yönetimlerin faydacı doğasına dair eleştirisini güçlendirmektedir.

1950’li yılların başı, Türkiye’de çok partili sisteme geçişin yaşandığı, Demokrat Parti iktidarının yeni bir düzen inşa ettiği ve özellikle komünizm karşıtı söylemlerin güçlendiği

bir dönemdir. Rubashov'un resmi görevli hakkındaki gözlemleri, karakterin fiziksel özellikleri ve geçmişi üzerinden ideolojik olarak güçlü ve ödüllendirilmiş bir figür imajı yaratmaktadır. Tıraşlı kafa, geniş bir yara izi ve Devrim Nişanı, onun komünizme hizmet etmiş, fedakârlık göstermiş ve sistem tarafından ödüllendirilmiş haklı bir geçmişi olduğunu ima eder. Bu tasvir, okuyucuda bir devrim savaşıncısının güçlü olduğu, ideolojik mücadelenin liyakatle sonuçlandığı ve devrime hizmet edenlerin gururla tanındığı izlenimini oluşturabilecek bir ifadedir. Tasvirin erek metinde yer almaması, karakterin fiziksel gücü ve ödüllendirilmiş geçmişiyle komünizme sempati uyandırabilecek bir imaj yaratma ihtimalini de azaltmaktadır. O dönemde herhangi bir komünist propaganda amacı olmasa da sadece Rusya sözcüğünün dahi farklı tartışmalara yol açtığı örnekler göz önüne alındığında, komünist figürlerin güçlü ve sadık bireyler olarak resmedilmesi ideolojik bir risk taşımaktadır. Örneğin, dönemin tartışmalı isimlerinden Nazım Hikmet Ran'ın soyadının tersten okunuşunun “nar” olmasından dolayı kızılık ve komünizmle bağlantı kurularak komünist algısı yaratılmış, Meydan Laurosse ansiklopedisinin “Larus” şeklinde okunuşu okunuşu ise Rus sözcüğü ile ilişkilendirilerek bu ansiklopediyi kullanan aydınlar zaman zaman suçlanmış (Arcayürek, 1985, s. 179). Dolayısıyla çeviride bu tasvirin yer almaması, metni daha az tartışmalı ve ideolojik açıdan nötr bir hâle getirmektedir. Erek metinde yer almayan bir diğer tasvir, kaynak metinde Rubashov'un sistem eleştirisi yaptığı önemli bir bölümdür. Rubashov, yan hücreindeki bir mahkûmun coşkulu bağırışlarını duyduğunda, gerçek bir karşı-devrimcinin varlığına şaşırır ve bu durum üzerine sistemin ideolojik manipölasyonunu sorgulayan düşünceler geliştirir:

“So that's it, thought Rubashov. There still exist genuine and authentic counter-revolutionaries—and we thought that nowadays they only occurred in the speeches of No. 1, as scapegoats for his failures. But there sits a real one, an alibi for No. 1 in flesh and blood, roaring, just as he should: long live the Monarch.” (Koestler, 1941, s. 28)

(İşte bu, diye düşündü Rubashov. Hâlâ gerçek ve sahici karşı-devrimciler var ve biz bunların bugünlerde sadece No.1'in konuşmalarında, onun başarısızlıklarının günah keçileri olarak yer aldığını sanıyorduk. Ama gerçek bir tane var, No.1'in ete kemiğe bürünmüş bir mazereti, tam da olması gerektiği gibi kükrüyor: Yaşasın Hükümdar.)

Bu kısım, totaliter rejimlerin ideolojik manipölasyonunun ve düşman yaratma stratejisinin açık bir eleştirisidir. Rubashov, sistemin başarısızlıklarını örtmek için sürekli olarak yeni düşmanlar ürettiğini diler getirir. Ancak bu kez, ideolojinin uydurduğu bir

figür değil, gerçekten rejimin karşısında duran bir mahkûm vardır ve onun varlığı sistemin ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarır. Rubashov'un fark ettiği bu gerçek, ideolojik söylemlerin otoritenin elinde nasıl şekillendirildiğini gözler önüne sermektedir. Rejim, düşmanlarını yalnızca baskı ve cezalandırma için değil, kendi ideolojik meşruiyetini sağlamlaştırmak adına da yaratmaktadır. Ayrıca başından beri sisteme karşı olan 402 koğuşundaki mahkûmun sadece No.1'in söylemini meşrulaştırmak için uydurduğu bir bahane olmayıp gerçekten var olması, No.1'in tüm benliğiyle inandığı doğruların yanlış olabileceğini, gerçekten hata yapmış olabileceğini de işaret eden bir durumdur.

Karşı devrim kavramı 1950 Türkiye'si için birçok anlama gelebilecek, hassas ve bir o kadar da bireyler açısından tehlike yaratabilecek potansiyele sahip bir kavramdır. Kaynak metinde karşı devrimci No.1 ve Parti ideolojisine karşı olmak anlamına gelmektedir. Dönemin Türkiye'sinde ise siyasi söylemler söyleyen bakış açısına göre karşı devrim kavramının algısını değiştirmektedir. DP hükümetine göre komünizm sadece bir ideoloji değil, devletin bütününe rejime hatta dine karşı bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Adnan Menderes'in bir meclis oturumunda dile getirdiği “Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icab eden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz” (akt Elmacı, Sarı, 2019, s. 668) ve “memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökten temizlemek [...]” (akt. Elmacı, Sarı, 2019, s. 667) ifadeleri bakış açısını ortaya koymaktadır. Yine bir başka milletvekilinin konuşmasında “Dinsiz insan komünist olur” (akt., Elmacı, Sarı, 2019, s. 671) ifadeleri, hükümetin yalnızca komünizmi değil, tüm sol ve aşırı görüşleri hem devlet ve rejime yönelik yıkıcı ve tehlikeli bir ideoloji olarak çerçevelerken, toplumsal ve dini açıdan da mücadele edilmesi gereken hastalıklı fikirler olarak tanımlamaktadır. Bu noktada fikir özgürlüklerine yer vermeyeceklerini, en sert tedbirleri alacaklarını da sıkça dile getirmişlerdir.

Ayrıca, 1951 yılında TCK 141-142 maddelerinde yapılan değişikliklerle komünizmin propaganda yoluyla yayılması ve sosyalist hareketlerin örgütlenmesi yasadışı hâle getirilmişti. Bu bağlamda, bir rejimin ideolojik manipülasyonunun sorgulanması ve düşman yaratma stratejisinin teşhir edilmesi, sistemin ideolojik tutarlılığına yönelik bir eleştiri olarak algılanma riski de taşımaktadır. Dönemin siyasi atmosferinde “gerçekten var olan karşı devrimcilerin” kim oldukları ve neyi savunduklarına yönelik tartışmaya

açık olan bu bölümün çeviriye dahil edilmemesiyle erek metnin kültürel ve siyasi bağlamda daha az riskli bir çerçeveye oturmasına yardımcı olmuştur.

Kaynak metinde Rubashov'un tutuklanmadan bir hafta önce yaşadığı ve devrimci hareketin çöküşü, ihanet ve ideolojik katılık atmosferini yansıtan anısı, erek metinde tamamen çıkarılmıştır (Koestler, 1941, s. 31-49). Bu anının kaynak metindeki işlevi Rubashov'un geçmişte davasını savunduğu, ideolojisine bağlılığını ortaya koyarak hapiste yaşadığı çöküşün boyutunu vurgulamaktır. Elbette bu anının eserin ana olay örgüsüne bir katkısı olmaması çevirmenin başta da belirttiği tercihini de yansıtmaktadır. Ancak bu bölüm eserin ideolojik yoğunluğu açısından önemlidir. Zira devrim sürecindeki baskı ve ideolojik katılığın bireyler üzerindeki yıkıcı etkisini göstermesi bakımından romanın temel yapılarından birini oluşturmaktadır. Ancak çeviride bu bölümün yer almaması, dönemin siyasi ve ideolojik atmosferi göz önüne alındığında dikkat çekici bir tercih olarak değerlendirilebilir. Özellikle totaliter rejimlerin işleyişini ve bireyin bu sistem içindeki yerini sorgulayan bu bölümler, erek metinle ilgili tartışmalı algılar yaratabilecek söylemler içermektedir.

Bu anının merkezinde, yeraltında mücadele eden devrimcilerin umutsuz çabaları ve Parti'nin ideolojik katılığına olan bağlılıkları yer almaktadır. Rubashov'un Richard ile yaptığı görüşmede, Partinin ideolojik tutarlılığını koruma adına bireysel inisiyatife karşı nasıl bir tavır sergilendiği net bir şekilde ortaya konmaktadır. Rubashov bu anıda davasını savunan ve ideolojisinin güçlü yanlarını ortaya koyan bir yaklaşım sergiler. Richard'ın, kendi ürettikleri propaganda materyallerini yaygınlaştırma çabaları Rubashov tarafından eleştirilir ve Parti disiplinine uymadığı için bir tehdit olarak görülür. Rubashov, ona şu sözlerle karşılık verir:

“The Party can never be mistaken. You and I can make a mistake. Not the Party. The Party, comrade, is more than you and I and a thousand others like you and I. The Party is the embodiment of the revolutionary idea in history.” (1941, s. 43)
(Parti asla hata yapmaz. Sen ve ben hata yapabiliriz. Ama Parti yapmaz. Parti, yoldaş, senden, benden ve bizim gibilerden çok daha fazlasıdır. Parti, devrimci fikrin tarihte vücut bulmuş hâlidir.)

Bu bölümün erek metinde yer almaması, roman içindeki totalitarizm eleştirisini, dönemin siyasi dengelerini zorlamadan, daha az tartışmalı bir biçimde sunulmasına katkı sağlamaktadır. Komünist ideolojiyle örtüşen söylemler, özellikle tarihsel ilerlemenin kaçınılmazlığı, bireysel ahlakın önemsizliği ve Parti'nin nihai haklılığını vurgulayan

argümanlar üzerinden şekillenmektedir. Eserde devrim için bireyin önemsiz olduğu, mutlak doğruluğun ancak tarih tarafından belirlenebileceği ve bu yüzden mevcut rejime tam bir sadakat gerekliliği gibi söylemler, komünist ideolojinin temel anlayışını yansıtmaya işlevi görmektedir. Bu söylem, Parti'nin mutlak otoritesini ve devrimin birey üzerindeki baskısını ortaya koymakla birlikte, dönemin Türkiye'sinde komünist ideolojinin propaganda edilmesi olarak algılanabilecek riskli bir mesaj içermektedir. Hükümetin komünizmle bağlantı kurulabilecek herhangi bir söylemi dahi şiddetle reddeden anlayışı kapsamında Rubashov'un bu ifadesi eserin o dönemde yayınlanmasını zorlaştırabilecek, hatta engelleyebilecek kadar güçlü bir bağlılığı açıkça ortaya koymaktadır. Partinin, ideolojinin hatasız olduğu düşüncesi, bireyin tamamen ideolojik yapıya tabi olması gerektiğini vurgularken, bu söylem demokratik değerlerle çelişen ve devletin ideolojik bütünlüğüne tehdit olarak algılanabilecek bir yoruma açıktır.

Ayrıca bölüm boyunca tarih ve ideolojiye dair keskin bir bakış açısı vurgulanmaktadır.

“History knows no scruples and no hesitation. Inert and unerring, she flows towards her goal. At every bend in her course she leaves the mud which she carries and the corpses of the drowned. History knows her way. She makes no mistakes.” (1941, s. 43,44)

(Tarih ne vicdan bilir ne de tereddüt. Durgun ve şaşmaz bir şekilde hedefine akar. Yolundaki her dönemeçte çamuru ve boğulanların cesetlerini geride bırakır. Tarih yolunu bilir. O asla hata yapmaz.)

Bu noktada, devrimlerin kaçınılmaz olduğu ve insan kayıplarının tarihin doğal akışında kabul edilmesi gerektiği gibi söylemler rejim karşıtı propaganda olarak algılanabilecek mesajlardır. Özellikle, tarihsel sürecin bir tür kadercilik anlayışıyla ele alınması ve devrim uğruna bireysel fedakârlığın meşrulaştırılması, devletin birlik ve düzen politikasına zarar verecek bir algı yaratma potansiyeli olan yoruma açık ifadelerdir.

Bölümün devamında, Richard ve Rubashov arasındaki tartışmada, Richard, Parti'nin resmi söylemine karşı çıkarken, Rubashov onun görüşlerini kesin bir dille reddeder: “You wrote as if nothing had happened,” said Richard. “They beat the Party to shambles, and you just wrote phrases about our unbroken will to victory—the same kind of lies as the communiqué in the Great War” (Sen hiçbir şey olmamış gibi yazıyordun, dedi Richard. Partiyi mahvettiler ve sen sadece zafer irademizin kırılmadığına dair cümleler yazdın—tıpkı Büyük Savaş'taki bildiriler gibi aynı türden yalanlar) (1941, s. 41).

Burada Richard, Parti'nin yenildiğini ve liderlerin halka gerçeği söylemediğini ima etmektedir. Ancak bu düşünce, Partinin mutlak doğruluğu ilkesiyle çatıştığı için Rubashov tarafından hızla bastırılır. Bu kısım, devrim sonrası rejimlerde ideolojik bütünlüğün ve liderlik otoritesinin ne denli sorgulanamaz olduğunu gösterirken, aynı zamanda Türkiye'deki siyasi yapı açısından riskli algılanabilecek bir mesaj içermektedir. Devlete karşı bir güveni sorgulayan ve Partinin halka yalan söylediğini ima eden bu eleştirinin erek metinde yer almaması erek metnin tonunu yumuşatmaktadır.

Özetle, Rubashov'un anısı ideolojik bağlılığın mutlakiyetini, bireysel özgürlüğün ve inisiyatifin Parti içinde nasıl yok sayıldığını ve tarihsel sürecin belirleyiciliğine dair totaliter bir bakış açısını yansıtmaktadır. Özellikle “The Party can never be mistaken”, “History makes no mistakes” gibi çeviride yer almayan ifadeler, dönemin siyasi söylemleriyle uyuşmadığı ve komünizmi olumlayıcı bir bakış açısıyla ele alınabileceği için, metnin hedef kültürde daha kabul edilebilir bir çerçeveye oturmasına katkı sunmuştur. Bu durum, aynı zamanda metnin farklı yönleri engelleyerek, çevirinin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını kolaylaştıran bir müdahale olarak okunabilir.

Rubashov'un erek metinde yer almayan sert eleştirilerine bir örnek de kaynak metinde sayfa 81'de yer alan Parti ve bireysellik üzerine düşündüklerinin yansıtıldığı kısımdır. Rubashov'un düşünceleri, birey ve kolektivizm arasındaki gerilimi gözler önüne sererken, totaliter sistemlerin bireyin yerini tamamen ideolojiye bıraktığı yapıları eleştirmektedir. “Birey hiçbir şeydi, Parti her şeydi” ilkesi, yalnızca bir komünist rejimin temel dogmalarından biri olmakla kalmayıp, aynı zamanda her türlü otoriter yönetimin sürdürülebilirliği açısından kritik bir ideolojik çerçeve çizmektedir. Rubashov'un geçmişte sorgusuz benimsediği bu ilkeye duyduğu yabancılaşma, Parti'nin artık onun için ifade ettiği anlamın değiştiğini ve anlamını yitirdiğini göstermektedir. Ivanov'un karşıt söylemleriyle yüzleşirken ortaya koyduğu “kim bu ‘biz’?” sorusu, totaliter sistemlerin temel çelişkisine doğrudan bir meydan okuma niteliğindedir.

Rubashov'un geçmişte Parti ideolojisini her şeyden hatta bireyden dahi üstün gördüğünü ifade etmesi dönemin atmosferi açısından açık bir risk oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan bireyin önemsiz oluşu, rejimin otoriter yapısı ve gücü sadece o dönemin Türkiye'si için verilmek istenen mesajlarla örtüşmemekle kalmaz, aynı zamanda çevirmenin yazılarında ortaya koyduğu fikirlerle de uyuşmamaktadır. Nayır'ın edebiyat ve çeviri

anlayışı çerçevesinde bu bölümün çıkarılması, yalnızca siyasi kaygılarla sınırlı olmaksızın, metnin daha geniş bir okuyucu kitlesi için anlaşılır ve kabul edilebilir hale getirildiği söylenebilir.

Nayır, halkın bilinçlenmesi için edebiyatın bir araç olduğunu savunurken, ideolojik uç noktalardan kaçınmayı da önemli görmüştür. Nayır Varlık dergisi 357.sayıda “Partiler Üstünde” başlığı ile partilerin demokrasinin temeli olduğunu ve halkın menfaatlerini her şeyin üstünde tutmaları gerektiğini belirtirken, bir partiye körü körüne bağlı olmanın zararları konusunda görüşlerini açıklar. Particiliğin değil, partilerin demokrasinin temeli olarak görülmesi gerektiğini savunan Nayır takım tutar gibi partileri desteklemenin, olumsuz tarafları dikkate almamanın ya da tam tersi sadece rakip parti diye her yaptıklarını eleştirmenin topluma faydası olmadığını belirtir (1950d, s. 3,4). Ayrıca 366.sayıda “Kötü Politikacı” başlığı altında kötü bir politikacıyı “partici olur” şeklinde tanımlar ve partisini bir futbol takımı destekler gibi desteklediğini, iyi veya kötü her koşulda göklere çıkardığını belirtir (1951g, s. 3, 4). Nayır’ın 373.sayıdaki “taassup en hayırlı duyguları bile şerre alet eden korkunç bir hastalıktır” (1951i, s. 4) vurgusu da bu noktaya ne denli önem verdiğini ve halka aşılacak istediği anlayışı ortaya koymaktadır. Bu noktada çeviride atlanan bölümde Parti’nin her şeyden üstün görülmesi Nayır’ın halka anlatmak istediği fikirle tamamen zıt bir çerçevede yer almaktadır. Onun çeviri sürecinde yaptığı bu gibi seçimler, bir yandan siyasi riskleri minimize ederken, öte yandan metnin daha genel bir düzleme oturtarak okuyucunun doğru yönde eleştirel düşünmesini sağlayabilecek bir çerçevede sunulduğu söylenebilir.

Bölümün son kısmında Ivanov’un “you are convinced that ‘we’—that is to say, the Party, the State and the masses behind it—no longer represent the interests of the Revolution” (Sen, ‘biz’in—yani Parti, Devlet ve onun arkasındaki kitlelerin—artık devrimin çıkarlarını temsil etmediğine inanıyorsun) (Koestler, 1941, s. 81) cümlesi, Rubashov’un aslında Parti’nin devrimci ideallerden saptığını düşündüğünü ve bunu açıkça ifade ettiğini ima etmektedir. Bu cümle metnin ideolojik riskini artırmaktadır çünkü Rubashov’un sorgulamalarının yalnızca bireysel bir vicdan meselesi olmadığı, doğrudan Parti’nin, Devlet’in ve hatta toplumun artık devrimle uyumlu olmadığı fikrine dönüştüğünü gösterir. Böyle bir eleştiri, doğrudan totaliter sistemlerin içsel çelişkilerine işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda kitlesel destekle ayakta duran rejimlerin halkın gerçek çıkarlarını temsil edip etmediğini de sorgular. Net bir şekilde devletin ve toplumun siyasi

meşruiyetini doğrudan eleştiren bir söylemin, özellikle 1950'lerin başında Türkiye'de devlet otoritesini, halk desteğini ve rejimin ideolojik sürekliliğini sorgulayan bir tartışma yaratma riski taşıdığı söylenebilir. Zira hükümet, sadece komünizm ile değil, bu yolla rejime, topluma ve devlete karşı gördüğü tüm ideolojiler ile mücadele etmeyi görev edinmiştir. Dolayısıyla bu kısmın çeviride yer almaması, dönemin siyasi ortamında doğabilecek olumsuz tepkilerin önüne geçilmesine de katkıda bulunmuştur. Nitekim Ivanov, ideolojik olarak hâlâ Partiye bağlı kalan ve onun ideallerini savunmaya çalışan bir karakterdir. Gücü elinde tutan tarafın sözcüsü olarak hareket eder ve bu noktada Rubashov'un sorgulamalarına karşı Parti'nin otoritesini ve haklılığını savunur. Dolayısıyla, Ivanov'un söylemleri komünizmin meşruiyetini pekiştiren ve onu olumlayan bir nitelik taşımaktadır.

Ayrıca, Party, State, Revolution gibi terimlerin kullanımı da erek metin açısından hassas terimlerdir. Bunlar yalnızca rastgele kelimeler değil; aksine, komünist ideolojinin temel taşlarını oluşturan kavramlardır. Bu çerçevede Ivanov'un sözleri yalnızca teorik bir tartışma değil, doğrudan komünist ideolojinin ve totaliter yapının örtük bir propagandası olarak değerlendirilmeye de açıktır.

Nayır'ın komünizmi eleştirmek için önce onu doğru anlamak gerektiğine dair görüşü, onun çeviri yaklaşımını anlamada önemlidir. *Varlık* 360. sayıda Nayır'ın şu ifadesi yer almaktadır: “Bir harpte netice almanın ilk ve esaslı şartı düşman hakkında kabil olduğu kadar doğru ve etraflı bilgilere sahip olmaktır. Komünizmle mücadelede de bu nokta asla gözden ırak tutulmamalıdır” (1950b, s. 3). Ona göre Türkiye'de aydın okur eksikliği ciddi bir sorundur ve dönemin en iyi edebiyat ve düşünce dergilerinde dahi bazı yazıların ilgi görmemesinin temel sebebi, halk için fazla ağır bulunmalarıdır. Nayır *Varlık* dergisi 373. sayıda bazı okuyucuların aldıkları sanat dergisini neden beğenmediklerini şöyle ifade eder:

“Sebebi, bizce, neşredilen yazıları fazla ağır bulmalarıdır. Bir takım sanat ve ilim meselelerimiz var ki ancak o sahada fiilen çalışanları alakadar edecek mahiyettedir... Resmin daha alfabesini bilmeyen okuyuculara son cereyanlardan bahsederiz. Bir tek eseri Türkçeye çevrilmemiş yazarların eserlerini tahlil eden ağır yazılar neşrederiz, derin felsefi bahislere girer, tiyatro namına tuluattan başka bir şey görmemiş insanlara Reinhardt'ın sistemini anlatmaya çalışırız. Gerçi derginin böylesi de lazımdır [...]Ancak bu okuyucu zümresinin sayısı hiç kalabalık değildir.” (1951a, s. 2)

Çevirmenin bakış açısına göre karmaşık ideolojik tartışmaların geniş kitleler tarafından tam olarak anlaşılması beklenmemelidir. Bu durum, dönemin komünizm algısıyla birleştiğinde daha büyük bir problem yaratmaktadır. Nayır, Türkiye’de komünizmin çoğu zaman bağlamından kopartılarak farklı şekillerde algılandığını ve hatta Atatürk’e bile “komünist” denecek kadar ileri gidildiğini vurgular (Varlık, 1950d, s. 3). Bu bakış açısı, kavramların doğru bilinmemesinin ideolojik tartışmaları nasıl kolayca çarpıtılabilir hale getirdiğini göstermektedir. Ayrıca Nayır 367. sayıda “Geriliğe Karşı” başlıklı yazısında komünizmi yobazlığın adeta imdadına yettiğini belirterek inkılapçı gençliğin hiç alakası olmasa bile komünist sayılma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu ifade eder. Komünizmin tehlike olduğunu kabul eden Nayır bu suçlamalar noktasında ayrımın doğru yapılması gerektiğine inanır. Zira bu yanlış etiketlemeler komünizmle mücadeleye darbe vurmaktadır (1951e, s. 3,4). Bu sebeplerle Nayır’ın yaklaşımı zaten bu tür ideolojilerin yanlış bilindiği bir ortamda, karmaşık ideolojik tartışmaların okuyucu tarafından tam anlamıyla anlaşılamayacağına olan inancına işaret etmektedir. Toplumsal gelişmelere duyarlı bir çevirmen olarak komünizm kavramının algılanmasındaki hassasiyetin farkında olarak çeviri süresince bu ideoloji ile ilgili olumlama algısı yaratabilecek bölümlere titizlikle yaklaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tür felsefi ve yanlış anlaşılmaya müsait söylemlerden arınan erek metin daha geniş bir kitleye hitap edebilecek bir yapıya kavuşmuştur.

Nayır’ın da ideolojik olarak komünizme karşı bir duruş sergilemesi ve aşırılıklarla dolu ideolojileri reddetmesi de önemli bir noktadır. Sanatın topluma karşı görev bilinci ile yazar ve sanatkârların dengeli bir tutum sergilemesi önemlidir. Örneğin 1951 yılında ciddi tartışmalar yaratan Nazım Hikmet’in komünist suçlamalarıyla vatandaşlıktan çıkarılması ile ilgili *Varlık Dergisi*’nde bazı değerlendirmeler yapmıştır.

Nazım Hikmet, 15 Ağustos 1951 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Kararda, memleket aleyhinde beyanlarda bulunduğu ve ardından radyo yayınlarında Türkiye’nin hükümet şekli ile yöneticilerine karşı geniş çaplı bir propaganda kampanyası yürüterek komünizmi yaymayı amaçladığı gerekçesi öne sürülmüştür. Ayrıca, Sovyet hükümetine hizmet ettiği iddia edilen Nazım Hikmet’in, bu faaliyetlerinden vazgeçmeyeceği kanaatine varıldığı belirtilerek vatandaşlıktan çıkarılmasına karar verilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 1951). Nayır *Varlık* 373.sayıda “Nazım Hikmet’in Kaçışı” başlığı altında sert eleştirilerde bulunmuştur.

“Nazım Hikmetin sapık akidesinde memleketi için en küçük bir yer yoktur” (1951a, s. 1) diyen Nayır, Hikmet’in “kötü politika yaygaracılığına düşmediği zamanlar güzel şiirler vermiş bir şairdi” (1951a, s. 1) diyerek bundan sonra yazacağı şiirlerin merak edilmeyeceğini, ilgi görmeyeceğini belirtir. Hikmet’in kaçıyla “bütün tesir ve nüfuzunu” (1951a, s. 1) kaybettiğini belirten Nayır, dünya gazetelerinde dahi adının anılacağına inanmadığını dile getirir. Yazıda dikkat çeken son nokta ise yurt içindeki gazetelerin hala bu konu ile ilgili Hikmet’in ne dediği, ne yaptığı, nasıl kaçtığına yönelik haberlerin de eleştirilmesidir. Nayır gazetelerin “habire onunla meşgul” (1951a, s. 1) olmalarını şu şekilde yorumlar:

“Nazımın ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramaz. Vatanına ihanet eden bir şaire layık olduğu cezayı vermek istiyorsak, bundan böyle Türklük için onu yok farzetmek, sözlerine ve hareketlerine karşı kulaklarımızı tıkamak, hezeyanlarına cevap vermeğe dahi kalkışmamak en doğru hareket olur.” (1951a, s. 1)

Nayır’ın bu konu hakkında sürekli konuşulmasının aslında Hikmet’in işine yaradığı yönündeki görüşü, bu tür uç ideolojilere yönelik tavrını da yansıtmaktadır. Ona göre bu tür zararlı fikirleri sürekli gündemde tutmak yerine, yok sayarak, göz ardı ederek ve cevap vermeyerek onları beslemememiz gerekmektedir. Nayır’ın *Darkness at Noon* çevirisinde çeviride atladığı bölümlerin, özellikle komünizmi meşru kılan tasvir ve söylemler gibi kendi ideolojik bakış açısına da uygun olmayan bölümlerden oluşması, bu tür uç söylemleri de aynı anlayışla görmezden gelmiş olma ihtimali ile ilişkilendirmek mümkündür.

Çeviride korunmayan bir başka örnek de kaynak metin sayfa 154-157’de Rubashov ve Ivanov arasında geçen ideolojik bir tartışmada Rubashov’un karşı söylem geliştirememesidir. Ivanov’un sert bir biçimde söylediği şu cümle sonrasında Rubashov bu düşüncelere karşı koymakta zorlanmaya başlar “The principle that the end justifies the means is and remains the only rule of political ethics; anything else is just vague chatter and melts away between one’s fingers” (Amaçların araçları haklı çıkardığı ilkesi, siyasi etiğin tek kuralıdır ve öyle kalacaktır; aksi takdirde her şey belirsiz bir gevezelikten ibarettir ve avuç içinde eriyip gider) (Koestler, 1941, s.156). Rubashov’un Ivanov’un bu konuşmasının hemen ardından argümanları çürütmekte zorlandığını gösteren en net ifadelerden biri şu cümlede görülmektedir:

“Rubashov did not answer. He was still fascinated by the problem as to whether to-day, after the experiences of the last few months and days, he would again send

Arlova to her death. He did not know. Logically, Ivanov was right in everything he said; the invisible opponent was silent, and only indicated its existence by a dull feeling of uneasiness.” (1941, s. 156)

(Rubashov cevap vermedi. Yine de kendisini büyüleyen soru, bugün, son birkaç ay ve gün boyunca edindiği deneyimlerden sonra, Arlova’yı tekrar ölüme gönderip göndermeyeceğiydi. Bilmiyordu. Mantıksal olarak, Ivanov söylediği her şeyde haklıydı; görünmez rakip sessizdi ve yalnızca varlığını belirsiz bir huzursuzluk hissiyle belli ediyordu.)

Burada Rubashov, Ivanov’un mantıksal olarak tutarlı olduğunun farkında olduğu halde içsel bir huzursuzluk hissetmektedir. Ivanov’un argümanları devrimci şiddeti meşrulaştırırken aynı zamanda bunları tarihsel bir zorunluluk olarak dayatmaktadır. Üstelik bunu yaparken mantıksal bir bütünlük sergiler ve Rubashov’un içsel çatışmasını daha da belirgin hale getirir. Rubashov, Bogrov’un ölümü ve geçmişte verdiği kararlar nedeniyle suçluluk duysa da, Ivanov’un sert ve faydacı mantığını açıkça çürütemediği görülmektedir. Bu, okuyucuya Ivanov’un görüşlerinin güçlü, hatta ikna edici olduğu izlenimini verebilecek bir sahnedir.

Aynı bölümde bir başka örnek de şu kısımdan verilebilir:

“But had these irrational processes become more admissible merely because he had a personal acquaintance with them now? Was it any the less necessary to fight the “mystical intoxication” merely because one had oneself become intoxicated by it? When a year ago he had sent Arlova to her death, he had not had enough imagination to picture the details of an execution. Would he now behave differently merely because he now knew some of its aspects? Either it was right—or it was wrong to sacrifice Richard, Arlova and Little Loewy. But what had Richard’s stutter, the shape of Arlova’s breast or Bogrov’s whimpering to do with the objective rightness or wrongness of the measure itself?” (1941, s. 154)

(Ama bu irrasyonel süreçler, yalnızca onlarla artık kişisel bir tanışıklığı olduğu için daha kabul edilebilir mi olmuştu? Bir zamanlar mücadele edilmesi gereken ‘mistik sarhoşluk’, şimdi kendisi de bundan etkilenmiş olduğu için kabul edilmeli miydi? Bir yıl önce Arlova’yı ölüme gönderdiğinde, bir idamın ayrıntılarını hayal edecek kadar güçlü bir tahayyüle sahip değildi. Şimdi sadece bazı yönlerini bildiği için farklı mı davranacaktı? Richard, Arlova ve Little Loewy’yi feda etmek ya doğrudu ya da yanlıştı. Ama Richard’ın kekemeliğinin, Arlova’nın göğüs şeklinin ya da Bogrov’un inlemelerinin, alınan kararın nesnel doğruluğuyla veya yanlışlığıyla ne ilgisi vardı?)

Burada Rubashov yine Ivanov'un katı faydacı mantığı karşısında bocalar. Duygusal ve insani nedenler, ideolojik doğrularla çelişmektedir. Ancak Ivanov'un belirttiği gibi, eğer bireysel hisler ve insani refleksler devrimsel bir sürecin önüne geçerse, bu sürecin başarıya ulaşması imkânsız hale gelir. Rubashov da bu ikilemin içinde sıkışıp kalarak kendisini mantıksal olarak ikna edemese de duygusal olarak rahatsızlık duymaktadır.

Rubashov'un Ivanov'un komünist mantığını açıkça çürütememesine yönelik ifadelerin çevrilmemesi, dönem atmosferi kapsamında değerlendirildiğinde oldukça önemlidir. Ivanov'un komünizmi katı bir mantık çerçevesinde savunması ve Rubashov'un buna güçlü bir karşılık verememesi, okuyucu üzerinde riskli bir etki yaratma ihtimali olan, yanlış anlaşılmaya açık bir sahnedir. Çünkü Ivanov, bireysel vicdanı küçümseyerek, tarihin kaçınılmaz bir biçimde fedakârlık ve şiddet gerektirdiğini savunurken sağlam bir mantık örgüsü kurmaktadır. Eğer okuyucu Ivanov'un argümanlarına karşı net bir çürütme göremezse, bu doğal olarak onun görüşlerinin kısmen haklı olabileceği yönünde bir sorgulamaya zemin hazırlayabilir. Zira dönemin sansür uygulamalarının yalnızca doğrudan bir ideolojiyi açıkça yücelten ifadelerle değil, örtük bir şekilde okuyucunun zihninde olumlu bir etki bırakabilecek söylemleri barındıran metinlerle de ilgilendiği bilinmektedir. Ivanov'un görüşlerinin, Rubashov tarafından kesin bir şekilde çürütülememesi, metnin bu açıdan riskli bölümlerinden biridir.

Komünist ideolojinin ve devrimci şiddetin kaçınılmaz olduğu fikrini rasyonel bir mantık çerçevesinde sunan bir karakterin, eserde tamamen karşıt bir söylemle dengelenmemesi, dönemin siyasi atmosferinde kabul görebilecek bir sahne değildir. Dolayısıyla, bu bölümün çeviriden çıkarılması yalnızca içeriği daha nötr bir hale getirmekle kalmaz aynı zamanda Ivanov'un ikna edici söyleminin okuyucuda yaratabileceği etki olasılığı da bertaraf edilmiştir.

Kaynak metin sayfa 256-257'de Rubashov'un grev yapan işçilerden bahsettiği iki bölümün de erek metinde yer almaması dönemin atmosferi kapsamında dikkat çekicidir (Koestler, 1941). Bu iki bölüm, bireyselliğin ve mistik deneyimlerin Parti tarafından karşı-devrimci bir kaçış olarak görülmesini ve mücadelenin yalnızca kolektivist bir zeminde yürütülebileceğini vurgular. İlk kısımda, karakterin astrofizikle ilgili keşifleri okuduğunda yaşadığı mistik yücelme hissi anlatılırken, Parti'nin, bireysel aydınlanma anlarını küçümseyerek bunları burjuva mistisizmi ve sınıf mücadelesinden kaçış olarak gördüğü belirtilmektedir. "At the top were three columns about a strike in a spinning-

mill; at the bottom of a column, as a stopgap, was printed in tiny letters the discovery that the universe was finite, and halfway through it the page was torn off” (1941, s. 256-257). Bu ifadenin Türkçesi şu şekildedir: “En üstte, bir iplik fabrikasındaki grevle ilgili üç sütun vardı; bir sütunun altında, bir boşluk şeklinde, küçük harflerle evrenin sonlu olduğu keşfi basılmıştı ve sayfanın yarısına gelindiğinde sayfa yırtılmıştı.”

Bu bağlamda, grev yapan işçilerin de benzer bir şekilde sistem dışı unsurlar olarak etiketlendiği görülmektedir. Çeviride korunmayan ikinci kısımda, Parti’nin sonsuzluk ve bireyselliği politik olarak şüpheli kavramlar olarak değerlendirdiği vurgulanmaktadır. “The definition of the individual was: a multitude of one million divided by one million” (Bireyin tanımı şuydu: bir milyona bölünen bir milyonluk kalabalık) (1941, s. 257). Birey diye bir şeyin var olmadığı, her bireyin yalnızca kitlenin bir parçası olduğu fikri öne çıkar. Bu da grev yapan işçilerin bireysel olarak hareket eden bağımsız aktörler değil, sadece Parti’nin belirlediği mücadele çerçevesinde var olabilecek toplu bir güç olarak görülmesi gerektiğini göstermektedir. Grev, Parti’nin denetiminden çıktığında ise dışlanmış, karşı-devrimci ve komünist olarak etiketlenmektedir.

Dönemin komünizmle mücadele kapsamında işçilerin grev ve hak talepleri genel olarak komünizmle ilişkilendirilmiş hatta seçim öncesi vaatlerinde işçilere demokratik haklar tanıyacaklarını, sendikaların serbestçe faaliyet göstermelerine destek olacaklarını ve grev hakkı tanıyacaklarını belirtmiş ancak bu vaatler gerçekleşmemiştir (Şişmanof, 1965, s. 125). Hatta bu konu ile ilgili bir soruya Menderes “Bırakın şu palavraları, Türkiye’de grev mi olurmuş [...] Biraz kalkınalım!.. Bu işi sonra düşünüyoruz” (akt. Elmacı & Sarı, 2019, s. 680) cevabını vermiştir. Ayrıca 1952 yılında komünizmle mücadele için yapılan bir mitingde “Türk işçileri arasına sızmağa çalışan Kızıl ajanların daima hüsrana uğrayacakları” (akt. Elmacı & Sarı, 2019, s. 698) ifade edilmiş ve o dönem birçok işçi faaliyeti kanunsuz grev yapma ve komünizm propagandası suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. (Şişmanof, 1965, s. 131).

Dönem atmosferinde işçi ve grev faaliyetlerine bakış açısının yanlış anlaşılmalara açık olduğu ortadadır. Ayrıca çıkarılan bölümde grev yapan işçilerin karşı devrimci olarak komünistlikle suçlanması da bu tür bir ifadenin dönemin uygulamalarına bir eleştiri olarak algılanma riskini de ortaya koymaktadır. Bu durum Nayır’ın dönemin komünizm ile bağlantılı yanlış anlaşılma riski taşıyan konulardaki hassasiyetine işaret etmektedir.

Bu ifadelerin yer almaması da tıpkı diğer bölümler gibi metnin algısal risklerini dengede tutmaya yardımcı olmuştur.

Özetle, *Darkness at Noon* çevirisinde komünizm algısıyla doğrudan ilişkili bölümlerin çıkarılması yalnızca ideolojik bir riskten kaçınmaya yardımcı olmaz; aynı zamanda yanlış anlamaların önüne geçme işlevi de görür. Özellikle halkın bu kavramı yeterince bilmediği, komünizm algısına yönelik bağlamından koparılan olayların yaşandığı bir ortamda, Nayır gibi komünizme açıkça karşı duran biri için bile konunun istenmeyen yerlere çekilebileceği ihtimali göz ardı edilemez. Çıkarılan bölümler arasında yer alan, komünizmin iç işleyişini anlatan ya da teorik çerçevesini olumlu bir ışık altında sunabilecek kısımlar, Nayır'ın bu hassas dengeyi gözettiğinin bir yansımasıdır. Nayır'ın tercihleri bu sert antikomünist metnin bile okur tarafından yanlış değerlendirilebileceği bir atmosferde, erek metnin hedef okuyucunun doğru anlamasına yardımcı olabilecek bir doğrultuda sunmaya katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, çeviri sürecinde sadece rejim veya hükümet açısından değil, okuyucu algısı açısından da özenli tercihler yapıldığını söylemek mümkündür.

3.2.1.3.4. Totalitarizm Eleştirisi ve Rejimin Bireye Etkisi

Kaynak metinde sayfa 17 ve 18de yer alan, Rubashov'un mahkumların uygulanan şiddet ve ilk vuruştan sonra darbelere nasıl alıştıklarına ve en sonunda seslerinin nasıl kısıldığına dair yorumu mecazi olarak da gücün insanlar üzerinde nasıl bir yıkıma sebep olduğunu ifade etmektedir (Koestler, 1941). Bu kısım erek metinde yer almamaktadır. Bu düşünceler işkencenin fiziksel ve psikolojik etkilerini ele almakta, başlangıçtaki dehşetten acımasız bir teslimiyete ve çekilen acının analizine doğru ilerleyişini anlatmaktadır: “one got used to it and after a time one could even draw conclusions on the method of torture from the tone and rhythm of the screams” (1941, s. 17). Rubashov'un işkenceyi olağanlaştıran “zamanla acıya alışıldığını ve işkencenin yöntemini çığlıkların tonu ve ritminden anlayabilecek hale geldiğini” ifade ettiği bu bölüm, insanlık dışı uygulamaları normalleştirerek, işkencenin sistematik ve sürekli olduğunu vurgular. Bu da otoriter rejimlerin psikolojik ve ahlaki tahribatını oldukça sert bir biçimde ortaya koymaktadır.

Çeviriye dâhil edilmeyen bu kısım, yalnızca devletin uyguladığı fiziksel ve psikolojik şiddetin açık tasvirini içermesi nedeniyle dönemin basınına da sıkça yansıyan sansür ve

yasaklamalara yönelik örtük bir eleştiri riski taşımakla kalmamaktadır. Ayrıca bu bölümde yer alan teslimiyet fikrinin çevirmen Nayır'ın toplumsal bilince yerleştirmenin gerekliliğini savunduğu demokratik ve insani değerlerle de çelişmektedir. Bu bağlamda, devlet baskısının, işkencenin ve şiddetin normalleşmesini ima eden veya insanları bu tür bir sisteme karşı duyarsızlaştırmış şekilde sunan ifadeler, Nayır'ın demokrasi ideali ve edebiyatın toplumsal görevi anlayışına uygun olmayan mesajlar içermektedir. Bu nedenle bahsi geçen ifadelerin dışarıda bırakmasıyla erek metin, hem siyasi hassasiyetler hem de çevirmenin savunduğu demokratik ve insancıl dünya görüşüne daha uygun olarak şekillenmiştir.

Orijinal metinde sayfa 153 ve 157 arasında geçen ve yoğun ideolojik saptamalar içeren kısım Nayır tarafından erek metne aktarılmamıştır (Koestler, 1941). Bahsi geçen bölüm, Rubashov ve Ivanov arasındaki bir diyalog aracılığıyla bireysel ahlak ile siyasi ideolojinin soğuk mantığı arasındaki gerilimi incelemektedir. Rubashov ve Ivanov arasında geçen bu ideolojik tartışma, romanın temel temalarından biri olan bireysel ahlak ve kolektif ideoloji arasındaki gerilimi derinlemesine inceler. Çıkarılan kısımlar incelendiğinde, Ivanov'un siyasi etik anlayışına dair sert ve radikal söylemleri, bireyin kolektif amaçlar uğruna feda edilmesini meşrulaştıran pragmatizmi ve totaliter yönetimlerin baskıcı mantığını doğrudan savunması, bu kararın önemini gözler önüne sermektedir.

Tartışmanın en dikkat çekici yönlerinden biri, Ivanov'un etik anlayışını iki uç noktaya ayırarak sunmasıdır. Ona göre, insani ve bireyci etik anlayışı Hristiyan ahlakına dayanır ve bireyi kutsal kabul eder. Ancak bu, Ivanov'a göre siyaset sahnesinde işlevsizdir. Ona karşıt olan diğer etik anlayışı ise kolektivist ve faydacı bir bakış açısını temsil eder: “The principle that the end justifies the means is and remains the only rule of political ethics” (Amaçların araçları haklı çıkardığı ilkesi, siyasi etiğin tek kuralıdır) (Koestler, 1941, s. 156). Bu ifade, totaliter rejimlerin bireysel hakları yok sayan yönetim anlayışlarını doğrudan meşrulaştıran bir ideolojik argümandır. Aynı zamanda Rubashov, Ivanov'un bu keskin pragmatizmini sorgularken, bireyin sadece bir matematiksel denklem içinde bir “araç” olarak görülmesini reddetmeye başlar. Özellikle “twice two are not four when the mathematical units are human beings” (Matematiksel bir denklemde iki kere iki dört eder, ama matematiksel birimler insan olduğunda bu denklem çöker) (1951, s. 155) cümlesi, totaliter sistemlerin bireyi yalnızca bir sayı olarak görmesine karşı derin bir eleştiri sunar.

Ivanov'un "tarihi doğası gereği ahlaksız" sayması da dönemin milliyetçi ve ulusal kimlik çerçevesindeki hassasiyetlere uygun olmayan söylemlerdir. Nayır Varlık dergisi 375.sayıda "Milliyetçilik ve Gelenekler" başlığı altında milliyetçilik ve tarih anlayışına yönelik fikirlerini belirtmiştir. Yeniliklere kendini kapatan milletlerin tarih sahnesinden silinme ile karşı karşıya kalacağını belirterek ilerleme ve gelişim yönünde olumlu bakış açısını yansıtmış ve Amerika'yı bu konuda olumlu bir örnek olarak göstermiştir. Amerika'nın halkın menfaati için her şeyi yaptığını söylerken "milleto zararlı olacak düşünce ve inanışlara kapılmayı şiddetle" (1951h, s. 3) reddettiğini de özellikle belirtmiştir. Yazının devamında "Tarihimiz şan ve şerefle doludur. Elbette ki onu bilecek, benimseyecek ve onunla övüneceğiz" derken bunun "taassuba" kapılmadan, atalarımızın yaptıkları arasında iyi ve kötüyü ayırt ederek ileriye doğru atılacak adımlara dikkat edilmesine yönelik uyarıda da bulunmuştur (1951h, s. 3). Nayır'ın bu tarih ve ilerleme anlayışı, edebiyatın toplumu şekillendirmesine yönelik görüşleri ile birleştğinde tarihe yönelik bu tür bir anlayışın neden genel olarak törpülendiğine dair bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Bu noktada, Ivanov'un Gandhi ve Tolstoy gibi isimleri "tarihin en büyük suçluları" olarak tanımlaması da dikkat çekicidir. Ivanov'a göre, bu isimler bireysel vicdana önem verdikleri ve büyük toplumsal değişimlere zarar verdikleri için tarihsel olarak zararlıdır: "Gandhi's inner voice has done more to prevent the liberation of India than the British guns" (Gandhi'nin iç sesi, Hindistan'ın özgürlüğünü İngiliz silahlarından daha fazla geciktirmiştir) (Koestler, 1941, s. 153). Bu tartışmaların erek metinde yer almaması birey ve ideoloji arasındaki çatışmanın evrenselliğini vurgulayan tartışmaları da arka plana itmiştir.

Ayrıca, çevirmenin bu bölümü atlamış olması yalnızca siyasi nedenlere değil, edebi ve dilsel tercihlere de bağlanabilir. Daha önce tartışıldığı gibi, çevirmenin önsözünde belirttiği "eser orijinalinin iki katı uzun olurdu" ifadesi, detaylı felsefî tartışmaların çeviride yer bulmamasının sadece ideolojik değil, aynı zamanda pratik bir karar da olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Ivanov'un Tanrı-Şeytan karşılaştırmasına dayanan uzun konuşması, olay örgüsüne doğrudan katkı sağlamayan, ancak karakterlerin düşünsel arka planlarını daha derinlemesine anlamaya yarayan bir bölümdür.

Ivanov'un Tanrı-şeytan karşılaştırması kaynak metinde sayfa 149 ve 150de yer almaktadır (Koestler, 1941). Rubashov ve İvanov arasında geçen ideolojik bir tartışmayı

konu edinen bu bölüm de erek metne aktarılmamıştır. Rubashov'un ahlaki uyanışı ile Parti'nin mutlak sadakat talebi arasındaki gerilim farklı açılardan gözlemlendiği tartışmada dikkat çekici olan nokta Ivanov'un görüşleridir. Ivanov konuşmasında Tanrı ve Şeytan arasında bir benzetme yapar ve bu ideolojik ayrımı daha da vurgulamaktadır. Liberalizmin şefkatli ama etkisiz sembolü olarak tasvir edilen Tanrı, soğuk, mantıksal devrimci düşüncenin vücut bulmuş hali olan Şeytan ile tezat oluşturmaktadır. Şeytan'ın soyut idealler uğruna gaddarlık yapmaya istekli olması, amaçların araçları haklı çıkardığı totaliter sistemlerin insanlıktan çıkarıcı mantığının altını çizmektedir. Bu sert paradoksu “to become a slaughterer, in order to abolish slaughtering, to sacrifice lambs so that no more lambs may be slaughtered”, kısacası “kesimi ortadan kaldırmak için kuzuları kurban etmek” (1941, s. 149) fikrinde özetleyerek, kurtuluşa ulaşmak için baskıyı kullanmanın içsel çelişkisini ortaya koyar. Bu bölüm aynı zamanda dini söylemlerin hassas olduğu, komünizmin en büyük silahı olarak dinin ön plana çıkması gerektiği savunulan bir dönem için uygunsuz benzetmeler içermektedir. Tanrının oldukça güçsüz, hatta etkisiz bir figür olarak sunulurken, Şeytanın rasyonel, kararlı, özgürleştirici ve güçlü bir karakter gibi resmedilmesi dönemin zaten din ve komünizm kapsamında yoğun bir hassasiyete sahip olmasından dolayı çeviri açısından güç bir benzetmedir. Komünizmle savaş noktasında dini eğitimlerin artması gerektiğine dair görüşler yaygın olmakla birlikte, komünizm gibi tehlikeli bir ideolojinin insanları dinsizleştirmeye çalıştığına inanılmaktaydı. Böyle bir alıntı o dönem şartlarında İslam dinine zıt Tanrı-Şeytan tasvirleri ile açık bir şekilde hem din karşıtı doğal olarak da komünizm propagandası olarak algılanma ihtimali yüksek bir tartışmadır. Zira o dönemde komünizmin ilk icraatına yönelik ifadelerin genellikle insanları “dinsizliğe sürüklediği” yönünde olması, konunun hassasiyeti örneklemektedir (akt. Sipahi, 2023, s. 93).

Çeviride yer almayan bir diğer bölüm orijinal metinde sayfa 160 ve 162 arasındaki Rubashov ve Ivanov arasındaki tartışmadır (Koestler, 1941). Çıkarılan bölüm, Ivanov ve Rubashov arasındaki kritik bir felsefi tartışmayı vurgulamakta ve devrimci ideolojinin ahlaki ikilemlerini ve insani maliyetlerini özetlemektedir. Ivanov, devrim tarafından gerçekleştirilen fedakârlıkları ve şiddeti, insanlığı yeniden şekillendirmek için gerekli bir “deney” olarak meşrulaştırarak devrimin uygulamalarının kasıtlı olduğunu ve ilerlemeyi hedeflediğini savunur. Ivanov'un bu faydacı mantığı, tarihi, acının kaçınılmaz olduğu, ancak daha iyi bir geleceğe yol açtığı takdirde anlamlı olan tek seferlik bir deney olarak

çerçeveler. Bu noktada Rubashov hayal kırıklığına uğramıştır. Yeni bir düzen yaratmak için insanlığın “derisinin yüzülmesi” metaforunu eleştirerek, mevcut nesil devrimci şiddet altında acı çekerken, vaat edilen yeni “deriye” dair hiçbir kanıt olmadığını belirtir.

Genel olarak bakıldığında kaynak metinde Rubashov’un üçüncü sorgu sırasında yaşadıkları, diyaloglar ve ideolojik iç hesaplaşmaları erek metinde boşluklarla yer almaktadır. Sorgunun aslında daha uzun tartışmalar yer alırken Nayır’ın erek metne aktarmadığı kısımlara dikkat edildiğinde, ortak noktaların daha çok ideolojik söylemler olduğu saptanmıştır. Kaynak metinde sayfa 217-218’de erek metinde yer almayan kısım bu duruma bir başka örnektir (Koestler, 1941). Bu bölüm, Rubashov’un geçmişte yaptığı bir görüşmeyi yeniden değerlendirmesi üzerine şekillenmektedir. Herr von Z. ile olan konuşmasını önemsiz bir diplomatik yoklama olarak tanımlamaya çalışsa da, ideolojik olarak geçmişte benimsediği bir çizginin mantıksal uzantısı olduğunu fark etmektedir. Parti’nin tarihsel gelenekleriyle de örtüştüğünü düşündüğü bu görüşme, sorgu sürecinde Gletkin tarafından hainlik olarak çerçevelenir. Rubashov, olayları artık kendi gözünden değil, rejimin baskıcı mantığıyla şekillenen Gletkin’in gözünden değerlendirdiğini fark eder.

Bu bölüm aynı zamanda, rejimin bireyin düşünme biçimini nasıl yeniden şekillendirdiğini ele alan güçlü bir psikolojik ve ideolojik sorgulama içermektedir. Rubashov’un kendisine kurulan bir tuzağa düştüğünü anlaması, rejimin paranoya ve ihanet duygusunu nasıl kurumsallaştırdığını gözler önüne serer. Gletkin’in olayları algılama biçimi, ideolojinin bireysel deneyimi nasıl dönüştürdüğünü gösterirken, Rubashov’un iç hesaplaşması da otoriter sistemlerin psikolojik baskı mekanizmalarına dikkat çekmektedir.

Rubashov’un, Parti içindeki yozlaşmayı ve liderlerin değişen koşullara göre verdikleri ödünleri sorgulandığı bölümün erek metinde yer almaması, okuyucunun totaliter rejimlerin bireyler üzerindeki baskı ve pragmatik manipülasyonlarının tam olarak sorgulanamamasına neden olmaktadır. Rubashov’un geçmişte yaptığı ideolojik uzlaşmaları ve rejimin bireyi suçluluk duygusuyla nasıl şekillendirdiğini sorgulaması, baskıcı yönetimlerin işleyişini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu kısımlar çevrilmediğinde, okur yalnızca Rubashov’un bireysel iç çatışmalarına odaklanarak, sistemin bilinçli olarak bireyleri nasıl tuzağa düşürdüğünü ve kontrol ettiğini daha sınırlı bir perspektiften görebilir. Sonuç olarak, bu bölümün yer almadığı bir erek metin, eserin totalitarizm eleştirisinin yalnızca dışsal baskıya indirgenmesini

sağlarken, bireyin içsel dönüşümüne dair daha derin ve rahatsız edici tartışmaların oluşma potansiyelini de azaltmaktadır.

Üçüncü sorgunun sonlarına doğru Gletkin ve Rubashov arasında geçen diyalogların ideolojik içerikli uzun bir kısmının da erek metinde yer almadığı gözlemlenmiştir. Bahsi geçen kısım kaynak metinde sayfa 235-238 arasında yer almaktadır (Koestler, 1941). Özetlemek gerekirse bu bölüm de daha önce örneklenen ve özellikle üçüncü sorgu kısmında atlanan bölümler gibi romanın devrimci ideoloji, ahlaki uzlaşma ve totaliter pragmatizm gibi temel temalarını özetler. Bu bölümde Gletkin, devrimin doğasına dair katı ve acımasız bir pragmatizm sergileyerek, Fransız Devrimi gibi geçmişteki devrimleri yüzeysel ve romantik olarak eleştirir. Ona göre önceki devrimler, kişisel onur ve asil jestler etrafında şekillenmiş, ancak uzun vadede başarısız olmuştur. Oysa mevcut devrim, yalnızca iktidarı ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda onu korumayı da başarmıştır. Bu nedenle, devrimci devletin hayatta kalması her şeyin önündedir ve bunun için gereken fedakârlıklar kaçınılmazdır. Bu bağlamda Gletkin, totaliter rejimlerin baskıcı ve otoriter yöntemlerini meşrulaştırmakta, ideolojik saflık ve devrimci sadakat adına her türlü muhalefetin bastırılmasını savunmaktadır.

Gletkin'in bu söylemi, özellikle "For the first time in history, a revolution has not only conquered power, but also kept it" (Tarihte ilk kez bir devrim yalnızca iktidarı ele geçirmekle kalmadı, aynı zamanda onu korumayı da başardı) (Koestler, 1941, s. 235) cümlesiyle açıkça ifade edilmektedir. Bu görüş, iktidarın sürekliliğini sağlamak için alınacak baskıcı önlemleri meşrulaştıran bir söylemdir.

Gletkin'in en çarpıcı ifadelerinden biri de "We did not recoil from betraying our friends and compromising with our enemies, in order to preserve the Bastion" (Bastion'u koruyabilmek için dostlarımızı satmaktan ve düşmanlarımızla uzlaşmaktan çekinmedik) cümlesidir (1941, s. 236). Bu, devletin kendi çıkarlarını korumak adına dostlarını dahi feda edebileceğini ve ihanetin ideolojik olarak meşru bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür bir söylem, hem uluslararası hem de iç politikada etik tartışmalara neden olabilecek bir mesajdır. DP ve CHP iç politikada anlaşmazlıklar yaşasa da "Dış politikada iki partinin çizgisinin birbirinden farklı olmaması ve rotanın Batı ittifakı yönüne çevrilmesi, siyasetin komünizmle mücadelede tavizsiz bir duruma evrilmesindeki ana faktördür" (Sipahi, 2023, s. 83).

Bölümün en kritik noktalarından biri de Gletkin'in Rubashov'a, muhalefetin halkın gözünde tamamen suçlu ve aşağılık gösterilmesi gerektiğini söylemesi ve "Your task is simple. You have set it yourself: to gild the Right, to blacken the Wrong" (Görevin basit. Doğruyu yüceltmek, yanlış karalamak) ifadesidir (1941, s. 237). Bu, yalnızca bireysel muhaliflerin değil, muhalefetin kendisinin de suç olarak tanımlanmasını ve halkın ancak bu şekilde yönlendirilebileceğini savunmaktadır. "If your repentance is real, then you must help us to heal this rent." (Eğer gerçek bir pişmanlık içindeysen, Partinin yarattığı bu yarayı kapatmasına yardımcı olmalısın) (1941, s. 237) cümlesi ise, bireyin tamamen Parti'ye boyun eğmesi gerektiğini ve bunun bir itirafla pekiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu tür ifadeler, bireysel özgürlüğün ve farklı düşüncelerin bastırıldığı bir otoriter rejimi savunan bir bakış açısını temsil eden, farklı yorumlara açık söylemlerdir. Ayrıca, Gletkin'in "The Party's line was sharply defined. Its tactics were determined by the principle that the end justifies the means, all means, without exception" (Parti çizgisi keskin bir şekilde belirlenmiştir. Taktiklerimiz, amaçların araçları haklı çıkardığı ilkesine dayanmaktadır, tüm araçlar, istisnasız) (1941, s. 237) sözü, dönemin Türkiye'sinde ideolojik olarak oldukça riskli bir söylemdir. Bu cümle, her tür yöntemin meşru olduğu bir siyasi anlayışı yansıtırken, aynı zamanda totaliter rejimlerin baskıcı politikalarını da savunur. Bu cümlenin çıkarılması, dönemin antikomünizm doğrultusunda uygulanan yasaklama politikalarına karşı olası bir eleştiri olarak algılanma ihtimalini de azaltmaktadır.

Son olarak romanda Gletkin karakterinin komünizmi savunan ve ideolojisine bağlı, olumlu tavrı da unutulmamalıdır. Gletkin'in söylemleri yalnızca totaliter pragmatizmi gözler önüne sermekle kalmaz, aynı zamanda devrimci ideolojinin gücünü ve otoriter yönetimin etkinliğini vurgulayan bir savunma niteliği taşır. Devrimin iktidarı ele geçirip koruyabilmesini bir başarı olarak sunması, okuyucu açısından yalnızca eleştirel değil, aynı zamanda bir güç gösterisi olarak da sunulur. Gletkin'in, devrimi sürdürme uğruna baskıyı, ihanetleri ve hatta dostlarını feda etmeyi rasyonelleştirmesi, otoriter yönetimlerin kaçınılmaz ve meşru olduğu düşüncesini pekiştirebilir. Dahası, düşmanlarla iş birliği yaptıklarını ve geçmişteki yoldaşlarını saf dışı bıraktıklarını açıkça belirtmesi, güç ve amaca ulaşma söylemiyle doğrudan örtüşmektedir. Dönemde komünizm karşıtlığıyla "açıkça olmasa da", "sinsi bir şekilde propaganda" gibi gerekçelerle sansürlenmiş yayımlar göz önüne alındığında bu konudaki hassasiyetin boyutu ortaya çıkmaktadır (Yılmaz,

Doğaner, 2006). Dolayısıyla, komünizm karşıtı politikaların yoğun olduğu 1950’lerin Türkiye’inde, Gletkin gibi bir karakterin ideolojik tutarlılığa sahip, güçlü ve kararlı bir figür olarak sunulması, yalnızca otoriter ideoloji eleştirisi olarak değil, aynı zamanda örtük bir propaganda riski taşıyan bir unsur olarak da algılanma riski taşımaktadır. Çalışmada dönemin basın arşivinden verilen örnekler bu ideolojinin güçlü veya sorgulanabilir yönlerini tartışmanın aksine, söylemlerin daha çok olumsuz tasvirler üzerine kurulduğunu göstermektedir. Komünizmin ve devrimci yönetimin kaçınılmazlığına dair bu tür vurgular, dönemin siyasi atmosferiyle çelişmektedir. Dolayısıyla erek metinde Gletkin’in ideolojisini savunduğu tartışmalar genel itibariyle yer almamakta ve karakterin güçlü yönleri erek metne yansımamaktadır.

Kaynak metin sayfa 250 ve 252 arasında yaşlı Wassilij’in kayıtsızlığı ile Rubashov’un duruşmasının acımasız mahkeme salonu dramını yan yana getirerek totaliter rejimlerin yarattığı psikolojik yıkıma dair etkileyici bir sahne yer almaktadır (Koestler, 1941). Bu kısmın erek metinde yer almadığı görülmektedir. Pasif bir gözlemci olan Wassilij, böyle bir sistemin uyuşmuş vatandaşlarını temsil eder. Kızı tarafından yüksek sesle okunan duruşmaya kayıtsız kalarak duvara döner ve uykuya dalar, sadece önemli anlarda uyanır. Savcının sert konuşmasından ve sanığın üzücü son anlarından kopuşu, baskı altında empati ve failliğin erozyonunu yansıtır. Kitabın sonlarında yer alan bu bölüm ve daha önce çeviriden çıkarılmış olan benzer bölümler birlikte değerlendirildiğinde dönemin atmosferi açısından sert söylemler barındırmaktadır. Bu ifadeler, otoriter rejimin nihai zaferini ve bireyin rejim karşısındaki çaresizliğini vurgulayan bir anlayışı vurgulamaktadır. Rubashov’un yenilgiyi kabul etmesi, mahkemede ideolojik olarak teslim olması ve sistemin bireyleri araçsallaştırarak nasıl manipüle ettiğinin sergilenmesi, okuyucunun romanın genel anlatısından çıkardığı temel sonucu belirleyen unsurlardır. Ancak bu, Nayır’ın ve dönemin hâkim siyasi atmosferinin teşvik etmek istediği bir algı ile çelişmektedir.

Bu bölümde öne çıkan dikkat çekici söylemler şunlardır:

“If I ask myself to-day, ‘For what am I dying?’ I am confronted by absolute nothingness.”(s. 251)

(Eğer bugün kendime ‘Ne için ölüyorum?’ diye sorarsam, mutlak bir hiçlikle karşı karşıya kalıyorum.)

“I demand that all these mad dogs be shot.”(s. 250)

(Tüm bu kuduz köpeklerin vurulmasını talep ediyorum.)

“The political masquerade, the mummery of discussions and conspiracy are over.”(s. 251)

(Siyasi maskeli balo, tartışmaların ve komploların mumyası sona erdi.)

“To ask you for mercy would be derision.”(s. 251)

(Sizden merhamet dilemek alay etmek olur.)

“Woe unto the defeated, whom history treads into the dust.” (s. 251)

(Vay yenilenlerin haline, tarih onları toz içinde çiğner.)

“Thy will be done. Amen.” (s. 252)

(Senin istediğin olacak. Amin.)

Öncelikle, romanın bu kısmında otoriter rejimin gücünü ve kaçınılmaz zaferini vurgulayan bir söylem öne çıkmaktadır. Mahkemenin Rubashov’u yalnızca fiziksel olarak değil, ideolojik olarak da alt etmesi, onun rejimin söylemlerini benimsemek zorunda kalması ve davanın bir propaganda aracına dönüşmesi, otoriter sistemin gücünü pekiştiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak Nayır, edebiyatın topluma bir bilinç kazandırması gerektiğini savunan bir figür olarak, bireyin mutlak yenilgisini ve otoriter rejimin kaçınılmaz başarısını vurgulayan bu tür bir anlatıyı yumuşatmıştır. Dolayısıyla, romanın sonunda otoriter sistemin nihai hâkimiyetini vurgulayan bölümlerin çeviriden çıkarılması, okuyucunun algısını yumuşattığını söylemek mümkündür.

İkinci olarak, demokrasi kavramı ve adalet anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, çıkarılan bölümlerin bu kavramlarla doğrudan çeliştiği görülmektedir. Demokrasi, bireyin haklarını koruyan, muhalefetin varlığını destekleyen ve adil yargı süreçlerini öngören bir sistemdir. Ancak Rubashov’un mahkemedeki rolü, bireyin otoriter bir sistemde nasıl araçsallaştırıldığını ve yargı süreçlerinin yalnızca bir güç gösterisi haline geldiğini göstermektedir. Mahkeme sürecinin propaganda amacı taşıdığı açıkça belirtilirken, bireyin hakları tamamen göz ardı edilmekte ve rejime mutlak sadakat dayatılmaktadır. Türkiye’nin 1950’li yıllarda demokrasiye yeni geçiş yaptığı ve demokratik değerlerin halk tarafından benimsenmeye çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bireyin tamamen güçsüzleştirildiği, yargının otorite tarafından şekillendirildiği ve otoriterliğin mutlak hâkimiyet sağladığı bir söylem, çevirmenin ve dönemin hükümetin ilk yıllarındaki ideolojisinin desteklediği bir mesajla örtüşmemektedir. Nayır’ın sanatı halkın bilinçlenmesi için bir araç olarak gördüğü düşünüldüğünde, otoriterliği meşrulaştırabilecek veya bireyin yenilgisini

mutlaklaştıracak bu ifadelerin çıkarılması mahkeme sahnesinin hedef okuyucudaki algısını değiştirmektedir.

Son olarak, edebiyatın dönüştürücü gücü bağlamında bu bölümlerin çıkarılması, okuyucu üzerindeki psikolojik etkiyi de değiştirmektedir. Eserin sonunda verilen mesaj, bireyin devlet karşısında tamamen yenildiği ve sistemin birey üzerindeki mutlak gücünü kabul ettirdiği yönündedir. Ancak bu mesaj, çevirmenin benimsemek istediği bilinçli yurttaşlık ve ilerlemeci demokrasi anlayışıyla uyumlu değildir. Demokrat Parti'nin ilk yıllarında demokrasiye olan inanç pekiştirilmek istenirken, bireyin rejim karşısındaki çaresizliği ve rejimin zaferinin kaçınılmazlığı gibi söylemler, okuyucunun demokrasinin temel ilkelerinden olan bireysel hak ve özgürlüklere yönelik algısını zayıflatma potansiyeline sahiptir. Çeviri sürecinde, otoriter bir sistemin birey üzerindeki mutlak hâkimiyetini vurgulayan ve bireyin yenilgisini kaçınılmaz olarak sunan bölümlerin genel olarak erek metinde yer almaması, bu nedenle yalnızca siyasi nedenlerle değil, aynı zamanda dönemin edebi ve pedagojik hedefleri doğrultusunda da bir karar olarak değerlendirilebilir.

Özetle, bu bölümlerin çeviriden çıkarılması, otoriter sistemin nihai hâkimiyetini vurgulayan ifadeleri yumuşatarak okuyucunun anlatıdan çıkaracağı sonucu değiştirmeye yönelik bir müdahale olarak okumak mümkündür. Nayır ve dönemin hâkim ideolojisi, bireyi tamamen araçsallaştıran, muhalefeti yok eden ve devlet otoritesini mutlak bir güç olarak sunan bir anlatıyı en başta kendi ideolojisi kapsamında uygun görmemektedir. Varlık dergisi sayı 361'de Nayır "Yeni bir Dünya harbi çıkacaksa, artık kimsenin şüphesi yoktur ki bu ancak totaliter bir devletin eseri olacaktır" (1950, s. 1) der ve sözlerinin devamında barış, demokrasi ve hürriyet kavramlarının ne denli önemli olduğunu vurgular. Ayrıca 361. Sayıda "Komünizmle Mücadele" başlığı altında totaliter rejimlerden kaynaklanacak olası bir savaş durumunda birlik olunması ve komünizmle mücadele için ortak hareket edilmesi gerektiğini belirtirken halkın bu konuda daha bilinçli olmaları gerektiğini vurgular (1950, s. 3-4). Nayır'ın edebiyatı toplumcu ve yararcı bir bakış açısıyla ele aldığı da düşünüldüğünde totaliter rejimlerin iç yüzünü yansıtan ve ağır söylemlerle dolu bölümlerin çıkarılmış olması kendi ideolojisi açısından da tutarlıdır. Böylece çeviri, otoriterliğin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu fikrini güçlendirmek yerine, okuyucunun bireyin ve toplumun ilerleme potansiyeline dair umutlu bir bakış açısını korumasına olanak sağlayacak şekilde yeniden şekillendirilmiştir.

Erek metinde çıkarılan bölümler metnin hem genel hem de ideolojik algısını ve okur üzerindeki etkisini de köklü bir şekilde değiştirmiştir. Koestler'in eserinde, yalnızca Stalinist rejimi değil, genel olarak tüm totaliter sistemleri eleştirmektedir. Ancak, metinden çıkarılan veya törpülenen kısımlar, bu eleştirinin daha geniş bir bağlamda anlaşılmasına olanak sağlamayıp kitabı daha çok komünizm karşıtı bir propaganda metni gibi okunmaya daha yatkın hâle getirmiştir. Bu da esere dönem şartları kapsamında daha uygun bir anlayış kazandırmaktadır. Özellikle birey üzerindeki psikolojik baskının ve totaliter ideolojilerin kendi içlerindeki çelişkilerin vurgulandığı bölümlerin azalmasıyla, eserin çok katmanlı yapısı daraltılmış ve okuyucunun metni yalnızca Sovyetler'e özgü bir eleştiri olarak algılamasına yol açmaktadır.

Tüm bulgular ışığında söylenebilir ki, çıkarılan bölümlerin temel etkisi, eserin totalitarizmin evrensel mekanizmalarına yönelik eleştirilerini zayıflatmak olmuştur. Örneğin, No.1'in zihninin anlaşılma çalışıldığı bölüm, yalnızca Stalin'in tasvir edilmesi açısından değil, okuyucuya "onun gibi düşünmeye" dair bir kapı aralaması nedeniyle sakıncalıdır. Oysa Koestler, burada totaliter liderlerin mutlak kötücül varlıklar olarak değil, tarihsel süreç içinde belirli rasyonel mekanizmalar ve psikolojik eğilimler doğrultusunda şekillenen bireyler olduğunu göstererek, totalitarizmin nasıl bir düşünce sistemine dayandığını sorgulamaktadır. Ancak, çeviri sürecinde bu gibi analizlerin törpülenmesi, eserin okuyucu üzerindeki etkisini değiştirmiş ve tek yönlü bir bakış açısı sunmuştur.

Benzer şekilde, politik süreçlerin irrasyonelliğini ve totaliter rejimlerin kendi içlerindeki çelişkileri vurgulayan bölümler de metinden çıkarılarak, totalitarizmin iç mantığını sorgulayan derinlikli bir analiz yerine, daha doğrudan bir komünizm karşıtı söylemin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Ancak, totaliter rejimlerin bireyleri üzerindeki olumsuz etkilerinin törpülenmesi, okuyucunun yalnızca "Sovyetler'in kötülüğü" üzerine yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, eserin anlam kaymasına neden olacak şekilde şekillendirildiği söylenebilir.

Totaliter rejim ve baskı politikalarını içeren bölümlerin çıkarılması farklı bir açıdan da erek metni tepkilerden koruyan bir karar olarak görülebilir. 1950'lerde Türkiye'de komünizm paranoyası yalnızca SSCB için değil, sol görüşlü tüm muhalif sesleri de kapsamaktaydı. Arşiv bulguları Demokrat Parti iktidarının, doğrudan komünist propaganda yapan eserleri yasaklamanın ötesinde, devleti eleştiren eseri de komünizmle

ilişkilendirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* örneğinde olduğu gibi, eser Marksist bir çerçeve sunmuyor veya komünizmi olumlamıyor olsa da; kırsaldaki yoksulluğu ve devletin eğitim politikalarındaki eksiklikleri açıkça gözler önüne seriyordu. Bu da onun komünizm propagandası yapmakla suçlanmasına neden olmuştu. Güldal 2019'da *Muhafazakâr Ve Sol Aydınların Köy Enstitülerine Bakışı* (1940-1970) adlı çalışmasında Peyami Safa'nın Makal ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Peyami Safa, Türkiye'de komünist ajanların bulunduğunu ve bunların medya, sanat ve edebiyat yoluyla propaganda yaptığını iddia etmiş, özellikle parti içlerine sızdıklarını öne sürerek antikomünist duruşunu ortaya koymuştur. Mahmut Makal'ın eserlerinin Budapeşte Radyosu'nda okunması, Safa'nın komünizm karşıtı tutumunu daha da sertleştirmiş, Makal'ın eserlerinde köylü-işçi sınıfı sorunlarına yer vermesini, köy enstitülerini ve köyleri kötülemek için yapılan bir propaganda olarak değerlendirmiştir.

19 Kasım 1951 tarihli bir kapalı oturumda komünizme yönelik tartışmalar arasında dönemin edebi ve tercüme faaliyetlerine yönelik hassasiyet dikkat çekmektedir. Bir konuşmada, komünizmin temel prensibinin “diyalektik” anlayışına dayandığı, bu doğrultuda kesintisiz olarak mevcut düzeni eleştirmeyi amaçladığı vurgulanmaktadır. Komünist propagandanın, toplumun yerleşik değerlerini ve inanç sistemlerini sarsarak bireyleri fikirsel bir boşlukta bırakmayı hedeflediği belirtilmiştir (TBMM, 1951, s. 30).

Öte yandan tutanakta, toplumsal adaletsizliği vurgulayan bazı eserlerin, ünlü yazarların çalışmaları gibi gösterilerek çevrildiği ve hatta bazen bu çevirilerin, orijinal yazarlarının önüne geçtiği ifade edilmiştir. Bazı eserlerin ise “millî kuvvetleri, zabıtaı küçük düşürmek için” (TBMM, 1951, s. 31) kaleme alındığı iddia edilmektedir. Ayrıca, “kızıl propagandanın gündelik neşriyat ve haberler arasında bir taraftan ideolojik, bir taraftan siyasî propagandası şayanı hayret bir meharetle” (TBMM, 1951, s. 31) idare edildiği vurgulanmıştır. Uzun yıllar boyunca yetiştirilmiş bazı kişilerin, sıradan olayları büyük felaketler gibi göstererek kamuoyunu etkilemeye çalıştığı ifade edilmiştir. Bu haberlerin, dikkatsiz gazete editörlerine ustaca sunulduğu ve sonuç olarak onların da farkında olmadan bu propagandayı savunmak durumunda kaldıkları öne sürülmüştür (TBMM, 1951, s. 31).

Konuşmada, Mahmut Makal'ın eserlerinin komünist bir yön taşıdığı iddiası da dile getirilmiştir. Makal'ın, bir kitap yazmaya karar verdikten sonra daha önce komünist faaliyetler nedeniyle soruşturma geçirmiş olan ve bu yüzden Aksaray'a tayin edilmiş bir

kütüphane memuru olan Lütfiye Güçlü ile tanıştığı, eserin de bu kadının etkisi altında şekillendiği belirtilmiştir. Kitabın, “Bilâhare bütün komünistlerin yaptıkları gibi” (TBMM, 1951, s. 32) Yaşar Nabi’ye götürüldüğü ve “sosyalist kenarda kalmaya itina eden bir naşir” (TBMM, 1951, s. 32) olan Yaşar Nabi’nin yayıncı olarak eseri kabul ettiği, ancak kendi yorumunu da ekleyerek yayımladığı iddia edilmiştir.

Bu konuşmalardan anlaşılanlara göre, hükümet Yaşar Nabi Nayır’a şüpheyile yaklaşımakta ve onu sosyalizme yakın bir yayıncı olarak görmektedir. Nayır’ın, Mahmut Makal’ın kitabını yayınlarken sadece basmakla kalmayıp, eseri kendi bakış açısına göre şekillendirdiği ifadesi düşünüldüğünde Nayır’ın yayıncı olarak eser seçiminde titiz davrandığına işaret etmektedir.

Ayrıca anlaşılmaktadır ki, Nayır’ın komünizme doğrudan destek vermese bile, hatta antikomünist içerikli sert söylemler içeren ve çalışmada da örneklendirilen birçok yazı kaleme almış olsa da, toplumsal eleştiriler içeren yazılara da dergide yer vermesi, onun sol düşünceye yakın durduğuna ve bu tür eserleri bilinçli olarak yayımladı tartışmalarına yol açmıştır. Hükümet, Mahmut Makal’ın kitabını yayımlamasını ve kitabın Sovyetler Birliği tarafından ilgiyle takip edilmesini, onun da bu ideolojik çabanın bir parçası olduğuna dair bir kanıt olarak görmektedir. Bu duruma bir örnek de Gaffar Güney’dir. Rusçadan seçme hikâyeleri Türkçeye çevirmiş olan Güney hayatı boyunca komünist suçlamalarıyla boğuşmuş bir akademisyendir (Arcayürek, 1983, s. 114). Güney’in, *Varlık Dergisi*’nde tercüme hakkında verdiği bir konferansın metni 1939 Ağustos ayında yayınlanmış ve Nayır hem 142. sayıda bu konferansı “hak ettiği dikkati uyandırmamış” (Varlık, 1939a, s. 16) şeklinde tanımlarken, konferans metninin yayımladığı 146. sayıda ise “tercüme hakkında vermiş olduğu kıymetli konferans” (Varlık, 1939b, s. 48) ifadesiyle kendisine desteğini belirtmiştir.

Özetle, Yaşar Nabi Nayır’ı sol görüşlere yakın, hatta belki de komünist propagandaya zemin hazırlayan biri olarak değerlendiren ve onu tamamen güvenilir bir yayıncı olarak görmeyen bu meclis konuşması, *Darkness at Noon* gibi bir eserde törpülenmesi gereken bu diyalektik ve ideolojik bölümlerin ne derece hassas bir konu olduğuna işaret etmektedir. *Varlık* dergisi genel olarak milliyetçi ve kültürel bir yayın olarak bilinse de, Nayır’ın bazı sol eğilimli yazarlarla çalışmış olması veya sosyal konulara yer vermesi bile hükümetin gözünde “sakıncalı” görülmesinde rolü olması muhtemeldir.

Bu, hükümetin sadece açık komünistlere değil, sosyal meseleleri ele alan veya sistem eleştirisi içeren herhangi bir yayına karşı da nasıl şüpheyi yaklaştığına bir işaret olarak görülebilir. Hükümetin komünizme yönelik genel uygulamaları, Yaşar Nabi'ye yönelik şüphe, sansür ve ideolojik denetim mekanizmalarının ne kadar geniş ve belirsiz sınırları olduğunu göstermektedir. *Varlık* dergisi gibi köklü bir derginin komünizm hakkında açıkça “sapık bir ideoloji” tanımlamasını yapan ve sert bir şekilde karşısında duran editörüne dahi bu tür eleştiriler geldiği gerçeği göz önüne alındığında, o dönemki entelektüel iklimin atmosferinde her cümlelerin hatta her kelimenin hassasiyetini anlamak mümkündür.

Dolayısıyla dönemin komünizm karşıtlığı algısı sadece komünizm ideolojisi ile sınırlı kalmamış, sol görüşe ait fikirler de aynı kapsamda değerlendirilmiştir. Komünizme karşı dururken rejim ve devleti yıkıcı propagandalar yapmak da zaten 1951 yılında yapılan TCK madde değişiklikleri ile hukuki zemine oturtulmuştu. Tüm bu sebeplerle totaliter rejimler ve baskıya yönelik bu tür uygulamaları konu edinen bölümlerin çıkarılması, metni rejim eleştirisi yapma yönündeki olası suçlama ihtimalinin de önüne geçen bir karar olmuştur.

3.2.1.3.5. Sınıf Algısı ve Köylülük

Kaynak ve erek metin karşılaştırmalarında ortaya çıkan bir fark da köylülerin tasvir edildiği bölümlerin erek metin genelinde çevrilmemiş olmasıdır. Bu bölümler genellikle Ivanov veya Gletkin gibi komünist ideolojiyi savunan güçlü karakterlerin köylüler hakkındaki olumsuz tasvirlerini ve onları daha aşağıda gören bakış açılarını yansıttıkları bölümlerdir. Erek metnin genelinde köylülere yönelik bu bakış açısının yer almaması, çevirmenin bu konuda hassasiyetini dönem atmosferi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

İkinci sorgu öncesi Ivanov ve memur Gletkin arasında kaynak metinde sayfa 104te geçen diyalog incelendiğinde, Gletkin'in köylüler hakkında ortaya koyduğu düşüncelerinin erek metinde yer almadığı, o paragrafın atlanarak konuşmanın belirli bölümlerinin çevrildiği saptanmıştır. Bahsi geçen bölümün Türkçe çevirisi devamında yer almaktadır:

“Arguments simply did not penetrate his ears. They were blocked up by the wax of centuries of patriarchal mental paralysis. I held strictly to the regulations; it never even occurred to me that there were other methods. ... “At that time I had twenty to thirty such cases daily. My colleagues the same. The Revolution was in danger of

foundering on these little fat peasants. The workers were undernourished; whole districts were ravaged by starvation typhus; we had no credit with which to build up our armament industry, and we were expecting to be attacked from month to month. Two hundred millions in gold lay hidden in the woollen stockings of these fellows and half the crops were buried underground. And, when cross-examining them, we addressed them as ‘citizen,’ while they blinked at us with their sly-stupid eyes, took it all for a superb joke and picked their noses.” (Koestler, 1941, s. 104)

(Tartışmalar kulaklarına nüfuz etmedi. Yüzyıllardır süregelen ataerkil zihinsel felcin balmumuyla tıkanmışlardı. Düzenlemelere sıkı sıkıya bağlı kaldım; Başka yöntemlerin olduğu hiç aklıma bile gelmedi. ... “O zamanlar her gün bu tür yirmi ila otuz vakayla karşılaşırıyordum. Meslektaşlarım da aynı. Devrim bu küçük şişman köylüler yüzünden batma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. İşçiler yetersiz besleniyordu; bütün bölgeler açlık tifüsü nedeniyle harap oldu; silah sanayimizi geliştirecek kredimiz yoktu ve her ay saldırıya uğramayı bekliyorduk. Bu adamların yün çoraplarında iki yüz milyon altın saklıydı ve mahsulün yarısı yer altına gömülmüştü. Biz onları çapraz sorguya çekerken biz onlara ‘vatandaş’ diye hitap ederken, onlar bize sinsi-aptal gözlerini kırıştırıp, bunu muhteşem bir şaka sanıp burunlarını karıştırdılar.)

Bahsi geçen bölüm, devrimci idealler ile geleneksel zihniyetler arasındaki köklü çatışmayı yansıtırken, köylülerin değişime direnişi ve Devrim karşısındaki tutumlarını olumsuz bir şekilde betimlemektedir. Parti savunucusu olan Gletkin, köylülerin ataerkil düşünceleriyle tartışmalara kapalı olduklarını vurgulayarak, devrimci süreci engellediklerini iddia eder. Gletkin’in “sinsi-aptal gözlerle” ve “burun karıştırarak” davranan köylüler tasviri, onları küçümseyici bir betimleme olmakla birlikte baskıcı tedbirleri meşrulaştırma amacı güden bir tona sahiptir.

Gletkin, koyu bir komünizm savunucusu olarak devrimci ideallere mutlak bir sadakatle bağlı, bireysel özgürlüklerden ziyade yapıyı ön planda tutan bir karakterdir. Dönemin ideolojik hassasiyetleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de açıkça karşı durulan bir ideolojiyi temsil etmesi, onun erek metin açısından başlı başına tehlikeli bir karakter olması için bile yeterlidir. Bunun yanı sıra, Gletkin’in toplumun büyük bir kısmını oluşturan köylüleri küçümseyici ve aşağılayıcı bir üslupla tasvir etmesi, hedef kültürde rahatsız edici bir algıya yol açabilecek niteliktedir. Gletkin’in köylüleri aşağılaması kırsal kesimin toplumsal değerler içindeki konumu göz önünde bulundurulduğunda tepki çekebilecek bir söylemdir. Bu nedenle, karakterin görüşlerinin ve söyleminin erek

metinde yer almaması, yalnızca ideolojik bir hassasiyetin değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi ortamda olumsuz yankılara sebep olma ihtimalinin önüne geçen bir tercihtir.

Demokrat Parti'nin kırsal kesimden geniş destek aldığı göz önüne alındığında, köylüleri Devrim'in başarısızlığının suçlusu olarak resmeden ve onları küçümseyici bir dille betimleyen bu bölüm, DP'nin siyasal söylemiyle ciddi bir çelişki yaratmaktadır. Bölüm 3.2'de detaylı bir şekilde ele alındığı üzere, DP, özellikle CHP'nin modernleşme anlayışından farklı bir çizgide hareket ederek kırsal kalkınmayı ön plana çıkarmış ve toplumsal kalkınma uygulamalarını bu merkezde şekillendirmiştir. Özellikle halkçılık ve milliyetçilik vurgularıyla kırsal nüfusun eğitilmesi gerektiğini savunan ve köylüleri modernleşme sürecinin önemli bir parçası olarak gören Nayır'ın bakış açısı da düşünüldüğünde, bu bölümün çeviriden çıkarılması, hedef kültür normlarıyla daha uyumlu bir çeviri yaratma sürecinin bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu alıntı kapsamında dönemin değişmeye başlayan edebiyat anlayışından da bahsetmek gerekmektedir. 1950'lerin başlarında Türkiye'de edebi söylem, özellikle Demokrat Parti'nin kırsal kalkınma politikaları ve halk odaklı söylemleriyle paralel bir doğrultuda şekillenmekteydi. Bu dönemde, Anadolu'yu ve kırsal hayatı anlatan edebi eserler önem kazanmaya başlamış, köy hayatını, köylülerin yaşam mücadelesini ve toplumsal adaletsizlikleri ele alan eserler edebiyat sahnesinde öne çıkmıştır. Kırsalda eğitim, kalkınma ve modernleşmesi fikirleri, edebi eserlerde kendini göstermektedir. Bu dönemde, köy hayatını gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtan ve köylülerin sorunlarını dile getiren eserler arasında Mahmut Makal'ın 1950 yılında yayımlanan *Bizim Köy* adlı kitabı öne çıkar. Daha önce *Varlık* dergisinde bölümler halinde çıkan kitap aynı zamanda bir Varlık yayınıdır. Anadolu köylerinin yaşam koşullarını samimi bir dille anlatan bu eser, köy edebiyatı akımının başlangıcı olarak kabul edilir. Ancak her ne kadar DP'nin kırsal kesime yönelik kalkınma ve ilerlemeye yönelik söylemleri yoğun olsa da bu eserler kırsaldaki eksiklikleri dile getirmekte ancak her türlü uç ve zararlı söylemi rejime karşı tehdit olarak algılayan hükümet için komünizm propagandası yapmakla suçlanmalarına varan tartışmalara yol açmıştır. Hatta Makal eserin yayımlanması sonrasında 3 ay hapis yatmıştır (akt. Güldal, 104).

Ayrıca yukarıda örnek olarak verilmiş olan 1951 yılındaki bir meclis oturumunda kitabın yayımlanmasının ardından büyük bir tartışma koptuğu, Makal'ın İstanbul'a gittikten sonra Galatasaray'da komünist çevrelerin sıkça gittiği bir meyhaneye götürüldüğü ve

burada “komünist ağabeyler” (TBMM, 1951, s. 32) tarafından ilgiyle karşılandığı öne sürülmüştür. Kitabın Sovyetler Birliği ve ona bağlı devletlerin büyükelçilikleri tarafından yakından takip edildiği, elçilik görevlilerinin “Kim bu Makal? Bu kitap ne anlatıyor?” (s. 32) gibi sorular sorarak Türkiye’de ve dünyada Türk köylüsünü tartışmaya açmak için yoğun çaba sarf ettikleri ifade edilmiştir. Bu durum *Gün Ortasında Karanlık* gibi bir eserin çevirisi sırasında kaynak metinde yer alan köylü algısına neden bu denli titiz bir çalışmanın gerektiğini de açıklamaktadır.

O dönem nüfusun yüzde 75’inin kırsalda yaşadığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. (İrmak, 2018, s. 18) “Nüfusun köylerde yoğunlaşması [...] toplumsal meselelere eğilmek isteyen romancıların kaçınılmaz olarak bakışlarını köye yöneltmelerine neden olmuştur” (Güldal, 2019, s. 18-19). Toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri ele almak isteyen yazarlar, köyleri eserlerin mekânı olarak benimsemiştir. Bunun yanı sıra, yazarların kişisel deneyimleri de bu eğilimi pekiştirmiştir. 1950’li yıllarda köy edebiyatının oluşmasına katkı sağlamış yazarların büyük bir kısmı, ister Köy Enstitüleri’nden mezun olsun ister olmasın, hayatlarının bir döneminde kırsal alanlarla doğrudan temas kurmuş ve bu ortamın sosyal gerçekliklerini gözlemleme fırsatı bulmuştur. Özellikle, feodal ilişkiler, köy ağalarının baskısı, eğitim ve kalkınma sorunları gibi temalar, dönemin köy edebiyatının temel yapı taşlarını oluşturmuştur.

Dönemin köy enstitüleri ve buradan yetişmiş öğretmenlere yönelik yoğun komünizm propagandası suçlamaları da bu noktada dikkat çekicidir. 1951 yılında DP Milletvekili Tevfik İleri kapalı oturumda enstitülerde okuyan öğrencilerin komünizme maruz kaldığını iddia ederek bu konuda önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir (TBMM, 1951, s. 42). Dahası CHP döneminde inşa edilmiş bir köy enstitüsü binasının yukarıdan görüntüsüne bakıldığında orak şeklinde görüldüğü iddia edilmiştir (TBMM, 1951, s. 32). Dolayısıyla köy hayatı, köylülük algısı ve köy hayatındaki eksiklikler dönem atmosferinde komünizm ile de ilişkilendirilen konular olmuştur. Dönemin atmosferi kapsamında, hem Demokrat Parti’nin kırsala yönelik yatırım politikalarıyla hem de ideolojik söylem atmosferinde, köylülerin gerici, anlayışsız ve devrim karşıtı olarak resmedildiği bu tasvirin çevrilmemesi eseri edebi ve kültürel normlarla uyumlu hale getirmektedir.

Ayrıca, köylülere yönelik bu söylem sadece ideolojik veya edebi açıdan değil, aynı zamanda hukuki riskler açısından da değerlendirilebilir. O dönemde yürürlükte olan TCK

141 ve 142. maddeler, halkın belirli bir kesimine yönelik aşağılayıcı ifadeler içeren veya toplumsal bölünmeye yol açabilecek propaganda niteliğindeki içerikleri suç kapsamına almaktaydı. Yasanın 142.maddesinin 3.fikrasında geçen “Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülâhazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya millî duyguları yok etmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” (Tbmm, 1951) ifadesi toplumun belirli kesimlerine yönelik karşı görüşleri cezalandırmak için hukuki bir zemin sunmaktadır.

Dolayısıyla, köylülerin zekâsı ve uyumluluğu hakkında açıkça aşağılayıcı ifadelerle dolu ve onları toplumun alt bir tabakası olarak tasvir eden bu bölüm, halkın bir kesimini küçümsemek veya ayrımcılık yapmak suçlamasıyla değerlendirilebilecek hakaretler içermektedir. Dolayısıyla, bu kısmın çeviride yer almaması, yalnızca siyasi atmosfer açısından değil, aynı zamanda metne yasal risklerin azaltılması yönünde daha az tartışmalı bir yapı kazandırmaya yardımcı olmuştur.

Ayrıca kaynak metin sayfa 160-162’de geçen ve erek metinde yer almayan bir bölüm de aynı doğrultuda değerlendirilebilir (Koestler, 1941). Ivanov’un devrimin uygulamalarını meşru kılmak adına söylediği şu cümle, devrimci şiddeti akılcı bir zorunluluk olarak sunmakta ve insan hayatını kolektif hedefler uğruna feda edilebilir bir öge olarak sunmaktadır. “Yes, we liquidated the parasitic part of the peasantry and let it die of starvation. It was a surgical operation which had to be done once and for all” (Evet, köylülüğün parazit kesimini tasfiye ettik ve açlıktan ölmelerine izin verdik. Bu, bir defaya mahsus yapılması gereken cerrahi bir operasyondur) (s. 161) ifadesi, köylülerin bilinçli olarak açlığa mahkûm edilmesini meşrulaştıran bir görüştür. Bu tür bir söylem, Türkiye’de köylü nüfusun yoğunluğu ve köylülüğün siyasi anlatılar içinde sahip olduğu merkezi rol göz önüne alındığında, bir kesimi küçük düşüren bir algıya neden olma riski taşımaktadır. Bu sebeple alıntıda açlığa mahkûm edilen köylü tasviri bu açıdan riskli bir söylemdir. Ayrıca köylülerin aşağılayıcı bir şekilde tasvir edildiği ve çeviride yer almayan diğer kısımlar da göz önüne alındığında çevirmenin eserin genelinde köylülerin olumsuz tasvirini aktarmadığı görülmektedir. Ayrıca Ivanov aynı konuşmada “But if these people had their say, we would have no serums against cholera, typhoid, or diphtheria.” (Ama bu insanlar söz sahibi olsaydı, kolera, tifo veya difteri için hiçbir serumumuz olmazdı) (s. 161-162) ifadesi, devrimci şiddetin ilerleme için zorunlu bir

yöntem olduğunu ima etmektedir. Köylülerin ya da daha geniş bir bakış açısıyla bireylerin mutlak biçimde devletin amaçlarına hizmet etmesi gerektiğini savunan bir düşünce otoriter rejimlerin klasik söylemiyle örtüşmektedir. Bu tür faydacı argümanlar, devletin bireyin yaşamı üzerindeki tasarruf hakkını meşrulaştırarak, rejimin aldığı sert kararları kaçınılmaz bir gereklilik olarak sunmaktadır.

Nayır'ın yazılarında köy hayatının gelişmesine yönelik fikirleri ve desteğini vurgulayan görüşleri de bu noktada dikkate alınmalıdır. Nayır Varlık dergisi 370. Sayıda “Köyü Unuttuk” başlığı ile demokrasinin temeli olan halk iradesinin yüzde sekseninin köylerde yaşadığına vurgu yaparak köy kalkınmasına yönelik adımların eksik yönlerini dile getirmiş, “parti çekişmeleri, şariat didişmeleri, ideolojik tartışmaları arasında, asıl davamızı, köyü unuttuk gitti” (1951c, s. 3) diyerek seçim öncesi verilen vaatleri hatırlatmıştır. Nayır'a göre köyde yaşayan vatandaşların sorunlarına daha çok özen gösterilmelidir bu sebeple olumsuz tasvir eden bakış açısının erek metne genel itibariyle aktarmamış olması hem dönemin ideolojik çerçevesi hem çevirmenin bakış açısıyla tutarlı bir karar olarak değerlendirilebilir. Ertop Nayır'ın bu anlayışını şöyle yorumlar: “Dar çevreli bireyci yenilik araştırmalarına olduğu kadar sınıfsal temele dayalı etkin toplumcu hareketlere de uzak durmuştur” (1979, s. 7). Zira Nayır'a göre üzerinde çalışılması gereken konu köy kalkınmasıdır ancak eserin genelindeki köylü algısı bu anlayışa tamamen zıt bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Dolayısıyla halkın belirli bir kesimine yönelik bu tür bir yaklaşımın tüm erek metinden çıkarılmasının ardındaki sebepler, dönemin ve çevirmenin hassasiyetleri çerçevesinde anlaşılabilir.

3.2.1.3.6. Felsefi ve İdeolojik Sorgulamalar

Bu bölümde yer alan örneklerin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesinin temel nedeni, içeriklerinin hem ideolojik hem de edebî olarak özgün bir konuma sahip olmasıdır. Çünkü kaynak metinde yer alan ve çeviride çıkarılan bu bölümler, romanın olay örgüsüne doğrudan katkı sağlamaktan ziyade, karakterlerin iç dünyasına, ahlaki ve felsefi çatışmalara odaklanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bölümlerin çıkarılması yalnızca kültürel hassasiyetler ya da örtük bir propaganda riski taşımalarından ziyade, dönemin Türkiye'deki yayıncılık anlayışının ve hedeflenen okuyucu kitlesinin tercihleri ile de açıklanabilir. Erek metnin dönemin yayıncılık pratikleri ve ideolojik hassasiyetlerle şekillenmesinin yanı sıra, Nayır'ın eserin genel mesajını koruma çabası kadar, metni daha

akıcı hale getirerek hedef okuyucu kitlesi açısından daha anlaşılır kılmaya yarayan tercihleri de dikkat çekmektedir. Bu noktada yapılan değişiklikler, çeviri metnin algısını ve hedef kitleyle olan ilişkisini doğrudan belirlemektedir. Bu sebeple bu alt başlık altında incelenen bölümlerin ortak özelliği, romanın derin ideolojik ve psikolojik sorgulamalara yönelik yoğun bölümleri kapsamamasıdır. Bu noktaların kaldırılması, eserin ideolojik ve kültürel anlamında farklılıklara yol açmış ve erek metni orijinaline göre önemli ölçüde yumuşatmıştır.

Yapılan karşılaştırmada kaynak metinde sayfa 22-23 ve 24. Sayfalarda Rubashov'un ideolojik bağlılık ile kişisel empati arasındaki iç çatışmasını irdeleyerek, devrimci ideolojinin siyasi ve psikolojik ikilemlerini yansıttığı bölüm de erek metinde yer almamaktadır (Koestler, 1941). Bu kısım özetle, Rubashov'un devrimin ideolojik katılığıyla ve kendi insanlık anlayışıyla boğuşurken yaşadığı iç savaşı derinlemesine inceler. Başlangıçta kararlılığını güçlendireceğini umarak memura karşı nefret uyandırmaya çalışırken, bunun yerine rakibinin bakış açısıyla empati kurmaya başlar. Rubashov Subayın gözlerinden, kendisini solmuş bir devrimci figür olarak eleştirir, artık kendini davaya layık olmayan şikâyetçi bir entelektüele dönüşmüş bir durumda görür. “True, he helped to make it; at that time he was a man; but now he is old and self-righteous, ripe for liquidation.” (Doğru, devrimin gerçekleşmesine yardımcı oldu; o zamanlar gerçek bir adamdı; ama şimdi yaşlandı ve kendini beğenmiş biri oldu; tasfiye edilmeye hazır) (s. 23). Bu sahne onun, üyelerinin bireysel katkılarından ziyade ideolojik saflığa öncelik veren, sonuçta onu şekillendirmeye yardımcı olanları bile göz ardı eden devrimle ilgili hayal kırıklığını yansıtmaktadır.

Rubashov'un kendi hakkında düşünürken kullandığı, “Artık yaşlanmış ve kendini beğenmiş biri; tasfiye edilmeye hazır hâle gelmiş,” ifadeleri, ideolojinin bireyleri araçsallaştırarak son kullanma tarihi dolanların “tasfiye edilmesini” meşrulaştıran bir anlayışı yansıtır. Burada devrimci ideallerle kurulan devletin, bir süre sonra kendi kurucularını bile harcanabilir görmesi, rejimin katı ve acımasız doğasının açık bir eleştirisi niteliğindedir.

Son olarak, Rubashov'un bu bölümdeki “How can one change the World if one identifies oneself with everybody?” (Dünyayı herkesle özdeşleşerek nasıl değiştirebiliriz?) (Koestler,1941, s. 24) sorusu ise doğrudan empati ve bireysel farkındalığın siyasi eylem üzerindeki etkisini sorgular. “He who understands and forgives-where would he find a

motive to act?” (Anlayan ve affeden birisi hangi motivasyonla harekete geçebilir ki?) (Koestler, 1941, s. 24) sorusu, insanları araçsallaştıran ideolojilerin işleyiş mantığına ilişkin derin bir sorgulamadır. Bu tür ifadeler, bireysel empatiyi öne çıkararak rejimin resmi ideolojisine karşı çıkmak anlamına gelebilecek felsefi bir direnişi ima etmektedir. Bu çıkarımlar doğrultusunda bahsi geçen bölümler 1950’ler Türkiye’sinde politik ve kültürel hassasiyetlerle çelişmektedir. İşkence yöntemleri ve bireylerin sistemli bir şekilde dışlanmasına ve bireylerin sisteme teslimiyetlerini belirten ifadeler Türkiye’nin siyasi atmosferinde tartışma yaratabilecek söylemler olmakla birlikte, devrimci ideolojinin acımasız mantığının bu derece açık ve yoğun sorgulanması da aynı şekilde metnin kışkırtıcı bir sorgulama yaratma amacı taşıyıp taşımadığı yönünde bir algı yaratma riski taşır. Nayır’ın bu bölümleri çıkarması, ayrıca kendi ideolojik duruşu açısından da uygunsuz bulunduğu komünist ve totaliter uygulamaların doğrudan tasvirini azaltmaktadır. Çeviri sürecinde kaynak metnin bazı bölümlerinin atlanması veya yeniden yorumlanması, yalnızca sansür kaygılarından değil, aynı zamanda dönemin ideolojik hassasiyetlerinden ve edebî tercihlerinden de kaynaklanabilir. Bu alt başlık altında incelenen bölümler, özellikle Rubashov’un iç sorgulamalarını, bireysel kimliğini ve otoriter rejimlerin yarattığı psikolojik baskıyı ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Bu tür içsel çatışmaların içerik bakımından dönemin siyasi ve kültürel değerleri ile çeliştiği, ayrıca felsefi derinliği nedeniyle de daha gerçekçi bir edebiyat anlayışının hâkim olduğu dizgeye uyumlu olmadığı görülmektedir. Bu bölümlerin erek metinde yer almaması çevirinin şekillenmesinde ideolojik hassasiyetlerin yanı sıra dönemin yayıncılık pratiklerinin de etkili olduğuna işaret eder. Bu bölümde, kaynak metindeki kritik bölümlerinin çevirideki dönüşümünün, erek metnin anlam dünyasına ve okurun algısına olan etkileri analiz edilecektir.

Eserde bu bağlamda kaynak metinden çıkarılmış olan bölümlerin ortak noktası, genellikle ana karakter Rubashov’un iç dünyasına ve ideolojik çatışmalarına yönelik derinlemesine sorgulamalar olmasıdır. Özellikle kaynak metin sayfa 108-109, 110, 149-150, 170-172, 183, 193 ve 224-226 arasında yer alan bölümler, karakterin içsel dönüşümü, bireysel kimliği ve otoriter rejimin psikolojik baskısını ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Bu bölümler o dönemlerde hassas siyasi atmosfer içerisinde sakıncalı veya yanlış anlaşılabilir unsurlar barındırmaktadır. Örneğin, “Now, however, it seemed to Rubashov that the habitually silent partner spoke sometimes, without being addressed and

without any visible pretext” (Ancak şimdi, Rubashov’a öyle geliyordu ki, her zaman sessiz kalan ortak bazen, kendisine hitap edilmeden ve görünürde hiçbir gerekçe olmadan konuşuyordu) (s. 108). Bu “sessiz ortak”, eserde totaliter ideolojinin bireyin iç dünyasını nasıl yok ettiğini temsil eder ve bu anlayışın yansıtıldığı iç sorgulamanın erek metinde yer almaması Rubashov’un ideolojik eleştirisini yumuşatmaktadır. Çevirmen bu iç hesaplaşmayı detaylarıyla vermek yerine sadece “Geri kalan zamanlarda kafası kendi kendine çalışıyordu” (Koestler, 1952, s. 38) diyerek olay örgüsüne odaklanmıştır.

Sayfa 111’de yer alan “It was obviously an essential part of its being, to remain out of the reach of logical thought, and then to take one unawares, as from an ambush, and attack one with daydreams and toothache” (Mantıklı düşüncenin ulaşamayacağı bir yerde durmak ve sonra da bir pusudan çıkar gibi insanı gafıl avlayıp gündüz düşleri ve diş ağrılarıyla saldırmak belli ki varlığının önemli bir parçasıydı) (Koestler, 1941) ifadesi de grammatical fiction yani gramatik kurgu olarak adlandırılan bölümde geçer. Bahsi geçen bu sessiz ortak, bireyselliğin ideolojik baskı karşısındaki direnişini simgeler bu ifadeler bireyin iç dünyasının ve ideolojiye direnç gösterme potansiyelinin vurgulandığı bir bölüm olarak yoğun bir ideolojik sorgulama içermektedir. Rubashov’un iç çatışmaları, özellikle ahlaki vicdanı ile partiye sadakati arasındaki mücadeleler, totaliter rejimlerin birey üzerindeki yıkıcı etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Karakterin “sessiz ortağı” ile konuşması ve kendi benliğini keşfetme anları gibi sahneler (s. 108-110), otoritenin bireyin benliğini nasıl yok ettiğini göstererek, 1950’lerin siyasi bağlamında sansür uygulamaları göz önüne alındığında, devletin bireyler üzerindeki kontrolüne yönelik rahatsız edici çağrışımlar yaratma riski taşımaktadır. Bu nedenle, çevirideki bu tercihlerle romanın ideolojik eleştirileri yumuşatılmış ve karakterin iç dünyasına dair algı bulanıklaştırılmıştır.

Ivanov ve Gletkin ile Rubashov arasında geçen ideolojik tartışmaların (s. 149-150; 224-226) çıkarılması ise dönemin Türkiye’inde hâkim olan siyasi söylemler kapsamında değerlendirilebilir. Sayfa 149’da Şeytanın zayıf, münzevi, mantık fanatığı ve çelişkilerle dolu bir karakter olarak tanımlandığı bölümde (Koestler, 1941), devrimci ideolojilerin iç çelişkileri, mantık uğruna acımasızlığa başvurma yarattığı ahlaki açmazlar üzerinden eleştirilir. Bu analiz, yüce amaçlar uğruna en acımasız eylemleri gerçekleştirmeye zorlanan, eylemleriyle ideallerinin çeliştiği trajik bir paradoks içindeki figürü sembolize etmektedir. İvanov’un Tanrı ve Şeytan arasındaki ideolojik metaforu, liberalizm ve

totaliterizm arasındaki zıtlığı oldukça keskin biçimde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Gletkin'in kullandığı günah keçisi metaforu ve kitlesel manipölasyon yöntemleri de olay örgüsüne katkı sunmayan, yoğun ideolojik söylemler içeren kısımlardandır.

Yine aynı şekilde Rubashov'un teslimiyet kararını ve iç sorgulamalarını yansıtan bölümler (s. 183, 193) de ideolojinin insan iradesini kırıışı ve manipölasyona yatkın hale getirişini tasvir eden keskin ifadeler yer almaktadır: "A great relief came over him; but at the same time he asked himself in astonishment how it was possible that he should have so completely forgotten his decisions of the last few days" (İçini büyük bir rahatlama kapladı; ama aynı zamanda, son birkaç gün içinde aldığı kararları bu kadar tamamen unutmuş olmasının nasıl mümkün olabileceğini hayretle sordu kendine) (Koestler, 1941, s. 183). Bireysel iradenin rejim karşısında nasıl çöktüğünü ifade eden bu bölüm de erek metne aktarılmamıştır. Rubashov'un bu teslimiyet karşısında duyduğu rahatlama hissi çevirmenin savunduğu demokrasi ilkeleri ile örtüşmeyen ve aktarılmayan kısımlara bir örnek olarak görülebilir. Daha önce de örneklendirildiği gibi Nayır geçmiş yönetimi otoriter eğilimleri sebebiyle suçlamış ve çok partili hayata geçişi demokrasinin en güçlü adımı olarak desteklemiştir.

Tüm bu çeviri tercihleri sonucunda, erek metin, orijinalindeki keskin ve derin ideolojik sorgulamalardan arındırılarak, otoriter rejimlerin birey üzerindeki psikolojik ve ahlaki yıkımının eleştirisini yumuşatmıştır. Seda Taş bu konuda şu yorumu yapar:

"Özetle yarı yarıya kısaltılmış olan erek metin, ideolojik doğasından ve diyalektik tahlillerinden yoksun bırakılmıştır. Çevirmenin de kendi notunda belirttiği gibi yazarın üslubu korunmaya çalışılmış ve ayrıca eklemeler de yapılmamıştır. Fakat erek okura sunulan bu metin, sadece hapishanede geçen sorgulama ve idam süreçlerini içermesiyle bir hapishane güncesinden farksız hale gelmiştir." (2018, 230)

Rubashov'un iç dünyasının detaylarının çıkarılması, karakterin dönüşümünü ve bireysel çatışmasını okuyucunun tam olarak kavramasını zorlaştırmış ancak okuyucu açısından romanın siyasi etkisi azaltılarak dönemin Türkiye'si için daha kabul edilebilir hale gelmesine yardımcı olmuştur. Seçilen örneklerde görüldüğü gibi bu bölümlerdeki genel otoriter rejim baskısına yönelik ifadelerin çıkarılması dönemin politik anlayışına yönelik olası bir örtük eleştiri suçlanması riskini de azaltmaktadır.

Tüm bu bölümlerin ortak noktası, bireyin iç sorgulamasının, otoriter rejimlerin psikolojik baskısının ve ideolojik katılığın derinlemesine eleştirisidir. Bu düşüncelerin

ıkarılmasıyla erek metinde okuyucunun karşılaştığı ideolojik tartışmalar azaltılmış, mesajın etkisi yumuşatılmış ve dönemin siyasi atmosferine uygun, daha kontrollü bir metin ortaya çıkmıştır. Böylece, eser yalnızca ideolojik bir suçlanma riskinden kaçınmakla kalmamış, aynı zamanda dönemin edebi tercihleri ve hedef okuyucu kitlesinin beklentilerine de daha uygun hale gelmiştir.

3.2.1.3.7. İlerleme ve Demokrasi Algısı

Kaynak metinde tarihin olumsuz tasvirleri, ilerlemeye yönelik karamsar bakış açısı ve demokrasiye yönelik çıkarımların erek metne çoğunlukla yansımadağı görölmektedir. Bu başlık altında çıkarılan bölümlerin erek metnin algısını nasıl değıştirdiğı tartışılacaktır. Nayır'ın ilerlemeye dair genel görüşü bu konu özelinde dikkate alınmalıdır. “Bizim isteğimiz, herhangi bir ideolojiye saplanıp yeni bir softalığın temellerini atmak değıl, insanlığa ilerleme yollarını açık tutan deneysel ilme kapılarımızı daima ardına kadar açık tutmaktır” (1952, s. 2). Nayır ilerleme yönündeki bilincin toplumda yerleşmesi adına bir ideolojiye körü körüne bağılı olmanın bir engel teşkil ettiğine inanarak sanatın bu yönde halka yararlı olması gerektiğini sık sık vurgulamıştır.

Kaynak metinde sayfa 127’de yer alan bir iç sorgulamada Koestler tarihi “insanlık dışı, vicdansız bir kurucu” (Koestler, 1941) olarak tasvir eder ve bu durum ilerlemeye dair acımasız bir bakış açısı sunarak, muazzam değışimin her zaman yalanlar, kan ve acı yoluyla elde edildiğini ortaya koyar. Diğere başlıklar altında, özellikle Rubashov’un günlükleri, totaliter rejimler ve birey algısı gibi, verilen ve erek metinde yer almayan bölümlerde de ilerlemeye dair olumsuz bakış açılarına rastlanmaktadır. Eserin genelinde tarihin bu yöndeki tasvirlerinin erek metinde yer almaması çevirmenin ilerlemeye dair bu olumsuz bakış açısını eserin genelinde törpülediğini ortaya koymaktadır.

Kaynak metinde sayfa 170’te yer alan Rubashov’un popülist liderleri hedef alan cümlesi de dikkat çekicidir: “In periods of mental immaturity, only demagogues invoke the ‘higher judgment of the people’” (Zihinsel olgunlaşmanın olmadığı dönemlerde, sadece demagoglar ‘halkın yüksek yargısına’ başvurur) (Koestler, 1941). Demokrat Parti’nin popülist politikalar izlediğı bir dönemde, bu tür ifadeler hem doğrudan siyasi bir suçlama olarak okunabilecek ve hükümet eleştirisi olarak algılanabilecek hem de söylemlere konu olan halkın iradesinin önemini de zayıflatan bir söylemdir. Doğanay ve olak’ın çalışmasında DP ve popülizm, millî irade söylemi, patronaj sistemi ve kimlik siyaseti

ekseninde ele alınmıştır. DP'nin popülizmi, başlangıçta demokratikleşmeyi teşvik eden bir unsur olarak görülse de, zamanla otoriterleşme eğilimi gösteren, plebisiter ve cepheleştirici bir stratejiye evrildiği vurgulanmaktadır. Çalışmada şu ifade yer almaktadır:

“DP döneminin siyasal tarzı ve stratejik bir aracı olarak popülizm, millî irade söylemine dayanır. Söz konusu iradeyi kullanan DP iktidarı, iradenin sahibi olduğu iddia edilen millet ise oya indirgenmiş yurttaşlardır. Tek parti döneminin yozlaşmış ve ceberut seçkinlerine karşı halkın egemenliğini temsil eden DP, farklı toplumsal kesimleri demokratik taleplerde birleştirir.” (2023, 424)

Bu noktada DP, millî irade ve halk egemenliği söylemiyle meşruiyetini kurarken, halkın doğrudan siyasal süreçlere katılımını sorgulayan veya eleştiri olarak algılanabilecek bir ifadeye erek metinde yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu ifadenin çeviride korunmaması, özellikle “demagog” kavramının, DP kadrosunun ve Adnan Menderes'in kişiselleşmiş liderlik anlayışına yönelik dolaylı bir eleştiri olarak algılanma riskini de azaltarak erek metne daha dengeli bir yapı kazandırmıştır.

Kaynak metinde Rubashov'un bahçeye hava almaya çıkarılması sırasında tutuklanan bir köylü ile arasında geçen diyalogun bir kısmı (Koestler, 1941, s. 231-232) Nayır tarafından erek metinde yer verilmemiştir. Diyalog sırasında Rubashov geçmişteki mutlu zamanlarından bahseden köylüye “O günlerde gerçekten bu kadar mutlu muydun?” diye sorar ve bu da kişisel hafıza ile kolektif ideoloji arasındaki gerilimi ortaya koyar. Köylünün mırıldanması ve gözle görülür rahatsızlığı, otoriter sistemlerin bireysel düşüncüyü nasıl bastırdığını vurgulayarak, kendi gerçeğiyle yüzleşme konusundaki yetersizliğini ya da isteksizliğini gösterir. Rubashov'un sorgulaması aynı zamanda nostaljiye dair bir şüpheciliği ve geçmişin gerçek bir mutluluk mu sunduğu yoksa geriye dönüp bakıldığında romantize mi edildiğine dair daha derin bir felsefi sorgulamayı akla getirmektedir.

Aynı zamanda Rubashov'un köylüye İncil'de İsrailoğulları'nın “Bir kaptan yapalım ve Mısır'a dönelim” diye ağladığı kısmı hatırlayıp hatırlamadığını sorması, romanın ana temalarından biri olan insanlığın özgürlük ve bilinmeyenden korkarak tanıdık baskılara sarılma eğiliminin altını çizer. Rubashov'un bu öyküyü hatırlatması, İsraililerin özgürlüğü kucaklamadaki isteksizliği ile kitlelerin totaliter rejimlerin sürdürülmesindeki suç ortaklığı arasında bir paralellik kurar. Bu referans, bireyleri ve toplumları kendilerine baskı uygulayabilecek sistemlere bağlı tutan ahlaki ve psikolojik ruh halini vurgular.

Bu bölümde yer alan dini referans, özgürlüğe kavuşmak üzere olan bir grubun belirsizlik karşısında korkuya kapılarak eski ancak baskıcı bir düzene dönme isteğini simgelemektedir. Bu anlatı, Türkiye'nin 1950'lerde demokrasiye yeni geçtiği ve tek parti döneminden çıkılmasının özgürlük ile ilişkilendirildiği bir dönemde, gerici bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Demokratikleşme sürecinde halkın bilinçli bir şekilde özgürlüğü benimsemesi teşvik edilirken, geçmişin baskıcı düzenine özlem duymak, bu süreci sekteye uğratabilecek bir söylemdir.

Çalışmada da örneklenildiği gibi Nayır da yazılarında, verilen sözlerin ve demokratik vaatlerin unutulmaması gerektiğini vurgulamış ve eski otoriter yönetimlerin geri dönme olasılığına karşı uyarılarda bulunmuştur. Eski rejimin eksiklikleri göz önüne alındığında, halkın özgürlükten korkarak otoriterliğe sığınması fikri, dönemin modernleşme ve ilerleme anlayışıyla doğrudan çelişmektedir. Dolayısıyla, bu bölümde yer alan anlatının çeviride yer almaması, Türkiye'nin siyasi atmosferi ile çevirmenin ideolojik duruşunun uyumu açısından anlamlı bir tercih olarak görülebilir. İlerleme ve demokratikleşme sürecinin pekiştirilmeye çalışıldığı bir dönemde, geçmişe dönüşün kurtuluş olarak sunulması, yaratılmak istenen siyasi ve toplumsal bilince ters düşmektedir. Bu bağlamda, eserdeki geçmişe özlem duygusu, toplumsal dönüşüm sürecinde yaratılmak istenen umutlu atmosferle örtüşmemektedir. Dolayısıyla, bu karar, erek metnin toplumsal bilinç ve siyasi atmosferle ilgili söylemlerini dönem ve çevirmen ideolojisine yaklaştırmıştır.

Kaynak metinde sayfa 244 ve 245'te yer alan mahkeme sırasında savcının Rubashov'a yapılan suçlamaları okurken, Rubashov'un daha öncesinden alıntılanan bazı sözlerinin erek metinde yer almadığı görülmektedir (Koestler, 1941). Bu bölümde bir zamanlar sadık bir Parti taraftarı olan Rubashov, mahkemede halka açık bir itirafta bulunur. Parti çizgisinin küçük bir muhalifinden bir karşı-devrimci ve haine dönüşümünü anlatırken düşüşünü de ibretlik bir hikâye olarak betimler. Rubashov suçunu ve utancını kabul ederek, hikâyesinin Parti liderliğine olan inançlarında tereddüt edenler için bir uyarı görevi görmesi gerektiğini belirtir. Rubashov'un itirafı sadece kişisel bir itiraf değil, aynı zamanda Parti'nin anlatısını ve otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan sembolik bir eylemdir.

Bahsi geçen Rubashov'un sözleri totaliter rejimlerin yıkıcı psikolojik kontrolünü vurgular. Rubashov'un itirafı hem bir teslimiyet hem de bir kurmaca olarak Parti'nin bireyleri kendi dogmalarını içselleştirmeye nasıl zorladığını gösterir. Rubashov kendisini

muhalefetin sonuçlarının bir örneği olarak sunarak, yalnızca Parti'nin yargısını kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda onun ideolojik mekanizmasına katkıda bulunur. Bu eylem, rejimin kendisini eleştirenleri bile propaganda araçlarına dönüştürme, onları fail olmaktan çıkarıp devletin araçlarına indirgeme becerisini vurgular.

Dahası, kamuya açık olan bu itiraftaki bu sözlerin rolü otoriter sistemlerdeki daha geniş kontrol mekanizmalarını yansıtmaktadır. Bu tür itiraflar öncelikle gerçeği ortaya çıkarmakla değil, rejimin gücünü ve yanılmazlığını sergilemekle ilgilidir. Parti, Rubashov'u itiraf etmeye ve kendi anlatısına uymaya zorlayarak, son anlarında bile birey üzerindeki hâkimiyetini gösterir.

Bu bölümde vurgulanan iki temel kavram, muhalefetin kaçınılmaz olarak bir “bataklık” sürüklendiği fikri ve liderliğe mutlak bağlılık zorunluluğudur. Bu söylemler hem çevirmenin hem de 1950'lerin başında Türkiye'de benimsenmeye çalışılan demokrasi anlayışıyla doğrudan çelişmektedir. Demokrasinin temelinde muhalefetin varlığı göz ardı edilemez. Ancak, Rubashov'un mahkemede yaptığı itirafta geçen “The necessary result of our oppositional struggle was that we were pushed further and further down into the morass” (Muhalefet mücadelemizin zorunlu sonucu, giderek daha fazla bataklığa itilmemiz oldu) (Koestler, 1941, s. 244) ifadesi, muhalefetin kaçınılmaz olarak yozlaşacağı ve başarısızlığa uğrayacağı algısını pekiştirmektedir. Oysa demokratik bir yönetimde, muhalefet belirli bir partiye ya da ideolojiye indirgenemez; aksine, muhalefetin varlığı, halkın sorgulama refleksini canlı tutarak yönetimin hesap verebilirliğini sağlamaktadır. Çevirmenin de edebiyatın topluma karşı sorumluluğunu vurgulayan anlayışı, geçmiş dönemleri otoriter anlayış çerçevesinde eleştirmesi ve yazılarındaki gerçek demokrasi vurgusu göz önüne alındığında, bu tür bir muhalefet karşıtı söylemin çeviride aktarılmamış olması Nayır'ın politik dengeyi gözettiğini işaret etmektedir.

Buna ek olarak, Rubashov'un ifadelerinde sıkça vurgulanan liderden ayrılmanın çöküşe neden olduğu anlayışı, demokratik yönetime adapte olmaya çalışan bir toplum için verilmek istenen bir mesaj değildir. “I will describe to you my fall, that it may be a warning to those who in this decisive hour still waver, and have hidden doubts in the leadership of the Party and the rightness of the Party line” (Size düşüşümü anlatacağım ki, bu belirleyici saatte hala tereddüt eden ve Parti'nin liderliği ve Parti çizgisinin doğruluğu konusunda gizli şüpheleri olanlara bir uyarı olsun) (Koestler, 1941, s. 244)

ifadesi, siyasi liderliğin sorgulanamaz olduğu fikrini aşıl原因 bir söylem içermektedir. Oysa Demokrat Parti iktidarında, halkın siyasi katılımı ve yönetimi sorgulama hakkı temel bir demokratik öğreti olarak yerleşmeye çalışmakta olduğundan iktidarın ilk yıllarında yapılan vurgu bu yönde olmuştur. Bölüm 3.2’de detaylandırılmış olan 1950 seçimleri öncesinde yayımlanan beyannamede halkın söz sahibi olması gerektiğı vurgusu yapılmış ve dönemin mevcut yönetim anlayışı eleştirilmiştir. Demokrasi, bireylerin sadece yönetime itaat etmesi değil, aynı zamanda yönetime karşı eleştirel bir tutum geliştirmesi gerektiğini savunan bir sistemdir. Bu açıdan bakıldığında, Rubashov’un teslimiyetini anlatan bu sözlerin çeviride yer almaması, hem halkın siyasi bilincini demokratik değerler doğrultusunda şekillendirme amacıyla hem de çevirmenin yazılarında vurguladığı demokrasi fikriyle örtüşmektedir.

Ayrıca çalışmanın Rubashov’un İç Hesaplaşmaları ve Çevrilmeyen Günlükler alt başlığında analiz edilmiş olan Rubashov’un üçüncü günlük metninde de ilerlemeye dair olumsuz bir bakış açısı görülmektedir. Tüm bu örnekler, bu tür anlayışların sadece belirli tartışmalar kapsamında değerlendirilmediğini, erek metnin genelinde okuyucuya yansıtılmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, bu bölümde sunulan lidere bağlılık ve muhalefetin yozlaşmaya mahkûm olduğu fikri, dönemin Türkiye’inde aşıl原因maya çalışılan demokratik ilkelerle örtüşmemektedir. Bu tür ifadelerin çeviriden çıkarılması, demokrasiye geçiş sürecinde halkın siyasi bilinçlenmesine katkı sunması olarak okunabilir. Bu karar ayrıca söylemlerin mevcut rejime karşı bir sorgulama ve eleştiri amacı taşıdığına yönelik bir suçlama ihtimali de azaltmaktadır.

3.2.1.3.8. Kelime Seçimleri ve Kültürel Denge

Çeviri eylemi metnin içinde bulunduğu sosyo-politik bağlama göre yeniden şekillenen bir süreçtir. Bir sözcüğün veya kavramın hedef dilde nasıl karşılandığı, çevirmenin bireysel tercihleri ile birlikte dönemin kültürel, siyasi ve ideolojik hassasiyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda eserin erek metninde belirli kelimelerin ve kavramların ideolojik kaygılarla yumuşatıldığı, sertleştirildiğı veya erek kültüre daha uygun hale getirildiğı gözlemlenmektedir. Aşağıdaki tabloda erek metinden seçilen örnekler çalışmanın devamında çeviri kararlarının hedef kültürdeki algısı yorumlanacaktır.

Kaynak Metin (Koestler, 1941)	Erek Metin (Koestler, 1952)
1- Perhaps a revolution had broken out last night, or head of a state had been murdered, or an American had discovered the means to counteract the force of gravity (s. 15).	Belki dün akşam bir isyan çıkmıştı, bir devlet şefi belki katledilmişti, belki de bir Amerikalı, çekim kanununu bozacak bir keşifte bulunmuştu (s. 10).
2- Revolutionary State (s. 130)	ihtilalci devlet (s. 54)
3- a flag, bearing the symbol of the Revolution (s. 132)	bayrak (s. 57)
4- political landslide (s. 130)	Politika sahasındaki büyük sarsıntı (s. 54)
6- TO-NIGHT POLITICAL DIFFERENCES ARE BEING SETTLED (s. 135)	bu akşam siyasi ihtilafların hesabı görülüyor (s. 58)
7- snowy breasts fitting into champagne glasses (s. 29)	elma gibi al memeler 16
8- He had already drunk quite a lot of the cheap wine (s. 102)	Kadehini içmişti (s. 34)
9- brandy (s. 144)	Rakı (s. 67)

Tablo 7: *Gün Ortasında Karanlık* Erek Metninde Kelime Seçimleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki çeviri tercihleri, hem çevirmenin hem de dönemin siyasi ve toplumsal atmosferiyle değerlendirilebilecek farklı eğilimler göstermektedir.

1, 2, 3 ve 4. örneklerde devrim kavramının doğrudan çağrışımlarını yumuşatma eğilimi görülmektedir. “Revolution” kelimesinin “isyan” ve “ihtilal” gibi daha az ideolojik yüklü terimlerle çevrilmesi, erek metinde devrim fikrine karşı temkinli bir etki yaratır. Benzer şekilde, “devrim sembolü taşıyan bayrak” ifadesinin yalnızca “bayrak” olarak çevrilmesi, ideolojik vurguyu silikleştirmektedir. İmkânlar dâhilinde başka bir malzeme bulamadığı

için kilden Atatürk heykeli yapan bir öğretmenin kilin kızıl renginden dolayı komünist etiketiyle suçlanması gibi örnekler dönemin hassas atmosferini yansıtmaktadır (akt. Çağlar, 2006, s. 151). Dolayısıyla komünizmi çağrıştıran ifadelerin dönemin ideolojik atmosferinde suç unsuru olarak görülmesi, eserin çevirisinde bu tür özenli çeviri kararlarını gerekli kılmaktadır.

Buna ek olarak, her iki metinde de önemli bir buluşu keşfeden “bir Amerikalı” vurgusu, Amerikan teknolojik ve kültürel liderliğine uyum sağlayarak modernleşme ve kalkınma arayışında olan Türkiye’de yaygın olan Amerikan yanlısı duygularla örtüşmektedir. Dolayısıyla çevirinin, devrim gibi yıkıcı ve sert bir ifadeyi incelikle görünmez kılarken ABD’yi bir ilerleme kaynağı olarak çerçevelemesi dönemin anlayışını yansıtmaktadır.

“Political landslide” ifadesinin “siyasi sarsıntı” olarak çevrilmesi ise, politik değişimlerin ani ve dramatik olabileceğini ima eden bir ifadeyi, daha kontrollü ve yönetilebilir bir süreci çağrıştıran bir terime dönüştürmektedir. Zira kaynak metinde geçen “heyelan” sözcüğü politik anlamda bir çöküşe işaret etmektedir. Bu yüzden çevirmen kararı erek metindeki çağrışımı yumuşatmaktadır.

6. örnekte geçen “siyasi görüş ayrılıklarının çözülmesi” ifadesinin “siyasi ihtilafların hesabı görülüyor” şeklinde çevrilmesi Nayır’ın çeviri sürecindeki kararları ne derece titizlikle verdiğini ortaya koyan bir örnektir. İlk bakışta çıkarılan bölümler düşünüldüğünde bu cümledeki fiil seçimi çok dikkat çekici olmasa da erek metindeki algı dönem özellikleri kapsamında hem net bir şekilde değişmekte hem de çevirmeni olası bir propaganda yapma ile suçlanması riskini de azaltmaktadır. Kaynak metinde Rubashov’un yan komşusu ile kurduğu iletişim sırasında idama mahkûm edilecek birinden bahsedilir ve 402 koğuşundaki mahkûm Rubashov’un mahkûmun suçuna yönelik sorusuna “sizin türden, politik görüş ayrılıkları” cevabını verir. Mahkûmun idam edileceğini de “siyasi görüş ayrılıkları çözülüyor” şeklinde açıklar. Koestler kaynak metinde Türkçede en yakın karşılığı ile “çözmek” anlamına gelen “settled” fiilini kullanır. Ancak Nayır bu cümleyi tabloda yer aldığı gibi “hesap görmek” deyimini kullanarak çevirmiştir. Bu noktada “görüş ayrılıklarının çözülmesi” ve “hesabının görülmesi” ifadeleri arasında açık bir fark gözlemlenmektedir. “Hesap görmek” deyimini bir anlaşmazlığın çözülmesinden çok, bir hesaplaşma veya cezalandırma anlamı taşıdığı için, çevirideki bu değişim siyasi bir hesaplaşma söylemi yaratmaktadır.

DP hükümetinin komünizme karşı duruşu ve bu yöndeki uygulamaları dönemin basın arşivinden, yazılmış tezlerden ve TBMM arşiv kayıtlarından incelenmiş, çalışma içerisinde söylemler çalışma içerisinde bu bulgular ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Genel olarak ele alındığında dönemin ideolojik atmosferin ne kadar kırılğan ve kişilere yönelik suçlamalarda yoruma açık bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Komünizme karşı net duruşun yanı sıra sol ve aşırı uç görüşlerin de aynı boyutta tehlikeli görüldüğü ve aynı altyapıya sahip olduğu söylemleri kayıtlarda mevcuttur.

Adnan Menderes 1950 tarihli bir meclis oturumunda, Demokrat Parti'nin sol ideolojiye ve aşırı sol akımlara karşı net bir duruş sergileyeceklerini açıkça belirtmiştir. Konuşmasının başında, farklı konulardan da bahsetse de, asıl vurgusu “memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökten temizlemek” üzerine bir söylem içermektedir. Menderes, sol hareketleri yalnızca bir düşünce akımı olarak değerlendirmeyeceklerini, bunları “yıkıcı cereyanların aletleri” olarak gördüklerini ve bu grupların fikir özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Dikkat çeken bir diğer nokta da “mizah veya siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.” ifadesidir. Ayrıca “Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade, yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur.” ifadesi de DP için sol ideolojinin sadece bir fikir özgürlüğü meselesi olarak değil, devletin bekasına yönelik bir tehdit olarak ele alındığını açıkça ortaya koymaktadır (akt. Elmacı, Sarı, 2019, s. 668).

Bir başka meclis oturumunda kayıtlara geçen bir söylem hükümetin sol görüş ve komünizmi birbirine geçmiş iki kavram olarak gördüğünü örneklemektedir. Kemal Türkoğlu 31 Mayıs 1950 oturumunda “Solculuk ne şekle bürünmüş olursa olsun, bugünkü- şartlar altında kanaatimce düpedüz «hiyaneti vataniye» dir. Vatan hainleri ise asla affa lâyık değildirler” (akt. Elmacı & Sarı, 2019, s. 668). Aynı oturumda geçen özellikle Nayır'ın çeviri tercihi ile ortaya çıkan algı değişikliğinin dönemi nasıl yansıttığını ortaya koymaktadır. DP Milletvekili Remzi Oğuz Arık 1950 yılındaki bir konuşmasında komünizm ile mücadele kapsamında şöyle der: “[...]Komünizmi hayatımızın sonuna kadar takip edeceğiz. Medeni Türk olarak komünizmle anlaşmamıza imkân yoktur. Milletlerarası bir İslâvcılıkla karşımıza çıkan komünizmle, hangi Türk çocuğu anlaşabilir?” (akt. Elmacı & Sarı, 2019, s. 670).

“Siyasi anlaşmazlıklar çözülüyor” ifadesi, tarafların bir noktada uzlaşabileceğini, hatta ideolojik farklılıkların müzakere edilebilir olduğunu düşündürebilir. Ancak “hesabı görülüyor” ifadesi, tamamen farklı bir anlam katarak no.402’nin de bahsettiği “sizin türden” yani devrime ait politik farklılıkların hoşgörü veya diyalogla değil, bir hesaplaşma, yani cezalandırma ya da ortadan kaldırma yoluyla sonuçlandırıldığına işaret eden bir algıya dönüşmektedir. DP’nin genel söylemi düşünüldüğünde, komünizmle uzlaşma mümkün olmayan bir düşman olarak görülmekteydi. Bu yüzden, “hesabı görülüyor” ifadesi, DP’nin antikomünist söylemi ile tamamen örtüşen bir çeviri tercihidir. Zira bu yöndeki uygulama ve söylemler göstermektedir ki dönemin siyasi atmosferinde, komünizmle bir “çözüm” ya da “anlaşma” kavramının bile telaffuzu başlı başına riskli olabilirken, Nayır’ın tercihi kitabın “sakıncalı” bulunmasını önleyecek kararlardan biri olarak değerlendirmek mümkündür.

7, 8 ve 9. örnekler ise çevirideki kültürel uyarlamaları yansıtmaktadır. “Şampanya kadehlerine sığan karlı memeler” ifadesinin, daha yerel ve muhafazakâr bir imge içeren “elma gibi al memeler” olarak çevrilmesi, dönemin ahlaki normlarına uyum sağlama çabasını yansıtır. “Elma gibi al memeler” metaforu, estetik bir hayranlık unsurunu korurken şehvetli tonları yumuşatan daha mütevazı, şiirsel ve kültürel olarak tanıdık bir imge yaratmaktadır. Benzer şekilde, içkiyle ilgili ifadelerde de yumuşatma ve yerleştirme tercih edilmiştir. Ucuz şarap içmek gibi doğrudan alkol tüketimine gönderme yapan bir ifade, yalnızca “kadehini içmişti” şeklinde nötr hale getirilmiş, “brandy” kelimesi ise erek metnin genelinde okuyucuya daha tanıdık bir içki olan “rakı” ile değiştirilmiştir.

Bu bölümde yer alan çeviri kararları, Nayır’ın sadece kitabı çevirmekle kalmadığını, aynı zamanda onun yayınlanabilirliğini sağlamak için kelime seçimlerinde nasıl büyük bir titizlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu da çevirmenlikte yalnızca dilin değil, bağlamın da nasıl güçlü bir rol oynadığını gösteren güçlü bir örnektir.

3.2.2. Gün Ortasında Karanlık Erek Metnin Genel Değerlendirmesi

Gün Ortasında Karanlık örneğinde görüldüğü gibi, edebi eserler söz konusu olduğunda bazı bölümlerin çevrilmemesi, kaynak metnin sunduğu fikri çerçevenin hedef okuyucu kitlesine aktarılma biçimini etkileyebilir ve yazarın vurgulamak istediği belirli düşüncelerin daha geri planda kalmasına neden olabilir. Nayır’ın, dönemin hâkim

ideolojik atmosferinde farklı yönlerle çekilebilecek bazı mesajları daha farklı bir bağlamda sunmayı tercih etmesi, çeviri eyleminin yalnızca dilsel bir aktarımdan ibaret olmadığını, sosyo-politik koşullardan da etkilenen bir yeniden yazım süreci olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan erek metin, kaynak metnin sert mesajlarını belirli ölçüde yumuşatarak, daha dengeli bir tonla sunulmuş bir çeviri olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak bakıldığında, *Darkness at Noon*'un erek metni, yalnızca dönemin sansür mekanizmaları veya ideolojik baskılarıyla değil, aynı zamanda yayıncılık kaygıları, okur beklentileri ve kültürel kodlarla da şekillenmiştir. Çevirmen, bazı bölümleri çıkararak, bazı ifadeleri yumuşatarak ya da yerlileştirerek eserin yayımlanmasını kolaylaştırmış ve ideolojik söylemlerin yanlış algılanma olasılığının önüne geçmiştir. Yapılan arşiv taramaları ve bulguları, *Darkness at Noon* gibi güçlü ideolojik mesajlar içeren bir eserin Türkiye'de sansüre uğramadan yayımlanabilmesi adına bu tercihlerin önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de 1950'lerin başı, yayıncılık açısından zorlu bir dönemdi. Kâğıt temini büyük bir sorundu ve yayınevleri mümkün olduğunca az yer kaplayan, doğrudan mesaj veren metinlere öncelik vermek zorundaydı. Önceki bölümlerde örneklendirildiği gibi Nayır'ın kitap boyutlarının dahi bulunabilen kâğıdın yapısı mecburiyetinde oluştuğunu belirtmesi, yazılarında sıkça bu soruna yer vermesi ve dönemin gazetelerinde bu konuya yapılan vurgular sorunun boyutunu ortaya koymaktadır. 1979 yılında verdiği bir röportajda 46 yıllık yayıncılık hayatında en zorlayan konunun ne olduğu sorusuna ilk cevabı kâğıt sıkıntısı olmuştur (1979, s. 3). Bu nedenle, romanın çevirisi sırasında felsefi tartışmalar, uzun iç monologlar ve doğrudan olay örgüsüne katkısı olmayan bölümlerin atlanması yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda yayıncılık açısından ekonomik bir tercihtir. Örneğin, epigrafların çıkarılması, ideolojik yoğunluğu azaltmakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik açıdan daha kısa bir baskı oluşturmaya da yardımcı olmuştur. Aynı şekilde, bölümler arasındaki geçişlerin yalnızca yıldız işaretiyle ayrılması, kitabın basımı için daha az sayfa ile basım sürecinin maliyetinin düşmesine olanak tanımıştır.

Çevirmenin tercihleri doğrultusunda genel itibarıyla erek metnin hedef kültürde değişen algısı birkaç açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, çeviri sürecinde çevirmenin kitabın başında da belirttiği gibi doğrudan olay örgüsüne hizmet etmeyen, uzun ve felsefi tartışmalar içeren bölümlerin büyük ölçüde çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Bu tercih

öncelikle dönemin edebi anlayışıyla da ilişkilidir. 1950'lerin Türkiye'sinde edebiyat, gerçekçi ve toplumsal meselelere odaklanan bir çizgiye sahipti. Fazla soyut, bireysel iç hesaplaşmalara dayalı veya ağır felsefi tartışmalar içeren eserler, dar bir entelektüel çevrenin ötesinde geniş bir okur kitlesine hitap etmede zorlanıyordu. Çalışmanın farklı bölümlerinde de örneklendirildiği gibi Yaşar Nabi Nayır da dönemin önemli dergilerinden *Varlık* aracılığıyla da zaman zaman bazı eserlerin okurlar tarafından fazla ağır bulunduğu görüşlerine yer vermişti. Nayır'ın aynı zamanda aydın okur eksikliğine dair eleştirileri göz önüne alındığında, çeviri sürecinde bu bölümlerin çıkarılmasını yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda daha geniş bir okur kitlesine ulaşma ve eserin etkisini artırma noktasında da dönem koşullarına uygun bir tercih olarak değerlendirmek mümkündür.

İkincisi, çeviri sürecinde kavramların ideolojik ve kültürel algıları göz önünde bulundurularak dönüştürüldüğü görülmektedir. Önceki bölümde detaylı örneklendirmelerde de görüldüğü gibi Revolutionary State ifadesinin ihtilalci devlet olarak çevrilmesi, political landslide (siyasi heyelan) ifadesinin siyasi sarsıntı olarak yumuşatılması gibi metnin hedef kültürde doğurabileceği çağrışımlar erek metinde bu doğrultuda şekillenmiştir. Özellikle revolution kelimesinin çeviri sürecinde bazen isyan, bazen ihtilal gibi farklı şekillerde çevrilmesi, devrim kavramının erek metin çerçevesinde Türk okuru için fazla radikal veya kışkırtıcı algılanmasını önlemeye yardımcı olan bir tercihtir. Bu gibi seçimler, yalnızca politik sansür refleksi değil, aynı zamanda metnin kültürel olarak daha tanıdık ve kabul edilebilir hale getirilmesine de katkı sunmaktadır.

Üçüncüsü, eserin hedef okuyucu kitlesi ve kültürel kodlar göz önünde bulundurularak yerleştirilen bazı kavramlara örnekler mevcuttur. Brandy kelimesinin rakı olarak çevrilmesi veya snowy breasts fitting into champagne glasses (şampanya kadehlerine sığan karlı memeler) ifadesinin elma gibi al memeler şeklinde aktarılması, çevirmenin hem metnin estetik tonunu korumaya hem de okuyucunun alışık olduğu imgeleri kullanmaya yönelik çabasını yansıtmaktadır. Özellikle muhafazakâr duyarlılıkların yüksek olduğu 1950'lerin Türkiye'sinde fazla erotik, alkolü çağrıştıran veya Batı'ya özgü referansların bu yönde dönüştürülmesi, dönemin sansürlenmiş eserlerine veya ideolojik hassasiyetler göz önüne alındığında metni olası bir sansüre uğramadan yayımlanmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Dördüncüsü, çevirmenin çeviri sürecinde siyasi ve ideolojik riskleri minimize etmeye yarayan çeviri kararları verdiği görülmektedir. Türkiye, 1950’lerde Batı’ya uyumlu olmaya çalışan, NATO üyeliğini hedefleyen ve komünizme karşı net bir duruş sergileyen bir ülkeydi. *Darkness at Noon*, anti-komünist bir eser olarak değerlendirilse de, orijinal metinde yalnızca totalitarizmi değil, devrimci yönetimlerin iç çelişkilerini de eleştiren bölümler yer almaktadır. Nayır, bu hassas bölümleri çıkararak eserin yanlış anlaşılmasını ve devlet tarafından örtük bir komünizm veya rejime karşı yıkıcı bir propaganda ile ilişkilendirilmesi riskini de bu seçimlerle azaltmıştır. Nitekim dönemin sansür anlayışını gösteren bulgular incelendiğinde, belirli eserlerin yalnızca “açıkça olmasa da komünist propagandaya hizmet ettiği” veya “gizli bir şekilde ideolojik mesaj içerdiği” gibi gerekçelerle yasaklandığı önceki bölümlerde örneklendirilmiştir. O dönem köy enstitüsü öğretmenlerinin komünizmi yaymakla suçlanmaları, hatta tartışma yaratan eserler arasında yalnızca komünist ideolojiyle açıkça bağlantılı kitapların değil, farklı eleştirileri içeren metinlerin de yine bu kapsamda değerlendirilmesi durumun hassasiyetini ortaya koymaktadır. Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* romanının doğrudan komünizm propagandası içermediği hâlde köydeki eksiklikleri dile getirdiği için suçlanarak tutuklanması, komünist propaganda yaptığına ilişkin haberler dönemin politik atmosferini gözler önüne sermektedir. Gündelik hayatta dahi vatandaşların Rusya’ya ilişkin herhangi bir söyleminin dahi ihbarlar üzerine suçlamalara neden olması bu durumun toplumun birçok kesimini etkilediğini göstermektedir (Gülen, 2010). Bu tür örneklerin azımsanmayacak sayıda olması ideolojik suçlamaların doğrudan bir içeriğe dayanmasının gerekmediğini ve herhangi bir eleştirel söylemin bile komünizmle ilişkilendirilerek cezalandırılabildiğini işaret eden örneklerdir. Nayır da bu ortamda kitabın “yabancı kaynaklı sapık ideolojiler”den (Varlık, 1952, s.4) biri olarak gördüğü komünist yaklaşımı ve aşırı uç söylemler içeren bölümlerini çıkararak hem eserin yanlış anlaşılmasının önüne geçmiş hem de kitabı daha geniş bir kesime hitap edebilecek bir hale getirmiştir. Nayır, bu bağlamda erek metinde örtük bir propaganda izlenimi yaratabilecek potansiyele sahip bölümlerini törpüleyerek çevirinin ve yayınevinin karşılaşılabileceği riskleri de en aza indirmiştir. Nayır aynı zamanda çeviri tercihleriyle yalnızca yanlış anlaşılmanın önüne geçmekle kalmamış, uç söylemleri törpüleyerek eserin farklı ideolojik gruplar tarafından kendi siyasi çıkarları doğrultusunda araçsallaştırma ihtimalini de azaltmıştır.

Bu noktada Nayır'ın komünizme karşı bir duruş sergilemesi kadar halkın bu konuda ne kadar bilgisiz olduğuna dair yorumları da unutulmamalıdır. Varlık dergisi 360. sayısında bir fikre karşı olmak için önce o fikrin iyi tanınması gerektiğini belirtmiş, düşmanın bile iyi tanınarak karşı bir duruş sergilemenin daha yerinde olacağını ifade etmiştir (1950c, s. 4). Dolayısıyla Nayır bu ideoloji ile ilgili halkın tam bir bilince sahip olmadığını son derece farkında olup bu eserde olduğu gibi derin mesajlar içeren söylemlerin yaratabileceği olumsuz yankıları öngörebilecek bir bilince sahiptir. Başka yazılarında sıkça yakındığı aydın okur, bilinçli okur eksikliği görüşleri de bu noktada önemlidir. Böyle incelikli bir eserin her kesim tarafından doğru anlaşılamayabileceğinin farkındalığı ile eserde komünizm eleştirisi yapılan bölümlerde yer alan örtük bir propaganda veya rejime karşı bir isyan riski taşıyacak söylemlerin yaratabileceği yanlış anlaşılma risklerini de en aza indirmiştir.

Son olarak, çeviri sürecinde devlet ideolojisiyle doğrudan çatışmaya girebilecek ifadelerin değiştirilmesi veya yumuşatılması, çevirmenin yalnızca siyasi baskılardan değil, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde oluşan hassas dengelerden de etkilendiğini göstermektedir. “TO-NIGHT POLITICAL DIFFERENCES ARE BEING SETTLED” (Bu akşam siyasi ihtilafların hesabı görülüyor) gibi ifadelerin çeviri sürecinde daha sert veya farklı bir bağlamda aktarılması, metnin Türkiye'nin kendi siyasi süreçleri kapsamında yorumlanabileceğini göstermektedir. Demokrat Parti döneminde komünizm karşıtlığının yalnızca komünist ideolojiyi değil, aynı zamanda solun geniş bir yelpazesini kontrol aracı olarak kullanıldığı örnekler göz önünde bulundurulduğunda, bu tür çeviri tercihlerinin metnin hükümet nezdinde yanlış anlaşılmasını önlemeye katkı sunduğunu söylemek de mümkündür.

Bu noktada, çeviri sürecinin yalnızca ideolojik hassasiyetlerle şekillenmesinin yanı sıra, çevirmenin metni yayımlayabilmek için aldığı stratejik kararların da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Nayır'ın, dönemin en sert anti-komünist baskıları sırasında bile Koestler'in romanını yayınlamayı başarması, onun çevrilen eserin içeriği üzerinde ne kadar titizlikle çalıştığını göstermektedir. Arthur Koestler, *The Invisible Writing* (1954) adlı otobiyografisinde *Darkness at Noon*'un Fransa'daki 1957 referandumunda halkın oy tercihlerini etkileyebilecek kadar güçlü bir eser olduğuna dair görüşleri aktarmaktadır (s. 403). Böylesine güçlü bir eserin, Türkiye gibi sansür mekanizmalarının ve ideolojik

baskıların yoğun olduğu bir dönemde yayımlanabilmesi ancak incelikli bir çeviri stratejisi ile gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte, çeviride yalnızca politik baskının değil, çevirmenin kişisel ideolojik eğilimlerinin de belirleyici olabileceği unutulmamalıdır. Kendi dünya görüşüyle örtüşmeyen bölümleri bilinçli olarak dışlamış olması olasılık dâhilindedir, ancak elbette bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Kaynak metni 2013 yılında çevirmiş olan Pınar Kür Nayır'ın çevirisi ve erek metin başındaki çevirmen notu ile ilgili sorulan soruya bir röportajda şu cevabı verir:

“O dönemde ülkede müthiş bir ‘komonist’ avı varmış, hatta benim annemle babam da (hapse girmemişler ama) oraya buraya sürülerek bu avdan nasiplerini almışlar. Yaşar Nabi, solcu avına çıkan milli güvenlik elemanlarından olduğu kadar, Stalin’e toz kondurmayan Türkiye solcularından da çekinmiş olabilir. Tabii ideolojik ve diyalektik tartışmalardan arındırılmış bir Gün Ortasında Karanlık’ın ne anlattığı merak edilebilir.” (Akt. Taş, 2015, s. 261)

Pınar Kür’ün de belirttiği gibi, *Darkness at Noon*’un ilk çevirisinin yapıldığı dönemde ülkede ciddi bir komünist avı durumu görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda Yaşar Nabi Nayır’ın çeviri sürecinde aldığı kararlar, sadece bireysel tercihler olmaktan ziyade dönemin siyasal ortamıyla şekillenmiş stratejik adımlar olarak değerlendirilmelidir. Elbette erek metnin, orijinal eserin ideolojik ve felsefi yoğunluğunu ne ölçüde taşıdığı tartışmaya açıktır. Ancak bu çalışmanın amacı çeviriyi yargılamak ya da çevirmeni eleştirmek değil, çeviri ve ideoloji arasındaki katmanlı ilişkiyi ortaya koymaktır.

Nayır Varlık 382.sayıda sanatın içeriğinin toplum açısından önemli olduğundan bahseder. Sanatı yerli içeriklerle üretme kaygısıyla “düpedüz göbek atma sanatı, meyhane şarkıları sanatı, ilkel duyguları okşama sanatı” yaratıldığını belirtir. “Faydalı bir yabancı eserin yerine zararlı bir yerlinin geçmesi milli hayatımız bakımından pek de övünülecek bir başarı olmasa gerektir” (Nayır, 1952c, s. 2) diyerek sanata toplumcu ve faydacı bakış açısını ortaya koyar. Ayrıca aynı sayıda fikir piyasamızın halinin içler acısı olduğuna vurgu yaparak radyolardan bir örnek verir. Radyolarda içkinin zararlarından bahsedilir ancak bu her ne kadar olumlu bir yaklaşım olsa da sonrasında çalan şarkıların “çıkمام Allah etsin meyhaneden” gibi içeriklere sahip olmaları bu anlatılara ters düşmektedir. Dolayısıyla Nayır’a göre sanat topluma yararlı içeriklere sahip olmalı ve içeriklerin toplumsal gelişime katkı sunmaları gerekmektedir. Konur Ertop bir röportajda Nayır için

“Halkın kolay sindiremeyeceği acayipliklere, çetrefil deyişlere, aşırı yeniliklere’ karşı durur. Sanatçının alabildiğine özgür bir yaratma ortamında çalışabilmesini özlerken onun moda inançları baskısından da sıyrılmasını ister.” (1979, s. 7) der. Bu yüzden *Darkness at Noon* çevirisinde çıkarılan bölümlerin içeriklerinin neredeyse tamamının o dönem hedef kültür yararına olmadığı düşünüldüğünde çevirmenin metni bu yönde şekillendirmesi kendi ideolojik yaklaşımının da çalışmalarına yansıdığını göstermektedir. Seda Taş çalışmada örneklendirilen *Gün Ortasında Karanlık* erek metninin çevirisini analiz ettiği “Sansürün Çeviride İşleyişi ve Patronaj” (2018) adlı çalışmasında şu sonuca varır:

“Çevirmenin kendi bakışı açısından her ne kadar kaynak metne ve yazarın üslubuna sadık olmak gibi düşünceler yer alsada, bir patron ve bir çevirmen olarak elinde bulunan gücü sansür yolunda kullanma tercihinde bulunduğu ve kendi ekonomik, ideolojik ve statü çıkarlarını korumak amacıyla patronaj uyguladığı söylenebilir. Sansür bireysel bir tercih ve bir çeşit oto sansür olduğu kadar, ülkemizde gerçekleşen siyasi geçişler ve romanın diğer ülkelerde maruz kaldığı çeşitli sansürlere ilişkin farkındalık gibi birçok nedene bağlı olarak gerçekleşmiş gibidir. Özellikle çevirmenin takma isim kullanması ve çevirmen notunda açıkça romanı kısalttığını ifade etmesi belli çekinceler yaşadığına işaret eder niteliktedir. Görülüyor ki idealin ne olduğu bilinebilir ancak uygulamak belli toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik koşullarda güç olabilir.” (2018, s. 230,31)

Özetle, *Darkness at Noon*’un çeviri süreci yalnızca dönemin politik baskıları ve ideolojik kaygıları nedeniyle değil, aynı zamanda yayıncılık pratikleri, ekonomik gereklilikler ve hedef kitlenin beklentilerine uygun hale gelmiştir. Nayır, belki de en başta “doğrudan vaka ile ilgisi olmayan” bölümleri eleyerek çeviri kararlarını açıklamış olsa da, metnin korunabilmesi için gösterdiği çaba, onun aslında oldukça hassas bir süreci yönettiğini ve dönemin koşulları içinde metni en uygun hale getirdiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, yalnızca çeviri süreci değil, aynı zamanda bu çevirinin yayınlanabilmesi de çevirmenin dönemin politik ve kültürel hassasiyetlerini incelikte dikkate aldığını göstermektedir. Kendisi de bir röportajında bir dergi yönetmeni ve yayıncı olarak tek amacını “kültürümüze hizmet etmek oldu geçen 46 yıl süresince” (1979, s. 3) ifadesiyle vurgulamıştır. Dolayısıyla çevirmenin yaklaşımı, metnin edebi bütünlüğünü korurken, onu kendi zamanının normlarına, beklentilerine ve yayıncılık koşullarına uygun hale getiren bir yeniden yazım olarak okunabilir.

SONUÇ

Çevirinin ideolojik, kültürel ve tarihsel bir yeniden yazım olduğunu ortaya koyan bu çalışma, Türkiye'de çeviri yoluyla uygulanan kültürel ve ideolojik sansürün dönemsel örneklerini ortaya koyarak çeviribilim alanında ideoloji-çeviri ilişkisine somut bir katkı sunmaktadır. *Gulliver's Travels* ve *Darkness at Noon*'un Türkiye'deki çevrildikleri dönem koşulları üzerinden yapılan kaynak ve erek metin karşılaştırmalı inceleme, çevirinin toplumsal dizgelerle, kültürel normlarla ve dönemin egemen ideolojileriyle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Her iki çeviri de, kendi dönemi içinde birer kültür planlama aracı olarak görülmüş, çeviri yoluyla kültürel değerler ya filtrelenmiş, ya dönüştürülmüş ya da yeniden kurgulanmıştır.

Darkness at Noon örneğinde, eserin çevirisinden önce *Varlık* dergisinde yayımlanan yazılarda yayınevının seçici tutumu dikkat çekmektedir. Varlık Yayınları'nın kurucusu Yaşar Nabi Nayır, yalnızca dönemsel talepleri karşılamakla yetinmeyen, kültürel dizgeye yön verme iddiasını taşıyan bir yayıncılık anlayışını açıkça ortaya koymuştur. Bu, bireysel bir kültür planlaması girişimi olarak çeviri yoluyla edebi dizgeyi dönemin ideolojik yönelimiyle uyumlu hâle getirmeye yönelik bilinçli bir tercihtir.

Gulliver's Travels çevirisi ise doğrudan devlet eliyle şekillendirilmiş bir kültür planlaması örneğidir. Tercüme Bürosu, Okul Klasikleri dizisine alınan eserleri yalnızca edebi değeri üzerinden değil, aynı zamanda pedagojik ve ideolojik uygunluk üzerinden değerlendirmiş, bu eserleri genç kuşaklara dönemin modernleşme ve ahlaki eğitim hedefleri doğrultusunda sunmuştur. Bu çeviriler gelişigüzel seçilmemiş, açıkça tanımlanmış kültürel, politik ve pedagojik amaçlara hizmet edecek şekilde seçilmiş ve yeniden yazılmıştır.

İki eserin çevirilerine dair ortak nokta, kültür planlamasının dönemin ideolojik yönelimiyle doğrudan ilişkili olmasıdır. Çünkü planlanan etkinin hedef kitlede karşılık bulması, ancak o kitlenin kültürel dünyasında anlam kazanmasıyla mümkündür. Bu noktada çeviri müdahaleleri yalnızca estetik ya da dilsel tercihler değil, aynı zamanda belirli bir dünya görüşünün kültürel alanda yer bulmasını sağlamak üzere yapılmış bilinçli yönlendirmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zohar'ın kültür planlaması yaklaşımı ve Çoğuldizge kuramı, bu çevirilerin işlevini anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında Zohar'ın "kültür repertuarı" olarak tanımladığı edebi dizgedeki boşluğun doldurulması önemli bir

ihtiyaçtı. Bu da ancak klasiklerin çevrilmesiyle gerçekleşecek ve dizgede oluşacak hareketlilik yerli edebiyatın da gelişmesine yol açacaktı. Bu sebeplerle kurulan Tercüme Bürosu bu planlamanın en önemli adımı olarak bu girişimin somut örneğidir.

Gulliver's Travels'ın 1943 ve 1945 erek metnindeki farklar, çevirinin yalnızca yaş grubu değil, aynı zamanda ideolojik hedefler doğrultusunda yeniden gözden geçirildiğini göstermektedir. 1945'teki çocuk baskısında yapılan otosansür, ahlaki ve pedagojik müdahaleler, aktarılan kültürel değerlerin hedef kültürde nasıl yeniden oluşturulduğunu gözler önüne serer. Aynı şekilde *Darkness at Noon* çevirisinde de, çevirinin doğrudan siyasal bir bağlamda seçilmesi ve yayımlanması, çeviriyi bir kültürel müdahale alanına dönüştürmüştür.

Buradan hareketle, 1943 ve 1944 yıllarında yayımlanan iki ciltlik tam çeviri aslında yetişkin okura yöneliktir; ancak 1945 yılında yapılan Okul Klasikleri serisine dâhil edilen baskı, yalnızca ilk iki seyahati içermektedir. Bu ayırım, çeviri eyleminin sadece dilsel değil, aynı zamanda ideolojik ve pedagojik bir filtreye tabi tutulduğunu; özellikle çocuk ve gençlik edebiyatına yönelik çeviri tercihleri yapılırken metnin içeriksel boyutlarının yeniden değerlendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla 1943 baskısının girişinde yer alan bu açıklamalar, eserin sonradan eğitim amaçlı basımında yapılan seçici yaklaşıma dair ideolojik ve kültürel zeminin çok önceden hazırlandığını gözler önüne sermektedir. Çoğuldizge kuramı açısından bakarsak, merkez ve çevre ideolojileri, çevirilerin kabulü veya reddi noktasında önemli rollere sahiptir. Çevreden merkeze doğru ilerleyen çeviri eserlerin merkezde kabulü için metinde tahribat ve bu doğrultuda yapılan müdahaleler kaçınılmazdır. Kaynak metin ve hedef kültür arasındaki farkların fazla olması bu noktada tahribatın da yoğunluğunu belirler zira ancak uygun şekilde yapılan manipülasyon sayesinde ürünün erek dizgede kabulü veya reddi söz konusu olur.

Toury'nin normlar yaklaşımı ve Reiss ve Vermeer'in Skopos Kuramı, bu yeniden yazım süreçlerini açıklamada işlevseldir. Her iki çeviride de toplumsal ve kültürel normlara bağlı olarak alınan kararlar, çevirinin amacına göre erek metne yön vermiştir. Özellikle *Gulliver'in Seyahatleri* 1945 baskısında amaç, çocuklara uygun, ahlaki açıdan filtrelenmiş bir metin sunmak olduğundan, metne bu yönde otosansür uygulanmıştır. *Darkness at Noon* çevirisinde ise amaç, birey ve devlet ilişkisini vurgulayan eleştirel bir anlatının hassasiyetler çerçevesinde kontrollü bir ideolojik çerçevede sunulmasıdır. Her

iki durumda da çeviri, sadece anlamı aktaran değil, amaç doğrultusunda yapılandıran bir eylem olmuştur.

André Lefevere'in de belirttiği gibi, çeviri eylemi çoğu zaman görünmeyen ancak etkili bir patronaj sistemi tarafından yönlendirilir. Bu sistem ideolojik, ekonomik ve statüye dayalı olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır. Ancak her çeviride bu bileşenlerin etkisi aynı düzeyde ortaya çıkmayabilir. *Darkness at Noon* ve *Gulliver's Travels* çevirileri, bu çerçevede farklı patronaj türlerinin etkisi altında şekillenmiş metinler olarak değerlendirilebilir.

Darkness at Noon çevirisinde özellikle ideolojik baskının yoğunluğu hissedilirken, dönemin kâğıt sıkıntısı ve artan basım maliyetleri gibi ekonomik koşullarının da metnin biçimini ve uzunluğunu etkileyen unsurlar arasında yer aldığı söylenebilir. Bu noktada, Yaşar Nabi Nayır yalnızca bir çevirmen değil; aynı zamanda Varlık Yayınları'nın yöneticisi olarak bir hami pozisyonundadır. Hem çevirmen hem de yayıncı olması, Lefevere'in patronaj sistemindeki etkilerin bizzat tek bir kişi üzerinden gerçekleştiği katmanlı bir örnek sunmaktadır. Nayır, dönemin siyasal atmosferinde hassas dengeleri gözetmek zorunda kalmış, otosansür mekanizmasını da devreye sokarak çeviride siyasi ve toplumsal çatışma yaratabilecek bölümleri yumuşatmıştır.

Bu noktada çeviriye yapılan müdahalelerin erek metinde oluşturduğu algı değişiklikleri de çeviri ve ideoloji ilişkisinin bir başka boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşar Nabi Nayır'ın çevirisi, ideolojik olarak hassas ve politik gerilim yaratabilecek bölümlerin önemli ölçüde geri planda kalmasına neden olurken, eserin bireysel, karakter odaklı psikolojik yönlerini ve olay örgüsünü daha akıcı bir şekilde sunmaya odaklandığı görülmüştür. Romanın olay örgüsü, bireysel sorgulamalar yerine karakterin eylemlerine odaklanılarak korunmuştur. Rubashov'un diyalogları ve eylemler büyük ölçüde aktarılmış, ancak içsel çatışmaları, ideolojik tahlilleri ve totaliter rejim eleştirisini doğrudan yansıtan bölümler hedef kültürde yer almamaktadır. Bu noktada, kitabın temel felsefi ve ideolojik tartışmaları, devrimci hareketlerin çelişkilerine dair eleştiriler ve totaliter rejimlerin baskıcı doğasına yönelik yoğun analizler çeviride yer almamıştır. Böylece eser, doğrudan bir siyasi tartışma ya da rejim eleştirisi olarak algılanabilecek söylemlerden arındırılarak olay örgüsünün daha çok öne çıktığı bir eser olarak şekillenmiştir.

Nayır'ın ideolojik duruşu, Atatürkçü ve modern bir çizgide şekillenmiş, hem aşırı sağın hem de aşırı solun uç yaklaşımlarına karşı mesafeli bir tutum sergilemiştir. Nayır *Varlık Dergisi*'nin yayın politikası gereği hem edebi niteliğe önem veren hem de ideolojik tartışmalardan uzak durmayı tercih eden bir yaklaşımı benimsemiştir. Çeviride de benzer bir tutum sergileyerek, metni okuyucuya sunarken siyasi kutuplaşmalara yol açabilecek unsurları dengelemeye çalışmıştır. Bunu yapmak için de otosansür yoluyla metnin algısı ile ilgili yoruma açık olabilecek bölümleri çıkarmış, zaman zaman da hedef kültür odaklı bir yerlileştirme yapmıştır. Nayır sert bir antikomünist olarak bu görüşlerine yazılarında sıkça yer vermiş olsa da yalnızca komünizmi değil, ideolojik dogmatizmi genel olarak reddetmiş ve Türk toplumunun aşırı uçlardan uzak bir modernleşme sürecinden geçmesini savunmuştur. *Darkness at Noon* eserini de hedef kültüre de bu anlayışla uç söylemlerden törpülenmiş bir yapıda sunmuştur.

Bunun yanında, otosansür yapılan bölümlerin nerdeyse tamamının dönem atmosferi içerisinde tartışmalı algılanma ihtimali yüksek söylemler olması nedeniyle, Nayır'ın hem devletin sansür mekanizmasına takılma hem de kitabın farklı görüşlere sahip gruplar tarafından araçsallaştırılma ihtimalini de azalttığı söylenebilir. Sonuç olarak, Nayır'ın çeviride yaptığı tercihler, onun ideolojik olarak aşırı uçlardan kaçınan, Türk toplumunda dengeyi koruma amacı güden ve yayımladığı eserlerin siyasi gerilim yaratmamasına dikkat eden yayıncılık anlayışıyla örtüşmektedir. Kitap Türkiye'nin politik atmosferine uygun hale getirilmiştir. Kitabın komünizmle ilgili olumlu veya sempati uyandırabilecek bölümlerinin çıkarılması, DP'nin antikomünist söylemiyle uyumlu bir metin oluşturmuş, otoriter rejimlere yönelik eleştirel bölümlerin çıkarılması da aynı zamanda CHP'nin tek parti yönetimiyle ilgili olumsuz çağrışımlardan kaçınılmasını sağlamıştır.

Bu noktada eserde genel olarak çıkarılan veya değiştirilen tüm bölümlerin erek metindeki ideolojik yoğunluğu azalttığı açıktır. Bu çerçevede Nayır, kendi hedef kitlesi olan Türk okuru için metnin üslubunu yazarın üslubuna mümkün olduğunca yakın tutmaya çalışmış, ancak hassas siyasi ortamın ve hedef okurun beklentilerinin gerektirdiği şekilde bazı içeriksel değişikliklere gitmiştir.

Ancak çıkarılan kısımların geriye ne bıraktığı sorusu ilk bakışta haklı görünse de çeviri eleştirisinin amacı erek metinde yer almayanları sorgulamaktan ziyade, ortaya çıkan metnin bağlamını ve yarattığı algıyı değerlendirmektir. Dönemin siyasi koşullarını, ideolojik kaygıları, yayıncılık pratiklerini ve Nayır'ın kişisel ideolojik duruşunu birlikte

değerlendirdiğimizde, erek metinde yapılan değişikliklerin metni ideolojik olarak daha genel ve daha az rahatsız edici hale getirmiştir. Nayır'ın kendi ifadelerinde belirtildiği gibi, çeviri eyleminde amaç birebir, kelime kelime bir aktarım yapmak değil; yazarın üslubunu ve metnin temel ruhunu koruyarak erek kültürün gerçekleriyle uyumlu hale getirmektir. Bu noktada eser, Nayır'ın çeviri anlayışının somut bir örneğini oluşturur.

Eserin yoğunluğunun bazı mesajların aktarımını zorlaştırdığı görülmekle birlikte, dönemin siyasi ve toplumsal koşulları göz önüne alındığında, böylesine yoğun bir metnin çevrilip yayımlanabilmesini başlı başına önemli bir başarı olarak görmek de mümkündür. Çevirmen, bu denli hassas bir dönemde titizlikle verdiği kararlarla dizgeye bir eser kazandırmıştır.

Özellikle bu denli politik söylemlere sahip metinlerde çeviri dönemin egemen ideolojisinden bağımsız düşünülemez. Nayır'ın çevirdiği metinde görülen otosansürlü bölümler, dönemin siyasal atmosferiyle birlikte değerlendirildiğinde, çevirmenin içinde bulunduğu koşullara dair yorum yapabilmek adına güçlü ipuçları sunmaktadır. Metnin bire bir çevrilmesi hâlinde çevirmenin ve yayınevinin dönemin baskı mekanizmalarından olumsuz etkilenmesi olasıdır. Bu olasılık, somut biçimde belgelenemese de, dönemin uygulamaları ve sansür mekanizmalarının keyfi işleyişi hakkındaki örnekler dikkate alındığında oldukça güçlü bir varsayım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, Yaşar Nabi Nayır'ın eseri ideolojik baskının yoğun olduğu bir dönemde Türkçeye kazandırmış olması, metni edebi dizge içinde var edebilmek adına gösterdiği titizliği ve stratejik çeviri tercihlerini görünür kılmaktadır. Bu da tezin genel amacını ortaya koymaktadır. Çeviri eyleminin dönemin ideolojik, siyasal ve kültürel bağlamıyla nasıl iç içe geçen bir eylemdir ve çevirmen yalnızca anlamı değil, aynı zamanda dönemin ruhunu ve tarihini de metne yansıtmaktadır.

Bunun yanında farklı bir dönem ve hükümetin yönetiminde olduğu bir atmosfer içerisinde çevrilmiş *Gulliver's Travels* eserinin erek metinlerinde de bu katmanlı ilişkinin izlerini görmek mümkündür. Yapılan karşılaştırmalarda *Gulliver's Travels*'ın erek metinlerinde, hem içeriksel hem de söylemsel düzeyde dikkat çekici bir yönlendirme görülmüştür. Mahremiyet, cinsellik ve kadın bedeni gibi temalar, toplumun ahlaki duyarlılıklarıyla çelişmemesi adına açıkça bastırılmıştır. Benzer şekilde, kadın karakterlerin aktif ve sorgulayıcı tavırları da geleneksel rollerle örtüşecek şekilde ifade edilmiştir. Toplumsal

eleştiri içeren sahneler metinden çıkarılmış ya da yumuşatılarak Cumhuriyet'in modernleşme söylemiyle çelişmeyecek biçimde erek metinde yer bulmuştur.

Buna karşılık, çeviri metinde özellikle bazı değerler öne çıkarılmıştır. Ahlaki ve didaktik mesajlar, sorular, dipnotlar ve metinsel vurgularla pekiştirilmiş; dürüstlük, çalışkanlık, düzen ve toplum yararına hizmet gibi erdemler ön plana alınmıştır. Sonuç olarak, erek metin Swift'in evrensel hicvini tamamen ortadan kaldırmasa da ciddi bir biçimde dönüştürmüştür. Yazarın ironik ve yer yer karanlık eleştirisi, didaktik ve düzen odaklı bir söyleme dönüştürülerek bireyin kendini ve toplumunu sorgulaması gereken özgün metin, erdemli yurttaşlar yetiştirme aracı olarak şekillenmiştir. İroni yer yer zayıflatılmış, bazı yerlerde ise ahlaki yargılarla yer değiştirmiştir. Swift'in evrensel eleştirisi, Cumhuriyet ideolojisinin ahlaki kalkınma hedefleri doğrultusunda ulusal bir söyleme dönüştürülmüş; böylece çeviri, sadece bir aktarım değil, ideolojik bir yeniden yazım işlevi kazanmıştır.

Özellikle devlet destekli bir yayın projesi olan *Okul Klasikleri* dizisi kapsamında gerçekleştirilmiş ve baştan itibaren daha net bir ideolojik çerçeveye oturtulmuştur. Sansür meselesi ise çeviri ve ideoloji ilişkini yansıtan en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *Okul Klasikleri* için Seçilen metinler arasında Platon, Aristoteles, Homeros, Shakespeare, Cervantes ve Molière gibi yazarların temel eserleri yer almaktadır. Bu eserler, evrensel temaları ve küresel entelektüel ve kültürel geleneklere kalıcı katkıları nedeniyle seçilmiştir. Bu girişim, öğrencileri bu klasiklerle tanıştırmak eleştirel akıl yürütme, etik düşünme ve estetik beğeni değerlerini aşlamayı ve Türkiye'deki eğitimin küresel entelektüel gelişim standartlarıyla uyumlu olmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Sansürün yalnızca bastırıcı değil, yönlendirici ve inşa edici bir ideolojik araç olduğu görülmektedir. Platon'un çocuk yetiştirirken anlatılacak masalların dahi devlet kontrolünde olması gerektiği düşüncesi, 1945 *Gulliver's Travels* 1945 çevirisinin temel mantığına Antik dönemden bir örnek olarak görülebilir. Bu yaklaşım, çocuk edebiyatının “ağaç yaşken eğilir” idealiyle biçimlendirildiğini; çeviriyle çocukların yalnızca dilsel değil, zihinsel olarak da şekillendirilmek istendiğini ortaya koyar.

Bu eserin doğrudan devlet eliyle gerçekleşen bir çeviri faaliyetinin parçası olması nedeniyle İrfan Şahinbaş'ın bireysel karar verme alanı Yaşar Nabi Nayır'a göre daha sınırlıdır. Erek metin, doğrudan Cumhuriyet ideolojisinin modernleşme, ahlak ve ulusal kimlik inşası hedeflerine hizmet edecek şekilde şekillendirilmiştir. Burada patronaj bileşenlerinin ekonomik değil, daha çok ideolojik ve statü temelli bir anlayışla işlediği

görülmektedir. Eserin yalnızca ilk iki seyahatinin seçilmesi, sansürlenmiş bölümler, çeviri tercihlerindeki yönlendirmeler ve öğretici dipnotlar bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Her iki örnekte de çeviri, dönemin kültürel planlamasının bir aracı olarak işlev görmüştür. Ancak bu planlamanın kaynağı ve yöntemi farklılaşmaktadır. *Darkness at Noon* çevirisinde bireysel bir yayıncının estetik, ideolojik ve politik tercihleri daha belirleyici olurken, *Gulliver's Travels* çevirisi doğrudan devlet eliyle yönlendirilen bir ideolojik kurguya hizmet etmiştir. Ancak her iki dönem için de ortak nokta bir nokta bulunmaktadır. Her iki çeviri de kendi döneminin kültürel, toplumsal ve siyasal söylemleriyle iç içe geçmiş, çeviri süreci yalnızca diller arası değil, aynı zamanda ideolojiler arası bir aktarım süreci hâline gelmiştir.

Çağdaş çeviri kuramcılarının vurguladığı gibi, her çeviri metnin belirli bir ideolojiyi yansıtmaktadır ve her erek metin çevrildiği dönem koşulları içinde değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, çeviri metinler yalnızca kaynak metnin gölgesi veya onların bir tanıtımı değil, kendi başına bir üretim olarak yeniden yazılmışlardır. Tymoczko'nun belirttiği gibi, bir eserin farklı çevirilerinde bile farklı ideolojik izler bulunabilir (bkz. bl. 1.1.4). *Gulliver's Travels*'in 1943 ve 1945 versiyonları, bu görüşü neredeyse birebir doğrulamaktadır. 1943 baskısında nispeten daha özgün kalan ifadeler, 1945 baskısında revizyondan geçerek çocuklara hitap edecek şekilde ideolojik müdahale örnekleri sunmaktadır. Bu durum, çevirmenlerin sadece dil değil, ideoloji de aktardığını, dahası ideolojiyi şekillendirdiğini gösterir.

Benjamin'in çeviri anlayışı ve Hermans'ın "çevirmenin sesi" vurgusu, özellikle metinlerdeki müdahaleleri anlamlandırmada açıklayıcıdır. Çevirmen bazen görünmez olsa da sesini sessizce duyurur, bu ses kimi zaman açıklamalarla, kimi zaman tercihlerle okuyucuya ulaşır (bkz. bl. 1.1.). Bu durum, Arrojo'nun çevirmenin görünürlüğü üzerine yaptığı tartışmayı da destekler. Çeviri bir "ölüm ve yeniden doğuş" alanıdır; metin yeniden yorumlanırken, çevirmen de yazarla birlikte yeniden konumlanır. *Darkness at Noon* çevirisinde bu ses, daha çok metinsel seçimler ve vurgularla kendini belli ederken; *Gulliver's Travels* çevirisinde çevirmen daha çok sistemin "içinden konuşur." (bkz. bl. 1.1.5)

Bu çerçevede, Louis Althusser'in ideolojinin tarihinin olmadığı düşüncesi ve devletin ideolojik aygıtları (DİA) kuramı, çalışmanın temel tartışmasını destekleyen kavramsal bir zemin sunmuştur. Althusser'e göre ideoloji, yalnızca baskı ve zorlama yoluyla değil;

kültürel üretim araçları, eğitim, medya ve edebiyat gibi alanlar üzerinden de dolaylı biçimde işler. Bu noktada çeviri, özellikle edebi metinler söz konusu olduğunda, devletin ideolojik aygıtlarından biri hâline gelmektedir. *Gulliver's Travels* ve *Darkness at Noon* çevirilerinde görülen müdahaleler, yalnızca çevirmen tercihlerine indirgenemeyecek kadar sistemattir. Dönemin siyasal atmosferi, hedef kitleye iletilmek istenen mesajlar ve çevirmenlerin ideolojik konumlanmaları, Althusser'in tanımladığı ideolojik yapıların çeviri metinleri nasıl şekillendirdiğine somut birer örnek olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla, bu çeviriler sadece metinsel yeniden yazımlar değil, aynı zamanda belirli ideolojik düzenlemelerin taşıyıcısıdır. Gelecek çalışmalarda bu tezin ortaya koyduğu çeviri ve ideoloji ilişkisi farklı ideolojik dönemlerde yayımlanmış başka klasik çeviriler incelenerek alana katkı sunacak yeni bulgularla derinleştirilebilir.

Sonuç olarak bu tez, çevirinin dönüştürücü gücünü ortaya koyarken, her çevirinin aslında bir yorum, bir seçim ve dolayısıyla bir ideoloji taşıdığını göstermektedir. Çevirmen, kaynak metnin sadık bir hizmetkârı olarak onu tanıtmakla görevli bir kişi değil, onun bir nevi yeniden yaratıcısıdır. Bu açıdan *Gulliver's Travels* ve *Darkness at Noon* çevirileri, Türkiye'de çeviri tarihinin sadece filolojik değil, ideolojik, sosyolojik ve politik bir alan olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Çeviriyi gücün hizmetinde gerçekleşen bir manipölasyon olarak ifade eden Lefevere'in de görüşü bu noktada somut örneklerle kanıtlanmaktadır. Her metin kendi dönemini yansıttığı için o metni farkı bir kültürde özünü koruyarak yansıtmak mümkün değildir. Dolayısıyla Kültürel Dönemeç yaklaşımı çeviribilimde çeviri ve ideoloji ilişkisinin görünür olmasına katkı sağlayarak çevirmenin sadece sözcükleri aktaran bir alıcı olmaktan öte, kültür ve ideolojiyi de şekillendirme gücüne sahip, toplumla işbirliği yapan bir uzman olarak öne çıkmasına yardımcı olmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda, bu çalışma çeviri eyleminin bir yeniden yazım olarak kültürel inşa sürecinde kritik bir rol üstlendiğini ve aynı zamanda ortaya çıktığı dönemin ideolojik ve toplumsal yansımalarını taşıyan bir ayna işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdal, G. (2017). Bejan Matur Çevirilerinden Örneklerle Metaforik Bir Yeniden Yazma Eylemi Olarak Şiir Çevirisi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2379-2398. <https://doi.org/10.15869/itobiad.340852>
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018). 1940'lı yıllarda Türkiye'de entelijansiya, basın ve siyaset ilişkisi üzerine. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), 126–141.
- Akarsu, B. (1984). *Wilhelm von Humboldt'da dil-kültür bağlantısı*. Remzi Kitabevi.
- Alaca, E. (2022). Cumhuriyet Dönemi tarih ders kitaplarında Osmanlı imajı (1950–2020). *Asya Studies – Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(21), 1–10. <https://doi.org/10.31455/asya.1097030>
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*. Phoenix Yayınevi.
- Albiz, Ü. (2018). *Çeviride ideoloji: 1960–1980'li yıllarda Türkiye'de yayıncılık ve çeviri, çeviri eserler ve dergicilik faaliyetleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Althusser, L. (2013). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eser 1970 yılında *Idéologie et appareils idéologiques d'État* adıyla yayımlanmıştır.)
- Althusser, L. (2021). *Ne yapmalı?* (Y. C. Uslu, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinal eser *Que faire?*)
- Alvarez, G., Ceballos, F. C., & Quinteiro, C. (2009). The role of inbreeding in the extinction of a European royal dynasty. *PLOS ONE*, 4(4), e5174. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005174>.
- Antakyalıoğlu, Z. (2017). *Bir düşün sonu: Milan Kundera üzerine bir inceleme*. Can Yayınları.
- Arabacı, C. (2014). Basın kanunu ve İnönü dönemi Türk basını. *Sosyoekonomi*, 22(22), 27–50.
- Arcayürek, C. (1983). *Demokrasinin ilk yılları: 1947–1951* (1. basım). Bilgi Yayınevi.
- Arrojo, R. (1997). *The “death” of the author and the limits of the translator's visibility*. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová & K. Kaindl (Ed.), *Translation as intercultural communication: Selected papers from the EST Congress, Prague 1995* (s. 21–32). John Benjamins Publishing Company.
- Arslan, M. (2020). 1939–1946 yılları Türkiye'sinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(2), 145–157. https://doi.org/10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2001

- Baker, M. (1992). *In other words: A coursebook on translation*. Routledge
- Barthes, R. (1967). The death of the author. *Aspen*, (5–6)
- Barut, E. (2020). *Ulus-devlet inşasında çeviri ve ideolojinin rolü çerçevesinde “Tercüme Bürosu” ve “Tercüme” dergisi* (Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Bilim Dalı).
- Bassnett, S. (2005). *Translation studies* (3. Basım). Routledge.
- Bassnett, S. (2007). Culture and translation. In P. Kuhiwczak & K. Littau (Eds.), *A companion to translation studies* (pp. 13–23). Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781853599583-003>.
- Bassnett, S., & Lefevere, A. (1998). *Constructing cultures: Essays on literary translation*. Multilingual Matters.
- Bassnett, S., & Lefevere, A. (1992). General editors’ preface. In A. Lefevere (Ed.), *Translation/history/culture: A sourcebook* (ss. xi–xii). Routledge.
- Bengi, H. (2000). *Gazeteci, siyasetçi ve fikir adamı olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Benjamin, W. (1968). The task of the translator (H. Zohn, çev.). H. Arendt (Ed.), *Illuminations* (s. 69–82). Harcourt Brace Jovanovich.
- Berkowitz, R. (2009). Approaching infinity: Dignity in Arthur Koestler’s *Darkness at Noon*. *Philosophy and Literature*, 33, 296–314. <https://ssrn.com/abstract=1424262>.
- Billiani, F. (2007). Assessing the boundaries of censorship and translation: An introduction. In F. Billiani (Ed.), *Modes of censorship and translation: National contexts and diverse media* (ss. 9–34). St. Jerome Publishing.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Çev.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Bozkurt, B. (2011). Türkiye’de “Millî Şef” dönemi CHP politikalarının eğitim sistemine etkileri üzerine bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 183–202.
- Bulut, A. (2018). *Basından örneklerle çeviride ideoloji: İdeolojik çeviri*. Siyasal Kitabevi.
- Burnett, A., Knighton, D., & Wilson, C. (2022). The self-censoring majority: How political identity and ideology impacts willingness to self-censor and fear of isolation in the United States. *Social Media + Society*, 8(3). <https://doi.org/10.1177/20563051221123031>

- Busch, A., Theiner, P., & Breindl, Y. (2018). Internet censorship in liberal democracies: Learning from autocracies? In J. Schwanholz, T. Graham, & P.-T. Stoll (Eds.), *Managing democracy in the digital age: Internet regulation, social media use, and online civic engagement* (ss. 11–28). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61708-4_2
- Can, M. Z. (2015). *İdeolojik çeviri: Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi örneğinde* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı).
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Oxford University Press.
- Chanyal, S., & Bhatt, R. (2022). Blinding power and awakened morality: A study of Arthur Koestler's *Darkness at Noon*. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 7(1), 313–316. <https://doi.org/10.22161/ijels.71.43>.
- Clark, J. C. D. (2000). *English society, 1660–1832: Religion, ideology and politics during the ancien régime* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Çakır, H., & Yavalar, D. (2017). Demokrat Parti İktidarı ve Basın. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 1-14.
- Çağlar, D. (2006). *Kamuoyu oluşturulmasına bir örnek: 1945–1955 yılları arasında gazetelerde antikomünizm* (Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- Çamdere, N. (2008). *A criticism on the translations of Shakespeare's play, King Lear into Turkish* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, N. (2014–2015). Michael Kohlhaas üzerinden adalet sorgulaması: Onurlu bir isyan ile bozgunculuk arasındaki ince çizgi. *Sosyoloji Dergisi*, 31–32, 85–103.
- Çelikel, M. A. (2017). Swift and humour: An intellectual as a political figure. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(1), 135–141. <https://doi.org/10.13114/MJH.2017.325>
- Çelikiz, E., & Kuzucanlı, G. (2019). İnönü döneminde basın özgürlüğü: Cumhuriyet, Akşam ve Vatan gazeteleri örneği. *ASEAD – Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 111–126.
- Damrosch, L. (2013). *Jonathan Swift: His life and his world*. Yale University Press.
- Derrida, J. (2001). *What is a “relevant” translation?* (L. Venuti, çev.). *Critical Inquiry*, 27(2), 174–200. <https://doi.org/10.1086/449005>
- Derrida, J. (2007). *Des tours de Babel* (J. F. Graham, çev.). In J. F. Graham (Ed.), *Difference in translation* (s. 165–207). Cornell University Press. (İlk basım 1985)

- Dingwaney, A., & Maier, C. (Ed.). (1995). *Between languages and cultures: Translation and cross-cultural texts*. University of Pittsburgh Press.
- Doğanay, G., & Çolak, Ç., (2023). Popülist Politika Perspektifinden Demokrat Parti Dönemindeki Mülki İdare Düzenlemeleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* , no.44, 393-428.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji: Bir giriş* (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Eserin özgün adı: *Ideology: An Introduction*)
- Eagleton, T. (2005). *The English novel: An introduction*. Blackwell Publishing.
- Eco, U. (2024). *Anlatı ormanlarında altı gezinti* (K. Atakay, Çev.) (16. basım). Can Yayınları.
- Elgül, C. (2023). Erken Cumhuriyet Dönemi kültür repertuarı'na özne odaklı bir bakış: Yaşar Nabi Nayır'ın çeviri biyografisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1505–1517. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1342154>.
- Emre Kaya, A. E. (2010). Demokrat Parti döneminde basın – iktidar ilişkileri. *İletişim Fakültesi Dergisi*, (1), 93–107.
- Erlanson, E., Helgason, J., Henning, P., & Lindsköld, L. (2020). Introduction. In E. Erlanson, J. Helgason, P. Henning, & L. Lindsköld (Ed.), *Forbidden literature: Case studies on censorship* (ss. 9–23). Nordic Academic Press. <https://doi.org/10.21525/kriterium.22.a>
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi* (4. baskı). İmge Kitabevi.
- Erol, E. G. (2020). Nazi Almanyası'nda yayıncılık, Nazizm ideolojisinin yaydığı anti-semitist söylemlerin inşası ve kitapların propaganda amaçlı kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(4), 693–722. <https://doi.org/10.24146/tk.818460>.
- Ertop, K. (1979). Yaşar Nabi çağdaş kültürümüzü biçimlendirmiş ve geniş kitlelere yansıtmış bir düşün adamıdır. *Milliyet Sanat*, (337).
- Even-Zohar, I. (1978). The position of translated literature within the literary polysystem. In J. S. Holmes, J. Lambert, & R. van den Broeck (Ed.), *Literature and translation: New perspectives in literary studies* (s. 117–127). Acco.
- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem theory. *Poetics Today*, 1(1–2), 287–310.
- Even-Zohar, I. (1997). Culture repertoire and the role of transfer. *Target: International Journal of Translation Studies*, 9(2), 373–381. <https://doi.org/10.1075/target.9.2.09eve>
- Even-Zohar, I. (2009). The position of translated literature within the literary polysystem (1978). In D. Damrosch, N. Melas, & M. Buthelezi (Eds.), *The Princeton sourcebook in comparative literature: From the European Enlightenment to the global present* (pp. 240–247). Princeton University Press.

- Forster, J. (1895). *The life of Jonathan Swift*. Bickers & Son.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.; C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, & K. Soper, Çev.). Pantheon Books.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. Basic Books.
- George, E. E. (1998). “Hyperion” and “Darkness at Noon”: Resemblance with a difference. *The Journal of English and Germanic Philology*, 97(1), 51–68.
- Glenn, C. (2004). *Unspoken: A rhetoric of silence*. Southern Illinois University Press.
- Goethe, J. W. von. (1908). *Maxims and reflections* (T. B. Saunders Çev.). Macmillan and Co.
- Goethe, J. W. von. (2014). Conversations with Eckermann on Weltliteratur (1827). In D. Damrosch (Ed.), *World literature in theory* (s. 16–21). Wiley-Blackwell.
- Gouldner, A. W. (1976). *The dialectic of ideology and technology: The origins, grammar, and future of ideology*. The Macmillan Press.
- Göktepe, F. (2014). *Cumhuriyet döneminde yayınlanan Tercüme dergilerinin çeviri sosyolojisi açısından irdelenmesi (1940–1946)* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı).
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Çev.). International Publishers.
- Gülen, S. (2010). *Political crime and denunciation in the 1950s: Cases for making communist propaganda* (Yüksek lisans tezi, Boğaziçi University). Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi.
- Güldal, Ö. (2019). *Muhafazakâr ve sol aydınların Köy Enstitülerine bakışı (1940–1970)* (Yüksek lisans tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Zonguldak.
- Hermans, T. (1996, 19 Mart). *Translation's other* [Açılış dersi]. University College London.
- Hermans, T. (2023). *Metatranslation: Essays on translation and translation studies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003011033>
- Holmes, J. S. (1972). *The name and nature of translation studies*. Paper presented at the Third International Congress of Applied Linguistics, Copenhagen, Denmark.
- Irmak, E. (2018). *Eski köye yeni roman: Köy romanının tarihi, kökeni ve sonu (1950–1980)*. İletişim Yayınları.

- Işık, S., & Köktürk, Ş. (2024). Tanzimat Dönemi'nde Gazetecilik ve Haber Çevirileri Üzerine Bir İnceleme. *Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(13), 42-57. <https://doi.org/10.48131/jscs.1479709>
- İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi uygulaması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 272–287.
- Lyytinen, K., & King, J. L. (2002). Around the cradle of the wireless revolution: The emergence and evolution of cellular telephony. *Telecommunications Policy*, 26(2), 97–100. [https://doi.org/10.1016/S0308-5961\(02\)00002-2](https://doi.org/10.1016/S0308-5961(02)00002-2).
- Kant, I. (2023). *Aydınlanma nedir?* (A. Koçulu, Çev.).
- Kırtay, O. (2023). *Sovyetler Birliği'nde kitap yasakları özelinde sansür uygulamaları*. Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi, 4(1), 117–131. <https://doi.org/10.29228/lamre.67984>
- Koç, E. Ö. (2021). *1940–1950 Arası Türkiye'de Kültür ve Sanat* (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı).
- Koestler, A. (1941). *Darkness at noon* (D. Hardy, Trans.). The Modern Library
- Koestler, A. (1952). *Gün ortasında karanlık* (M. Reşit, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları. (Varlık Cep Kitapları, No. 49; Varlık Yayınları, No. 117).
- Koestler, A. (1954). *The invisible writing: The second volume of an autobiography, 1932–40*. Macmillan.
- Koskinen, K. (1994). (Mis)Translating the untranslatable: The impact of deconstruction and post-structuralism on translation theory. *Meta: Translators' Journal*, 39(3), 446–452. <https://doi.org/10.7202/003344ar>
- Kuşçi, A. (2021). Cumhuriyet yayıncılığının ilk planlaması: Birinci Türk Neşriyat Kongresi (2–5 Mayıs 1939). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(29), 295–315.
- Lambe, J. L. (2002). Dimensions of censorship: Reconceptualizing public willingness to censor. *Communication Law and Policy*, 7(2), 187–235.
- Larraín, J. (1994). *Ideology and cultural identity: Modernity and the Third World presence*. Polity Press.
- Lefevere, A. (1992a). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. Routledge.
- Lefevere, A. (Ed.). (1992b). *Translation/history/culture: A sourcebook*. Routledge.
- Lenard, M. (2006). On the Origin, Development and Demise of the *Index Librorum Prohibitorum*. *Journal of Access Services*, 3(4), 51–63. https://doi.org/10.1300/J204v03n04_05

- Maarif Vekâleti. (1939). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: 1–5 Mayıs 1939: Raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*. Maarif Matbaası.
- Maarif Vekâleti. (1939a, Şubat 5). *Tebliğler Dergisi*, (5), 36–40.
- Maarif Vekâleti. (1939b, Mart 5). *Tebliğler Dergisi*, (7), 89–92.
- Maarif Vekilliği. (1939). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi zabıtları, raporlar, teklifler ve müzakere zabıtları*. Maarif Vekilliği.
- Maral, N. & Yücel, F. (2021). Çeviribilim ve çeviri olgusu açısından ideoloji. *Folklor/Edebiyat*, 27(108), 1093–1108. <https://doi.org/10.22559/folklor.1794>.
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji* (1. basım). İletişim Yayınları.
- Marinetti, C. (2011). Cultural approaches. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of translation studies: Volume 2* (pp. 26–30). John Benjamins Publishing Company.
- Marx, K. (2011). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* (S. Belli, Çev., 7. basım). Sol Yayınları. (Orijinal eser *Zur Kritik der politischen Ökonomie*)
- McKendrick, N., Brewer, J., & Plumb, J. H. (1982). *The birth of a consumer society: The commercialization of eighteenth-century England*. Indiana University Press.
- Mehmet Emin ELMACI-İlknur SARI.(2019).*DEMOKRAT PARTİ’NİN İLK DÖNEMİNDE SOL ALGISINA BİR ÖRNEK; KOMÜNİZMİ TEL’İN HAREKETLERİ (1950-1954)*.Journal of History School.
- Merkle, D. (2018). Translation and censorship. In F. Fernández & J. Evans (Eds.), *The Routledge handbook of translation and politics* (pp. 238–253). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315621289-16>.
- Merkle, D., & Baer, B. J. (2024). Translation and censorship in wartime: The case of Canada and the United States of America. In D. Merkle & B. J. Baer (Eds.), *The Routledge handbook of translation and censorship* (Bölüm 22). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003149453-27>
- Milton, J. (2008). *Areopagitica*. Arc Manor.
- Munday, J. (2007). Translation and ideology: A textual approach. *The Translator*, 13(2), 195–217. <https://doi.org/10.1080/13556509.2007.10799238>
- Nayır, Y. N. (1933). On beş günde. *Varlık*, (1), 18.
- Nayır, Y. N. (1940). Tercümeyle dair. *Varlık*, (179), 248–250.
- Nayır, Y. N. (1947). Sanat ve hürriyet. *Varlık*, (325), 3–4.
- Nayır, Y. N. (1950a). Barış havarileri. *Varlık*, (361), 1.

- Nayır, Y. N. (1950b). Bekliyoruz. *Varlık*, (360).
- Nayır, Y. N. (1950c). Çok şükür. *Varlık*, (359), 3–4.
- Nayır, Y. N. (1950d). Partiler üstünde. *Varlık*, (357), 3–4.
- Nayır, Y. N. (1951a). Ayın olayları. *Varlık*, (373), 1–2.
- Nayır, Y. N. (1951b). Ayın olayları. *Varlık*, (374), 1–2.
- Nayır, Y. N. (1951c). Çok şükür bitti. *Varlık*, (375).
- Nayır, Y. N. (1951d). Din meselesi. *Varlık*, (371).
- Nayır, Y. N. (1951e). Geriliğe karşı. *Varlık*, (367), 3–4.
- Nayır, Y. N. (1951f). Kitapçılığımızın buhranı. *Varlık*, (370), 1-2.
- Nayır, Y. N. (1951g). Kötü politikacı. *Varlık*, (366), 3-4.
- Nayır, Y. N. (1951h). Milliyetçilik ve gelenekler. *Varlık*, (375), 3-4.
- Nayır, Y. N. (1951i). Nereye gidiyoruz. *Varlık*, (373), 3–4.
- Nayır, Y. N. (1952a). Akıl. *Varlık*, (388), 1-2.
- Nayır, Y. N. (1952b). Yeni kitaplarımız. *Varlık*, (386), 1-2.
- Nayır, Y. N. (1952c). Radyo propagandası. *Varlık*, (382), 2.
- Nayır, Y. N. (1979, 1 Ekim). Yaşar Nabi Nayır. *Milliyet Sanat*, (337).
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. E.J. Brill.
- Odacıoğlu, M. C., Köktürk, Ş., & Aytaş, G. (2016). Çevirmen bir simülatör mü yoksa “gerçek” bir yazar mı? Çevirmenin çeviri sürecindeki konumunun Venutici bakış açısından bir analizi. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(26), 619–634. <https://doi.org/10.14225/Joh881>
- Özay, Ç. (2018). *Kültür ve sanat hayatımıza katkısı bakımından Varlık dergisi üzerine bir inceleme (1933–1981)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, M. (2004). Yaşar Nabi Nayır’ın çeviriye dair görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (15–30), 15–30.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti dönemi siyasi ve sosyal hayat*. İskenderiye Yayınları.
- Paul, H. (2010). *The South Sea Bubble: An economic history of its origins and consequences*. Routledge.

- Platon. (2006). *Devlet* (C. Saraçoğlu & V. Atayman, Çev.). Bordo Siyah Yayınları.
- Plumb, J. H. (1972). *Sir Robert Walpole: The king's minister*. Cresset Press.
- Polatel, C. (2020). Tercüme dergisinde kadın kimliğinin inşası: Bir yapı söküm denemesi. *Mavi Atlas*, 8(2), 362–388. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.753814>.
- Pym, A. (2011). The translator as non-author, and I am sorry about that. In C. Buffagni, B. Garzelli, & S. Zanotti (Eds.), *The translator as author: Perspectives on literary translation* (pp. 31–44). LIT Verlag.
- Reiss, K., & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Niemeyer.
- Reiss, K. (2004). Type, kind and individuality of text: Decision making in translation (S. Kitron, Çev.). In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (2nd ed., pp. 160–171). Routledge.
- Reiss, K., & Vermeer, H. J. (2014). *Towards a general theory of translational action: Skopos theory explained* (C. Nord, Çev.; M. Dudenhöfer, Ed.). Routledge.
- Sarı, İ. (2018). *Demokrat Parti döneminde sol algısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Schäffner, C. (Ed.). (1999). *Translation and norms* (Vol. 5). Multilingual Matters.
- Seçkin, S. (2021). Yeni sansür modeli kapsamında *Grey Wolf*'un ön kapaklarının dönüşümü. *LOTUS International Journal of Language and Translation Studies*, 1(2), 29–41.
- Sengupta, M. (1995). Translation as manipulation: The power of images and the images of power. In A. Dingwaney & C. Maier (Eds.), *Between languages and cultures: Translation and cross-cultural texts* (s. xx–xx). University of Pittsburgh Press.
- Serdar, H. A. (2019). *Gulliver's travels: An example of alienation*. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(2), 695–708. <https://doi.org/10.21547/jss.464911>.
- Shils, E. (1975). *Center and periphery: Essays in macrosociology*. University of Chicago Press.
- Sipahi, S. (2023). *Demokrat Parti döneminde komünizmle mücadele (1950–1960)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stolze, R. (2013). *Çeviri kuramları: Bir giriş* (E. Durukan, Çev.). Değişim Yayınları.
- Summers, D. (Ed.). (2003). *Longman Dictionary of Contemporary English* (4th ed.). Pearson Education Limited.
- Swift, J. (1943). *Gulliver'in Seyahatleri I–II* (İ. Şahinbaş, Çev.). Maarif Matbaası.

- Swift, J. (1944). *Gulliver'in Seyahatleri III-IV* (İ. Şahinbaş, Çev.). Maarif Matbaası.
- Swift, J. (1945). *Gulliver'in Seyahatleri I-II* (İ. Şahinbaş, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi.
- Swift, J. (1963). *Gulliver's travels*. New York, NY: Grosset and Dunlap.
- Swigger, N. (2022). The self-censoring majority: How political identity and ideology shape willingness to self-censor. *Social Media + Society*, 8(3). <https://doi.org/10.1177/20563051221123031>
- Şan, F., & Fidan, Ö. (2021). Çeviribilimin Türkiye'deki Gelişimi Açısından Çeviribilimsel Konulu Derleme Yayınların İncelenmesi. *Journal of University Research*, 4(2), 127-136. <https://doi.org/10.32329/uad.898896>
- Şenlen Güvenç, S. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Filolojisi Eğitiminin Başlangıcı: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü. *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 113-135.
- Şevik, N., Gündoğdu, M., & Tosun, M. (2015). Skopos kuramını yeniden anlamak: Skopos kuramında amaç kavramına geniş ölçekli bir bakış. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(1), 179-196. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/skad/issue/21058/226720> E.T 12.04.2024
- Şirin Yıldırım, E., & Ağzıpak, D. D. (2023). Cumhuriyet dönemi gastronomi eğitiminin gelişimi ve Türk mutfağına etkisi. *Journal of Awareness*, 8(3), 599-619.
- Şişmanof, D. (1965). *Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketi* (T. Deliorman, Çev.). Sofya: Narodna Prosveta Devlet Yayınevi.
- T.C. Resmî Gazete. (1931, 1 Ağustos). *Matbuat Kanunu (Kanun No: 1881, Kabul Tarihi: 25 Temmuz 1931)*. Resmî Gazete (Sayı: 1867).
- T.C. Resmî Gazete. (2005, 16 Haziran). *Bakanlar Kurulu Kararları* [Resmî Gazete, sayı 7885].
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası, 1923-1960* (T. Demirel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2023). Cumhuriyetin ilk 100 yılında çeviriye “resmî” bakış: Yayın kongreleri. *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 136-151.
- Taran, L. (1999). Heraclitus: The river-fragments and their implications. *Elenchos*, 20(1), 9-52.
- Taş, S. (2015). *Yan-metinsellik ve metinlerarasılık odağında yeniden çeviriler: İki distopik roman* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Taş, S. (2018). *Sansürün çeviride işleyişi ve patronaj. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (60), 213–233.
- Tosun, M. (2017). *İşlevsel çeviribilim*. Değişim Yayınları.
- Toury, G. (2004). *The nature and role of norms in translation*. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 198–211). Routledge.
- Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and Beyond* (Revised ed.). John Benjamins Publishing Company.
- Tučev, Nataša. (2006). The Grammatical Fiction: Self vs. Subject in Arthur Koestler's *Darkness at Noon*. *Facta Universitatis: Series Linguistics and Literature*. 4. 61-70.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942). *Varlık Vergisi Kanunu (11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı)*. T. C. Resmî Gazete, 12 Kasım 1942, sayı: 5255.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1950, 13 Haziran). *Demokrat Parti Meclis Grubu toplantı tutanağı* (s. 68). TBMM Arşivi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1951, 19 Kasım). *Tutanak Dergisi* (Dönem IX, Cilt 10, Toplantı 2, Birleşim 6, Oturum 2–3). Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (1951, 25 Temmuz). *Resmî Gazete*, (7885).
- Tymoczko, M. (2014). *Ideology and the position of the translator: In what sense is a translator 'in between'?* M. Calzada-Pérez (Ed.), *Apropos of ideology: Translation studies on ideology – Ideology in translation studies* (s. 181–201). Routledge.
- Tymoczko, M. (2021). *Translation, ideology, and creativity*. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 2. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v2i.74>
- Tymoczko, M. (Ed.). (2010). *Translation, resistance, activism*. University of Massachusetts Press.
- Tytler, A. F. (1941). *Tercümenin prensipleri hakkında bir deneme* (E. Güney, Çev.). *Tercüme*, (8), 171–172.
- Ulus. (1939, 6 Mayıs). *Neşriyat Kongresi dün kapandı*. Ulus Gazetesi, s. 1.
- Ulus. (1950, 8 Ağustos). *Rejim aleyhinde yapılan neşriyat*. Ulus Gazetesi, s. 1.
- Uslu, M. (2023). Dolaylı çeviriyi yeniden çeviri olarak yorumlamak: Berman'ın çeviri eleştirisi modeli çerçevesinde hermeneutik bir uygulama olarak çeviri. *Söylem: Filoloji Dergisi, Çeviribilim Özel Sayısı*, 130–139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/soylemdergi/issue/75937/1187085>
- Ülken, H. Z. (2016). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü (Seçme Eserleri VI)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Üstünsöz, İ. (2010). *The legal status and the self-images of translators in Turkey: Translators at the crossroads: Experts or messengers?* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Varlık. (1933). *Varlık*, (1).

Varlık. (1938). *Varlık*, (122).

Varlık. (1939a). *Varlık*, (142).

Varlık. (1939b). *Varlık*, (146).

Varlık. (1940a). *Varlık*, (179).

Varlık. (1940b). *Varlık*, (180).

Varlık. (1950a). *Varlık*, (356).

Varlık. (1950b). *Varlık*, (359).

Varlık. (1950c). *Varlık*, (360).

Varlık. (1950d). *Varlık*, (363).

Varlık. (1951a). *Varlık*, (366).

Varlık. (1951b). *Varlık*, (367).

Varlık. (1951c). *Varlık*, (370).

Varlık. (1951d). *Varlık*, (373).

Varlık. (1951e). *Varlık*, (374).

Varlık. (1951f). *Varlık*, (375).

Varlık. (1951g). *Varlık*, (376).

Varlık. (1952). *Varlık*, (383).

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.

Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. Routledge.

Vermeer, H. J. (2004). *Skopos and commission in translational action*. A. Chesterman (ed. & çev.), *The translation studies reader* (2. bs., s. 221–232). Routledge.

Vermeer, H. J. (1978). Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen*, 23(3), 99–102.

- Wedel, T. O. (1926). On the philosophical background of *Gulliver's Travels*. *Studies in Philology*, 23(4), 434–450.
- West, D. (2013). *Kıta Avrupası felsefesine giriş: Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya* (Çev. A. Yılmaz). Paradigma Yayıncılık
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations* (G. E. M. Anscombe, çev., 3. basım). Basil Blackwell.
- Yakut, A. S. (2017). *Platon'un Phaidon'unda Sokrates'in savunması*. *Archivum Anatolicum*, 11(1), 129–142.
- Yetkin, S. K. (1944, Eylül 19). *Tercüme seferberliği*. *Tercüme Dergisi*, (27), 270–272.
- Yılmaz Kutlay, S. (2019). *Beyaz Adam'ın yazar söyleminin "doğumu" ve "ölümü"nün politiği ve çeviribilimdeki izdüşümleri*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö5), 358–366. <https://doi.org/10.29000/rumelide.606211>
- Yılmaz, E. (2022). *İnönü döneminde (1938–1950) demografik yapının temel özellikleri*. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(81), 522–527. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3030>
- Yılmaz, M., & Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti döneminde Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanan yayınlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65), 225–246.
- Yücel, F. (2006). Türkiye'nin aydınlanma sürecinde çevirinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 207–220.
- Yücel, F. (2016). *Çevirinin tarihi*. Çeviribilim Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Aksoy, B. (t.y.). *Translation as rewriting*. *Translation Journal*. <https://translationjournal.net/journal/17turkey.htm> E.T. 17.04.2024
- Amerika Birleşik Devletleri Anayasası. (t.y.). Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20130718064750/https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf> E.T. 18.04.2025
- Bayarslan, H. (t.y.). 1950 Basın Kanunu. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1004/1950-Bas%C4%B1n-Kanunu> E.T. 18.04.2025
- BBC Türkçe. (2022, 13 Ağustos). *Salman Rüşdi: New York'ta saldırıya uğrayan yazar kimdir?* <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn0yzn3en3eo> E.T. 25.09.2024
- Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*., <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce> E.T. 14.04.2025

- Brett, H. (2016, 29 Eylül). *Banned! — Alice's Adventures in Wonderland*. J. Willard Marriott Library Blog. <https://blog.lib.utah.edu/banned-alices-adventures-wonderland/>. E.T. 5.05.2024
- Demokrat Parti. (1950). *Seçim beyannamesi*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları. <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/ed1d2982-f225-4467-a4ab-707f4cc471dc.pdf>
- Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Cimri*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/oyundetay/2355?a=cimri>. E.T. 15.01.2025
- Ege Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü. (t.y.). *İrfan Şahinbaş*. Türkçe Çevirmenler Sözlüğü. https://translex.ege.edu.tr/tr-6554/irfan_sahinbas.html E.T. 20.03.2025
- Ezer, F. (2020). Millî Korunma Kanunu (18 Ocak 1940). *Atatürk Ansiklopedisi*. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/323/Milli-Korunma-Kanunu-\(18-Ocak-1940\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/323/Milli-Korunma-Kanunu-(18-Ocak-1940)) E.T. 19.07.2023
- Flood, A. (2011, April 27). Uncensored Picture of Dorian Gray published. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2011/apr/27/dorian-gray-oscar-wilde-uncensored>. E.T. 25.12.2024
- Flood, A. (2019, Eylül 24). *After 80 years, Darkness at Noon's original text is finally translated*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/books/2019/sep/24/darkness-at-noon-original-text-gets-first-english-translation-arthur-koestler>. E.T. 09.10.2024
- Habervitrini. (2006, 27 Ocak). Ünlü yazarın romanına '1453 tarihli' sansür. <https://www.habervitrini.com/unlu-yazarin-romanina-1453-tarihli-sansur/713799> E.T. 13.02.2024
- Jessica. (2020, Temmuz 1). “*Traduttore, traditore*” – “*The translator is a traitor*”. The GSAL Journal. <https://thegsaljournal.com/2020/07/01/traduttore-traditore-the-translator-is-a-traitor/> E.T. 10.09.2023
- Kirsch, A. (2019, Eylül 30). The desperate plight behind “Darkness at Noon”. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2019/09/30/the-desperate-plight-behind-darkness-at-noon>. E.T. 15.08.2024
- Kirsch, J. P. (1908). Dietrich von Nieheim. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/04789b.htm>. E.T. 15.08.2024
- Luther, M. (2017). An open letter on translating (G. Mann çev.). Oxford University Research Archive. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:61dd3bfe-bd7d-48a2-adca-79e28d5cc63d/files/m61a1b8f67baa1fde87e488260608f7d6>. Erişim Tarihi 15/05/2025.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (1939, Ocak 7). *Tebliğler Dergisi*, (7). https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/1939/Cilt_I_%201939_22550.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1945, Kasım). *Tebliğler Dergisi*, (355). <https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/1945/355-kasim-1945.pdf>.
- Orwell, G. (1946). Politics vs. literature: An examination of *Gulliver's Travels*. *Polemic*, (5), 74–84. <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/politics-vs-literature-an-examination-of-gullivers-travels/>. E.T. 18.09.2024
- Orwell, G. (2013, 23 Ocak). “For what am I fighting?”: George Orwell on Arthur Koestler’s *Darkness at Noon*. *New Statesman*. <https://www.newstatesman.com/culture/2013/01/what-am-i-fighting-george-orwell-arthur-koestlers-darkness-noon>. E.T. 18.09.2024
- Orwell, G. (2013, 23 Ocak). “For what am I fighting?”: George Orwell on Arthur Koestler’s *Darkness at Noon*. *New Statesman*. <https://www.newstatesman.com/culture/2013/01/what-am-i-fighting-george-orwell-arthur-koestlers-darkness-noon>. E.T. 01.02.2023
- Ozan, E. (2020). Türk-Amerikan Askerî Yardım Antlaşması (23 Şubat 1945). *Atatürk Ansiklopedisi*. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-\(23-%C5%9Eubat-1945\)-](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1259/T%C3%BCrk-Amerikan-Askeri-Yard%C4%B1m-Antla%C5%9Fmas%C4%B1-(23-%C5%9Eubat-1945)-) E.T. 25.09.2024
- Özkan, M. H. (2023). *İaşe Müdürlükleri ve Komisyonları (Kuruluş: 14 Şubat 1941–02 Ağustos 1942)*. Atatürk Ansiklopedisi. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1135/%C4%B0a%C5%9Fe-M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BCkleri-ve-Komisyonlar%C4%B1-\(Kurulu%C5%9F:-14-%C5%9Eubat-1941--02-A%C4%9Fustos-1942\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1135/%C4%B0a%C5%9Fe-M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BCkleri-ve-Komisyonlar%C4%B1-(Kurulu%C5%9F:-14-%C5%9Eubat-1941--02-A%C4%9Fustos-1942)) E.T. 02.05.2024
- Pedramnia, A. (t.y.). *Akram Pedramnia – Official Website*. <https://pedramnia.com/>. E.T. 10.10.2024
- Reinhard, M. (t.y.). *Louis de Saint-Just*. *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/biography/Louis-de-Saint-Just>. E.T. 25.03.2025
- Sarıkaya, H. S. (2022, 26 Nisan). *Niccolò Machiavelli ve Prens*. İnsanca Akademi. <https://www.insancaakademi.com/niccolo-machiavelli-ve-prens/> E.T. 18.01.2023
- Sarız, İ. (2016, 15 Ekim). *Translators on trial: A form of post-censorship in Turkey*. American Library Association – Office for Intellectual Freedom Blog. <https://www.oif.ala.org/translators-trial-form-post-censorship-turkey/> E.T.18.11.2024

- Soysal, F. (2020, 26 Ocak). 1940 yılında kurulan Tercüme Bürosu. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1096/1940-Y%C4%B1l%C4%B1nda-Kurulan-Terc%C3%BCme-B%C3%BCrosu>. E.T. 11.04.2025
- Sunay, S. (2016, Ekim). *Çocuklar için yasaklı edebiyat*. Remzi Kitabevi Kitap Gazetesi. <https://www.remzi.com.tr/kitap-gazetesi/cocuklar-icin-yasakli-edebiyat-1> E.T. 16.09.2024
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). *Aile Yılı Hakkında*. <https://www.aileyili.gov.tr/kategoriler/aile-yili-hakkinda/>. E.T.10.02.2025
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (t.y.). *Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitime Katkıları – Yayınlar*. <https://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/yayinlar.htm> E.T. 11.04.2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1950a, 15 Temmuz). *5680 sayılı Basın Kanunu*. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR KARARLAR/kanuntbmmc033/kanuntbmmc033/kanuntbmmc03305680.pdf>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1951). *Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun* (Kanun No. 5844, Kabul Tarihi: 3 Aralık 1951, Resmî Gazete: 11 Aralık 1951, Sayı: 7979). Ankara: TBMM. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR KARARLAR/kanuntbmmc034/kanuntbmmc034/kanuntbmmc03405844.pdf>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1954, 9 Mart). *6334 sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606334.pdf>.
- Varlık Yayınları. (t.y.). *Varlık'ın öyküsü*. <https://www.varlik.com.tr/tarihce.aspx>. E.T. 25.02.2025
- Wharram, C. C. (2009). Translation as symptom: The “sickness” of the Romantic [Konferans sunumu]. *Scholars@EIU*. <https://scholars.eiu.edu/ws/portalfiles/portal/39785621/fulltext.pdf> E.T. 14.06.2024
- Yılmaz, E. (2023, 26 Aralık). 1945 Tan Gazetesi Baskını. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1945-tan-gazetesi-baskini/>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr>. Erişim Tarihi 25/06/2023

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Serap IŞIK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Pamukkale Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	İngiliz Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	Pamukkale Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Batı Dilleri ve Edebiyatları
Programı	İngiliz Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Işık, S., & Köktürk, Ş. (2024). Tanzimat Dönemi’nde Gazetecilik ve Haber Çevirileri Üzerine Bir İnceleme. Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi(13), 42-57. https://doi.org/10.48131/jscs.1479709 2. Işık, S., & Kaş, B. (2023). Çeviri gerekçelendirmesi ve öz değerlendirme ilişkisi. RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(37), 1388-1400. https://doi.org/10.29000/rumelide.1406025	